

***Вісник
студентського наукового товариства
Горлівського інституту іноземних мов***

Випуск 5

Бахмут 2020

Друкується за рішенням вченої ради
Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 9 від 29.04.2020 р.)

Головний редактор - доктор філол. наук, професор А.Р. Габідулліна

Редакційна рада:

д-р філол. наук, професор **Т.М. Марченко**
д-р істор. наук, професор **В.М. Докашенко**
д-р істор. наук, професор **Г.П. Докашенко**
д-р філол. наук, професор **С. А. Комаров**
канд. філол. наук, доцент **Т.М. Радіонова**
канд. філол. наук, доцент **О.Л. Колесніченко**
канд. філол. наук, доцент **І. О. Скляр**
канд. істор. наук, доцент **О. В. Муратова**
завідувач відділу наукової роботи студентів ГПМ **Л.В. Ткаченко**
провідний фахівець відділу наукової роботи студентів **Т.Ф. Русакевич**

Рецензенти

д-р філол. наук, професор **В.А. Глущенко**
д-р філол. наук, професор **Н.В. Дьячок**

Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов: збірник наукових праць: У 2 т. Бахмут: ГПМ, 2020. Т. 2. Літературознавство. Історія. Педагогіка. Методика. Психологія. 317 с.

У збірнику опубліковано доповіді аспірантів, викладачів та студентів, виголошені на XVIII Міжрегіональній науково-практичній конференції молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук» (14 травня 2020 р). Розділи «Літературознавство», «Історія», «Педагогіка. Методика. Психологія» висвітлюють певний блок гуманітарних та суспільних проблем. Матеріали, зібрані в цьому виданні, відображають головні напрямки досліджень провідних кафедр ГПМ та інших ЗВО України. Збірник адресовано широкій аудиторії, студентам та аспірантам.

ЗМІСТ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Дарина Верютіна</i>	
Поетика конфлікту у драмах В. Винниченка	10
<i>Анна Власова</i>	
Еволюція образу Жана Вальжана в романе В. Гюго «Отверженные».....	11
<i>Наталія Волошинова</i>	
Хіткліф як байронічний герой (на матеріалі роману Е. Бронте «Грозовий перевал»).....	14
<i>Катерина Герасименко</i>	
Чоловічі характери роману Дж. Остін «Гордість і упередженість»: психологічні типи і гендерні домінанти	17
<i>Каміла Гончарова</i>	
Рецепція творчості Андрія Любки в контексті розвитку сучасного літературознавства.....	20
<i>Лія Горобей</i>	
Трактовка християнства у повісті Е. -Е. Шмітта «Оскар і Рожева Дама»	23
<i>Яна Дерев'янченко</i>	
Специфіка впливу жанру фентезі на світосприйняття читача.....	26
<i>Наталія Єрмакова</i>	
Денді як літературний герой романтизму.....	28
<i>Аліна Зейналова</i>	
Образ Джулії Ламберт у романі В. С. Моема «Театр».....	30
<i>Світлана Золотухіна</i>	
Тема самотності в баладах Р. Сауті.....	33
<i>Анастасія Золочевська</i>	
Морально-етична проблематика роману Панаса Мирного «Повія».....	35
<i>Е. С. Карпина</i>	
Специфіка художественного пространства пенталогії Вс. С. Соловьєва «Хроника чотирьох поколень».....	37
<i>Наталія Кобилко</i>	
Українська химерна проза в контексті світової літератури.....	41
<i>Андрій Ковтунович</i>	
Жанр історичного роману як об'єкт дослідження сучасного літературознавства.....	43
<i>Ольга Левченко</i>	
Образ Олександра Македонського у романі «Олександр Великий, або Книга про Бога» відображення історіософських поглядів М. Дрюона	46
<i>Анастасія Муратова</i>	
До питання про природу щоденникового жанру.....	48

Єлизавета Мякота	
Концепція стосунків між статями і ролі жінки в родині (на матеріалі комедії В. Шекспіра «Приборкання норовливої»).....	51
Анастасія Пелипенко	
Анімалістика як естетичний феномен: від міфологічної архаїки до німецького романтизму.....	53
Ірина Пенке	
Інтертекстуальна гра в трилогії «Світ чорнил» Корнелії Функе	55
Ольга Пилипенко	
Феномен релігійних війн у творчій свідомості О. Дюма (на матеріалі романів «Королева Марго», «Графиня де Монсоро», «Сорок п'ять»).....	58
Катерина Пожидаєва	
The 'so it goes' theory treated by Vonnegut in Slaughterhouse Five.....	60
Ірина Приходько	
Готична традиція у повісті Ч. Діккенса «Одержимий, або Угода з Привидом».....	63
Дар'я Русакова	
Образ Дон Жуана в комедії Тірсо де Моліна «Севільський бешкетник, або Кам'яний гість».....	65
Вікторія Сімак	
Фігура художника-генія у новелі Н. Готорна «Пророчі портрети».....	67
Наталія Смирнова	
Поетика роману-антиутопії ХХІ ст. (на матеріалі канадської та української літератур).....	69
Ніна Тішакова	
Тема кохання у творчості Е. Золя: до постановки питання.....	71
Лілія Філатова	
Літературна казка як головний жанр сучасної дитячої літератури.....	74
Інга Фролова	
Соціальна проблематика роману Е. Гаскелл «North and South».....	77
Максим Шевченко	
Новаторство англійських романтиків-лейкистів.....	79

ІСТОРІЯ

Гюльшан Агаєва	
Характеристика побуту промислового робітництва Донеччини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.....	82
Микита Аксюк	
До питання категоризації поняття «гібридна війна»	86
Микита Безмен	
Занепад козацької держави як результат інкорпораційної політики царату	88

Валерій Богуненко	
Монопрофільні міста в поселенській структурі Донбасу (20-30-ті рр. ХХ ст.).....	91
Поліна Бондаренко	
Делегатські збори як більшовистський варіант активізації жінок в громадському житті	95
Поліна Валєй	
Північна війна як каталізатор змін політичного життя Швеції	99
Кирило Івлєв	
Оцінки становища Візантії на межі ХІV-ХV ст. у листуванні тогочасних інтелектуалів.....	101
Т. Калина	
Українська Гельсінська група: становлення української національно-демократичної ідеї (1976-1991 рр.).....	104
Микола Концур	
Передумови формування системи примусової праці Третього рейху.....	108
В'ячеслав Корольов	
Використання програм відеозв'язку в процесі дистанційного навчання	110
Маргарита Кривоносова, Тамара Кривоносова	
Проблема онлайн-образования в условиях глобализации.....	113
Марія Кузьміна	
Вихованці Могілянської академії – основа еліти ХVІІІ століття.....	116
Михайло Мішунін	
Участь футуристів в суспільно-політичному житті Італії на початку ХХ ст.....	119
Андрій Наймушин	
Українське Визвольне Військо: версія опису та оцінка.....	122
Іван Наумов	
Стратегія «війни нового покоління» як приклад гібридної загрози	126
Катерина Нікуліна	
«No pasarán!» інструменталізації історії (до постановки питання).....	128
Д. Петухов	
Перші українські землероби у Канаді в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.	129
Марина Плахтій	
До історії, видів та етапів розвитку вогнепальної зброї	132
Катерина Плоскіна	
ЗМІ як механізм формування громадської думки та маніпулювання свідомістю.....	134

<i>Анастасія Пожидаєва</i>	
Failure of high-budget Disney movies at the box-office: reasons and problem solutions.....	137
<i>П. Рибалка</i>	
Українські театри у період нацистської окупації.....	139
<i>Д. Ю. Сізов</i>	
Кельти: історичні реалії й художня фантазія.....	142
<i>Дмитро Солдаткін</i>	
Японський сьогунат як форма політичної влади	145
<i>Юлія Стоцька</i>	
Освіта як приклад культурної дипломатії між Україною та Болгарією.....	147
<i>Наталія Странадко</i>	
Історія українського села Дробишеве як фактор національної ідентифікації	151
<i>Т. Третьяченко</i>	
Чорнобильська катастрофа у документальній літературі 1980-х – початку 2000-х років.....	154
<i>Василь Шинкаренко</i>	
Вплив реформ М.С. Хрущова на розвиток промисловості України.....	156
<i>Анастасія Штацька</i>	
Історична освіта як шлях розвитку медіаграмотності.....	159

ПЕДАГОГІКА. МЕТОДИКА. ПСИХОЛОГІЯ

<i>Наталія Аксакова</i>	
Психологічні та організаційні вимоги до побудування курсу «Іноземна мова професійного спрямування» на платформі Moodle	162
<i>Анастасія Андрюханова</i>	
Психологічні умови корекції психічного здоров'я учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти	163
<i>Лариса Арестова</i>	
Використання інтерактивних комп'ютерних технологій в вивченні іноземної мови.....	166
<i>Софія Бамбуля</i>	
Страшна мода ХХІ сторіччя або наслідки анорексії та булімії.....	167
<i>Владислав Безкоровайний</i>	
Особливості організації середньої освіти в Канаді.....	171
<i>Анна Біленко</i>	
Вплив гаджетів на підлітків та студентів.....	174
<i>Валерія Бобіна</i>	
Формування усних й писемних навичок майбутніх фахівців спеціальності «Харчові технології».....	177

<i>Богдан Болотін, Ігор Цема</i>	
Інноваційні методи вивчення іноземних мов: пріоритети й альтернативи	178
<i>Вадим Владикін</i>	
Актуальність безперервної освіти сучасної людини Донеччини: регіональний аспект.....	180
<i>Назар Власов</i>	
Особливості емоційно-особистісної сфери студентів.....	182
<i>Олександра Голубчик</i>	
Психологічні аспекти ставлення українців до НАТО.....	186
<i>Ганна Діхтяренко</i>	
Методи дослідження психічних станів.....	188
<i>Василій Дуванський</i>	
Інформатизація освіти: реалії сьогодення.....	190
<i>Антон Ернст</i>	
Концепція форм і методів сучасних технологій навчання.....	192
<i>Вікторія Зеленська</i>	
Шляхи формування навчальної мотивації у підтлітків.....	194
<i>Анастасія Золочевська</i>	
Ціннісні орієнтації та життєві стратегії сучасної студентської молоді	195
<i>Валерія Зубкова</i>	
Формування професійної компетентності у орієнтованому читанні майбутніх інженерів-педагогів.....	198
<i>Дар'я Ігнатюк</i>	
Телефонні додатки як допоміжний засіб у навчанні з іноземних мов.....	199
<i>Марія Ігнатюк</i>	
Допоміжні Інтернет платформи при дистанційному навчанні.....	201
<i>Анастасія Коваленко</i>	
Готовність та здатність викладача, як педагогічного менеджера сучасної школи, до інноваційної діяльності	203
<i>Оксана Ковтун</i>	
Особливості навчання і розвитку здобувачів освіти нового Z-покоління	205
<i>Марія Колесник</i>	
Дослідження стресу як емоційного стану: гендерний аспект.....	207
<i>Ангеліна Колеснікова</i>	
Можливості застосування асоціативного експерименту в психології.....	209
<i>Валерія Коник</i>	
Особливості методів діагностики емоційних станів студентів.....	212
<i>Наталя Коссович</i>	
Обґрунтування шляхів подолання зволікань в навчально-виховному процесі на засадах педагогіки.....	215

<i>Анастасія Кропова</i>	
Студіювання використання технологій проблемного навчання в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.....	217
<i>Валерія Кучерук</i>	
Сучасний стан освіти Великої Британії.....	220
<i>Анна Ландік</i>	
Професійно-важливі якості і педагогічні здібності майбутніх учителів.....	222
<i>Олена Линник</i>	
Порівняльний аспект шкільної освіти у Швеції та в Україні.....	225
<i>Віола Лиханська</i>	
До питання про основні ракурси формування іншомовної письмової компетенції учнів за допомогою Інтернет ресурсів.....	228
<i>Маргарита Літунова</i>	
Методика навчання граматики англійської мови в школі на основі комунікативного підходу	230
<i>Анастасія Ломова</i>	
Мотивація студентів до навчання педагогічної діяльності.....	232
<i>Ганна Ляпота</i>	
Естетичне виховання – ключ до розвитку молоді високої культури	235
<i>Валерій Макаров</i>	
Навчання монологічного мовлення старшокласників на основі автентичних текстів країнознавчого характеру на уроці англійської мови	237
<i>Єлизавета Матвєєва</i>	
Використання мультимедійних засобів на уроках англійської мови	239
<i>Євгенія Міняйленко</i>	
Можливості застосування психолінгвістичних досліджень у практиці вивчення французької мови.....	242
<i>Даніїл Міхєєв</i>	
Методи саморегуляції військовослужбовців під час стресу.....	244
<i>Христина Морозова</i>	
Можливості використання методики CLIL (Content and Language integrated learning) в навчанні учнів профільної школи лінгвістичного спрямування.....	247
<i>Денис Мухін</i>	
Психологічне дослідження стратегій батьківського виховання юнаків.....	249
<i>Ганна Несвіт</i>	
Психологічні особливості роботи військового психолога.....	250
<i>Николай Несторук</i>	
Презентація інструментарія преодолення прокрастинації соискателей образования.....	253
<i>Катерина Орлова</i>	
Типи проблемних завдань у навчанні іноземної мови.....	255
<i>Андрій Парахін</i>	
Зміна підходів навчання й розвитку студентів нового покоління.....	258

Анна Переверзєва	
Інтерактивне навчання: продуктивні методи розвитку творчого потенціалу учня.....	259
Дар'я Платоненко	
Рівень моральної та матеріальної готовності сучасних шкіл до інклюзивної освіти (на матеріалі опитування шкіл м. Бахумт).....	261
Тетяна Попова	
«Траєкторія руху» людини за кермом.....	264
Юлія Рудік	
Педагогічні основи співпраці сім'ї та школи в виховному процесі.....	267
Аліна Сидорова	
Особливості психологічної декомпресії військовослужбовців.....	269
Анна Сухініна	
Дидактичні засади активізації процесу навчання у вищому технічному навчальному закладі.....	272
Наталія Тимченко	
Проблема феномену «гендерний стереотип».....	273
Вікторія Усик	
Практика реалізації шкільного самоврядування в Україні.....	276
Аліна Чернишова	
Метод бесіди в роботі кризисного психолога.....	278
Валерія Чуприна	
Психологічні особливості підготовки військових до служби.....	281
Анна Шевкаленко	
Метод анкетування в дослідженні ставлення сучасної молоді до релігії.....	284
Стелла Шевченко	
Вплив освітнього середовища на самооцінку учня.....	286
Наталія Шепотько	
Прокрастинація в навчально-виховному процесі: причини та шляхи подолання.....	288
Олександр Шередекін	
Огляд зарубіжних та вітчизняних досліджень рухової пам'яті.....	291
Лідія Шилатиркіна	
Депресивний стан жінки та його вплив на сім'ю.....	294
Анастасія Штацька	
Прояв емоцій у юнацькому віці.....	296
Владислава Якуба	
Психологічні особливості роботи волонтерів в зоні проведення ООС.....	298

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Наталія Странадко	
Віртуальна екскурсія шкільним музеєм «Край, в якому я живу».....	301

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Дарина Верютіна
Науковий керівник – доцент Скляр І. О.
м. Бахмут

ПОЕТИКА КОНФЛІКТУ У ДРАМАХ В. ВИННИЧЕНКА

Теорії драми присвячено чимало наукових розвідок таких українських учених, як: О. Бондаревої, Л. Дем'янівської, М. Жулинського, О. Когут, М. Сулими, Г. Семенюка, М. Шаповал та багатьох інших. Драматургію Винниченка вивчали дослідники: С. Михида, В. Панченко, Н. Малютіна, А. Дудка. Так, наприклад, досліджуючи творчість В. Винниченка, С. Михида свою увагу акцентував на специфіці побудови драматичних конфліктів, західноєвропейських впливах. Н. Малютіна відзначає психологізм як ознаку драматичних творів.

Особливість поетики «нової драми» безпосередньо полягає в осмисленні поетики конфлікту, адже конфлікт є структурним елементом, носієм ідейно-естетичної функції будь-якого драматичного твору.

Проблеми поетики конфлікту драматургії В. Винниченка досліджувала Н. Паскевич. На думку дослідниці, суспільна свідомість на межі століть переважно формувалась під впливом соціальних, культурних, економічних, політичних, ідеологічних, філософських, природничих ідей часу, що, безумовно, також вплинуло на нове зображення людини та дійсності загалом, й на особливості побудови драматичних конфліктів у творчості В. Винниченка зокрема [див. 3].

Джерелом для вибудовування конфліктів у драматичних творах В. Винниченка постали проблеми зображення свідомого й підсвідомого, індивідуального й суспільного, життя та смерті, стосунки чоловіка і жінки, проблеми моралі, гармонії з собою, проблеми внутрішнього «Я».

Характеризуючи Винниченка-драматурга та його дисгармонійні особистості у п'єсах, С. Єфремов зауважував: «чоловік, коли мучив читачів, то й сам дійсно й не менше мучився од нерозгаданих загадок, які ставило йому життя; жагуче ...добивався він правди, допитливо... розплутував «дизгармонії» між сущим і тим, що повинно бути, – і воно його боліло так, як і його героїв, що заплутувались у несходимих суперечностях життя, й самого автора заплутуючи. І як часто, кажучи фігурально, він сам «сидів на кручі й ошелешено дивився униз», почувуючи «не жаль, не страх, а тяжке непорозуміння...» [2, 578].

Умовно драми В. Винниченка поділяють на: *психологічні драми* («Брехня», «Щаблі життя», «Пригвожені»), *революційні* («Між двох сил», «Великий Молох», «Memento»), *сатиричні* («Молода кров», «Панна Мара», «Співочі товариства»).

Конфлікт у драмах В. Винниченка створюється через зображення

екзистенційного вибору, який має здійснити герой. Він переживає внутрішні страждання, «боротьбу». Так, у революційно-соціалістичній драмі «Дисгармонія» В. Винниченка на тлі «зовнішнього» конфлікту розгортається «внутрішній», що обумовлений протиріччями й переживаннями героїв, яким революція пропонує варіанти екзистенції: підкорення або панування. На думку тогочасної критики (І. Стешенко), зображення революціонерів у протиріччях їхніх ідей було недоречним, бо мало б негативний вплив на українців (відвернення від участі в революції).

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Твори. Драматичні твори. Т. IX–XV. Київ: Рух.1926-1930.175 с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. К: Феміна, 1995. 688 с.
3. Паскевич Н. М. Специфіка та структура конфлікту у драматургії Володимира Винниченка в контексті «нової драми» кінця XIX – початку XX століття: дис. ... канд. філол. наук:10. 01. 05 – порівняльне літературознавство. Київ, 2000. 205 с.

Анна Власова
Научный руководитель – ст. преподаватель Карпина Е. С.
г. Бахмут

ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗА ЖАНА ВАЛЬЖАНА В РОМАНЕ В. ГЮГО «ОТВЕРЖЕННЫЕ»

Роман-эпопея «Отверженные» считается одним из наиболее выразительных и масштабных произведений Виктора Гюго. Работа над ним заняла у автора более 20 лет. Изобразив общество с законами и нравами, которые «допускают лишение прав человека» и «роковым образом осложняют его судьбу» [2, с. 1], писатель создал книгу, не теряющую актуальности и в наши дни.

Во многом приближаясь к реализму, Гюго, однако, не перестает быть романтиком [3]. Его идея нравственного совершенствования человека воплощена в образе главного героя романа, Жана Вальжана. Духовная эволюция этого образа представляет особый интерес. Тяжелый путь его нравственного становления Гюго определяет как «путь от зла добру, «...» от ада к небесам, от небытия к богу. Исходная точка – материя, конечный пункт – душа. Вначале чудовище, в конце – ангел» [1, с. 31].

Первое знакомство с героем происходит после его освобождения: «У него был очень измученный вид. Это был человек среднего роста, широкоплечий, коренастый, в полной силе» [2, с. 26]. Все смотрели на него свысока, отказывали в ночлеге, обосновывая это тем, что он каторжник, острожник. Жан Вальжан был «опасный человек», пробывший на каторге девятнадцать лет: пять

– за кражу со взломом, еще четырнадцать – за четыре попытки побега. «Кража со взломом», за которую и осудили героя, на деле была попыткой украсть булку для своих голодных семерых племянников. Вторая кража была после девятнадцати лет тяжелых работ – столовое серебро у епископа Мириеля. Именно он впоследствии «выкупает» душу Жана Вальжана. При этом епископ не просто отнесся к бывшему заключенному по-человечески, не позволив приставам арестовать его за кражу, но и подарил два подсвечника с единственным условием: «употребить это серебро на то, чтобы сделаться честным человеком» [2, с. 65]. Его преосвященство, по словам самого автора, персонаж до крайности идеализированный: «епископ Мириель – персонаж чисто вымышленный, и католические газеты имели основание находить его неправдоподобным» [5, с. 102]. Его преосвященство становится тем идеалом, к которому теперь стремится Жан Вальжан, пришедший в Динь «с полным запасом ужасных мыслей в душе, накопленных за девятнадцать лет каторги» [2, с. 141].

Герой проходит три ступени эволюции. Сперва он учится делать добро и помогать людям. Он открыл фабрику по производству черного стекляруса, тем самым обеспечив рабочие места жителям Монтрейля, спас жизнь старику Фошлевану и «делал тысячу добрых дел украдкой, как другие украдкой совершают дурные поступки» [2, с. 88]. Словом, «он был так полезен для края, что невольно внушал к себе уважение, и так добр, что его нельзя было не любить» [2, с. 87]. Особое место занимает его встреча с Фантиной и данное ей обещание позаботиться о ее дочери Козетте.

Другой персонаж, сыгравший важную роль в развитии Жана Вальжана, инспектор Жавер, является его двойником-антагонистом. Двойничество – отражение главного героя в других персонажах, живущих самостоятельной жизнью. Этот тип разработки образа и взаимодействия его с другими персонажами способствует «ступенчатому» усилению развития героя [4, с. 89]. Герои в своем взаимодействии помогают друг другу познать себя. Благодаря Жаверу Жан Вальжан выступает на суде в защиту Шанматье. Отсюда следует следующий этап развития образа – самопожертвование во имя правды. Узнав о том, что некоего человека приняли за Жана Вальжана, герой ведет долгую душевную борьбу и убеждается в том, что его долг – присутствовать на суде, «освободить мнимого Жана Вальжана, указать настоящего» [2, с. 131]. В речи героя, произнесенной на заседании, звучит прямая критика общества: «Я обокрал преосвященного епископа – это правда, я обокрал мальчика Жеврэ – это тоже правда. Совершенно справедливо говорили вам, что Жан Вальжан опасный и злой человек. Но, быть может, не он в том виноват... *Каторга создает каторжников...* До каторги я был бедным крестьянином, малоразвитым, почти идиотом, – каторга меня переродила. Я был тупым человеком, а стал злым... Впоследствии меня спасли снисходительность и доброта, подобно тому как раньше погубила строгость» [2, с. 153].

Примечательно, что этапы жизни Жана Вальжана обозначены сменой его имени и внешности. Уже описанный выше каторжник Жан Вальжан становится мэром города Монтрейля – господином Мадленом: «Это был человек лет

пятидесяти, с задумчивым и добрым лицом. Вот и все, что можно было сказать о нем... Дядя Мадлен требовал от мужчин старательности, от женщин – порядочности, от всех – честности. В отношениях нравственности он был неумолим» [2, с. 86]. Открыв на суде Шанматье свое истинное имя, он снова становится каторжником под номером 9430, спасает жизнь матросу и сбегает. В следующее свое появление он выкупает у Тенардье Козетту: «По одежде и по манере держаться он представлял собой тип, если можно так выразиться, благородного нищего; крайняя нищета соединялась у него с крайней чистотой» [2, с. 215]. Вскоре он становится господином Фошлеваном.

Финальное испытание, уготованное Жану Вальжану – утрата любимого существа. Узнав о любви Козетты и Мариуса, человек, «который столько проработал над собой, столько усилий положил, чтобы свою жизнь, свое горе, свои страдания разрешить любовью» [2, с. 499], увидел в своей душе ужасный призрак – ненависть к возлюбленному своей приемной дочери. Но несмотря на это, он отправляется на баррикады, чтобы ради Козетты спасти Мариуса. Но и здесь он остается великодушным: не принимает участия в сражении, не выпускает ни одной пули, спасает приговоренного к смерти Жавера [3]. Рискуюя собственной жизнью, Жан Вальжан доставляет раненого юношу домой. Но настоящее испытание – отдать Мариусу Козетту: «что может значить дело Шанматье в сравнении с браком Козетты и тем, что он может повлечь за собой?» [2, с. 649]. Но он не может быть счастлив за счет несчастий другого и поэтому обрекает себя на одиночество. Он не рассказывает никому о подлинных героических мотивах своих поступков, только ставит Мариуса перед фактом: «Я пробыл девятнадцать лет на каторге «...» присужден к пожизненной каторге «...» как рецидивист» [2, с. 653].

Нельзя не отметить, что помимо Жавера как двойника-антагониста, в романе присутствуют и двойники, олицетворяющие неосуществленные варианты судьбы Жана Вальжана [6]. Необразованный крестьянин Шанматье – образ Вальжана, если бы он не попал на каторгу и остался подрезать деревья в Февероле. Сходство между собой и этим человеком замечает и сам Жан: «лицо было не совсем схоже, но общий вид, осанка, растрепанные волосы – все такое же, те же дикие беспокойные глаза» [2, с. 141]. В Тенардье, опасном преступнике, ловко меняющем личности, воплощено представление Жавера о Жане Вальжане, а Фантина – отражение души героя до судьбоносной встречи с епископом: «Что же такое представляет собой история Фантины? Это история общества, покупающего рабыню. У кого? У нищеты. У голода, у холода, у одиночества, у заброшенности, у лишений. Горестная сделка. Душу за кусок хлеба. Нищета предлагает, общество принимает предложение...» [3].

Жану Вальжану повезло – его душу купил Его преосвященство. Художественная деталь в виде двух подсвечников, подаренных Жану епископом, символизирует движение героя к свету. Эти подсвечники, а после и платье маленькой Козетты – единственные вещи, с которыми никогда не расстанется Вальжан. Свет этих подсвечников в момент смерти героя указывает на подлинную святость умершего: «руки праведника уже не шевелились «...» свет двух подсвечников освещал его бледное, бледное лицо, обращенное к

небу...» [2, с.699].

Итак, отказ от материальных благ, от возможности жить спокойно, но под чужим именем, от привязанностей очищают душу героя. Вся его судьба – протест против жестокого общества путем всепрощения и милосердия. Безграничное самопожертвование и любовь возвышают самого «отверженного» над обществом. Пройдя долгий путь от «каторжника» к «праведнику», герой становится на одну ступень с епископом Мириелем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брахман С. Р. «Отверженные» Виктора Гюго. Москва, Художественная литература, 1968. 104 .
2. Гюго В. Отверженные: роман. Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2017. 704 с.
3. Муравьева Н. И. Гюго. URL: <http://19v-euro-lit.niv.ru/19v-euro-lit/muraveva-gyugo/index.htm> (дата обращения 22.04.2020).
4. Рымарь Н. Т. Поэтика романа / ред. Голубкова С. А. Куйбышев: Издательство Саратовского университета, 1990. 257 с.
5. Трескунов М. С. Виктор Гюго: очерк творчества. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961. 474 с.
6. Цыганова Е. Архетип двойников и его преломление в романе Гюго. URL: <https://proza.ru/2018/04/20/1645> (дата обращения 22.04.2020).

Наталія Волошинова
Науковий керівник – професор Комаров С. А.
м. Бахмут

ХІТКЛІФ ЯК БАЙРОНІЧНИЙ ГЕРОЙ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. БРОНТЕ «ГРОЗОВИЙ ПЕРЕВАЛ»)

Знаменитий роман Емілі Бронте «Грозівий перевал» (1847) відзначається складною постикою. У творі знайшли втілення риси різних художніх напрямів, методів і течій: готики, сентименталізму, романтизму, реалізму і навіть модернізму – їхня естетика поєднана в книзі у складному синтезі. Як однією із складових романтизму у творі виступає образ байронічного героя, ознаки якого, поза всяким сумнівом, несе у собі образ центрального персонажа – Хіткліфа. Розгляду особливостей втілення типової для романтизму образної моделі і присвячена пропонована розвідка.

Головні герої роману «Грозівий перевал» є багато в чому романтичними. Радянське літературознавство, на наш погляд, применшило значимість романтичних рис у характерах персонажів книги, роблячи акцент на соціальній складовій їхньої поведінки. Зокрема, торкаючись образу Хіткліфа, Г. Іонкіс, наприклад, вбачає в ньому лише дві риси «романтичного лиходія»: загадковість походження і таємниця швидкого збагачення за час його відсутності на

Грозовому Перевалі [2]. Західні критики, на відміну від радянських, часто називають його «байронічним» героєм.

Зокрема, Г. Блум вважає, що «Грозовий Перевал» – це варта уваги переробка «Манфреда» Дж. Г. Байрона: Бронте додає до байронізму героїчне прагнення відстоювати свою обраність, власне місце в ієрархії душ [3, с. 38]. Так само, як герой філософської трагедії Байрона, Хіткліф бажає померти, тільки Манфред викликає духів різних стихій (ефіру, гір, морів, земних глибин, вітрів, ночі) з проханням подарувати йому забуття, а Хіткліф вже з вимогою звертається до своєї мертвої коханої. Л. Р. Претт знаходить подібність Хіткліфа до Гяура [3]. В обох випадках оповідачі роману, які не розуміють характери головних героїв, ведуть мову про людину, яка в їхніх очах є демонічним вбивцею, а насправді виявляється вірним та достойним коханим.

Байронізм Хіткліфа заявляє про себе вже в описі його зовнішності, який пропонує Локвуд, тільки-но познайомившись із хазяїном Грозового Перевалу. «...Мистер Хитклиф являет странный контраст своему жилью и обиходу. По внешности он – смуглолицый цыган, по одежде и манере – джентльмен... И он угрюм. Иные, возможно, заподозрят в нем некоторую долю чванства, не вяжущегося с хорошим воспитанием; но созвучная струна во мне самом подсказывает мне, что здесь скрывается нечто совсем другое: я знаю чутьем, что сдержанность мистера Хитклифа проистекает из его несклонности обнажать свои чувства или выказывать встречное тяготение. Он и любит и ненавидеть будет скрытно и почтет за дерзость, если его самого полюбят или возненавидят» [1, с. 5-6], – навіть на погляд добропорядного обивателя, яким є Локвуд, за стриманістю Хіткліфа ховається сила почуттів.

Хіткліф – сильна особистість, яку загартувало непросте життя: поневірня в ранньому дитинстві, знуцання Хіндлі після смерті старого Ерншо, труднощі, які він перетерпів у чужих краях, заробляючи статок (про це можна лише здогадуватися, адже Хіткліф лише одного разу здогадує про важкий шлях до цього, який він пройшов заради Кетрін). Йому властивий бунтарський дух, який він виявляв разом із Кетрін, протестуючи проти жорстокості Хіндлі. Він завжди демонстрував свою незалежність та жагу до волі: крім епізодів «бунту», можна згадати, наприклад, сцену повернення «нової» Кетрін від Лінтонів – хлопець відмовляється подати їй руку, адже не хоче, за його словами, щоб над ним насміхалися: «Я этого не потерплю. ...Я могу ходить таким грязным, каким захочу, мне нравится быть грязным и я буду грязным» [1, с. 51].

Хіткліф переживає глибокі, інтенсивні, навіть шалені почуття як кохання, так і ненависті – палкість пристрастей є характерною рисою байронічного типу романтичного героя. Незважаючи на жахливі наслідки його поступової помсти за спаплюжене почуття, у душі він залишається ідеалістом. Він пережив страшенне розчарування, коли Кетрін віддала перевагу Едгару, крах надій на можливість щастя з коханою, але не припинив її любити і сподівається бути завжди разом із нею вже після смерті. «У меня только одно желание, и все мое существо, все способности мои устремлены к его достижению. Они были устремлены к нему так долго и так неуклонно, что я убежден: желание мое

будет достигнуто – и скоро, потому что оно сожрало всю мою жизнь. Я весь – предчувствие его свершения» [1, с. 307-308], – розкриває Хіткліф свою душу за декілька днів до смерті, маючи на увазі не помсту, а прагнення до возз'єднання з душею Кетрін.

Розчарування в ідеалах лунає у словах Хіткліфа, якими він намагається спростувати думку Кетрін про його намір одружитися на Ізабеллі (Кетрін упевнена, що це один із кроків його помсти власне їй за шлюб з Едгаром). Про ідеалізм Хіткліфа свідчить і фінал, якого він, цілком віддавши свої сили справі помсти, зовсім не очікував. Це усвідомлення того, що всупереч бажанню знищити рід Ерншо, він дуже прив'язався до Гертона, якому зробив усе, щоб перетворити на робочий скот. У сині Хіндлі він бачить свою молодість, і вже не хоче подальшої помсти дітям своїх ворогів: «Не жалкое ли это завершение? ... Не глупейший ли исход моих отчаянных стараний? Я раздобыл рычаги и мотыги, чтоб разрушить два дома, и упражнял свои способности, готовясь к Геркулесову труду! ... Но что пользы в том? ... я просто утратил способность наслаждаться разрушением» [1, с. 305-306]. У стосунках Гертона і Кеті він бачить «привид» власного «безсмертного» кохання.

Типовою ознакою байронічного героя є його богоборство, антирелігійна спрямованість. Це властиве і Хіткліфу. Зарубіжні критики знаходять джерела цієї риси бронтівського героя не лише у Дж. Г. Байрона, але й у В. Шекспіра та Дж. Мільтона [3]. Нехтування релігійними канонами, підкреслена зневага до Бога, яку часто демонструє Хіткліф, можна пояснити тим, що у його душі панує хаос, неподілений на добро та зло. Він ображений на Бога спочатку (у юнацтві) за несправедливість життєвого устрою, потім – за неможливість досягти щастя і за те, що Кетрін помирає. Наведемо лише два приклади виявлень подібного ставлення до релігії. Коли Кетрін і Хіткліф потрапили до Лінтонів та пес накинувся на дівчину, Хіткліф не міг цього витримати та «завопил. ... провозгласил столько проклятий, что ими можно было бы уничтожить любого черта в христианском мире» [1, с. 46]. Напередодні поховання Кетрін Хіткліф молиться, Ізабелла стверджує, що «божеством, к которому он взывал, был бесчувственный прах и пепел; а когда обращался к Богу, пространно смешивал его имя с черным именем своего родителя!» [1, с. 166].

Богоборство є однією із сторін демонізму Хіткліфа. Ця риса виявляється у сліпій одержимості помстою, яка по відношенню до Ізабелли, Гертона та Кеті зовсім не виправдана. Але намагатися його зрозуміти потрібно, адже Хіткліф – характер, душа якого розривається між коханням та ненавистю. Через надзвичайну глибину цих почуттів він ненавидить так само сильно, як і кохає. У ньому немає співчуття ні до кого з родин Ерншо та Лінтонів. Все, крім Кетрін, для нього – ниці створіння. Хіткліф страждає від своєї ненависті, та нічого з цим подіяти не в змозі – так він картає себе за неможливість бути разом із Кетрін у земному житті.

Персонажі роману постійно акцентують диявольське начало в Хіткліфі, висловлюють сумніви, чи людина він насправді. Ізабелла, яка настільки палко кохала Хіткліфа, що втекла з ним із Мизи Шпаків і таємно повінчалася, проживши з ним декілька днів, вже відмовляє йому у праві називатися

людиною: «Чудовище! Пусть он исчезнет с лица земли, исчезнет из моей памяти! ...Он не человек! ...у него нет права на мою жалость. Я отдала ему сердце, а он взял его, насмерть исколол и швырнул обратно» [1, с. 165]. Романтична захопленість швидко змінилася на щирю ненависть. Ізабелла, як і більшість героїв книги роману, вказує на «сатанинську природу» свого чоловіка. Ерншо теж вважає Хіткліфа дияволом, хоча сам не менш жорстокий та грубий. Він теж мріє про помсту, хоче вбити нового хазяїна Грозового Перевалу. Накал пристрастей в деяких епізодах роману сягає небувалої сили. У цьому також виявляється романтичність світобачення автора роману.

Отже, серед ознак байронічного героя в персонажі роману Е. Бронте «Грозовий Перевал» назвемо такі: загадковість деяких подій життя, самотність, розчарування у високих моральних ідеалах, сила волі, пристрастність у висловленні почуттів (як любові, так і ненависті), демонізм і богоборство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бронте Э. Грозовой Перевал. Москва: АСТ, 2005. 319 с.
2. Ионкис Г. Магическое искусство Эмили Бронте. *Бронте Э. Грозовой перевал*. Москва: Просвещение, 1990. С. 5–18.
3. Иоскевич М. М. Интерпретация романа Э. Бронте «Грозовой Перевал»: аспекты, итоги, перспективы. Гродно: ГрГУ, 2011. 173 с.

Катерина Герасименко
Науковий керівник – професор Комаров С. А.
м. Бахмут

ЧОЛОВІЧИ ХАРАКТЕРИ РОМАНУ ДЖ. ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕНІСТЬ»: ПСИХОЛОГІЧНІ ТИПИ І ГЕНДЕРНІ ДОМІНАНТИ

Роман «Гордість і упередженість» (*Pride and Prejudice*, 1813) є одним із найвідоміших творів Дж. Остін. Ця книга вирізняється глибиною психологічного аналізу та реалістичністю зображення звичаїв англійського суспільства. Багато рецензентів роману, письменників того часу та простих читачів високо оцінювали книгу, стали завдяки їй палкими шанувальниками творчості прозаїка. Так, відомий драматург, сучасник Дж. Остін, Р. Б. Шерідан назвав роман «Гордість і упередженість» «однією з найрозумніших книг, які він коли-небудь читав» («one of the cleverest things she ever read» [3, с. 208]).

Дж. Остін із великою майстерністю та тонким психологічним чуттям створила багатогранних персонажів, як чоловічих, так і жіночих. На нашу думку, чоловічі персонажі заслуговують уваги дослідників. Вони є цікавими не тільки у сприйнятті читача, але й у ракурсі літературознавчого і гендерного аналізу. Письменниця народилася в сім'ї з п'ятьма братами та, напевно, непогано розбиралася в чоловічій психології. Метою пропонованої

розвідки є аналіз центральних чоловічих характерів роману «Гордість і упередженість» у зв'язку із психолого-гендерною проблематикою.

Якщо розглядати систему чоловічих образів у творчості Дж. Остін загалом, то можна розділити їх на два типи: позитивні та негативні – це данина літературній естетиці доби Просвітництва. Але в цьому романі відсутня яскраво виражена диференціація. Кожен із героїв книги поєднує в собі різні особистісні характеристики, що, напевно, є показником реалістичності та правдивості в зображенні персонажів з їх чеснотами та недоліками.

Отже, одним із центральних чоловічих персонажів у романі «Гордість та упередженість» є батько та голова сім'ї Беннетів – містер Беннет. Їхній діалог з приводу приїзду нового хазяїна маєтку Незерфілд-парк яскраво демонструє особливості характерів як дружини, так і чоловіка. Містер Беннет поєднує жвавність розуму, схильність до іронії, разом із замкнутістю (за авторським спостереженням, він мав, як правило, «філософськи-спокійний» вигляд [1, с. 301]), як і, так би мовити, навіженим характером. В образі героя превалюють якості, які й досі прийнято вважати істинно чоловічими – наприклад, розсудливість, виваженість, дотепність. Містер Беннет – приклад сім'янина, який несе відповідальність за сім'ю. Автор показує, яка роль відводилася чоловікові в сімейному колі. Жінки сім'ї Беннетів розуміли, що його смерть загрожувала втратою годувальника, тягла за собою передачу родинного маєтку їх родичу – священику містеру Коллінзу, внаслідок чого вдова з дітьми залишалася без даху над головою, втрачала статусу суспільстві. Містер Беннет – розумната навіть, говорячи сучасною мовою, харизматична людина, яка має власну думку щодо всього, що відбувається в житті. Крім цього, від тверезо оцінює життєві долі доньок та розумові здібності дружини. І висловлюється вельми іронічно або навіть саркастично, інколи грубо: «...ви – найдурніші дівчата в усій окрузі. Я вже давно це підозрював, але зараз переконався у цьому остаточно» [1, с. 34].

Дж. Остін не прагнула до ідеалізації у зображенні персонажів – тому як і всі люди, містер Беннет мав вади характеру. У нього була звичка віддалятися від сім'ї та поринати у свій світ занадто часто. На нашу думку, це траплялося через те, що він мав інший склад розуму і погляди на життя, гроші та шлюб, які не збігалися з поглядами його дружини. Ми можемо зробити припущення, що з плином часу сімейне життя та занадто ексцентрична натура місіс Беннет заважала йому, і він все частіше починає проводити час у своєму кабінеті та відгороджуватися газетою. Дж. Остін неодноразово називає його філософом, як, наприклад, у наступному спостереженні: «Чоловіки зазвичай бажають зовсім не такого сімейного щастя, але там, де бракує можливостей для приємного проведення часу, справжній філософ задовольниться й тими, що є в його розпорядженні» [1, с. 240]. Наведена цитата демонструє іронічний стиль роману і відображає уявлення самого автора про шлюб та вияви гендерних ролей чоловіків.

Згідно з універсальною характеристикою соціальних типів Е. Фромма ми можемо віднести його до «продуктивного» типу з деякими рисами «ринкового». Він спокійний, люблячий, щиро хвилювався за долю кожної

доньки. Характеристика «ринкового» типу потребує уточнення. Містер Беннет наділений лише позитивними рисами: щедрістю душі та відкритістю у спілкуванні з людьми [2].

Іншим яскравим і, напевно, найбільш відомим чоловічим персонажем роману є містер Дарсі. У сприйнятті багатьох поколінь читачок книги Дж. Остін він є образом ідеального чоловіка, внутрішні якості якого хвилюють людей поза часом. У цьому образі вгадуються риси «байронічного героя», літературного типу, який вперше з'явився в поемі Дж. Г. Байрона «Паломництво Чайльд-Гарольда» (1812-1818). Цей образ дуже широко використовувався в літературі – можна згадати хоча б героїв «Південних поем» (1820-1824) О. С. Пушкіна чи його ж Євгенія Онегіна, або Печоріна з роману «Герой нашого часу» (1840) М. Ю. Лермонтова, чи Рочестера з роману «Джейн Ейр» (1847) Ш. Бронте.

Письменниця не дає конкретного опису персонажу, а представляє його у висловленнях та думках інших героїв. Дж. Остін лише підкреслює, що гордість – це головна риса характеру англійської аристократії: «Це був найбундючніший, найнеприємніший чоловік на світі...» [1, с. 14].

Дж. Остін робить гордовитість свого персонажа, одну з ключових морально-етичних категорій роману, винесену навіть у назву, предметом полеміки поміж людьми, які так чи інакше знали містера Дарсі. Письменниця зобразила гордість як безумовну перевагу особистості героя. Зрада друга дитинства та турбота за молодшу сестру після смерті батька – все це лягло на плечі юного хлопця, загартувало його, зробило упередженим та закритим від будь-яких проявів почуттів. З цього ракурсу можна глибше зрозуміти таку поведінку головного героя. Він демонстрував свій насправді чоловічий, якщо слідувати усталеним гендерним стереотипам, характер. Дж. Остін через призму цього персонажа показала, яким було англійське дворянство у ХІХ столітті. Поведінка людей, перш за все чоловіків-аристократів, регламентовано нормами етикету. Гендерна роль визначалася і структурувалася константою світу цього суспільного стану. Характер Дарсі трансформується впродовж усього роману. Майже у фіналі роману ми дізнаємось, що саме батьки «...навчили, що таке “добре” і що таке “погано”, та не навчили коригувати свій характер...»; «...спонукали – навіть навчили мене бути егоїстичним та нетерпимим до чужої думки, байдужим до всіх поза межами свого родинного кола, погано думати про решту людей» [1, с. 364]. Ці вислови є самохарактеристикою героя, що підкреслює його схильність до самоаналізу та самокритики. У той самий час, наведена цитата слугує доказом критичного ставлення авторки до гендерних ролей, які нав'язували представникам двох статей, чоловічої, зокрема, у вищому суспільстві.

Любовдо Елізабет поступово змінює містера Дарсі, відкриває позитивні якості. Він стає більш терплячим до безтактності та невігластва, до матеріальних статків інших людей, починає ставити чужі почуття вище за власні: «Ви надто великодушні, щоб жартувати зі мною. Якщо з минулого квітня ваші почуття не змінилися, то так відразу і скажіть. *Мої*ж почуття і бажання залишаються незмінними, та єдине ваше слово може змусити мене

більше ніколи не повертатися до цієї теми» [1, с. 362].

Дж. Остінпоказує різні сторони образу містера Дарсі не тільки через прямі характеристики та висловлювання інших персонажів, а й через описи інтер'єру. Пемберлі, за задумом письменниці, стає відображенням внутрішнього світу героя та місцем переродження почуттів Елізабет і містера Дарсі. Тож, посилаючись на класифікацію Е. Фромма, можна стверджувати, що містер Дарсі поєднує в собі рецептивний, експлуатуючий та накопичувальний типи – це привалює в першій частині [2]. До цього згодом додається і продуктивний тип, маніфестації якого все більше домінують із розвитком кохання.

Отже, гендерна проблематика є ваговою складовою художнього світу творів багатьох письменників класичної літератури ХІХ століття. На прикладі головних героїв роману Дж. Остін «Гордість і упередженість» ми встановили, що в чоловічих образах виявляються риси, властиві різним психологічним типам – одні виконують домінуючу функцію, інші – рецесивну. Слід також констатувати, що авторка, загалом слідуючи традиційним уявленням про чоловічі гендерні характеристики, намагається уникати однобокості в зображенні гендерних ролей. Особливо показово це виявилось у другорядних чоловічих персонажах, аналіз яких становить перспективу розробки проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Остін Дж. Гордість і упередженість / пер. з англ. В. Горбатька. Харків: Фоліо, 2005. 350 с.
2. Фромм Э. Человек для самого себя. Введение в психологию этики. Москва: АСТ, 2010. 352 с.
3. Copeland E., McMaster J. The Cambridge Companion to Jane Austen. New York, 1997. 269 p.

Каміла Гончарова
Науковий керівник – доцент Скляр І. О.
м. Бахмут

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ЛЮБКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Андрій Любка – представник сучасної української літератури, відомий як поет, прозаїк, публіцист. Перекладає твори англійської, хорватської, сербської, польської, лауреат численних літературних премій.

Досліджуючи творчість Андрія Любки, слід наголосити, що його постать в українській літературі з'явилася не так давно. «Вісім місяців шизофренії» – перша збірка поезій Андрія, яка з'явилася у 2007 році, проклавши двадцятирічному парубкові дорогу до літературної кар'єри. «Андрій Любка <...> у поезії сміливий та незалежний, любить писати про секс, алкоголь і матюкатися – тобто нічого оригінального, на перший погляд.

Втім, відчувається власний голос—<...>цікавий і непересічний...» [3], – виснував у своєму огляді Ігор Самохін, розглядаючи його поезії. І саме в тому ж році Любка став лауреатом премії «Дебют», що підтверджує працелюбність і цілеспрямованість закарпатця.

Юрій Завадський, поет із Галичини, громадський діяч, видавець та кандидат філологічних наук, розглядав мистецький доробок Андрія Любки на прикладі віршованої збірки «Вісім місяців шизофренії». Ю. Завадський підкреслює, що Любчин стиль є «новаторством», яке віддалене від літературної традиції, що ускладнює оцінювання його творчості. Завадський вважає, що епатажність та суперечливість, артистичність та привабливість Андрія Любки створює ліричного персонажа, що в читацьких очах постає «..частково схожим на нього...» [1]. *Заглиблюючись у дослідження творчості Любки, критик наголошує, що кожен вірш неначе намагається вбити персонажа, який все ж таки продовжує жити.* «Його оточує мозаїка образів, пошматованих і цілих, що описують середовище»[1]—ось які думки виникають під час читання віршів Любки.

Не оминає критичний огляд і сексуальної наповненості збірки. Це «тло виявляється єдиним реальним дотиком персонажа до соціуму» [1]. *Для ліричного героя секс становить єдиний зв'язок із людством, адже він абсолютно абстрагований від діяльності зовнішнього світу. За допомогою цього він намагається проявити свою зверхність по відношенню до жінок, мріє про інших, про «майбутніх», забуваючи про свою «теперішню».* «Єднаючи секс і алкоголь, персонаж шукає виходу із самого себе»— ось якими словами характеризує критик дії ліричного персонажа.

Найбільше обурює Ю. Завадського скептичне ставлення ліричного персонажа до християнської традиції: «...він виразно підкреслює свою недовіру до месій, богів, янголів...» [1].

Нагромадження образів, на перший погляд, не мають спільного. З іншого боку, вони набувають звучання в структурі вірша, стають плюралістичними за формою і семантикою, що є властивим сучасній поезії. Це губить різноманітність синтаксичних побудов, які створюють загальний ритм, а це, у свою чергу, губить розуміння «самих віршів» [1].

Про лірику Андрія Любки не має однозначної думки. Багатьох не задовольняє відвертість або експресивна насиченість, інші із захопленням знаходять улюблені рядки. Ігор Котик, літературознавець, у своєму огляді творчості письменника розповідає: «Любчині вірші цікаві тоді, коли вони тримаються на якійсь оригінальній концепції. Таке трапляється нечасто, але трапляється. Непогана задумка, скажімо, поєднати любовний дискурс із дискурсом релігійним (молитвою «Отче наш») у вірші «Жінко прекрасна, хліб мій насущний...»[2].

Прозові твори Любки були започатковані книгою «Кілер+». «У цій збірці відчувається, як письменник шукає свій голос <...> – будує детективні сюжети, змальовує відверті еротичні сцени, описує заокеанські міста, жартує і провокує. Часто кажуть, що перша книжка письменника є найщирішою, бо саме в ній він відкривається повністю»[3] – звітують сучасні літературознавці у своїх

критичних оглядах творчості Андрія Любки.

Кожна розповідь письменника неповторна, пройнята незвичними афоризмами із нотками суму, закоханості, жаги до життя. Інколи повчальні, які перегукуються із грубощами та ненормативною лексикою, щоб виразити експресивність та передати читачу посил буденності, дати читачу «знайти себе» у творах.

Лілія Шутняк, літературний критик, журналіст та прес-секретар Міжнародної літературної корпорації «MERIDIANCZERNOWITZ», у видавництві якої неодноразово друкувалися твори Андрія Любки, в одному зі своїх літературних оглядів приділила увагу пригодницькому роману «Карбід» та підкреслила, що він – дебютний у творчості письменника. Звертаючи увагу на те, що Андрій Любка проживає в Ужгороді, критикиня наголошує, що саме через це історіям, які знаходять своє відображення на сторінках романів письменника, «хочеться вірити» [6]. «Хто ж краще може розповісти про Закарпаття, як не людина, що там виросла і проживає?» – наполягає на своїй думці Лілія [6].

Аналізуючи стиль написання роману, критикиня підкреслює, що він «дуже різномірний» [6]. Це помітно і у «Карбіді» і, як зазначає Лілія, інколи здається, що роман «писали дві різні людини» [6], одна з яких – спонтанна та доволі часто вживає ненормативну лексику, друга ж – має хист до філософських та ліричних відступів.

Роман «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан» був гідно оцінений Галиною Юзевич, Тетяною Трофименко та ін. А сам видавець Святослав Померанцев, який є президентом Міжнародної літературної корпорації MERIDIANCZERNOWITZ, розповів про свої враження: «читаючи цей роман, мене не полишало враження, що насправді я дивлюся фільм – настільки тут усе кінематографічно <...>. Цей роман відкриває нам нового автора – зрілого, майстерного, вишуканого» [5].

Досліджуючи питання, що присвячені вивченню творчості того чи іншого письменника, дослідники все більшу увагу останнім часом скеровують увагу психологічну площину. Так, І. Скляр основну увагу акцентує на аналізі психотипів персонажів романів А. Любки.

Отже, твори письменника заслуговують на глибоке наукове вивчення, адже вже знайшли шанувальників не лише на території України, а й за її межами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завадський Ю. Любка А. Вісім місяців шизофренії // Арт-Вертеп. URL: <http://artvertep.com/print?cont=7463>
2. Котик І. Ріки&кристали&гуманісти&метафізики&поп-культура&солодко - їжки // *ЛітАкцент*. URL: <http://litakcent.com/2013/04/26/26418/>
3. Любка А. «Кілер+» // *Буквоїд*. URL: <http://bukvoid.com.ua/news/prose/2018/05/03/171342.html>
4. Самохін І. Андрій Любка. Вісім місяців шизофренії. *Критика*. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/visim-misyatsiv-shyzyofreniyi>

5. *Міжнародна літературна компанія* MERIDIANCZERNOWITZ. MERIDIANCZERNOWITZ видає психологічний трилер Андрія Любки. URL: <http://www.meridiancz.com/blog/meridian-czernowitz-vydaje-psyholohichnyj-tryler-andriya-lyubky/>
6. Шутняк Л. Одна любов і сто способів контрабанди (Андрій Любка "Карбід"). *Книжки XXI століття*. URL: <http://www.books-xxi.com.ua/reviews/odna-lyubov-i-sto-sposobiv-kontrabandi-andrij-lyubka-karbid-liliya-shutyak>

Лія Горобей
Науковий керівник – професор Комаров С. А.
м. Бахмут

ТРАКТОВКА ХРИСТИЯНСТВА У ПОВІСТІ Е. -Е. ШМІТТА «ОСКАР І РОЖЕВА ДАМА»

Питання віри завжди залишається важливим аспектом людського життя. Саме віра стає тим незримим важелем, повернувши який, можна повністю змінити життя. Сучасний французький письменник Ерік-Емманюель Шмітт, випробувавши на собі особисто духовну спрагу й томління в пошуках істини, у багатьох своїх творах пропонує кожному читачеві відкрити дверцята до потойбічного світу, роблячи своєю ціллю донесення простої істини до кожного небайдужого.

«Цикл Невидимого» («Le Cycle de l'Invisible») Е.-Е. Шмітта складається з чотирьох невеликих за обсягом повістей, присвячених питанням віри та релігії. А. Левкова, літературознавець й журналістка з Угорщини, говорячи про Шмітта, зазначає: «...він філософ релігії: про буддизм, юдаїзм, іслам, конфуціанство він говорить із таким розумінням та любов'ю, начебто є вірянином кожного з цих світоглядів» [3, с. 220]. Сам письменник не відносить себе до жодної з релігій. Через свою творчість він намагається донести та посіяти зернятка мудрості й вічної істини в серцях людей. Головна мета, яку ставить перед собою письменник і драматург ХХІ століття, є пошук та досягнення тієї істини, яка згідно з Біблією проголошує: «...и познаете истину, и истина сделает вас свободными» (Від Івана 8:32) [1, с. 112].

Повість Е. -Е. Шмітта «Оскар і Рожева Дама», яка вийшла друком у 2002 році та є третьою із серії з чотирьох книг, присвячена християнській релігії, яка залишила незабутній слід у житті письменника. Що ж таке християнство у трактовці автора і які основні мотиви цього вірування він висвітлив у своїй повісті? Отже, християнство – це світова релігія, що виникла близько 33 року в Палестині навколо життя і вчення Ісуса Христа, що описуються євангелістами в Новому Заповіті [2, с. 855-861]. Основними постулатами християнського вірування є:

1. Єдинобожжя, поглиблене вченням про троїчності Іпостасей в суті одного Бога;
2. Ухвалення Бога як абсолютної досконалої Особистості;

3. Учення про абсолютну цінність людської особистості як безсмертної, вільної духовної істоти;

4. Проголошення людей – Дітьми Божими, а самого Бога – Небесним Батьком: «Тем же, кто принял Его, Он даровал право быть детьми Бога. Это те, кто верит в Него» (Від Івана 1:12) [1, с. 100];

5. Учення про безсмертя людської душі. Смерть– це тільки початок;

6. Поняття віри, що за Біблією трактується як: «...осуществление ожидаемого и уверенность в невидимом» (Євреям 11:1) [1, с. 271].

У своїй повісті Е.-Е. Шмітт торкнувся й розглянув з християнської точки зору такі теми та проблеми: дитинство; віра; Бог як абсолютний творець; хвороба та смирення перед своєю долею; смерть.

Одним із наскрізних питань, яке проходить крізь твори Е.-Е. Шмітта, є тема дитинства. Використовуючи дитячі образи в повісті «Оскар і Рожева Дама», автор демонструє читачам позитивний і незвичайний погляд на життя. Він акцентує увагу на тому, що діти пізнають навколишню дійсність за допомогою інтуїції, покладаючись на свої почуття і фантазію, на відміну від раціонально мислячих дорослих. Тим самим він дає зрозуміти те, що дітям простіше повірити у щось за межами раціонального пізнання. Однією з ідей, про які проповідував протягом свого земного життя Ісус Христос, було: «...истинно говорю вам, если не обратитесь и не будете как дети, не войдете в Царство Небесное; итак, кто умалится, как это дитя, тот и больше в Царстве Небесном» (Від Матвія 18:3-4) [1, с. 21]. Отже, діти набагато ближчі до істинної віри та Бога, ніж дорослі.

Автор зближує дитяче інтуїтивне усвідомлення себе з релігійним. Його образ дитинства втілює в собі божественну триєдність, що є постулатом і основною догмою християнства. Релігія як така має регламентувати і впорядковувати життя дорослих людей, проте дитина, що володіє від народження загальнолюдськими цінностями, чиста і ще не усвідомлюючи свою заплямованість гріховним світом, виступає своєрідним провідником християнських цінностей. Як каже головний герой твору, смертельно хворий хлопчик Оскар, «Нужно каждый день смотреть на мир, будто видишь его в первый раз» [4, с. 30]. Такому «провіднику» письменник дає сили й можливості доносити істину та бути певною мірою навіть наставником для дорослих, відкриваючи їм просту істину морально-етичних питань.

Іншою важливою проблемою повісті є віра. Тісно переплітаючи її з дитинством та образом Бога, Е.-Е. Шмітт зображує дивовижний світ, який кожен може для себе відкрити, маючи віру з гірчичне зернятко. Священне Писання каже так: «...ибо истинно говорю вам: если вы будете иметь веру с горчичное зерно и скажете горе сей: «перейди отсюда туда», и она перейдет; и ничего не будет невозможного для вас» (Від Матвія 17:20) [1, с. 20]. Дорослим людям, які у повісті ототожнюють себе з раціональним началом, важко отримати та по-справжньому досягнути віру, адже серце відкриває Бога, а не розум. Лише інтуїтивно, повернувшись до початку свого земного шляху, а саме до дитячої віри, ми усі будемо спроможні побачити Бога.

У християнській релігії сам Бог перевтілювався в людину та протягом

тридцяти трьох років жив, як ми: «Он был презрен и умален пред людьми, муж скорбей и изведавший болезни, и мы отвращали от Него лицо своё; Он был презираем, и мы ни во что ставили Его» (Ісаія 53:3) [1, с. 724]. Цей вірш із Біблії слугує доказом того, що Бог, живши як людина, відчував та переживав ті ж скорботи, біль та страждання, як і ми. Отже, сам Бог здатен на співчуття людським бідам.

З цього виходить проблема хвороби й смерті, які теж висвітлюються в Біблії та мають своє відображення у повісті. Е.-Е. Шмітт зображує життя без прикрас. Якщо раніше християни вважали хвороби результатом людської гріховності й приймали їх за долю, то сьогодні це питання трактується дещо інакше. Використовуючи образ Рожевої Дами, прозаїк відкриває читачам просту істину: «Болезнь – она как смерть. Это данность. Это не наказание» [4, с. 28]. Сьогодні питання хвороби не постає так радикально, як колись. Бог виступає не тільки як суддя, але й як справедливий та люблячий Батько. З таким Богом смерть не здається чимось страшним, адже християни сприймають її як початок, а не кінець життя: «И возвратится прах в землю, чем он и был; а дух возвратится к Богу, Который дал его» (Єкклісіаст 12:7) [1, с. 674]. Недарма французький автор показує, що вповні людині, на жаль, не під силу зрозуміти всі переживання, доторкнутися до глибин серця, відчувати людський біль. Це здатний зробити тільки Бог, творець усього всесвіту й самої людини.

Інтерпретуючи в повісті «Оскар і Рожева Дама» християнські постулати, автор використовує прості істини, пропонує свого роду кальку, через яку намагається перенести крупиці віри на сучасне людське життя. Кожній з проблем, порушених у повісті, Е.-Е. Шмітт дав певне релігійне забарвлення. Дії, поведінка, вчинки головних героїв набувають явний християнський підтекст й трактуються в простій і доступній читачам манері. Тим самим, використавши письменницьку майстерність, автор наблизив нас до пізнання істини, яка спроможна зробити кожного по-справжньому вільним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. 1217 с.
2. Пучков П. И. Христианство. Народы религии мира: Энциклопедия Гл. ред. В. А. Тишков. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1999. С. 855–861.
3. Филлюшкина С. Н. Современный английский роман. Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1988. 220 с.
4. Шмитт Э.-Э. Оскар и Розовая Дама. Мсье Ибрагим и цветы Корана. Дети Ноя: повести / пер. с фр. А. Брайловского, Г. Соловьевой, Д. Мудролюбовой. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2006. 266 с.

СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ НА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ЧИТАЧА

Фентезі в різних своїх проявах займає велику нішу в сучасній культурі. Література фентезі, будучи специфічним жанром, є яскравим феноменом ХХ ст., що забезпечує інтерес до нього як з боку дослідників, так і з боку читачів, особливо молоді. Широка поширеність феномена, зокрема проникнення естетики фентезі в інші види мистецтва і поширення рольового руху, якнайкраще ілюструють це.

Безсумнівно, література будь-якого жанру впливає на читача і тією чи іншою мірою є джерелом формування його світогляду, зокрема література фентезі в основному сприймається як феномен, що провокує ескапістські тенденції серед шанувальників жанру. Подібний стереотип формується через специфічні особливості оповідання в цьому жанрі, які, як передбачається, повноцінно сприймаються тільки обмеженою групою людей, зацікавленою в літературі фентезі й об'єднуються в соціальні групи на цій підставі.

Жанр фентезі з'явився на початку ХХ століття і оформився у своєму класичному вигляді до середини століття, ставши своєрідним індикатором соціальних проблем західного суспільства. Нестабільність соціальних і політичних питань призвели до світоглядної кризи, специфічне рішення якого і пропонується авторами фентезі. Отже, феномен фентезі сформувався як відповідь на деякі світоглядні питання, що постали перед людиною в епоху постмодернізму. Синтезуючи дві найпотужніші традиції, фентезі має великий потенціал для формування світоглядних підстав.

Автори класичного фентезі поєднують два потужні компоненти: міфологічну базу, яка формує в читача вичерпне уявлення про світ, що володіє ідеалістичними характеристиками, і романтичну традицію, що сприяє «примірці» читачем на себе досвіду і долі ліричного героя, що повністю занурює його в простір твору.

Н. Лейдерман виділяє кілька «планів жанру», які в сукупності формують цілісний літературний твір: план вираження, план структури і план сприйняття: «Між трьома планами жанру існує певна субординація: план змісту виступає фактором по відношенню до структури, а план сприйняття виступає по відношенню до структури як очікуваного результату»[1, с. 109].

У випадку з жанром фентезі планом вираження виступає тематика і проблематика твору, пов'язана в основному з романтичною традицією, а основою композиції і просторово-часової структури твору (планом структуризації) є міфологічна традиція.

Симбіоз плану вираження і плану структури створює специфічний план сприйняття – один із планів жанру, «що включає в себе ті елементи, які потрібні для управління читачем, для правильної орієнтації його в устрої

художнього світу твору» [1, с. 109]. У такому випадку план сприйняття характеризує не тільки симбіоз міфологічної і романтичної традиції у творі, а й зовнішні прояви романтизму, формування специфічного романтичного двосвіту поза твором – опозицією реального світу стає книга з її чітко структурованим і пропрацьованим хронотопом.

Про ці специфічні особливості плану сприйняття говорить В. С. Толкачова, аналізуючи специфічні романтичні риси жанру: «Близькість фентезі естетиці романтизму полягає в тому, що у творах фентезі вигаданий світ протиставлений реальному. Зображення в фентезі вигаданого світу є своєрідний спосіб відходу від реальності. У такій літературі відсутнє протиставлення реальності і ідеалу як таке, але в вигаданому світі фентезі добро перемагає зло і герой, як правило, ідеальний. Саме по собі створення вигаданого світу – певний протест проти реальності»[2].

Романтизм став завершальною і визначальною передумовою формування нового жанру, що дала фентезі ліричність розповіді на тлі епічності і монументальності описаного світу.

Романтична традиція мала великий вплив на такий феномен, увівши в жанр фентезі ліричні елементи. Важливо зауважити, що поєднання міфологічної і романтичної основи у творі виводить літературу фентезі на новий рівень побудови сюжету. Міфологізм фентезі дозволяє читачеві зануритися в об'ємний, побудований художній світ, а романтична складова наділяє твір людської драмою, що, природно, приваблює сучасних читачів.

Жанр фентезі специфічно реалізує три основні лінії романтичної типізації, трансформуючи романтичну традицію і вплітаючи її в міфопоетичну основу твору. Взаємодія романтичної і міфологічної традиції поглиблює такі риси, властиві літературі романтизму, як спрямованість у минуле і неприйняття капіталістичного суспільства, що формується в той період, що знаходить своє відображення в жар мотивуванні [1, с. 318].

Щодо літератури фентезі, романтичне звернення до псевдоісторичної епохи відбувається на рівні плану сприйняття, романтизує більш читача, ніж героїв твору. Занурюючись у твір, читач проживає життя героїв, які існують в ідеальному, з точки зору романтика, світі і тому не втілюють романтичний ідеал у всій його повноті. Формальні ознаки романтичного стилю присутні у творі, проте справді романтичний характер воно набуває в той момент, коли читач занурюється в світ твору, приймаючи всі його закони. Отже, головним жанровим мотивуванням твору фентезі є включення читача в простір твору. Якщо читач займає цю позицію, то міфологічні та романтичні аспекти, розвертаючись і взаємодіючи в системі жанру фентезі, найбільш повно проявляють себе в формуванні специфічного світогляду читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лейдерман Н. Л. Теория жанра: Исследования и разборы. Екатеринбург. 2010. 904 с.

2. Толкачева В. С. Поэтика романтизма и фэнтези. URL: http://grigorieva.ucoz.ru/publ/fehntezi_kak_neoromantizm/3-1-04?answer=1&id=3&a=1&ajax=941 (дата звернення 19.03.2020).

Наталія Єрмакова
Науковий керівник – доцент Горлова О. В.
м. Бахмут

ДЕНДІ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ГЕРОЙ РОМАНТИЗМУ

Дендізм виникає як особлива модифікація англійських традицій хизування і джентльменства, а з 1820-х років стає загальноєвропейською модою, зберігаючи, втім, вихідний набір таких національних британських рис, як стриманий мінімалістський стиль в одязі, спортивність, клубна культура, джентльменський кодекс поведінки.

Денді як особливий тип міського модника з'являється в той період, коли на межі XVIII-XIX століть починає складатися парадигма «культурної сучасності» або європейського модерну. Соціальну базу дендізму становили аристократія і представники середнього класу. Завдяки демократичним завоюванням Французької революції третій стан в Європі отримав можливість проявляти ініціативу в усіх сферах діяльності. А в Англії, країні з найстарішою демократичною традицією, де до того ж ще раніше відбулася промислова революція, склалися найбільш сприятливі умови для розвитку вільного самовираження буржуазного індивіда. Людина могла виділитися незалежно від соціального походження. Однак для подібного просування була потрібна неабияка воля, харизма, сильний характер і (що важливо) схильність суспільства оцінити гідно ці якості.

Цю схильність забезпечувала культурна ситуація на межі XVIII-XIX століть, коли в літературі утвердилася романтична естетика. Саме романтизм звів на п'єдестал вільну творчу особистість і санкціонував її право диктувати свою волю натовпу. Недарма багато героїв поем Дж. Г. Байрона так охоче демонстрували дендістську зарозумілість, а персонажі С. Колріджа і Ф. Гельдерліна не тільки мали колосальну енергію, але й наважувалися йти проти більшості, вірячи в свою правоту. Культ оригінальності, апологетика індивідуальної свободи нерідко ставили романтичних мрійників на межу екзистенціального бунту, і первісний ентузіазм нерідко завершувався розчаруванням – звідси мотив «світової скорботи», виразно представлений у творчості великого песиміста Дж. Леопарді й у філософії А. Шопенгауера.

«Світова скорбота» передбачала не тільки відмову від просвітницьких ідей щодо розумної і доброї природи людини, а й інтенсивне дослідження раніше недооцінених емоційних ресурсів – усього діапазону найтонших переживань від просвітленого смутку і «снів наяву» до відчаю і скептицизму. Душевне життя героїв Д. Честена, В. Вордсворта, А. Мюссе, Б. Констана демонструє нескінченні варіанти цього «виховання почуттів». Завдяки

романтизму споглядальна меланхолія стає знаком внутрішньої зрілості особистості – і, як наслідок, модники охоче розігрують її як нову «цікаву» позу. Але істотно, що вилив емоцій у романтиків все ж не виключає установки на жорстку саморефлексію.

У кінцевому розвитку поза світової скорботи дає образ «демонічної натури» – людини, перейнятої розчаруванням, що кидає виклик не тільки вищим силам (байронівські герої Манфред, Каїн, шатобріанівський Рене), але й усім людям. Апофеоз цієї лінії – демонічний цинік, денді-Мефістофель бездоганному фраку (частий типаж у творчості Т. Готье і Б. д'Орєвілі). Не випадково найбільш сильно тема «квітів зла» розробляється у Ш. Бодлера, який створив послідовну теорію дендизму. Більш знижений, «побутовий» варіант «демонічної натури» – рефлектуючий фат, фатальний спокусник (Дон Жуан, Печорін, Адольф), чиє марнославство нерідко базується на особливій «теорії успіху».

Усвідомлення власної винятковості у романтичного героя диктує витончені форми непрямого вираження своєї переваги серед них – іронія і сарказм; життєтворчість (що включає, між іншим, і стилістику зовнішності); критика вульгарності і несмаку. «Всюди ми знаходимо тепер величезну масу вульгарності, цілком сформованою і оформленою, яка проникла більш-менш в усі мистецтва і науки. Такий натовп ... » [4, с. 192] – міркував один із головних теоретиків романтизму Ф. Шлегель. Ця презирлива інтонація викриття вульгарності масового смаку береться на озброєння денді: «Як би не називалися ці люди – чепурунами, франтами, світськими левами або денді, – всі вони подібні за своєю суттю. Усі вони втілюють в собі найкращу сторону людської гордості – дуже рідкісну в наші дні потребу боротися з вульгарністю і викорінювати її» [1, с. 37] – підхоплює цю думку Ш. Бодлер у 1863 році.

Романтичний протест проти вульгарності масового смаку обертається естетською позою «арбітра елегантності», таким чином «художник сучасного життя» дистанціюється від невмілих імітаторів і філістерів. Романтична іронія, ця «найбільш вільна з усіх вольностей», стає способом збереження особистої гідності і навіть деколи зброєю нападу перед обличчям «гармонійної банальності».

Нарешті, оптимістична віра романтиків у всесильність людського духу проектується на сферу життєтворчості. «Всі події нашого життя – це матеріал, з якого ми можемо зробити все, що забажаємо. Духовно багата людина може багато чого створити зі свого життя. Кожне знайомство, кожен випадок може стати для духовної людини першим членом нескінченної низки, початком нескінченного роману» [3, с. 37], – писав Новаліс.

Життєтворчість як «твір» життя, свідоме вибудовування життя за законами літературного твору – улюблена думка романтичних теоретиків. Естетизація реальностей власного життя була для них вирішальним доказом сили вільного творчого духу, що в свою чергу природно пов'язувалося з усіма іншими ключовими принципами романтичного світогляду. При цьому літературна життєтворчість фігурувала в їхніх промовах не просто як концептуальна метафора або детальна аналогія, а майже як план дій, щось на

зразок посібника для складання біографії «Роман як книга – це ЖИТТЯ. У кожного життя є або може бути епіграф, заголовок, вихідні дані, передмова, введення, текст, примітки» [3, с. 51], – ось зразок міркувань Новалиса з цього приводу.

Думка про літературність повсякденного життя позначала прорив романтичної свідомості в нові сфери, багато в чому недоступні риторичній словесності. Після ломки класицистичної ієрархії жанрів різко розширилися межі того, що вважалося «естетичним» або допустимим для художнього зображення. Програмні девізи – «Все повинно бути поетизовано», «Життя як в романі» – вимагали адекватної мови для вираження нового умонастрою, і тому абсолютно особливий статус отримали маргінальні прозові жанри – фрагменти, листи, щоденники, подорожні нотатки, конспекти, застільні бесіди, есе, мемуари. У цих жанрах, що зберігають неостигле тепло людського життя, реалізувалася енергія індивідуальної життєтворчості – діяльності, що з'єднує літературу і повсякденність через тонке відчуття стилю і напрацьовані моделі поведінки.

«Поряд з мистецтвом, наукою, політикою і філософією та іншими формами нашого культурного життя існує, очевидно, в структурі духу якась область, як би відмежована специфічна сфера творчості, зміст якої становить не що інше, як особисте життя людини» [2, с. 43], – ця думка Г. О. Винокура особливо актуальна для епохи романтизму.

Отже, дендізм безперервно взаємодіє з літературою, підживлюючись від неї і, в свою чергу, збагачуючи її.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодлер Ш. Об искусстве. Москва: Искусство, 1986. 421 с.
2. Винокур Г. Биография и культура. Москва. 1927. 176 с.
3. Новалис. Генрих фон Офтердинген. Фрагменты. Ученики в Саисе. Санкт-Петербург: Евразия, 1995. 240 с.
4. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика: в 2-х т. Москва. 1983. Т. 2. 448 с.

Аліна Зейналова
Науковий керівник – ст. викладач Карпіна О. С.
м. Бахмут

ОБРАЗ ДЖУЛІЇ ЛАМБЕРТУ РОМАНІ В. С. МОЕМА «ТЕАТР»

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення літературно-художнього образу. Визначення особливостей його створення дозволяє повністю розкрити суть твору, адже саме героїня Джулії є центральною в романі.

Вивченню особливостей створення цілісних художніх образів в епічних

творах у різний час присвятили свою увагу такі літературознавці, як І. В. Арнольд, Л. І. Тимофєєв, В. В. Виноградова, В. П. Глухова, В. А. Кухаренко, А. Marchetti, S. Swain та ін.

На нашу думку, влучне визначення «художнього образу» як літературного поняття подає Л. І. Тимофєєв: «Образ – це конкретна і водночас узагальнена картина людського життя, що створена за допомогою вимислу й має естетичне значення». Тобто, автор розглядає образ художнього героя як втілення авторських замислів.

Тож аналізувати героя, перш за все, варто з точки зору авторської подачі. Так чи інакше, художній образ є відображенням системи цінностей та ідеалів самого автора.

Уже на перших сторінках роману Моем висловлює свою позицію щодо головної героїні. Перед нами постає образ Джулії Ламберт, досвідченої акторки, яка вміло грає не тільки на сцені, а й у житті: «With the experienced actress's instinct to fit the gesture to the word, by a movement of her neat head she indicated the room through which she had just passed» [2, с. 4]. Крім того, автор зазначає, що в Джулії одночасно поєднуються дві різні людини: «Julia talked very differently to herself and to other people: when she talked to herself her language was racy» [2, с. 9].

Для Джулії зникає саме поняття «гра». Інші люди сприймають її саме так, як вона захотіла продемонструвати. Усе її життя – це та чи інша сцена, де вона – головна героїня. Будучи гостем у будинку Джулії та Майкла, молодий бухгалтер Томас Феннел попросив актрису подарувати йому свою фотографію на пам'ять. Джулія пустила в хід все своє зачарування і приголомшливо зіграла сцену зваблювання молодого шанувальника її таланту: «She lowered her eyelids for a second and then raising them gazed at him for a little with that soft expression that people described as her velvet look» [2, с. 14]. Реакція Томаса була саме такою, на яку розраховувала Джулія. Цим самим Моем підкреслює, що його героїня мала певний вплив на людей, вона вміла зачарувати та зацікавити.

Щодо характеру героїні, то автор наділив її сміливістю, пристрасстю та бунтарством. Ці риси з нею ще з молодю. Будучи таємно закоханою у Майкла Госселін, Джулія бажає стати його коханкою, про що майже відкрито заявляє йому: «Julia showed him as clearly as she knew how, and this was very clearly indeed, that she was quite willing to become his mistress, but this he refused. He was too honourable to take advantage of her» [2, с. 43]. Його відмову вона сприймає стійко й обіцяє сама собі, що цей чоловік буде її.

Тож автор створив образ цілеспрямованої, сильної, розумної та хитрої жінки, що вже не в юному віці може звабити молодого хлопця. Виходячи з аналізу прикладів, можна дійти висновку, що Моем не засуджує свою героїню, не виражає негативного ставлення до неї, не висміює її вад і, закликає нас бути поблажливими й толерантними до всіх людей.

Аби краще зрозуміти головну героїню, варто звернутися до зовнішнього та внутрішнього (психологічного) портрету образу.

Розглянемо опис зовнішності героїні, який допоможе нам перейти до характеристики внутрішнього світу персонажа: «She had a lovely figure, everyone

admitted that; she was fairly tall for a woman, and she had long legs» [2, с. 47]. Особливості вигляду Джулії створюють в уяві образ романтичної натури. Джулія Ламберт наділена цими якостями і вміло використовує їх у своєму житті. Вона дозволяє собі фліртувати з оточуючими чоловіками, зачаровуючи їх. Значні розумові здібності дозволили їй зробити блискучу кар'єру актриси, а також переконати чоловіка відкрити власний театр.

Риси обличчя героїні яскраво виражені, її очі великі, обрамлені густими війями, вона має широкий ніс та пухкі губи. Її погляд міг сказати набагато більше за слова, вона смілива та відкрита: «She looked straight into his eyes. Her own were large, of a very dark brown, and starry» [2, с. 24]. «Her voice was rather low and ever so slightly hoarse» [2, с. 57]. Така характеристика свідчить про сильний характер, самодостатність та впевненість у собі.

Доповнити внутрішній образ героїні допоможе аналіз її мови. Відомо, що ясно виразити свої думки може лише людина з чистим розумом. Ми звернули увагу на внутрішні діалоги героїні з самою собою: «Poor lamb», she thought, «I suppose this is the most wonderful moment in his whole life. What fun it'll be for him when he tells his people. I expect he'll be blasted little hero in his office» [2, с. 4]. Цей приклад яскраво демонструє іронічність героїні, вона насміхається зі свого юного гостя, що тільки мріяв поспілкуватися з нею. Крім того, ми можемо побачити деяке самолюбство в її словах.

Щодорозмов Джулії з іншими, то її мова з легкістю змінюється залежно від ситуації. Варто зазначити, що відбувається це само по собі. Героїня не відрізняє, у який момент її життя вона грає Джулію, а коли дійсно є нею.

Отже, перед нами цілісний образ, який Вільям Сомерсет Моєм створив завдяки поєднанню описів внутрішніх та зовнішніх особливостей героїні. Вдало доповнюють картину монологи та діалоги. Сприйняття героїні читачем значною мірою залежить від ставлення до неї самого автора. Тож перед нами образ Джулії Ламберт, для якої бути актрисою – це покликання. Усе в ній служить та підпорядковується цьому: посмішка, погляд, мова, жести.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимофеев Л. И. Устные мемуары. Москва: Изд-во МГУ, 2003. 224 с.
2. Maugham W. S. Theatre. Москва: Менеджер, 2005. 304 с.

ТЕМА САМОТНОСТІ В БАЛАДАХ Р. САУТІ

Тим, кого ми зараз називаємо англійськими романтиками, довелося жити в епоху великих потрясінь, коли криза, що зачепила всі сфери життя суспільства, досягла свого піку, спровокувавши численні і різноманітні потрясіння і війни. Це визначило їхній життєвий шлях – шлях постійних сумнівів, раннього осмислення суспільних проблем, боротьби з навколишньою дійсністю, пошуку відповідей на життєво важливі питання та шляхи до щастя. Найскладнішими, що мали головний вплив на їх світогляд і творчість, були релігійні шукання.

Одним із традиційних і загально визнаних представників англійського класичного романтизму є Роберт Сауті. У нього був власний погляд на народження Французької імперії. Зблизившись із С. Колріджем і В. Вордсвортом, Р. Сауті знайомиться з основними положеннями естетичної програми лейкистів, викладеної в передмові до збірки балад, і практично повністю їх приймає. Загалом Р. Сауті визначають як найбільш типового представника «озерної школи», в той час як С. Колріджа називають найяскравішим, а В. Вордсворта – найглибшим. Високо освічений, Р. Сауті охоче вибирав темами своїх поем і віршів віддалені епохи і чужі країни, причому прагнув передавати характерні для них почуття, думки і все дрібниці побуту, підтримуючи думки своїх героїв.

Свою творчу діяльність Р. Сауті почав в кінці 90-х років, звернувшись до жанру народної балади. Його балади належать саме до німецького типу і написані в дещо піднесеному і в той же час наївному тоні, з сюжетом, запозиченим з історії. З ряду гасел, проголошених «озерною школою», автор основну увагу звертає на правду – історичну й побутову.

На ранньому етапі творчості Р. Сауті, у вірші «Бленхеймській бій» (1798), йдеться про справжню історичну подію 1704 року. Тут автор заявляє про марність земної слави і засуджує політичні перипетії, що проводяться європейськими монархами заради власної вигоди. У цьому творі звучать досить відчутні критичні інтонації, спрямовані проти воєн, всю тяжкість яких несе простий народ.

На старому полі кровопролитної битви діти знайшли череп. Діти просять діда розповісти про війну, пояснити, чому вона почалася, в ім'я чого велася. Неминуче слід за цим по-дитячому простодушне питання про те, що ж являла собою знаменита битва. А це питання викликає у їх діда затруднення. У відповіді старого, який і для себе не знайшов відповіді на це питання, прихована іронія: «Добиться этого и сам / Я с малых лет не мог, / Но говорили все, что свет / Таких не видывал побед» [1, с. 357] (пер. А. Плещеева).

Р. Сауті постійно зіштовхує в баладі реальність і версію офіційної історіографії. Розповідаючи про війну, старий не приховує від онуків страшних

подробиць, пов'язаних із нею. Справді значне і людське, на думку поета, здійснюється не поза, а всередині самої особистості. Не слід перебільшувати роль об'єктивного світу: закони ймовірності, як стверджували романтики, існують для людей, позбавлених уяви. Гідність людини полягає в можливості вільного здійснення самого себе, чому якнайбільше перешкоджає нав'язана політиками війна.

Цілий пласт перших робіт Р. Сауті пронизаний авторським співчуттям до бідняків і бродячих жебраків. У ряді творів – «Дружина солдата», «Скарги бідняків», «Похорон жебрака» – поет виступає проти безправ'я і гноблення народу. І саме в рамках того ж традиційного для романтизму відчуття – трагічного переживання самотності особистості – в баладі «Скарги бідняків», у формі розгорнутої відповіді на питання багатія (співрозмовника поета) про те, на що нарікає бідний люд, виводить цілу галерею бідняків, вимушених у морозну холодну ніч просити милостиню у випадкових перехожих. Властивий романтикам глибокий інтерес до людської особистості проявляється тут у тому, що кожен портрет у автора суворо індивідуалізований: сивий дід, згорблений і кволий, хто просить на в'язку дров; хлопчик у лахмітті, у якого батько при смерті, а вдома немає хліба; жінка з двома малюками, чий чоловік – солдат, а вона повинна добувати хліб милостинею; голодна вулична красуня. Побутові замальовки в баладі правдиві, що ще раз підтверджує превалювання основного для Р. Сауті творчого інтересу – увага до правди історичної і побутової. При цьому безжалісна, детальна і докладна картина злиднів і безправ'я народу пом'якшена моралізаторською кінцівкою.

Гострий розлад між ідеалами і гнітючою реальністю викликав у свідомості поета характерне для всього романтизму болісно фаталістичне або перейняте обуренням почуття двосвітовості, гірку насмішку над невідповідністю мрії і дійсності, позначену в літературі і мистецтві як принцип «романтичної іронії».

Ось як пояснює Вл. Соловйов романтичний принцип двосвітовості, властивий романтикам, у тому числі і Р. Сауті: «всі особи живуть подвійним життям, поперемінно виступаючи то в фантастичному, то в реальному світі. Внаслідок цього вони або, краще сказати, поет – через них відчуває себе вільним, не прив'язаним виключно ні до тієї, ні до іншої області. З одного боку – явища і образи повсякденного життя не можуть мати для нього остаточного, цілком серйозного значення, тому що він знає, що за ними ховається щось інше; але, з іншого боку, коли він має справу з образами зі світу фантастичного, то вони не лякають його, як чужі і невідомі примари, тому що він знає, що ці образи тісно пов'язані з повсякденною дійсністю, не можуть знищити або подавити її, а, навпаки, повинні діяти і проявлятися через цю ж дійсність» [2, с. 373].

Так, у баладі «Варвік» («Сер Вільям і Евін») Р. Сауті показаний як похмурий вбивця, який утопив у річці немовля. Сумління персоніфікується у поета у вигляді страховиська, яке всюди бродить за злочинцем і не дає йому ніде спокою. Улюблений прийом Р. Сауті, характерний для естетики романтизму – подвійне мотивування подій, що не дає читачеві остаточно

вирішити, чи втрутилася в життя героїв нечиста сила або вони стали жертвою ланцюга неймовірних збігів.

Свого роду самозахистом від наростаючого нівелювання особистості став властивий романтизму глибокий інтерес до людської особистості, яка розуміється романтиками як єдність індивідуальної зовнішньої характерності і неповторного внутрішнього змісту. Джерелом цього романтичного світовідчуття було пануюче в духовному житті Заходу екзистенціалістське світовідчуття, тобто трагічне переживання самотності особистості. У відчуженому середовищі, яке втратило Бога, для класичного романтизму було істотно важливо трансцендентне начало (так, наприклад, Ф. Шлегель писав Новалісу: «Настав час заснувати нову релігію. Це для нас основне» [3, с. 458]).

Світ для Р. Сауті, як і для всіх романтиків, – таємниця, загадка, пізнати яку може тільки одкровення мистецтва. Об'єктивна дійсність суцільно складається з масок, вона оманлива, має другий і третій план і з цієї причини не може виступати для мистецтва живильним ґрунтом, а, навпаки, негативно впливає на художню уяву. Світ романтики пізнають усіма органами почуттів, через гру, дивляться на нього крізь призму серця, крізь призму суб'єктивних емоцій особистості, причому це сприймає свідомість рівнозначно всього іншого зовнішнього світу. Неминуче при такій естетичній програмі руйнування колишніх стійких способів формоутворення нерідко супроводжується деякою абсолютизацією суб'єктивності.

ЛІТЕРАТУРА

3. Сауті Р. Водопад. Сборник стихотворений. Владивосток, 2000. 87 с.
4. Соловьева Н. А. У истоков английского романтизма. Москва, 1988. 232 с.
5. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика: в 2 т. Москва, 1983. Т. 2. 448 с.

Анастасія Золочевська
Науковий керівник – доцент Муратова О. В.
м. Бахмут

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ ПАНАСА МИРНОГО «ПОВІЯ»

Роман Панаса Мирного «Повія» став видатним явищем свого часу [1, с. 152]. На сторінках цього твору письменник досить добре досліджує неординарну особистість, докладно простежує еволюцію її психічного стану за різних життєвих обставин [5, с. 60].

Головна сюжетна лінія цього твору – це трагічна історія сільської дівчини, яка стала наймичкою, а в подальшому – міською повією [1, с. 154]. У романі досить добре зображено українське суспільство другої половини ХІХ ст., з усіма його вадами й негараздами.

Роботі над романом «Повія» автор присвятив декілька десятиліть свого життя [5, с. 63]. У творі письменник досить детально змальовує пореформене

суспільство з його соціальними недугами, яке й понівечило долю сільської дівчини-сироти Христини Притиківни. Ми бачимо, як автор роману показує нам той тернистий життєвий шлях, який довелося пройти цій жінці. Христя намагається зберегти у своїй душі хоча б залишки совісті та людської гідності, через що вона декілька разів утрачає шанс якось прилаштуватися в цьому страшному світі [5, с. 63]. Втім, самотня і беззахисна жінка все ж таки падає на саме соціальне дно, стає повією.

Автор роману всю увагу зосереджує на головній проблемі «пропащої сили». Трагедія жінки полягає й у її власній провині, у її ж біді. Коли вона, безноса, заражена сифілісом, не покидає свого ремесла, а продовжує заражати й інших страшною смертельною хворобою, це – соціальне дно [5, с. 64].

Не один письменник порушував проблему проституції у своїй творчості. Однак Панас Мирний у своєму романі повією вивів дочку порядних людей. Це була вихована сільська дівчина, яка через свою недалекоглядність та обставини ступила на слизьку стежу. Її бажанням було прагнення кращого життя, намагання позбутися злиднів, а не заробляти на шматок хліба важкою працею, як її батьки [6, с. 41].

Письменник добре показує, що у пропавших жінок немає можливості повернутися до нормального життя, якщо вони не бажають гнути спину за шматок хліба, ледарюють [6, с. 45].

Панасу Мирному в романі вдалося зобразити трагедію непотрібної та слабкої особистості, нездатною пристосуватися до нових умов життя. Автор показує два різні світи – міста й села, які допомагають розкрити внутрішню дисгармонію Христі, яка вже не сільська, але й міською стати не може.

Коли Христя йшла з села, вона не сумувала за ним, бо тішилася думкою, що в місті їй буде краще. Але вона дуже сильно помилялась. Якщо в селі люди жили за рахунок власної праці, то в місті «все те живе тільки за гроші, все те купує, що потрібно для життя, а не своїми руками добуває» [4, с. 119].

Сільські традиції, звичаї та закони є досить міцними, бо вони склалися віками. Усе це не дає людині вийти за межі морально-етичних правил. Громадська думка має велике значення. Людина замислюється над тим, а що скажуть люди щодо вчинку, який ти зробив. Це й сьогодні притаманне селам. Тому й Христі було не байдуже на думку односельців, коли вона піде з подругами на колядки після смерті батька. Натомість світ міста поставав інакшим, привабливішим. Хотілося міської свободи. Та, на жаль, відсутність моральних обмежень відіграла свою роль у падінні Христі.

Загибель хворої жінки на ганку рідної, але вже проданої хати – це свідчення остаточного життєвого фіаско людини, яка не зробила жодної спроби змінити своє життя на краще [6, с. 43].

Даючи своєму роману назву «Повія», Панас Мирний зробив її символічним відповідником богопокинутого світу. Він підкреслив необхідність широко тлумачити поняття «повія»: не стільки як жінка, що торгує собою, скільки як ознаки відторгнення у своєму часі, це як вітер, що в'ється по полю [3, с. 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української літератури ХІХ століття: у 3- кн. Кн. 3: навч. посібник /за редакцією М.Т. Яценка.Київ:Либідь, 1997. С. 151–156.
2. Матвеева Т.С. Богопокинутість як абсолют змодельованого українським романним дискурсом другої половини ХІХ ст. світу. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка Філологічні науки*. 2016. Випуск 1 (87). С. 234–238.
3. Мирний Панас «Повія» збір. тв. у 7 т./упорядник П.О. Василевська. Київ:Наукова думка, 1969. Т. 3. С. 232–456.
4. Ніколаєнко М.В. Актуальні проблеми слов'янської філології. Опозиція моралі міста і села в романі Панаса Мирного «Повія» у контексті онтологічної проблеми «буття людини». *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство*. 2010. Випуск ХХІІІ. Частина 3. С. 117–123.
5. Українська література (профільний рівень) 10 кл. / В.І. Пахаренко. Київ: Грамота, 2018. С. 58–84.
6. Українська література 10 клас/ Г.Ф. Семенюк. Київ: «Освіта», 2010. С. 36–52.

Елена Карпина
г. Бахмут

СПЕЦИФИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ПЕНТАЛОГИИ ВС. С. СОЛОВЬЁВА «ХРОНИКА ЧЕТЫРЁХ ПОКОЛЕНИЙ»

Одной из форм выражения историософских взглядов Вс. С. Соловьёва, нашедших отображение в его главном литературном труде – пятитомной «Хронике четырёх поколений» – является пространственно-временной континуум, не тождественный, в нашем представлении, понятию «хронотоп» (от греч. *chronos* – время и *topos* – место). Последнее, введённое в литературоведение М. М. Бахтиным, обозначает «существенную взаимосвязь временных и пространственных отношений, художественно освоенных в литературе». По убеждению учёного, в художественном мире произведения «имеет место *слияние* пространственных и временных примет в осмысленном и конкретном целом. <...> Приметы времени раскрываются в пространстве, и пространство осмысливается и измеряется временем» [1, с. 234-235]. Иными словами, предметы, заполняющие художественное пространство, насыщены признаками определённой эпохи, а изображённая в произведении действительность оценивается с различных временных точек зрения и выглядит совершенно иначе для повествователя и персонажей. В единстве времени и пространства у М. М. Бахтина ведущим было время, а пространство выступало как зависимая от времени переменная величина.

Если же речь идёт о соловьёвской пенталогии, первостепенное значение

имеет не столько взаимосвязь и слияние её времени и пространства, сколько самоценность каждого из этих аспектов, выступающих конструктивными принципами организации художественного произведения.

Рассмотрим особенности художественного пространства, воссозданного в «Хронике четырёх поколений», под историософским углом зрения.

По убеждению Ю. М. Лотмана, которое мы полностью разделяем, художественное пространство «представляет собой модель мира <...> автора, выраженную на языке его пространственных представлений» [5, с. 414].

Художественное пространство пенталогии многомерно. Центром его является Российская империя, в которой разворачивается абсолютное большинство её событий. Административный и культурный центр России – Петербург – противопоставлен романистом четырём значимым для художественного мира цикла топосам – Москве, Гатчине, Чите и Горбатовскому. В каждой из четырёх бинарных оппозиций нами усматривается глубинная связь с историософскими убеждениями Вс. Соловьёва.

Особое значение для выражения историософских идей писателя имеет созданная им антитеза топосов «Петербург – Москва». Москва – истинно русский город в прямом смысле этого слова, в то время как Петербург – город европейский. Первая населена большей частью простым трудовым людом, а второй – представителями именитой русской аристократии и особами, приближёнными ко двору.

Петербург противопоставлен Гатчине как мир царствующей императрицы миру пребывающего в тени и ожидающего своего часа наследника престола.

Екатерина II окружена многочисленными придворными, привыкшими к красивой жизни, а Павел Петрович – узким кругом преданных ему лиц, способных довольствоваться малым и не помышляющих о роскоши, а потому – коренным образом отличающихся от пресыщенных петербуржцев.

Подчёркнутая простота и скромность обстановки гатчинской резиденции резко контрастируют с великолепием и блеском петербургского дворца. Ничего не изменилось в Гатчине по сравнению с предыдущим визитом Сергея к цесаревичу, имевшим место около восьми лет назад: «Те же самые маленькие, просто, почти бедно обставленные комнаты с низенькими потолками, та же *монастырская печальная пустота*» (курсив мой – Е. К.) [6, с. 71].

Уединённая жизнь великого князя в замкнутом пространстве гатчинской резиденции представляется молодому Горбатову в высшей степени ненормальной и не соответствующей его высокому сану. Царское Село, в котором императрица проводит тёплое время года, также не имеет ничего общего с Гатчиной.

Петербург противопоставлен Чите как сердце империи её окраине. Петербург – город стремящихся к получению новых чинов и упрочению своего общественного положения аристократов, а Чита – лишённых всего и отвергнутых обществом ссыльных каторжан. Примечательно, что жизнь последних представлена Соловьёвым в идиллическом ключе. Так, например, сосланный в Читу Борис и сознательно разделившая его участь Нина,

являющиеся частью большой дружной семьи, безмерно счастливы и полностью довольны своей жизнью.

Обращает на себя внимание достаточно интересный факт. В «Хронике четырёх поколений» частотным является употребление автором топонима «Сибирь». В творческом сознании романиста закрепилось противопоставление России Сибири – самобытному краю с уникальными традициями и культурой, прежде бывшему независимым и самодостаточным. В этом противопоставлении, как мы полагаем, автором пенталогии искусно завуалировано осуждение захватнической политики Российской империи.

Следует отметить, что многие современные русские историки, подобно Соловьёву, не могут примириться с фактом насильного присоединения Сибири к империи. Из значительного количества научных работ, посвященных этой проблеме, концептуально близкими к позиции писателя являются следующие: «Покорение Сибири. От Ермака до Беринга» М. И. Ципорухи [8], «“Исконно русская” земля Сибирь» А. А. Бычкова [2], «Покорение Сибири: Мифы и реальность» [4], «Идея сибирской самостоятельности вчера и сегодня» Д. Н. Верхотурова [3].

Таким образом, Чита предстаёт в «Хронике...» именно как сибирский город. Оппозиция «Петербург – Чита» представляет собой частную реализацию оппозиции «Россия – Сибирь». Преднамеренная конфронтация последних существенно расширяет художественное пространство пенталогии.

Достоинством упоминания является тот факт, что Борис Сергеевич, переведённый на поселение в один из наиболее живописных уголков Сибири, не чуждается местных жителей и вступает с ними в приятельские отношения. Дружба одного из главных героев «Хроники...» с сибирскими дикарями не только свидетельствует об отсутствии у первого сословной спеси, но и подчёркивает необходимость культурного взаимодействия многочисленных народов, населяющих бескрайние просторы империи.

Петербург противопоставлен Горбатовскому не столько как город – деревне, сколько как центр – периферии, столица – провинции. Соловьёв преднамеренно сталкивает в художественном мире своего произведения два противоположных топоса с кардинально отличающимися друг от друга жизненными укладами.

Противопоставление столицы провинции в «Хронике...» не является единичным случаем, поскольку имеет место и в других произведениях писателя, а также его публицистике. В частности, в одной из статей, напечатанных в издаваемом им журнале «Север», о непреходящем значении провинции для Российской империи говорится следующее: «Для того, чтобы составить себе верное понятие о нашей действительности, надо жить в России, <...> и не в столице конечно, а в глубине страны, где развивается настоящая русская жизнь» [7, с. 14].

Петербург и Горбатовское являются полярными полюсами ключевой внутренней пространственной оппозиции пенталогии. Столица предстаёт в ней как гнездилище порока и всевозможных соблазнов, перед которыми не каждый может устоять. Провинциальное же село Тамбовской губернии – как райское

место, в котором молодёжи день ото дня прививаются усердно культивируемые старшим поколением высочайшие нравственные ценности. Петербург – придворный город, в котором плетутся бесконечные интриги, а вчерашний друг нередко становится врагом, а Горбатовское – тихая пристань, в которой нет места грязной клевете и предательству. Жизнь в Петербурге богата событиями и в значительной степени зависит от ценностных установок правящего монарха. Жизнь в Горбатовском течёт по раз и навсегда установленным законам. Её отличительные черты – постоянство и однообразие. Иными словами, динамике оживлённой столицы противостоит статика провинции.

В Петербурге, в котором, в отличие от русской глубинки, первое место отводится материальным благам, а не духовным ценностям, и нет простого человеческого участия в судьбе ближнего, личности, в высшей степени одухотворённые, чувствуют себя чужими, задыхаются в атмосфере всеобщего притворства и заискивания перед знатными особами, занимающими высокий пост в государстве, и, не желая, по примеру большинства, посвящать свою жизнь служению мнимым идолам, стремятся как можно скорее из него уехать.

Таким образом, центром многомерного художественного пространства «Хроники четырёх поколений» выступает Российская империя. В его пределах отчётливо обозначаются четыре бинарные оппозиции, служащие выражением историософских представлений Вс. С. Соловьёва: «Петербург – Москва», «Петербург – Гатчина», «Петербург – Чита» и «Петербург – Горбатовское».

Москве Петербург противопоставлен как европейский город, населённый придворными, высокопоставленными чиновниками и богатыми иностранцами – городу русскому, являющемуся обиталищем простого русского народа, изо дня в день трудящегося для обеспечения своего существования. Гатчине – как роскошная столица возглавляемой Екатериной II державы – раскинувшейся в её окрестностях мызе, подаренной ей сыну-наследнику. Чите – как первый город империи, жители которого, представители знатной русской аристократии, унаследовали от своих предков не только несметное богатство, но и высокое положение в социуме, – её окраине, краю каторжников, за которыми в обществе на долгие годы закрепился статус отверженных. Горбатовскому возведённый могучею волею Петра град противопоставлен в художественном мире романов цикла как политический и культурный центр России – глубинке, провинциальной деревеньке Тамбовской губернии.

В целом, художественный образ раскинувшейся на берегах Невы Северной Пальмиры, созданный творческим воображением писателя в его обширнейшем литературном труде, полностью вписывается в парадигму «петербургского текста русской литературы», в соответствии с которой она представляет собой одновременно прекрасный (роскошный) и ужасный (порочный) город. В то же время соловьёвский Петербург, воплотивший в себе персональные жизненные установки и историософские убеждения своего творца, существенно его обогащает и служит ему дополнением.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике. *Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет*. Москва: Художественная литература, 1975. С. 234–407.
2. Бычков А. А. «Исконно русская» земля Сибирь. Москва: Олимп: АСТ: Астрель, 2006. 316 с.
3. Верхотуров Д. Н. Идея сибирской самостоятельности вчера и сегодня. Москва: АСТ; Красноярск: АБУ; Владимир: ВКТ, 2009. 331 с.
4. Верхотуров Д. Н. Покорение Сибири: мифы и реальность / под ред. А. М. Буровского. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. 351 с.: ил. (Неизвестная Россия).
5. Лотман Ю. М. Проблема художественного пространства в прозе Гоголя. *Лотман Ю. М. Избранные статьи: в 3 т.* Таллинн: Александра, 1992–1993. Т. I: Статьи по семиотике и типологии культуры. 1992. С. 413–447.
6. Соловьев Вс. Собр. соч.: в 9 т. Москва: ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 4: Хроника четырёх поколений: Вольтерьянец: исторический роман. 448 с.
7. Соловьёв Вс. С. Беседы «Севера»: I. Наша беда. *Север*. 1888. № 1. С. 12–15.
8. Ципоруха М. И. Покорение Сибири. От Ермака до Беринга. Москва: Вече, 2004. 400 с. («Тайны земли русской»).

Наталія Кобилко
м. Харків

УКРАЇНСЬКА ХИМЕРНА ПРОЗА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Українській химерній прозі присвячено чимало наукових праць як літературознавчого, так і мовознавчого характеру. Ученими було досліджено її специфіку, окремі аспекти цього явища, творчість яскравих представників, проаналізовано образи-символи та міфологеми. Метою нашої розвідки є порівняння химерної прози з магічним реалізмом, фентезі та готичним романом.

Найбільш ґрунтовними дослідженнями магічно-реалістичної та химерної прози можна вважати роботи Ю. Падар і Т. Коноваленко. Об'єднує ці два явища в літературі відсутність єдиного трактування. Так, магічний реалізм отримав такі назви: художній метод, дискурс постмодернізму, модерністська течія, концепція з магічним змістом [1, с. 197]. Для химерної прози існують такі дефініції: роман із певними особливостями, піджанр прози, явище, споріднене магічному реалізму. Порівнюючи українську та латиноамериканську прозу, ми знаходимо чимало спільного, проте вони розвивалися окремо, самостійно. Активний розвиток магічного реалізму спостерігається в 50-60-х рр. ХХ ст., апогею сягає у другій половині 60-70-х рр. із виходом роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності» (1970). Українська химерна проза зародилася дещо пізніше, і пов'язують її з романом О. Ільченка «Козацькому роду нема

переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» (1958). У підназві містилося визначення жанру: «химерний роман з народних уст». Проте спостерігається тривала перерва в розвитку цього явища, і відродилося воно в 1971 р., коли світ побачила дилогія В. Земляка «Лебедина зграя» та «Зелені Млини». Таким чином, у часовому вимірі твори магічного реалізму з'явилися раніше.

До спільних рис латиноамериканського роману та українського химерного прозописьма насамперед відносимо міфологізм і фольклорність. Слушним є твердження Ю. Падар щодо застосування цих елементів у художньому творі: «це не просто калькування, мавпування та механічне вживлення міфу чи фольклору в текст, це їх авторське осмислення, трансформація й синтезування з реальністю...» [3, с. 400]. Однією з причин появи творів такого характеру можна вважати пошук автентичності, адже тривалий час країни Латинської Америки були колоніями США та Англії, а химерна течія для українських письменників стала своєрідною втечею від нівелювання, змогою вийти за межі політично заангажованої радянської прози.

Суттєвими ознаками як магічного реалізму, так і химерної прози є умовність, гумор і різні його відтінки, хронологічна непослідовність, зміна тональностей, переплетення реального з ірреальним, сучасного з минулим, філософська спрямованість, інтелектуалізм творів, відсутність хронотопу, наявність міфічних і химерних персонажів. Оскільки ідея автора подається закодовано, то доречно говорити про насичення прози образами-символами (символіка чисел, кольорів) і міфологемами, тобто уламками міфів.

Отже, незважаючи на те, що химерна проза та магічний реалізм різняться часом і місцем появи, умовами розвитку, вони мають дуже багато спільних рис. Митці прагнули утвердити автентичність своєї культури, яка базується на народному світогляді. Тому ми й спостерігаємо використання міфу, фольклору, народнопоетичної символіки.

Із міфологією та фольклором пов'язаний ще один літературний жанр, що виник у XX ст. в англійській прозі й займає проміжне місце між фантастикою та казкою – фентезі. Його генеалогія сягає народних епосів європейських країн. Сьогодні ж фентезійна література багата поетичними й химерними образами, нереалістичними подіями. Для неї характерне змішання жанрів і стилів (філософська, містична, історична, детективна), що також спостерігаємо і в українській химерній прозі. Поява фентезі як жанру новітньої літератури припадає на 20-ті рр. XX ст. Основним джерелом є міфологія, а отже, дотримання «міфологічних і народних канонів та структурних елементів» [2, с. 211]. Цей різновид літератури апелює до казки, міфу та лицарського роману. І це є ще однією спільною ознакою з химерною прозою. Досить часто у фентезійних романах спостерігається перетин культурних кодів та авторського світобачення, тобто своєрідна інтерпретація відомих образів і мотивів.

Визначальними особливостями для фентезі, на думку Ю. Коваліва, є бінарна опозиція «добро-зло», фатум, подолання головним героєм перешкод і його винагорода. Власне, це ми можемо сказати й про химерну прозу, а саме використання в ній міфологеми «дорога», що є наскрізним стрижнем майже всіх творів цього жанру.

Отже, до спільних рис літератури фентезі та химерної прози відносимо ірреальну площину, широке застосування міфів і легенд, образів і символів, які лаконічно вплетені в художню канву тексту.

Говорячи про фентезійну літературу, не можемо не сказати про формування готичного роману під впливом лицарського. Цей жанр виник у XVIII ст. в Англії. В основу творів покладено фантастику, містику, таємничі пригоди, а головним героєм виступає демонічна особа. Готичний роман поєднує в собі середньовічні історії жахів, народні сказання, повір'я та приказки. Сюжет творів будується навколо таємниці, оповідь просякнута атмосферою страху, просторовими локусами виступають ліси, розриті могили, перехрестя доріг. У літературі XX ст. готичний роман відновлюється в дещо зміненій формі. Зокрема в «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка зазначено, що в українській літературі явище химерної прози є зміненою формою готичного роману, а саме це роман із «химерами», «чортівнею», «козацькими пригодами».

Отже, химерна проза української літератури другої половини XX ст. – явище своєрідне та надзвичайно складне. Базуючись на національних традиціях, вона поєднала в собі риси латиноамериканського магічного реалізму, європейського фентезі та готичного роману.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коноваленко Т.В. Магічно-реалістична та химерна проза. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. Вип. X. С. 196–202.
2. Куриленко Д.В. Фентезі vs химерна проза: ідіостиль ірреального. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38), листопад. С. 210–213.
3. Падар Ю.А. «Магічний реалізм» і «химерна проза»: протистояння чи взаємодія? *Літературознавчі студії*. 2011. Вип. 33. С. 397–404.

Андрій Ковтунович
Науковий керівник – ст. викладач Карпіна О. С.
м. Бахмут

ЖАНР ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Літературознавство – одна з найдавніших течій наукового осмислення та пізнання культурного світу. Як наука вона вивчає літературу, її походження, суть, цілі, функції та природу історичного розвитку, що при детальному аналізі дає змогу сучасним письменникам та літературознавцям розробляти нові течії у своїх творах та працях.

Основними елементами дослідження того чи іншого літературного явища, жанру, стилю тощо залишаються об'єкт (реальна дійсність) і суб'єкт

(людина, автор) літератури, різноманітні обставини та чинники її виникнення, її образотворча природа, функціонування в суспільстві, історичні форми існування та самовияву. Література показувала життя, тому її вивчення означало пізнання життя, яке поставало в літературному творі у своєрідній формі художніх образів. Змінювалися історичні епохи, змінювалися і пріоритети в науковому осягненні письменства, однак провідним, визначальним у цьому процесі залишився вплив літератури на сучасну дійсність людини та допомога в пізнанні минулого, як її помилок, так і здобутків[2, с. 7].

У контексті дослідження вищевказаних елементів велике значення відіграє така ознака літературних жанрів, як історичність.

Ще Аристотель вказував на специфічні функції історії та особливості історичності в процесі художньої творчості: «Завдання поета – говорити не про те, що було, а про те, що могло би бути, можливо, через вірогідність або необхідність. Історик і поет різняться не тим, що один пише віршами, а інший прозою «...» ні, різняться вони тим, що один говорить про те, що було, а інший про те, що могло би бути»[1, с. 27].

Тенденції, які відчував Аристотель у розвитку історії та літератури, лягли в основу жанру історичного роману – це й перспектива розкриття історії через призму художніх текстів та художньої вигадки, які доповнюють реальне життя, а також наявність вигаданих персонажів, чим, до речі, скористався у своїй творчості, в першу чергу, В. Скотт.

Вважається, що перший по-справжньому історичний роман створив Вальтер Скотт. З-поміж найвідоміших його творів – «Веверлі», «Роб Рой», «Айвенго», «Квентін Довард», у яких автор зумів поєднати історичний факт з художньою небиллицею, користуючись при цьому як романтичними, так і реалістичними способами зображення. В. Скотт показав, що історичний роман може зображати у своєму змісті певний проміжок часу, де реальна історична подія, на тлі якої розгортаються сюжетні лінії, гарманує зі світом фантазії та художньою вигадкою автора. Така модель зображення твору дістала назву «вальтер-скоттівської» та справила великий вплив на розвиток історичного роману в європейських літературах.

У наш час вивченням жанру історичного роману займалися такі дослідники, як Ю. О. Андреев, С. Андрусів, Л. І. Гурова, К. Кларк, Г. Лукач, Л. П. Александрова, С. М. Петров, М. П. Рудякова, І. П. Варфоломеева та ін., але пізнанням та освітленням історичного роману як об'єкта сучасного літературознавства вкрай рідко. Відповідно до думки науковців, історичний роман – це твір, побудований на історичному сюжеті, який відтворює в художній формі якусь епоху, певний період історії. В історичному романі історична правда поєднується з художньою правдою, історичний факт – з художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, фантазія вміщена в межі зображеної епохи. Яскравими прикладами такого поєднання виступають такі твори: «Чорна рада» П. Куліша, «Сагайдачний», «Корнієнко» А. Чайковського, «Предтеча», «Під вічним небом» В. Шевчука, «Мальви», «Орда» Р. Іваничука, «Гнів Перуна», «Золоті стремена» Р. Іванченко, «Яса» Ю. Мушкетика, «Меч Арея», «Похорон богів» І. Білика та

ін.

У межах використання функціонального підходу до вивчення літератури, всебічну характеристику такого жанру запропонував М. О. Дудніков. У своїй статті він показує, що основними ознаками жанру є заглиблення в історичні події, достовірність цих подій, використання документу як головної вимоги до написання твору. На думку дослідника, важливим є підхід письменника до відображення історичних реалій, зокрема, використання ретроспективного плану, поєднання минулого й сучасного як прийом паралелізму, розкриття ознак духовності народу через зображення історичних та вигаданих постатей з використанням художнього вимислу та художнього домислу [3, с. 66]. Водночас він вказує і на суттєві прогалини у вивченні історичного роману як жанру, а саме ставить запитання: «Що власне називати історичним романом?» Не кожна книга, на якій написано «історичний роман», може бути названа такою. І навпаки, є книги, на яких ніколи не пишеться це слово, і які, втім, повинні бути зараховані до категорії історичних романів [4, с. 27].

Враховуючи все вищесказане, цілком очевидно, що вивченню історичного роману як об'єкта сучасного літературознавства слід приділяти більше уваги. Необхідно віднайти його ознаки, функції, кваліфікувати їх з метою правильного розуміння того, де історична епоха – лише тло для змалювання актуальних подій, а де для сучасного історичного роману характерне зближення з іншими різновидами роману – пригодницьким, психологічним та ін., віднайти втрачені твори та спонукати до створення принципово нових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.
2. Вступ до літературознавства: навч. посіб. / ред. П. В. Білоус. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 336 с. (Серія «Альма-матер»).
3. Дудніков М. О. Основні функції історичного роману. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2008. Вип. 2. С. 63-67.
4. Мезиер А. В. Указатель исторических романов, оригинальных и переводных, расположенных по странам и эпохам. Санкт-Петербург: Типография И. Н. Скороходова, 1902. 119 с.

**ОБРАЗ ОЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО
В РОМАНІ «ОЛЕКСАНДР ВЕЛИКИЙ, АБО КНИГА ПРО БОГА»
ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІОСОФСЬКИХ
ПОГЛЯДІВ М. ДРЮОНА**

Історіософські погляди М. Дрюона формувалися під впливом його сучасників (О. Шпенглера, А. Дж. Тойнбі, Р. Арона та ін.). Більш за все митця турбувала проблема осмислення місця людини, і передусім, письменника, у суспільстві, того місця, яке вона сама собі визначила мірою відповідальності за події, що відбуваються [2]. Саме тому Дрюон розглядав людину як індивіда, що здатен бути рушійною силою історії.

Слід зауважити, що, на думку письменника, така людина повинна бути незвичайною. Як ми можемо бачити з історії, більшість таких людей були незаконнонародженими. Найвідоміші з них це Тесеї – засновник Афіні, Ромул – засновник Риму, Мойсей – пророк. Олександр Македонський теж один із них.

Моріс Дрюон пише з цього приводу, що «утверждение своей сыновней связи со сверхъестественным, пророческие дарования, мессианское призвание, исключительная физическая выносливость, живость ума, бунт против родной среды, разногласия с близкими, непостоянство, приступы убийственного гнева, побегі, воля к завоеваниям и к господству как над землями, так и над женщинами, к основанию городов, империй и учений, необычайная способность к проявлению таких качеств, которые делали этих людей невыносимыми для современников, трагический конец, часто преждевременный, или смерть в одиночестве или скорби – более или менее устойчивые черты, с поправкой на условия жизни той эпохи, которые постоянно предстают перед нами в этих увлекательных жизнеописаниях» [1, с. 7-8]

Образ Олександра Македонського слугує яскравим прикладом особистості, що здатна бути рушійною силою історії, та має всі основні перелічені М. Дрюоном риси незаконнонародженого. На думку письменника, доля царя Олександра здається найвражаючою серед доль «великих божественных побочных детей древности», бо він «принадлежит временам историческим, а не легендарным» [1, с. 14].

Роман «Олександр Великий, або Книга про Бога» написано у формі мемуарів одного з найближчих соратників царя Олександра – Аристандра, що був оракулом правителів Македонії. Це надає автору можливість зобразити Іскандера більш об'єктивно. Отже, читач не тільки отримує інформацію про те, яким був один із найвеличніших полководців в історії людства, що він робив і як, але й дізнається, як сучасники сприймали й оцінювали його вчинки.

Образ македонського царя представлений у романі у своєму розвитку, тобто ми одразу бачимо і наслідок, і причину. Це допомагає краще розуміти

героя.

Перша частина твору присвячена історії царської родини та дитинству Олександра. Тут автор зосереджує увагу на тому, як оточення впливає на розвиток особистості, встановлення цілей та визначення головної мети життя.

Найбільший вплив на формування життєвих поглядів царевича мала його мати Олімпіада, яка отримала пророцтво, що її син буде сином бога, земним втіленням Амона, і через це вона вселила в Олександра думку про його відмінність від інших та велике призначення.

Юний царевич мав не тільки прекрасний вигляд, але й гострий розум і здібності до навчання. Окрім звичайних наук, таких, як геометрія, географія, право, фізика, медицина, історія та філософія, які повинен знати майбутній правитель, мати та Аристандр вчили його як жерця культу Зевса-Амона.

До двадцяти років життєві принципи Олександра були вже сформовані. І коли юнак сховався на престол, він вже мав чітку мету підкорити собі Персію.

Інші частини роману присвячені військовим походам молодого македонського царя. У східній кампанії він проявив себе як талановитий полководець. Результатами його дій стала повна зміна політичної карти світу та елінізація Сходу. Коли на шляху до Персії Олександр потрапив до Єгипту, його з почестями зустрічали як законного царя, нащадка династії фараонів, та відновника культу Амона-Ра. Отже, постать македонського правителя стала символом відродження величі й могутності язичницького культу Овна. І це свідчить про його значний вплив на розвиток культури давнини.

У битвах із персами Олександр проявив себе як безстрашний воїн. Він завжди очолював атаку, незважаючи на небезпеку, що свідчило про притаманний йому бойовий азарт. Коли під час однієї з битв Олександр Македонський зустрів перського царя, його охопило відчуття контрасту – він сприйняв Дарія як протилежність собі й намагався зрозуміти його. І з цього моменту він стає одержимим ідеєю знайти і схопити свого «заклятого ворога». Через свою наполегливість у досягненні поставленої мети він втратив багатьох своїх людей, немало його воїнів полягло і в індійському поході, з якого і сам Олександр дивом повернувся живим. Моріс Дрюон показує нам на прикладі македонського царя, що безліч людей може стати жертвами на шляху досягнення великих цілей визначних особистостей – творців історії, але це не зупинить їхнього руху.

У романі автор зображує Олександра Македонського не тільки як великого історичного діяча, але й як людину зі своїми недоліками. Але через те, що він є правителем держави, на нього покладається відповідальність за всі його вчинки як перед народом, так і перед історією.

Отже, в образі Олександра Македонського Моріс Дрюон відобразив свої історіософські погляди стосовно місця людини в суспільстві та її відповідальності за свої дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрюон М. Александр Македонский, или Роман о боге / пер. с фр. А. Коротеева. Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Аттикус, 2019. 416 с.(Азбука Premium).
2. Ерофеева Н. Е., Краутман Т. Е. Философия истории в публицистике М. Дрюона. *Знание. Понимание. Умение*. 2008. №1. С. 171–177.

Анастасія Муратова
Науковий керівник – доцент Морозова Л. І.
м. Бахмут

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ЩОДЕННИКОВОГО ЖАНРУ

У світовій літературі щоденник є одним із найбільш оригінальних жанрів з огляду на його композицію, форму оповіді й мовленнєве оформлення. Інтерес до дослідження цього жанру зумовлений тим, що саме особисті щоденники вважаються найбільш відвертими, правдоподібними і щирими.

Попри достатньо велику кількість робіт, присвячених вивченню жанру щоденника [1–9], дотепер відсутня його загально визнана дефініція, адже він є дуже особистим та індивідуальним, але все ж щось спільне є в кожному щоденнику. Тож спробуємо, систематизувавши й узагальнивши погляди науковців, що існують на сьогодні, подати визначальні ознаки щоденникового жанру.

Чимало дослідників наголошують на тому, що щоденник є індивідуальною формою авторського самовираження [9, с. 11], проте є багато особливостей, що вказують на його відокремленість від інших жанрів документалістики.

На думку М. М. Бахтіна, щоденники пишуться від першої особи, відбивають хронологічну послідовність розгортання подій, так само наше мовлення послідовно розгортається в часі, незворотно й непоправно; у щоденнику момент події дуже близький до моменту її запису; зближенню тексту щоденника й мовлення сприяють їхня необробленість, спонтанність, певна спрощеність [2, с. 174].

Розглядаючи щоденник як повноцінний жанр документалістики поряд із такими жанрами, як мемуари, листи, записні книги, нотатки тощо, К. Танчин визначає такі його особливості, як: позаконцепційність суб'єктивності, один часовий план зображення, «незалежність» суб'єктивності, плинність концептуальності [9, с. 18].

О. А. Галич зауважує, що жанр щоденника має такі специфічні особливості:

- 1) автор веде щоденник регулярно, його записи робляться щодня, звідси й назва жанру – щоденник (інколи – денник);
- 2) об'єднуючим фактором у щоденнику є особистість автора, чий життєві

спостереження розгортаються послідовно, утворюючи певну умовну завершену цілісність;

3) уривчастість, фрагментарність спостережень за дійсністю;

4) дуже часто трапляються записи, обірвані ніби на півслові, можна лише здогадуватися, що хотів сказати автор;

5) фактична достовірність записів, а, отже, і їхня об'єктивність, відсутність дистанції в часі, або її мала тривалість, дають можливість авторові писати про реальні події і факти тощо [5, с. 34–35].

Сучасна українська дослідниця М. Варикаша зазначає, що специфічними рисами жанру щоденника є фрагментарність, сповідальність, претензія на правдивість, побутовість, подвійна орієнтація в часі тощо [4, с. 9].

О. Арістархова визначає щоденник як его-текст, тобто текст про самого себе, що написаний із суб'єктивної авторської точки зору, а його об'єктом є життєві обставини самого автора, тобто людини з егоцентричною позицією [1, с. 6].

З-поміж інших жанрів щоденник вирізняють і мовні особливості. Зокрема Т. Кальщикова виділяє такі: своєрідність цілей – уявити світ навколо себе й себе в цьому світі; своєрідність адресата – звернення записів до самого себе, найближчого оточення, нащадків; тривалість «комунікативної ситуації»; політематичність, фрагментарність, інтертекстуальність, необробленість, гранична суб'єктивність, емоційна оціночність тощо [6, с. 5].

О. Г. Новікова визначає такі мовленнєві особливості жанру: наявність внутрішнього діалогу, який поєднується з монологом автора; суб'єктивність; неповнота оповіді; письмова контамінація розмовного дискурсу [8].

На думку Н. А. Ніколіної, звернення до форми щоденника передбачає використання таких мовленнєвих сигналів, як: фіксація часу запису, дроблення подачі інформації, використання скорочень, неповних речень, засобів автокомунікації [7, с. 32].

Узагальнивши думки й погляди науковців, що існують на сьогодні, можна виділити такі специфічні особливості жанру щоденника:

- письмова форма мовлення (письмова контамінація розмовного дискурсу);
- спонтанність, адже щоденник не має експліцитної естетичної спрямованості, у ньому відсутній літературний розрахунок, немає усвідомленого й навмисного задуму автора;
- щоденник являє собою передусім форму діалогічної взаємодії автора з самим собою, яка здійснюється з метою інтроспекції й модифікації власного «я» тощо;
- вільна організація матеріалу (з одного боку, – чітка хронологічна послідовність з обов'язковим датуванням записів, фіксація подій, фактів, явищ у житті автора щоденника синхронно з моментом, коли вони відбуваються; з іншого – композиція організовує матеріал незавершеного твору, може видозмінюватися);
- гранична суб'єктивність, емоційна оціночність;
- використання скорочень, неповних речень, еліпсів, засобів автокомунікації (передбачає періодичність записів), використання

зниженої та жаргонної лексики, вульгаризмів, окликів, повторів, фразеологізмів, переривчастість авторського монологу, довірлива, інтимна інтонація, сповідальність тощо.

Щоденник є різноманітним і багат шаровим не тільки з літературної, а і з мовленнєвої точки зору. Незважаючи на замкненість і певні правила вибору мовних засобів, що зумовлені композиційними особливостями, щоденник являє собою цілком неповторний жанр. Мовленнєва характеристика щоденникових записів відрізняється від творів інших (неавтобіографічних) жанрів тим, що мова щоденника – це мова самого автора (автора вигаданого або ж автора реального). Мовні засоби, що використовуються в щоденнику, – це мовленнєва характеристика самого автора записів, перенесена на папір. Водночас певні лінгвістичні та стилістичні прийоми (еліпси, опущення, пропуски, порушення граматичних норм, використання просторіччя і вульгаризмів, використання обмеженого спектру часових форм) імітують потік живого мовлення, створюють атмосферу щирості й реалістичності оповіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристархова О. С. Языковые особенности дневников русских философов : автореф. дис. ...канд. филолог. наук : 10.02.01. Москва, 2014. 24 с.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. *Собр. соч. Москва: Русские словари, 1996. Т.5: Работы 1940-1960 гг. С. 159–206.*
3. Богданова О. В. Языковые особенности жанра дневника. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2008. № 1. Ч. 1. С. 28–33.
4. Варикаша М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction. Донецьк, 2013. 212 с.
5. Галич О. А. Щоденник як мемуарний жанр. *Вісник Запорізького національного університету.* 2013. № 3. С. 31–36.
6. Кальщикова Т. А. Дневник как вид коммуникативной деятельности (на материале Дневника А. Блока) : автореф. дис. ...канд. филолог. наук: 10.02.01. Нижний Тагил, 2012. 24 с.
7. Николина Н. А. Активные процессы в языке современной русской литературы. Москва, 2009. 336 с.
8. Новикова Е. Г. Лингвистические особенности организации классического дневника в аспекте коммуникативной ситуации, реализуемой в данном типе текста. URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=4961 (дата звернення 07.04.2020)
9. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.

КОНЦЕПЦІЯ СТОСУНКІВ МІЖ СТАТЯМИ РОЛІ ЖІНКИ В РОДИНІ (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕДІЙ В. ШЕКСПІРА «ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ»)

Феномен Вільяма Шекспіра уже протягом чотирьох століть відчутно впливає на розвиток світової культури. Популярність англійського генія зумовлюється не лише ідейно-естетичною глибиною його творчого доробку, а й спроможністю впливати на формування того чи іншого національного культурного канону.

Гендерні дослідження, які є актуальною галуззю сучасного літературознавства, доволі системно інтерпретують класичні твори, що, на наш погляд, цілком виправдано, адже проблема стосунків статей є однією з наскрізних в історії людства. Безумовний інтерес у цьому ракурсі представляє творчість В. Шекспіра, особливо це стосується його комедій, у яких зображені різноманітні конфігурації гендерних стосунків, чоловічих і жіночих характерів. У пропонованій розвідці ми зосередимося на деяких аспектах гендерної проблематики в його славетній комедії «Приборкання норавливої» (1592).

Сюжет п'єси будується на яскравому контрасті: парадоксальна ситуація головної лінії дії протиставлена класичній комедійній ситуації залицяння другорядного сюжету, що додатково ускладнюється потрійною інтригою (три претенденти на руку Б'янки). Своїми вчинками герої комедії створюють радісну метушню, надають подіям веселої динамічності (наприклад, образ Петруччо). Завдяки появі додаткового персонажа, Гортензіо, інтрига другого сюжету з переодягненими женихами-вчителями-батьками-слугами навмисне доводиться практично до абсурду. При цьому вона залишається драматургічно вираженою.

Інтрига основного сюжету незвичним для комедії чином будується тільки навколо психології головних героїв; мотиви обману і самообману відсутні. Загальна фарсовість постійних перепалок Катаріни та Петруччо, сцени приборкання теж, на перший погляд, далекі від взаємин любовної пари. «Уявність» великого кохання між героями другорядного сюжету замаскована численними ліричними виливами Люченцо та оманливо лагідною поведінкою Б'янки.

Загалом ця драма про виборене у випробуваннях кохання. З усіх ранніх драматичних творів В. Шекспіра, датованих кінцем 1580-х – початком 1590-х рр., комедія «Приборкання норавливої» спричиняла і продовжує спричиняти чи не найзапекліші дебати. Це цілком зрозуміло: адже представлена в ній концепція стосунків між статями та ролі жінки в родині аж надто помітно відрізняється від тієї, яку з блиском втілюють інші комедії того ж періоду і яку ми звикли асоціювати з ренесансним ствердженням рівноправ'я чоловіків та жінок у коханні та шлюбі.

Варто зазначити, що в комедіях автора поряд із класичними героїнями – лагідними беззахисними панянками, чутливими і блідими, – з'являються дівчата норовливої вдачі, жваві шибеники, нескінченно далекі від нудного та передбачуваного ідеалу. Такою є Катаріна з «Приборкання норовливої». Вона здатна за себе постояти, в них живе дух авантюризму, і вона не проводить свої дні в печалі, настільки близької до світовідчуття інших поетів. Не дивно, що головний герой закохується саме в неї.

В. Шекспір зображує звичайну земну жінку, чії очі світять не зоряним, а теплим людським світлом, шкіра не сліпить мармурової білизною, а чорні кучеряве волосся нітрохи не нагадують золотисті локони херувима («Прекрасним не рахувався чорний колір», «Її очі на зірки не схожі ...», «Мої очі в тебе не закохані» [2]). Цієї екзотичної красою цілком відповідає незалежний і дикий норів Смаглявою Дами, у якому більше від диявола, ніж від бога. Вона схильна до пристрастей, в її чарівності є щось чаклунське, і позбутися від її влади чоловік не в силах, навіть якщо він цього захоче. Оспівувати кохану, не опускаючись до банальності – ось у чому поет бачить своє покликання («Не змагаюся я з творцями од» [2, с. 59]).

Однак, скидаючи з п'єдесталу загальноприйнятий ідеал краси, В. Шекспір зводить на нього інший – ідеал краси моральної. Особистості улюблених жінок і друзів прекрасні, тому що служать відображенням достоїнств їх душі – доброти, благородства і щирості. Справжня любов, вільна від егоїзму і чужа почуттю власності, робить прекрасними і коханого, і люблячого, надаючи життю обох особливий сенс («Брешуть дзеркала, – який же я старий!», «Хто під зіркою щасливою народжений» [2, с. 78]).

Тож любов у зображенні В. Шекспіра не можна назвати сліпою. Його мудре серце ясно бачить недоліки героїв, але це не зменшує їх кращих якостей. Поет вказує нам на те, що мода вбиває красу індивідуальності, між тим як усе наносне меркне в порівнянні з внутрішнім світом людини.

Модель, запропонована у «Приборканні норовливої», відсилає радше до стійкої антифеміністської традиції, «типової для середніх віків» [1, с. 238] і художньо реалізованої у численних фавль, фарсах, сатиричних трактатах та інших літературних документах епохи. Недивно, що комедія викликала широкий спектр відгуків на зображене в ній грубо-фізичне «приборкання» норовистої Катаріни та, мабуть, усіх потенційно непокірливих дружин; використання військового жаргону в приватному житті, архетиповими рисами комічного «вояка-хвалька», як відомо, традиційного персонажа ще «новоатичної» комедії.

Отже, хоча б як трактувати загальну спрямованість комедії «Приборкання норовливої», важко заперечувати, що головним джерелом комізму в п'єсі виступають методи психологічного, або й прямого фізичного тиску на непокірну жінку. В. Шекспір показав проблему складних стосунків чоловіка та жінки, кожний із яких прагне до домінування. Втім, у трактовці питання шлюбу драматург дотримується традиційної, патріархальної, ідеї (хоча й відтвореної в іронічному дусі), згідно з якою жінка повинна в усьому підкорятися волі чоловіка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михальчук Н. О. Своєрідність абсурду в творах В. Шекспіра. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 27. С 236-239.
2. Шекспір В. Вибрані комедії. Київ: Національний книжковий проект, 2012. 463 с.

Анастасія Пелипенко
Науковий керівник – професор Марченко Т. М.
м. Бахмут

АНИМАЛІСТИКА ЯК ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: ВІД МІФОЛОГІЧНОЇ АРХАЇКИ ДО НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЗМУ

У сучасному літературознавстві продуктивно вживаються терміни «аніمالістика» та «аніمالізм». Вони означають зображення тварин на жанровому, сюжетно-тематичному, мотивному та образному рівнях художнього тексту. Це естетичне явище чи не найдавніше в світовій художній практиці – доказами тому служать архаїчні скельні малюнки прадавніх людей, численні образи, зокрема тератологічні в міфології більшості народів світу. Уже ці аніمالістичні артефакти підкреслюють органічну єдність природи, світу людей і світу тварин, віра в яку так чи інакше відображається в будь-якому аніمالістичному творі. Кожна зісторико-культурних епох, кожна національна література на рівні індивідуально-авторських задумів розвивала ідею єдності всього живого, пропонувала нові форми її втілення.

Фольклорна традиція поєднала дві основні форми художньої маніфестації аніمالізму в мистецтві слова – так званій «класичний аніمالізм» і «порівняльно-антропологічний аніمالізм». Г. А. Коблякова трактує першу як опис світу тварин поза його зв'язків із людьми, як самодостатню сферу буття і окрему художню категорію. Друга – олюднення деяких природних рис тварин, первинні форми алегоризму, частотні в багатьох творах народної словесності [3, с. 208]. Саме ці чітко увиразнені форми втілення аніمالізму сприяли формуванню фольклорної системи тваринних персонажів в її типологічній повноті, конкретно-видовому спектрі і мотивному розмаїтті. Так, одним із наскрізних фольклорних аніمالістичних мотивів став мотив «тварина як постійний – дружній, або ворожий – супутник людини». Наприклад, образи kota (кішки) наповнюються в фольклорі традиційними смислами. «Это олицетворение уюта, тепла и покоя домашнего очага, то воплощение очаровательной игривости, то загадочной inferнальности, то мудрости, то коварства, то бесприютности живого существа. Кошки заставляют нас задуматься о самих себе», – пише Л. Л. Бельська [2, с. 23]. Закладені фольклорні

традиції анімалізму продуктивно продовжувались у більшості національних літератур.

Починаючи з середньовіччя і аж до Просвітництва (байки, притчі, сатири) постійно посилюється алегоричне наповнення і трактування образів тварин, які стали «маскарадним обличчям соціальних отношеній»[1, с. 15-16]. Тепер тварини в художньому творі, за авторським задумом, не просто ілюструють, а викривають людські пороки і чесноти. Варіюється мотив «тварина як спостерігач і суддя людського життя».

Епоха романтизму, зокрема німецький романтизм, сприятливий для розвитку літературного анімалізму час. Особливості романтичного світосприйняття, естетична теорія романтизму перетворює це художнє явище на програмове, принципово важливе для реалізації численних творчих задумів митців слова. Прагнення гейдельберзьких романтиків (брати Я. та В. Грим, А. фон Арнім, К. Brentano) пробудити національну культурну пам'ять шляхом вивчення й популяризації фольклору актуалізують жанр літературної казки, яка базується, насамперед, на традиціях народної казки про тварин. І це не єдине творче завдання німецьких митців.

Засвоївши багатий досвід середньовічного, ренесансного й просвітницького анімалізму Е. Т. А. Гофман перетворює сторінки свого відомого роману «Життєві погляди kota Мура» в поле філософських роздумів про глибоку недосконалість людської природи, духовного зубожіння людини. Звернення до тваринних образів (не випадково це саме коти й собаки, постійні супутники людини) у не анімалістичному за тематикою і проблематикою творі дозволяє збагатити його додатковим сюжетним контекстом. Із складових природної картини світу, як це було в гейдельберзьких романтиків-фольклористів, анімалістичні образи перетворюються в образи-концепти, які мають спеціальне змістовне наповнення. Це передусім стосується kota Мура, який став пародійним уособленням німецького філістерства. Письменник продуктивно використовує добре відомий у культурній традиції мотив метаморфози, тобто перебування людського характеру, певного типу людини у тваринній оболонці. У процесі художнього образотворення головного анімалістичного персонажу роману варто враховувати ще один досить унікальний факт – залучення автором автобіографічного матеріалу. Загалом усі тваринні герої твору виконують важливу художню функцію – беруть участь у моделюванні ситуації романтичної двосвітовості, алегорично ілюструючи соціальну поведінку німецького біргерства.

Художня анімалістика в літературі німецького романтизму складний і багатоаспектний естетичний феномен, який реалізовував себе у творчості прозаїків на базі творчого синтезу фольклорної і літературної традицій. Таке поєднання дозволило досягти значного розширення змістовно-сміслового аспекту образів тварин, перш за все – у творчості Е. Т. А. Гофмана. Додаткові змістовні та художні смисли анімалістичних образів продуктивно виявляються в процесі поєднання елементів структурно-типологічного, культурно-історичного та міфопоетичного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьева Н. А. Анималистические образы в баснях И. А. Крылова: автореферат дисс...канд. филол. наук: 10.01.01. Смоленск, 2012. 28 с.
2. Бельская Л. Л. Ах, как много на свете кошек... *Русская речь*. 2002. № 6. С. 20-24.

Ірина Пепке
Науковий керівник – доцент Горлова О. В.
м. Бахмут

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ГРА В ТРИЛОГІЇ К. ФУНКЕ «СВІТ ЧОРНИЛ»

Поняття «інтертекстуальність» було введено в лінгвістичну науку французькою семіологинею Юлією Кристєвою як явище взаємодії тексту і культури. Передумовами для появи теорії інтертекстуальності стали роботи М. М. Бахтіна з теорії висловлювання, які і визначили виникнення цього терміна. Вивчаючи мовні висловлювання, які можуть формуватися з одного слова, М. М. Бахтін дійшов висновку, що словникові значення всіх слів самі по собі нейтральні, тобто вони нікому не належать і нічого не виражають, «але вони можуть обслуговувати будь-якого мовця і найрізноманітніші, і прямо протилежні оцінки говорячих <...> експресія, повторюємо, належить не самому слову: вона народжується в точці того контакту слова з реальною дійсністю в умовах реальної ситуації» [2, с. 455].

Саме концепція діалогізму слова і висловлювання М. М. Бахтіна (що включає екзистенціальний діалог, закладений у будь-якому мовленнєвому висловлюванні, а також поліфонічний діалог, що характеризує літературну мову) лягла в основу теорії інтертекстуальності, запропоновану Ю. Кристєвою. Зіставляючи діалогічне слово (за Бахтіним) із текстом, Ю. Кристєва виявляє, що і текст, подібно слову, діалогічний, і вводить поняття інтертекстуальності: «будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – це всмоктування і трансформація будь-якого іншого тексту» [3, с. 429].

Підтримуючи цю точку зору, семіолог-постструктураліст Ролан Барт вважає, що будь-який текст має властивість інтертекстуальності: «Будь-який текст є між-текст по відношенню до будь-якого іншого тексту» [1, с. 418], «текст зітканий із цитат, які відсилають до тисяч літературних джерел» [1, с. 388].

Корнелія Функе – сучасна німецька дитяча письменниця, яка здобула собі славу на початку ХХІ століття, стала автором понад шістьдесят книг, які перекладені 37 мовами. Усі твори К. Функе належать до дитячої художньої літератури, найбільша частина з них містить фантастичну домінанту. Найуспішнішою у творчості письменниці на сьогоднішній день книгою визнана перша частина трилогії про чорнильний світ «Tintenherz», що вийшла в 2003 році одночасно німецькою та англійською мовами.

Дослідники творчості К. Функе зараховують її твори до такого сучасного літературного напрямку, як постмодернізм. Постмодерністське мистецтво – це своєрідний інтенсивний шлях розвитку культури, який, на відміну від екстенсивного типу, передбачає створення нового, ґрунтуючись на переосмисленні традиційної культури, її інтерпретації, що полягає в цитуванні, деканонізації, грі, пародіювання класичної культури, змішуванні жанрів і стилів: «NeueskannauchdurchModifikationdesAlten – alsogleichsamimständigenSpielmitderTradition – erreichtwerden» [5] («до нового можна прийти і перетворивши старе – як би постійно граючи з традицією»).

Літературна казка, яку ми розглядаємо, відноситься до літератури постмодернізму. Інтертекстуальність – невід’ємна якість літератури постмодернізму. Інтертекстуальність у літературній казці передбачає, на думку багатьох дослідників, певну ієрархію і типологію. Найважливішим видом інтертексту в літературній казці К. Функе є епіграф як спосіб співвіднесення власного тексту з текстами інших авторів та інших епох.

Як об’єкт аналізу ми розглядаємо епіграфи до розділів твору К. Функе «Чорнильне серце» в їх взаємодії з літературними ремінісценціями основного тексту різного ступеня експліцитності, що мають спільний з епіграфом претекст.

Твір «Чорнильне серце» налічує 59 епіграфів – за кількістю його розділів. У ньому розповідається про 12-річну дівчинку Меггі, яка дуже любить читати. Меггі живе зі своїм батьком Мортімером. Він ніколи не читає своїй доньці вголос, тому що приховує від неї свій дар – кожен раз, коли він починає читати якусь книгу, її герої з’являються в реальному світі. Про свій дар батько дізнався, коли читав вголос ще зовсім маленькій доньці книгу «Чорнильне серце».

В основному тексті твору «Чорнильне серце» представлені різні види інтертекстуальності – від нульового ступеня до абсолютного. Для позначення найвищого ступеня експліцитності німецькі дослідники (Й. Гельбах, П. Штокер) використовують спеціальний термін «тематизована інтертекстуальність». Літературна ремінісценція в такому випадку є ніщо інше, як згадка назви твору, який проходить процес матеріалізації, уречевлення в тексті за допомогою: 1) одного з метакомунікативних дієслів: «Du konntest mir Tom Sawyer vorlesen» [4, с. 67]; 2) іменника «das Buch» або одного з його субститутів, який вживали замість метакомунікативного дієслова або разом з ним: «WiewareesmiteinerLügengeschichte?, «Pinocchio», dachteMeggie» [4, с. 25]. Наведені вище приклади згадок назв творів показують один і той же спосіб їх графічного маркування курсивом.

У творі «Чорнильне серце» можна виділити ряд літературних ремінісценцій, які одночасно фігурують в епіграфах і тематизуються в основному тексті: 1) «DerseltsameFallvonDr. JekyllundMr. Hyde», 2) «DasDschungelbuch», 3) «DieSchatzinsel», 4) «DieAbenteuerdesTomSawyer», 5) «WodiewildeKerlewohnen», 6) «PeterPan», 7) «DerHerrderRinge».

Однією з причин частого використання назв прецедентних текстів у творі «Чорнильне серце» стає сюжетний задум автора, завдяки якому персонажі,

предмети із згадуваних творів здійснюють наративні металеписи: фея з твору Дж. Баррі «PeterPan», золото із твору Р. Л. Стівенсона «DieSchatzinsel» з'являються в оповідіроману «Чорнильне серце». Захоплення читанням, властиве деяким дійовим особам (Меггі, Мо, Елінор і т. і.), робить насиченість прецедентними текстами природним і неминучим фактом не тільки в оповіді, наприклад, в описі образів персонажів твору, але і в діалогічному мовленні цих персонажів.

У першому розділі «Ein Fremder in der Nacht» є згадка назви прецедентного тексту Р. Л. Стівенсона «Der seltsame Fall von Dr. Jekyll und Mr. Hyde», яка тематизується за допомогою дієслова «lesen»: «Was hast du vorm Schlafen gelesen? Dr. Jekyll und Mr. Hyde?» [4, с. 11]. Усічена назва твору Р. Л. Стівенсона, втім, має високий ступінь очевидності через присутність в заголовку онімів. Тому згадка про нього повністю була б зайвою, також і тому, що еліптичні конструкції є більш природними для діалогічного мовлення.

Власне інтертекстуальна гра відкривається читачеві пізніше – в епіграфі до розділу «Die richtigen Sätze», у якому цитується твір Р. Л. Стівенсона «Der seltsame Fall von Dr. Jekyll und Mr. Hyde». Наведена цитата вказує читачеві на інфернальний сюжет твору Р. Л. Стівенсона. У ній описується фантастичний процес народження з пороку «жахливого»: «was tot war und keine Gestalt besaß, sich die Äußerungen des Lebens anmaßte» [4, с. 505].

Отже, взаємодія епіграфа з тематизованою інтертекстуальністю допомагає розкрити ігрову тональність усього твору, мотивовану жанровими особливостями літературної казки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. От произведения к тексту. Избранные работы: *Семиотика: Поэтика*: пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва, 1989. С. 413–423.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. *Литературно критические статьи*. Москва, 1986. С. 428–472.
3. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман. *Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму* / пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва, 2000. С. 427–457.
4. Funke Cornelia. Tintenherz. Cecilie Dressler Verlag GmbH & Co. KG: Hamburg, 2003.
5. Meier A. Zusammenfassung: Christoph Ransmayr: Die Letzte Welt URL: <http://www.literaturwissenschaftonline.unikiel.de/veranstaltungen/vorlesungen/literatur20/letztewelt.pdf>.

**ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНИХ ВІЙН У ТВОРЧІЙ СВІДОМОСТІ
О. ДЮМА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «КОРОЛЕВА МАРГО»,
«ГРАФІНЯ ДЕ МОНСОРО», «СОРОК П'ЯТЬ»)**

У другій половині XVI ст. Франція вступила у фазу політичної кризи, що проявилось в релігійних війнах, які тривали більше 32 років – з 1562 по 1594. Знаменні прапори цих війн – католицизм та кальвінізм – приховували їх соціально-політичну природу. Причиною релігійних війн стала зміна політичного порядку і традиційних форм відносин в суспільстві у зв'язку з формуванням абсолютизму. Після смерті Генріха II послідовно царювали його три сини: Франциск II, Карл IX та Генріх III. Це були суверенні правителі, які в основному правили, будучи неповнолітніми, і легко ставали зброєю для інтриг феодальних придворних загонів. Гугенотські війни тривали 36 років (1562–1598). Вони розпочалися з різанини, яка відбулася 1 березня 1562 р. в місті Вассе. Герцог де Гіз та його збройний відділ під час молитви атакували в цьому місті гугенотські збори. Гугеноти, які були озброєними, відбили нападників. У 1572 р. виник план об'єднання католиків у зовнішній політиці з гугенотами. Це примирення повинно було базуватися на династичному шлюбі Маргарити Валуа, сестри Карла IX, та католика Генріха Наваррського, сина Антуана Бурбона, гугенота. Цю угоду було порушено Гізами та Катериною Медичі [1].

Гугенотів, які приїхали в Париж на весілля, жорстоко було вбито в нічна 24 серпня 1572 р. Ця так звана Варфоломіївська ніч відбулася не лише в Парижі. Другий період війн гугенотів настає після Варфоломіївської ночі. Але найбільша жорстокість боротьби гугенотів із католиками сталася в третьому періоді, з середини 80-х рр. На той час вже була Восьма війна Гугенотів, у якій брали участь Генріх Гіз, Генріх Валуа (король Геніх III) та Генріх Бербо, який також мав титул короля Наваррського, завдяки чому вона отримала назву «війни трьох Генріхів». Командиром католицького табору був Генріх Гіз. Прихильники відкрито заявляли, що де Гіз має більше прав на престол, ніж Валуа, оскільки представники його роду походять від Карла Великого. Генріх III втік із Парижа і почав збирати війська проти де Гіза. На королівському прийомі 22 грудня 1588 р. солдати конвою піддалися розправі кинджалами ватажка ліги. У відповідь – Париж відмовився підкоритися Валуа. Фактично місто стало незалежною республікою. Гугенотська війна закінчилася публікацією Нантського едикту в 1598 р. Генріх IV намагався примирити гугенотів із католиками. Едикт проголосив католицизм державною релігією Франції. Католицьке богослужіння відновлено по всій країні. Едикт проголосив католицизм державною релігією Франції. Католицькі богослужіння проходили по всій країні. Земля та майно належать духовенству щодо права власності та прав. Гугеноти також сповідували свою релігію. Вони отримують право мати свої церковні з'їзди (синоди) та політичні керівні збори, свої особисті права. У

цій же війні Нантський едикт уклав мирний договір між двома політичними договорами. Він був першим прикладом релігійної толерантності в Західній Європі.

Цей час в історії був зображений у творчості багатьох письменників, художників, журналістів та й взагалі у багатьох творчих колах. Не стала виключенням і творчість Олександра Дюма-батька. Дюма став одним із найпопулярніших письменників у світі та заслужив пам'ятника в столиці Франції. Талановитість письменника дійсно захоплює читача, сюжети його романів різноманітні, іноді непередбачені, а герої романів блискучі та захоплюючі. Творіннями Дюма є також королівські палаци та палуби кораблів, образи рабів та піратів, тропічні ліси та дипломатичні пости, поля битв, в'язниці та майстерні.

О. Дюма був і залишається одним із найвизначніших французьких письменників. Він є одним із тих письменників, книги яких починають читати з дитинства та перечитують до самої старості. У своїх кращих творах Дюма залишається чудовим, захоплюючим оповідачем, майстром інтриги та композиції. До таких творів належить і трилогія про Генріха Наварського: «Королева Марго», «Графиня де Монсоро», «Сорок п'ять», сюжетна лінія якої об'єднана історією боротьби Генріха Наварського за французький престол.

У першому романі трилогії «образ Маргарити дійсно об'єднує дві сюжетні лінії: любовну, пов'язану з історією де Ла Моля, та політичну, пов'язану з інтригами королеви-матері Катерини Медичі проти Генріха Наварського. У політичній сюжетній лінії провідною силою роману є не Маргарита, а Медичі. Усі її дії спрямовані на те, щоб погубити Генріха Наварського, у якому вона бачить загрозу» [2, с. 4].

У романі «Графиня де Монсоро» образ Діани Мерідор пов'язаний більше з любовною сюжетною лінією, ніж у першому романі, однак і в цьому романі Діана виступає скоріше не як головна героїня, а як об'єкт зіткнення трьох ворогуючих суперників.

У наступній частині вказаної трилогії – романі «Сорок п'ять» – однією з найважливіших сюжетних ліній є вірність Діани своєму коханому, котрий загинув від рук Монсоро, та її помста принцу Анжуйському.

Ці романи розкривають всі або майже всі історичні події епохи релігійних війн між двома віросповіданнями, весілля двох ворогуючих династій, Варфоломійську Ніч, Нантський едикт.

Читач може «поринути з головою» у перебіг не тільки тих жахливих подій, які відбувалися, але й захопитися любовною лінією героїв, яка надає оповіді ще більшого драматизму, залишає надію на світле майбутнє, що є характерною рисою епохи романтизму.

Звичайно, у романах Дюма багато свобод і неточностей. Так, наприклад, описуючи Париж першої половини XVII ст., Дюма згадує номери будинків та вуличні ліхтарі, яких навіть не існувало в той час [3, с. 190].

Отже, розважальне та жваве представлення минулогоу творчості Дюма, окрім розширення історичних знань читача, допомагає підвищити його інтерес до історії загалом та проблем сьогодення. Творчість Дюма нам завжди буде

цікава, і це пов'язано не лише з пригодами героїв, а й з їхньою любов'ю до життя, патріотизмом, наполегливістю, вірою в найкраще.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2002. 412 с.
2. Вышкин А. Л. Поэтика романов А. Дюма «Королева Марго», «Графиня де Монсоро», «Сорок пять»: автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.01.03 / Поволжская государственная социально-гуманитарная академия. Самара. 2009. 53 с.
3. Рябов Ф. Г. История в произведениях А. Дюма. *Новая и новейшая история*. 2003. № 1. С. 181–192.

Катерина Пожидаєва
Науковий керівник – доцент Пожидаєва Н.П.
м. Бахмут

THE 'SO IT GOES' THEORY TREATED BY VONNEGUT IN SLAUGHTERHOUSE FIVE

Slaughterhouse Five is obviously an anti-war novel with a mixture of sci-fi and atrocity of militarism. The novel is composed of short vignettes and fragments rather than being a fully developed sequential narrative. The style is quite unsettling, but it helps to achieve the goal, which is multidimensional. One of the objectives is showing the chaos of war. The main character's time travelling reveals the message of the author's antipathy towards war in general and especially to World War Two, in which he fought. War is looked at as absurdity or rather a repulsive event that horrifies and disgusts.

Published in 1969, Kurt Vonnegut's novel *Slaughterhouse Five* quickly became a worldwide sensation. Although at the time Vonnegut had already written a number of novels, *Slaughterhouse Five* was the one that brought international fame and recognition to the author. The novel was inspired by the bombing of Dresden in 1945, which Vonnegut is a survivor of. He had meant to write a book about his experience in WW2 ever since he came back to the US, but it was only more than twenty years later when he managed to do so [2, с. 57-62]. In the first chapter of *Slaughterhouse Five*, Vonnegut expresses frustration with his creative process and the struggle of writing about such a tragedy that was so personal to him.

The emotions and feelings of guilt play a crucial role in the plot structure. The author himself was absolutely devastated and tormented by the fact that he turned out to be a witness and a survivor of Dresden bombing in February 1945 by combined force of the United States and the United Kingdom. Dresden was never considered a military target during World War II, yet thousands of people were estimated to have

been killed during the bombing and consequently the fire. The main character of the novel, Billy Pilgrim, tries to reconcile with the feeling of guilt, being a random survivor who only used the shelter of a slaughterhouse during the bombing, by creating a time-travelling fantasy.

Furthermore, in his essay "Time out of Joint", Edelstein argues that the main character of *Slaughterhouse Five*, Billy Pilgrim, has created this elaborate time-travelling fantasy to cope with his trauma [1, c. 128-139]. It is quite natural for a person to daydream, whereas Billy's imagination masterfully depicted by Kurt Vonnegut makes the character look odd or even a little crazy. We assume that the author gave his character a chance to escape from the reality so brutal and gruesome. Going from present to past and then to future helps him to run away from his overwhelming feeling of guilt. Whenever Billy Pilgrim is faced with a bad situation in the narrative, he travels in time, basically ignoring the present situation. This way he lives either in the past or in the future, in other words, he is in a perpetual state of denial. Billy Pilgrim with his twisted realization of time is the result of war and its atrocities.

The point is there are no villains or heroes in the novel. They say that life cannot be linear. At the moment someone dies there is certainly somebody born into life. There are good moments and bad times. The novel is teaching to only consider the positive factors of life and put those unpleasant episodes away from your life. This is what allows the main character to cope with all the deaths he witnesses, thus saying 'so it goes'.

When discussing the images or representations of trauma in *Slaughterhouse Five*, there is something worth describing as well – the teapot from Dresden. It is mentioned in the very first lines of the first chapter. According to Vonnegut, this is indeed a true story, which makes the whole scene even more interesting. The image of this teapot is mentioned a couple more times throughout the novel, always appearing in the same context. We might even say that this trivial detail seems a little too small to mention so many times. However, when we look at how trauma survivors usually remember the traumatic event, we have some interesting conclusions to make. It is believed, trauma survivors in general do not remember the whole event clearly. Our brains cannot cope with such an amount of traumatic information, so they do their best to erase all the evidence. Therefore, the memory of such an event, if present, is really fuzzy, and only small details which, at times, can be seen as trivial or even ridiculous, remain. Moreover, we can theorize that maybe the teapot was such memory for Vonnegut himself. Although for the duration of the entire novel we are taunted with this idea of finally hearing of what actually happened in Dresden in 1945, we never actually get any dramatic re-enactment, full of gruesome details that give us goose bumps due to its horror. No, instead we are given a very much generalised description that leaves a lot to the imagination.

But coming back to the teapot, not only it is the symbol of the memory of Dresden massacre, but also again, of the absurdity of war. If we remember the context, a soldier stole this teapot, and for this crime he was killed. In the first chapter of the book where the author speaks from the first person, he even says that he wanted to make this scene the climax of the novel for its irony. The whole absurdity

of the situation is that after a literal massacre, a huge bombing of the city which left the whole place burned almost entirely to the ground, there is a trial held for a soldier who had stolen a teapot, and then got shot afterwards. Focusing on the teapot instead of focusing on the horrific context of the event also allows Vonnegut to recall the bombing without thinking about the massacre itself. So it goes.

Furthermore, we would like to speculate why exactly this had to be an image of a teapot and not, let us say, a chair. A teapot in itself is quite a fragile thing, which is not necessarily able to remain undamaged after such an intense bombing of the city and fire subsequently, so we could even view it as a miracle. This only confirms the idea of absurdity of the situation, where countless old, sturdy buildings were destroyed, but the teapot remained. In addition, a teapot is usually associated with home and domesticity; it is part and parcel of a cherished ritual of partaking tea in a homely atmosphere. If we look deeper into that, we can say that to Vonnegut, this teapot also meant that in spite of all these atrocities happening right before his eyes, something as simple as, again, intimacy and family are still present. The author obviously wanted us to remember little things that matter and keep us going, notwithstanding all the difficulties, for they help to persevere. So it goes.

Another similar representation of trauma can be an image of bugs trapped in amber, specifically the three ladybugs in amber that Billy has in his office. Both of the times they are mentioned in regards with Tralfamadorians and the passage of time, however, they can also be analyzed as an image of trauma. The way they are mentioned in the book is peculiar; the author tells us the bugs are trapped in the moment, just like Billy, and they cannot get out of it. When we examine the situation, we see the whole picture in a different light. This is rather a representation of how both Billy and Vonnegut are affected by the Second World War. If we look even closer at this image of bugs trapped in amber, we will see that the bugs are not actually inside anymore – after years and years of being inside of it, they decompose and the only thing left is an empty shape of an insect that was once there. It can be seen as something that helps Billy to cope with emptiness in his life. So it goes. Perhaps, we can even say that this is also an image of how the war left him feeling empty and how this war was something that happened to him due to twists of fate, just like the bugs get trapped in sap. To add to this, the whole scene with bugs trapped in amber tells us a story of how Billy also feels trapped in this memory of war, until it destroys him, only leaving him empty shaped.

ЛІТЕРАТУРА

1. A. Edelstein. Slaughterhouse-Five: Time Out of Joint. *College Literature* 1.2, 1974. P. 128-139.
2. K. Vonnegut. Interview by David Standish. *Playboy*, July 1973. C. 57-62.

ГОТИЧНА ТРАДИЦІЯ У ПОВІСТІ Ч. ДІККЕНСА «ОДЕРЖИМИЙ, АБО УГОДА З ПРИВИДОМ»

Готичний стиль та естетика, доволі суперечливе і оригінальне явище західноєвропейської культури, досі викликає інтерес з боку науковців. Готична література вплинула на багатьох митців XIX та XX століття, представників різних художніх напрямів і течій. Реалізм, як не дивно, не став виключенням. Зокрема, традиції готики знайшли яскраве і доволі оригінальне втілення у творчості класика англійської літератури Чарльза Діккенса. Звісно, найбільш відома книга, у якій віддзеркалилася ця тенденція, – «Різдвяні повісті» (1843-1848).

Остання повість діккенсівського циклу – «Одержимий, або Угода з Привидом» (1848). Вона підводить підсумок роздумів, висловлених на сторінках цієї серії, і стає свого роду апофеозом Добра, Істини, Любові. Світло та Темрява, Добро та Зло, Милосердя та Жорстокість, Любов та Байдужість стикаються у світі, створеному на сторінках твору. Метою пропонованої статті є висвітлення особливостей втілення готичних традицій у цьому творі.

Початок повісті явно відсилає нас до «Фауста» Й. В. Гете. Редлоу – учений-хімік, професор, якого відвідує Привид. Т. І. Сильман вказує, що «Одержимий» «за своїм сюжетом примикає до «готичної» традиції «експериментально-філософських романів» [2]. Дослідниця говорить про те, що повість Ч. Діккенса була задумана як філософський твір. Але і всі інші різдвяні історії розкривають ту чи іншу філософську проблему Буття і людини в ньому.

Практично весь перший розділ повісті «Одержимий» нагнітає атмосферу жаху, зневіри й самотності. Опис зовнішності Редлоу та його житла – все це зображено в похмурих кольорах, готичному тоні: «Увидав его впалые щёки, его блестящие глаза, глубоко ушедшие в орбиты, всю его фигуру в чёрном, его тронутые сединой волосы, падающие на лоб и виски подобно спутанным водорослям, кто не сказал бы, что это человек одержимый? <...> Жилище его – в заброшенном крыле старинного колледжа – так угрюмо и так напоминает склеп...» [1, с. 395]. Привертає увагу кілька разів повторена фраза та слово «похмурий», яке автор часто використовував для опису, тим самим викликаючи у читача атмосферу безвиході і страху: «Мрачные тени сгустились позади него...» підготавлює к появлению из темноты чего-то неведомого: «Мрачные тени сгустились позади него <...> И постепенно они стали напоминать <...> некое пугающее подобие его самого. Безжизненные и холодные, свинцово-серого цвета руки, в лице ни кровинки – но те же черты, те же блестящие глаза и седина в волосах, и даже мрачный наряд <...> таким возникло оно, без движения и без звука обрета устрашающую видимость бытия» [1, с. 397].

Редлоу і Привид укладають угоду, згідно з якою учений отримує в дар

здатність забувати важке минуле. Головний герой сприйняв спочатку цей дар як найбільше щастя, але незабаром розуміє, що це одночасно і його прокляття. Усі, з ким він стикається, заражаються цією «здатністю», стають холодними, егоїстичними і байдужими до людей і їхніх почуттів. Допомога Привиду головному герою ще раз доводять те, що людина повинна змінитися, і тоді зміниться світ навколо неї. Але щоб донести це людям, Ч. Діккенс звернувся до готичної традиції і через містичні образи та піднесений жах втілює свою ідею.

Також на згадку заслуговує ще один образ, який є постійним у готичці, - образ привида, Духу. У готичній літературі важливе місце займає опис надприродних істот. Так само, як у «Різдва в прозі» та «Дзвонах», у повісті «Одержимий» ми можемо спостерігати казкових фантастичних персонажів і містичних демонічних істот. «Безжизненное и холодное, свинцово-серого цвета руки и в лице ни кровинки – но те же черты, те же блестящие глаза и седина в волосах, и даже мрачный наряд...» [1, с. 412], – так вони описуються у творі.

У повістях Ч. Діккенса ми можемо зустріти два типи персонажів: напів-демонічні герої і героїні, та ті, що уособлюють у собі світле начало. Наприклад, цвіркун, Джейкоб Марлі, Дух справжніх Святків, Духи Церковних дзвонів, Привид, двійник Редлоу.

У кожній повісті письменник зобразив привидів та духів по-різному. У повісті «Одержимий» примара приходять до головного героя у вигляді його двійника, але моторошного та наче не живого. Готичні персонажі, як би вони не були зображені, виконують одну й ту саму роль у повістях автора – допомагають людині зрозуміти сенс життя і показати правильний шлях. Якщо автори традиційної готики, яка була свого роду «масовою» літературою тієї епохи, часто грають на низинних, тваринних інстинктах читача, який хоче випробувати гострі відчуття, відчуття «прилив адреналіну», то Ч. Діккенс відкриває своїм читачам можливість знайти істинно людське і створює літературний твір, який, подібно до справжньої музики, звертається до емоційного світу людини, доходить до глибини його душі. Також у повісті «Одержимий» спочатку може здатися, що Учений – це новий Франкенштейн, той, хто збирається вступити у змагання з Богом, але в підсумку виявляється, що якщо Редлоу комусь і нашкодив, то тільки собі.

Отже, якщо в класичних зразках готики читач і герой-жертва відчувають страх і відчай від того, що не в силах подолати зло, то Ч. Діккенс у своїх повістях пропонує «легкий» спосіб боротьби зі злом, яке може полягати зовсім не в чомусь надприродному, а в душі людини. Англійський письменник, як спадкоємець, зокрема, ідей Е. Берка, ставив перед собою завдання викликати переживання в душі у читача яскравими картинками страждань людей. Але, на відміну від представників традиційної «готики», які вражали своїх читачів гострим сюжетом, непередбаченими поворотами подій, нагнітанням атмосфери таємничості, диктату злочинства, зради і ефектами обманутого очікування, Ч. Діккенс йде іншим шляхом і змінює саме поняття джерела страху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Диккенс Ч. Собрание сочинений: в 30 т. Москва: Гослитиздат, 1957-1963. Т. 12. Рождественские повести. 1958. 501 с.
2. Сильман Т. И. Диккенс. Очерки творчества. Ленинград: Художественная литература, 1970. 405 с.
3. Черномазова М. Ю. Готические мотивы в творчестве Ч. Диккенса на примере рассказа «Рождественская песнь в прозе». *Русско-зарубежные литературные связи: Межвуз. сб. науч. трудов.* Вып. 3. Нижний Новгород: НГПУ, 2008. С. 229-233.
4. Summers M. *The Gothic Quest. A History of the Gothic Novel.* London: MillPress, 2006. 568 p.

Дар'я Русакова
Науковий керівник – професор Комаров С. А.
м. Бахмут

ОБРАЗ ДОН ЖУАНА В КОМЕДІЇ ТІРСО ДЕ МОЛІНА «СЕВІЛЬСЬКИЙ БЕШКЕТНИК, АБО КАМ'ЯНИЙ ГІСТЬ»

Дон Жуан – образ в історії людської культури вічний та багатолікий. Він ставав головним персонажем творів різних епох і напрямів та залишається актуальним і сьогодні. Першим інтерпретатором легенди про Дон Жуана вважають іспанського ченця Тірсо де Моліна, який занотував цей образ на папері десь у 1620-30 роках. Усі інші літературні версії цього героя вважають похідними від першоджерела.

Образ героя у комедії «Севільський бешкетник, або Кам'яний гість» дуже неоднозначний. Т. де Моліна віддає свого Дон Жуана читачеві на суд, бо не можна сказати точно, позитивний це персонаж або негативний. Він справжній, такий, яким його зробила епоха та оточення. Характер Дон Жуана виражається в неприборканому егоїзмі знатного сеньйора. Виникає суперечність між кипучою життєвою енергією, яка була звільнена після руйнування середньовічних устоїв – між великою надособистісною енергією і вузько особистим її використанням[2].

Дворянське свавілля Дон Жуана виражалось в безкарності представника бюрократичної верхівки – сина лідера короля, і це посилювало в очах іспанців XVII в. політичну насиченість образу. Він вважає себе звільненим від людської відповідальності. Він прагне не задовольнити пристрасті, а принизити своїх жертв. Він вічно тікає і замітає сліди, «бешкетник», син і племінник лукавих царедворців:

«Каталинон

Ты сердца, как деньги, тратишь,

Горький женщинам урок,

В смерти весь обман заплатишь.

Дон Жуан

Столь даешь мне долгий срок!» [3, с. 55].

Сліди Дон Хуана доводиться замітати не тільки його батькові, а й вірному слугі – Каталінону. Хоч він і заявляє, що «не з ганебних, а цілком гідних осіб», він вічно дорікає і повчає свого господаря, але покійно виконує все, що той йому накаже. Відносини будуються, як здається, тільки на почутті вигоди, залежності та користі.

І Дон Хуан це прекрасно розумів. Тому і не боявся наслідків, тверезо оцінюючи власну вагомість. Він все нижче спускається по сходах гріха, і явна симетричність сцен спокушання (жертвами дона Хуана стають дві дворянки та дві селянки; тактика дій героя в парних епізодах так само схожа) додатково підкреслює все більше його падіння. Однак гріх небезпечний тим, що він нескінченно заразливий: герой кожен раз втягує у гріх і свою жертву, яку він спокушає. Йому не доводиться творити над ними насильства, вони віддаються йому в силу своєї підвладності гріху: Тісбея розплачується за гординю, Амінта – за марносластво; герцогиня Ісабель, рухома честолюбством, прагне не тільки любові, а й любовних пестошів (тут «театральна» мораль розходилася з побутовою: таємні побачення і заборонене кохання, складали саму плоть театральної дії, приймаючись дуже поблажливо). Тобто Дону Хуану піддаються всі жінки, що залучили його, окрім доньї Анни[1].

Герой продовжує йти по життю, в прямому сенсі граючи: всі його підлості та обмани представляють для нього «спортивний інтерес»; він не бачить у цьому нічого гріховного, це лише гра; він знає тільки одне людське почуття – азарт.

Однак Дон Хуан рухається не тільки власною силою і сміливістю, а й безтурботною упевненістю, що все йому так чи інакше зійде з рук (як уже говорилося вище), він вважав, що ніколи не пізно покаятися (можна розцінювати це, як бунт проти небес)[1].

Т. де Моліна об'єднує у творі два образи-символи, відомі за легендами: образ молодого гульвіси та образ кам'яної статуї, запрошеної до нього на гостину, яка мстить своєму живому кривдникові.

Статуя Командора втілює силу, яка діяла страхом, а страх не поєднується з самою основою кодексу честі дворянина, який вільно думає. Які б недостойні витівки не здійснював цей себелюбець, він був занадто овіяний духом часу, щоб принизити себе до забобонного боягузтва. Він зневажає страх свого слуги перед мертвим Командором. Статуї досить вимовити слова «Не бійся», щоб бути впевненою, що тепер і пекло не завадить Дон Хуану прийти вночі в каплицю на фатальне побачення.

Почасти таким чином втілюється теза про відплату за справи: образивши статую, дон Хуан приймає від неї покарання, окрім того, він був обдурений так само ж, як обманював своїх жертв[3].

Після смерті Дон Хуана до короля приходять збезчещені родичі та вимагають засудити «бешкетника». Король змушений був це зробити, виступаючи тим самим проти улюбленця двору. Але, почувши про його смерть, стає зрозуміло, що повстали на героя «і Небо, і Земля».Тірсо де Моліна не втрачає нагоди, щоб підкреслити цим глибинне, переносне значення дії: Дон

Хуан порушив не тільки людські встановлення, тому перш суду земного його наздогнав суд вищих сил[1].

Отже, образ Дон Жуана формується в іспанській літературі в тісному зв'язку з національним фольклором, з настроєм епохи і світоглядом людей того часу. У комедії Тірсо де Моліна «Севільський бешкетник, або Кам'яний гість» цей образ, який згодом став одним із «вічних» у світовій літературі, характеризується суперечливістю. Йому властиві наступні риси: любов до життя та одержимість пошуком тілесних задовольень, безтурботність і певний цинізм, сміливість і тяжіння до свавілля, волелюбство та заперечення релігійних настанов. Інтерпретаціями цього образу люди цікавляться й досі: як класичними п'єсами за старим сюжетом, так і різними його трактовками, оскільки Дон Жуан – це персонаж, який вийшов за межі літератури і став культурним надбанням людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еремін В. Н. 100 великих літературних героїв. Москва: Изд. Вече, 2013. 619 с.
2. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): Монография. Черновцы: «Рута» 2007. 520 с.
3. Севильский оболститель: Дон Жуан в испанской литературе. Санкт-Петербург: Издательская Группа «Азбука-классика», 2009. 352 с.

Вікторія Сімак
Науковий керівник – професор Комаров С. А.
м. Бахмут

ФІГУРА ХУДОЖНИКА-ГЕНІЯ В НОВЕЛІ Н. ГОТОРНА «ПРОРОЧІ ПОРТРЕТИ»

Натаніель Готорн (Nathaniel Hawthorne, 1804-1864) – романіст, дитячий письменник, новеліст, автор записників, журналіст. Як і багато сучасників, Н. Готорн відчував гостру незадоволеність станом суспільства, відчував протиріччя між демократичним ідеалом і реальною дійсністю. У пошуках коренів громадського зла він звертав свою увагу на людську особистість, її душу, на таємниці людського серця. Згідно з романтичною концепцією письменника, художник може глибоко проникнути в характер людини і на цій основі передбачити його майбутнє, як це робить герой «Пророчих портретів» («The Prophetic Pictures», 1837).

Фігура художника-генія у творчості Н. Готорна вперше виникає саме в цій новелі. Художник (який у творі не називається на ім'я) має природний дар «adjust to any type of character» [4, с. 230] і «depicts not only facial features, but also the soul and heart of the eyelid» [4, с. 230]. На його портретах весь розум та характер були відображені в погляді, у виразі обличчя, здавалося, що портрети

були більш живі, ніж оригінали, з яких вони були списані [1]. Молода людина Уолтер Ладлоу, у долі якого художнику судилося зіграти важливу роль, захоплено розповідає про нього своїй нареченій, але водночас називає здатності художника «жахливим даром» («an awful gift») і побоюється замовляти йому портрет. Останнє, як виявляється, не випадково, оскільки навіть наречена Уолтера вже інтуїтивно вбачає у своєму обранцеві небезпечні риси характеру, які художник згодом відобразить на портреті.

Художник «Пророчих портретів», людина середнього віку, сам схожий на живописний портрет: відвідувачам майстерні «it seemed as if one of the paintings came off the canvas to greet them» [4, с. 231]. Така мальовнича своєрідність зовнішності – знак відокремленості художника від інших людей і його начебто штучності. Автор описує його так: «a polished gentleman – a citizen of the world – yes, a true cosmopolite»; «he not only excels in his peculiar art, but possesses vast acquirements in all other learning and science» [4, с. 232].

Але ця універсальна людина має холодне серце, що є «неприпустимим гріхом» у художньому світі Готорна. Ось як характеризує його оповідач: «Like all other men around whom an engrossing purpose wreathes itself, he was insulated from the mass of human kind. He had no aim – no pleasure – no sympathies – but what were ultimately connected with his art. Though gentle in manner and upright in intent and action, he did not possess kindly feelings; his heart was cold; no living creature could be brought near enough to keep him warm» [4, с. 232].

Художник приїхав в Америку після того, як все мистецтво Європи вже «не могло дати їжі його допитливому розуму» («there was nothing more for his powerful mind to learn»), і він вирішив «звернутися до Природи», з якою, здавалося, він «змагався» («seemed to rival her») [4, с. 233]. Уолтера і Елінора, на проникнення в характери яких художник витратив багато душевних сил, він вважає мало не «своїми творіннями». У ході дії новели він віддається «гордим і сумним думкам» про свій дар: «O glorious Art! ... Am I not thy Prophet» [4, с. 234]. Оповідач коментує: «It is not good for man to cherish a solitary ambition. Unless there be those around him by whose example he may regulate himself, his thoughts, desires, and hopes will become extravagant, and he the semblance, perhaps the reality, of a madman. Reading other bosoms with an acuteness almost preternatural, the painter failed to see the disorder of his own» [4, с. 234].

Отже, у цій новелі художнику, сила таланту якого досягає ступеня пророчого дару, не дано благотворно впливати на долі оточуючих: чужі пристрасті, зафіксовані ним і через це помножені, призводять до руйнівних наслідків. Пристрасті охоплюють душу самого художника, насамперед – всепоглинаюче захоплення мистецтвом, що межує з божевіллям і відділяє його від інших людей. Його доля полягає у відображенні чужого життя, при цьому він залишається її самотнім стороннім спостерігачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенов А. В. Н. Готорн и американский пуританизм: антиномии творческого освоения *Феномен творческой личности в культуре*: учебн. пособ. Москва: Высшая школа, 2006. С. 17-22
2. Зарубежная литература XIX века: Романтизм: учебн. пособие/ Дмитриев А. С., Колесников Б. И. и др. Москва: Высшая школа, 1990. 367 с.
3. Пригодій С., Горенко О. Американський романтизм: навч. посібник. Київ: Полікритика, 2006. 344 с.
4. Nathaniel Hawthorne «Twice Told Stories»: collection of short stories. South Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2012. 340 p.

Наталія Смирнова
Науковий керівник – доцент Скляр І. О.
м. Бахмут

ПОЕТИКА РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ ХХІ СТ. (на матеріалі канадської та української літератури)

У контексті сучасного літературного процесу дедалі більше постають питання, які залишаються актуальними й потребують подальшого вивчення. До таких належить і проблема поетики роману-антиутопії ХХІ століття, зокрема вираження художньої специфіки жанру антиутопії в канадській та українській літературах, власне, це й увиразнює перспективність і актуальність нашого дослідження на сучасному етапі розвитку літературно-критичної думки.

Важливим підґрунтям нашої роботи є дослідження з антиутопії С. В. Безчотнікової, Ю. А. Жаданова, Б. О. Ланіна, А. Н. Таганова, І. С. Федух, Г. С. Шишкіної, О. О. Юрчук.

У сучасному літературознавстві М. Етвуд представлена як ключова фігура англо-канадської літератури. Зарубіжні та вітчизняні критики переважно приділяють увагу вивченню тематики та проблематики творів, сюжетних колізій, пов'язуючи їх з політичними та соціальними реаліями сьогодення (К. Хауеллс, Ч. Банерджі, М. Волкова, Н. Овчаренко). Щодо творчого доробку українського митця Ярослава Мельника, то він обмежується рецензійними оглядами І. Котика, О. Нахлік, Б. Пастуха та ін. Маємо поодинокі ґрунтовні дослідження романів письменника, присвячені визначенню прикмет антиутопії (О. Юрчук), осмислення романів у психопоетичній площині (І. Скляр). Тому мета роботи – дослідити особливості художньої специфіки розвитку жанру роману-антиутопії в контексті творчості сучасних авторів Я. Мельника та М. Етвуд.

У сучасній антиутопії знайшли відбиток актуальні явища кінця ХХ – початку ХХІ століття: процес розпаду радянської системи, створення нових держав на пострадянському просторі, соціальна напруженість у суспільстві, політичні та економічні кризи, геополітичні проблеми, загроза ядерної війни та ін. Письменники приділяють велику увагу питанням не тільки соціально-

історичного, а й філософського порядку: свобода і насильство, людина і держава, пошуки шляхів духовного протистояння новому насильству, позбавлення від тоталітарного свідомості. Тому при всій злободенності і конкретності сучасна антиутопія не обмежується рамками тільки нашого часу, а набуває широкого позачасового значення і узагальненого характеру.

Термін «антиутопія» є досить складним явищем. Кожному історичному періоду наявне власне його бачення. Ми виявили, що для класичної антиутопії характерними є такі її обов'язкові складові (за Б. А. Ланіним) [1]: наявність жорстокого тоталітарного суспільства, змінність сприйняття антиутопічного суспільства, антропоцентричність, конфлікт зіткнення між героєм та тоталітарним суспільством, ситуація псевдокарнавалу, ритуалізація життя, оповідь у формі щоденника.

Художня естетика Маргарет Етвуд поєднує класичні антиутопічні риси та риси піджанру, як екодистопія; у романах глибоко розкривається тема сучасних технологій, та як наш світ і культура мають високий ризик втратити свою автентичність і реальність. Трилогія М. Етвуд – субпозиція докатастрофічного світу з посткатастрофічним світом, де у нашому житті переважають матеріалізм, утилітаризм та капіталістичний авторитет, з багатьма людськими та екологічними катастрофами, глобальним потеплінням та нестачею харчів, забрудненням навколишнього середовища, бідністю, насильством.

Кожна частина роману вирізняється структурою та композиційно містить «ретроспекцію в ретроспекції»: розповідь перервана, нелінійна, спогади про минуле допомагають зрозуміти глибше не тільки героїв, але й антиутопічний світ, що став як мозаїка, який треба відновити по частинах. Кожен із трьох романів розповідає свою «частину-концепцію» антиутопії: «Орікс і Деркач» – модель світу, розподіл суспільства за соціальними верствами, «Рік потопу» – ритуалізація життя, ідеології, «Шалений Адам» – розкривається нова концепція роману-антиутопії, де герої вже не тільки усвідомили та зруйнували пануючу систему, але й активно відновлюють життя, людство. Кожен герой роману проходить такі стадії: життя в ідеальному майбутньому – усвідомлення прийняття цього світу і розвиток своєї особистості, що призводить до зміни суспільства. Саме гуманізм відроджує людство.

Роман «Маша, або Постфашизм» містить у собі характерні ознаки антиутопії, однак виникає певна складність із остаточним розумінням його жанрової композиції як суто антиутопічної. Автор розвінчує міф про можливість створення ідеального суспільства, поринає в історико-філософський світ, де панує неогуманізм, а теорія Ніцше про надлюдину перемогла та знайшла своє практичне втілення в загадкових істотах сторах – м'ясо без сорому та усвідомлення самого себе. Долаючи «ритуали» власного життя, головний герой Діма входить у конфлікт із собою, що, у свою чергу, стає основою для конфлікту з державою. Але важливим стає не антиутопічний світ, а моральний стан однієї людини, яка прагне знайти істину, яка самостверджує ідею реального вибору, що може зруйнувати систему.

Отже, в романі-антиутопії ХХІст. поряд із сталими елементами з'являються нові: акцент дослідження переміщується з тоталітарної держави на

внутрішній світ людини, тісний зв'язок з реальним часом, віддзеркалення сучасних процесів, перемога героя над тоталітарним світом, що виражається у втечі, використання постмодерністських прийомів (інтертекстуальність). Найявний новий тип героя, його соціальний протест змінюється особистим, значущим стає не результат бунту, а його філософський зміст, що визначає вектор пошуку героєм власної ідентичності, відкрита форма образу, що відображає незавершений тип героя. Інноваційним стає для антиутопій також оптимістичний фінал, який виявляється у втечі героя за межі тоталітарного суспільства та його відродження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ланин Б. А. Литературная антиутопия XX века. М. : РАО 1992. 102 с.

Ніна Тішакова
Науковий керівник – доцент Горлова О. В.
м. Бахмут

ТЕМА КОХАННЯ У ТВОРЧОСТІ Е. ЗОЛЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Тема кохання займає значне місце у французькій літературі: з самих витоків французького роману до наших днів вона є однією з центральних у творах багатьох письменників. Саме французи першими виклали трагічну і водночас зворушливу історію кохання Трістана та Ізольди в ті часи, коли виправдати божевільну пристрасть можна було лише чарівним напоєм. На французькому ґрунті народилася «Принцеса Клевська» мадам де Лафайет. А у XVIII столітті в жодній іншій країні не з'явилося стільки романів про любовні пригоди і страждання, як у Франції. Це твори Ж.-Ж. Руссо, Ш. де Лакло, А. Прево, П. К. Мариво та інших авторів. Без кохання немислимий був і роман XIX століття. Ця тема представлена в найрізноманітніших проявах і нюансах у творах В. Гюго, Ж. Санд, Стендаля, П. Меріме, Г. Флобера, Г. де Мопассана.

Інститут сім'ї теж не обійдений увагою у французькій літературі. Що стосується століття XIX, то, ймовірно, тільки англійці могли змагатися з французькими письменниками в розробці цієї теми, найбільш яскраво представлена в «Людській комедії» О. де Бальзака. Говорячи про розробку цих тем у минулому столітті, слід згадати твори Р. М. дю Гара, М. Дрюона, Ф. Еріа, Ф. Моріака, Е. Базена, А. Труайя. Однак досить часто дві найважливіші сфери людського життя – любов і сімейний союз – не знаходили гармонійного злиття на сторінках книг французьких авторів.

Натуралісти, бажаючи зрозуміти і науково пояснити механізм почуттів, роблять акцент на фізіологічній стороні любові. Подібно до лікарів, письменники безпристрасно препарують людське тіло, бачать у веліннях тіла основу поведінки особистості (романи братів Гонкурів, П. Алексіса («Пані

Меріо»), А. Сера («Чудовий день»), Ж. К. Гюїсманса («Марта», «Родинне вогнище»). Органічне і збуджуюче чи хворе і убоге тіло завжди залишається панівним над розумом, його вплив виявляється фатальним для персонажів («Жерміні Ласерте» Гонкурів, «Сестри Ватар» Гюїсманса) [1].

Слід згадати, що, виявляючи інтерес до біологічного начала в людині, натуралісти звернулися до життя плоті, і, як наслідок, підкреслений фізіологізм став однією з основних рис натуралістичної школи. Водночас необхідно зазначити, що звернення до чуттєвої сторони кохання не було принципово новим для французької літератури, навпаки, починаючи з середньовіччя, фривольні звичаї нащадків галлів знаходили своє відображення в літературних пам'ятках (романи К. де Труа, куртуазна лірика, романи М. Мійо («L'Escoledes filles»), Н. Шорье «L'Academie des Dames», моральні романи XVIII ст. і т. і.).

Еміль Золя відвів у своїх творах особливе місце взаєминам чоловіка і жінки, ретельно і послідовно намагаючись розібратися в питаннях, пов'язаних із недосконалістю інституту сім'ї його часу, і вбачаючи в його реформуванні основний крок до перебудови всього суспільства.

Ще в юнацькому віці у Золя склалася своя особлива концепція кохання, яка пройде через всю його творчість. Слідом за істориком Ж. Мішле Е., Золя вважав, що в основі ідеального почуття лежить гармонія духу і тіла. Наявність обох елементів принципова: відсутність першого веде до «кохання заради кохання», до насолод плоті; відсутність другого суперечить природним законам природи. Кохання для письменника не короткочасне щастя, яке неминуче руйнується і залишає розчарування на все життя, а щастя спокійне, невимогливе, «чуттєва дружба» [2, с. 154], як він його називає.

У більшості попередників і сучасників Е. Золя, авторів XIX століття, любов або протиставлена стандартам суспільства, або підкоряється їм. Романіст, на відміну від багатьох, щиро вірив не тільки в можливість існування гармонійного почуття в сучасному суспільстві, а й у реальну здатність цього почуття протистояти ненормальним соціальним стандартам. У листах, публіцистичних роботах, Е. Золя шукав можливості усунення причин дисгармонії у взаєминах чоловіка і жінки. Домінуванню фізіологізму він протиставляв гармонію фізичного і духовного в стосунках чоловіка й жінки. Заперечуючи наявність почуття в адюльтерному зв'язку, ратуючи за подружню любов, він розмірковував про шляхи підготовки дівчата і юнаки до шлюбу. Він виступав проти полігамного способу життя сучасних юнаків і проголошував ідеалом кохання до єдиної жінки. Золя ставив на перше місце взаєморозуміння і співпрацю як заставу рівних і тривалих відносин і оспівував народження дитини як найважливішу функцію людського роду.

Теми кохання і шлюбу займають важливе місце у творчості Е. Золя. У роздумах письменника про ці явища, що знайшли місце в його епістолярній спадщині, теоретичних працях і публіцистичних роботах, можна виділити дві основні тенденції. З одного боку, Золя намагається виявити причини неспроможності сучасної сім'ї, відсутність гармонії у стосунках чоловіка і жінки (це констатація факту хвороби – в термінології письменника). З іншого, – шукає шляхи вдосконалення цих відносин (це визначення методів лікування) і

думає про реформування інституту шлюбу.

У романній творчості Золя знаходять послідовне відбиття обидві тенденції. У ранніх книгах («Тереза Ракен»), унизці творів циклу «Ругон-Маккари» («Здобич», «Накип») романіст продемонстрував торжество фізіології над духовним началом, а також руйнування інституту сім'ї в сучасному суспільстві. У романах 80-х років – з тих же «Ругон-Маккари» («Дамське щастя», «Мрія»), у творах циклу «Чотири Євангелія» перед читачем постають благополучні пари, об'єднані почуттям, у якому гармонійно поєднується природне взаємне потяг і духовна близькість.

Різко негативне ставлення Е. Золя до суто фізіологічного варіанту стосунків чоловіка і жінки, яке виключає можливість справжнього кохання і взаємоповаги, дозволяє припустити, що письменник показав страшну, руйнівну силу інстинкту, дещо випередивши в цьому плані З. Фрейда як автора найбільш значних своїх праць. Отже, негативні і позитивні картини у Золя виявляються взаємозумовленими, взаємопов'язаними. Вони являють собою фактично дві сторони єдиної концепції.

Прагнення реформувати інститут шлюбу пов'язано у Е. Золя з надією на вдосконалення суспільних відносин («Дамська щастя», цикл «Чотири Євангелія»).

Дуже важливий для розуміння феноменів кохання шлюбу питання: яке місце у творчості Золя займає материнство? У творах «батька натуралізму» зберігається характерна для багатьох письменників реалістичного на правління критика існуючого інституту сім'ї, в якій відносини батьків та дітей регулюються меркантильними інтересами. У французьких романах ХІХ століття, як правило, відсутні повноцінні сім'ї, у яких панувало б взаємне кохання між подружжям і дітьми: читаючи твори О. де Бальзака, Г. Флобера, Г. де Мопассана, ми часто стикаємося із зворотними ситуаціями. У Е. Золя теми материнства і багатодітної родини отримують особливе трактування. Для нього ідеалом стала родина, що має здорових дітей. Останнє сприймалося письменником на пізньому етапі творчості як фактор, істотний для майбутнього процвітання нації.

Еволюція поглядів Золя-романіста на кохання і шлюб підтверджується системою використовуваних ним художніх засобів. Контраст між недосконалими взаємовідносинами дійових осіб творів і гармонійними союзами знаходить втілення в певній образній системі, а саме: а) чергування зооморфних метафор, що характеризують «персонажів-звірів», і слів інших семантичних полів, що використовуються в описі «людей мрії»; б) колористичний перехід від «похмурих» романів до романів «світлих»; в) протиставлення замкнутого простору, негативно впливає на персонажів, і простору, що не має меж.

У контексті пошуків французьких романістів ХІХ століття Еміль Золя займає унікальне місце. Він – єдиний з усіх значних авторів – послідовно (а не епізодично і фрагментарно) відстоював ідеї вдосконалення родини як основи гармонійного людського існування, відмовившись від звичного для французької літератури його епохи протиставлення таких понять, як кохання і шлюб.

Сьогодні можливе відродження інтересу до ідей Е. Золя як прихильника гармонійної родини і як своєрідного художника, який знайшов адекватні прийоми відображення як низинних, так і піднесених аспектів людського існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брахман С. Страница любви. Золя Э. *Страница любви*. Иркутск, 1991. С. 293-298.
2. Cabanès, Jean-Louis. Introduction II Zola E. Le docteur Pascal. Paris : Le livre de poche classique, 2004. P. 5-36.

Лілія Філатова
Науковий керівник – доцент Горлова О. В.
м. Бахмут

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА ЯК ГОЛОВНИЙ ЖАНР СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дитяча література – це «художня література для дітей та юнацтва» [3, с. 91]. Таким чином, це поняття обмежується граничним віком адресата, який становить 15-16 років. Мета дитячої літератури – виховання і освіта дітей мовою художніх образів.

Слідом за вітчизняними фахівцями в дитячій літературі ми виділяємо: власне дитячу літературу – твори, прямо адресовані дітям; твори, які підпадають під поняття кола дитячого читання (створені для дорослих, але знайшли відгук у дітей) і твори, складені дітьми, які відносять до дитячої літературної творчості.

Виділення творів для дітей в окрему галузь знань викликано орієнтацією на цільову аудиторію, тобто фокус-групу, до якої входять діти. Структурно-жанрові відмінності грають у цій ситуації другорядну роль, оскільки в дитячій літературі відбувається лише часткова трансформація художніх структур, властивих літературі для дорослих.

Віковий відрізок, позначений у визначенні дитячої літератури (до п'ятнадцяти - шістнадцяти років) є предметом вивчення окремої науки – вікової психології, яка поділяє його на кілька періодів у зв'язку з психічним розвитком дитини, тому в дитячій літературі найбільш часто зустрічається поділ книг на групи відповідно з розвитком мовно-мисленнєвої здібності дитини. Ця класифікація відноситься до так званої практичної класифікації, яка враховує вікові етапи розвитку дитини і періодизацію освітнього процесу.

У кожному з таких періодів на авансцену часто виходить той чи інший жанр. Так, перефразувавши відому приказку «усякий овоч має свій час», можна сказати: кожному віку – своя книга, свій жанр. Це відбувається під впливом цілої низки чинників: вікових особливостей, інтересів юних читачів і освітньо-

виховних завдань. Якщо дітей дошкільного та молодшого шкільного віку ваблять, перш за все, казки, то в підлітково-юнацькому віці – романи, трилери, детективи, що говорить про ускладнення картини світу дитини в процесі соціалізації. «Текстова картина дитини дуже різноманітна», з моменту народження він «занурений у світ текстів, які звучать із вуст мами, текст улюблених книжок, той, який чується і сприймається оком текст мультфільму або фільму» [1, с. 3].

Завдяки цим початковим текстам у житті дитини формуються «колективний когнітивний простір» і «когнітивна база». Когнітивний простір включає унікальну сукупність всіх знань і уявлень, що визначають приналежність людини до тієї чи іншої соціальної групи, а когнітивну базу можна позначити як лінгвокультуру особистості.

На підставі викладеного вище до дитячої літератури ми відносимо власне дитячу літературу – твори, прямо адресовані дітям; твори, які підпадають під поняття кола дитячого читання (створені для дорослих, але знайшли відгук у дітей) і твори, складені дітьми, які відносять до дитячого літературної творчості.

Згадана специфіка дитячої літератури дає підстави говорити про особливості її жанрової своєрідності. Відзначимо, що дитяча література представлена різними літературними жанрами з усіх трьох літературних родів: епосу, лірики, драми, «кожен з яких відповідає певній функції слова (репрезентативною, емотивною, комунікативною)» [3, с. 329]. До будь-якого літературного жанру можна додати словосполучення «для дітей» і знайти відповідний твір, яке є зразком дитячої літератури. Чільна роль у всьому різноманітті книг для дітей відводиться казкам. Цей жанр є головним жанром дитячого читання на всіх етапах розвитку дитини.

Фольклорні казки домінують у ранньому віці, і можна з упевненістю сказати, що фольклорна казка є архежанром для літературної казки. Такі казки розповідаються батьками вголос дітям, які ще не оволоділи навичками читання, сама природа народної казки говорить про те, що вона є елементом усної колективної творчості. Внаслідок усного характеру фольклорної казки вона може бути переказана по-іншому одним і тим же оповідачем. Ефемерний характер казки, проте, не позбавляє цей жанр усної народної творчості можливості систематизації, оскільки казки «відтворюються з мінімальними відхиленнями від канонічних усних зразків» [2, с. 41].

Поступово з навчанням читання дитина знайомиться з більш складним жанровим утворенням – з літературною або авторською казкою. Літературна казка включає в себе: письменницькі обробки зафіксованих народно-казкових сюжетів; творчість письменників-оповідачів, а також казки індивідуально-авторські або власне літературні.

Так чому ж жанр літературної казки домінує в дитячій літературі? Структура цього жанру, на наш погляд, відповідає психологічним потребам читача. Адже жодна казка не обходиться без елементів чарівного, у казці ним пронизано все «розвиток сюжету, образи персонажів, принципи організації хронотопу» [2, с. 142].

Саме наявність «чарівного» притягує дітей, які ще вірять в нього, не відокремлюють його від реальності, і тих, кому такого дива вже не вистачає, а казка компенсує цей недолік.

Крім того, казки так само, як фентезі, фантастика, захоплюють і дорослих, допомагають «втекти» від реальності; у казці розв'язання «морально-етичних і естетичних проблем» відбувається в «чарівно-фантастичному або алегоричному розвитку подій» [2, с. 177]. Про ескапізм (втеча від реальності) як про функції чарівної казки пише Дж. Р. Р. Толкієн: «Існують голод, спрага, потреба, біль, горе, несправедливість, смерть. Але навіть коли людина не опинилася віч-на-віч з ними, є стародавні недоліки, від яких чарівні казки пропонують якийсь вид позбавлення, і старі надії і бажання (що зачіпають самі корені фантазії), для яких вони пропонують якийсь вид задоволення і втіхи. Деякі являють собою пробачливі слабкості або цікавість, такі, як бажання вільно, як риба, відвідувати глибини морів <...> тобто, точніше, коли його уявляєш, а не використовуєш» [4, с. 378].

Казка – це особливий жанр дитячої літератури, який будується на взаємодії вигаданого і реального світу, в основі якого лежить інформація про організацію об'єктивного світу, стандартів соціальної поведінки, ціннісні аспекти мовної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амзаракова И. П. Языковой мир немецкого ребенка: учеб. пособие для студентов. Абакан: Изд-во Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, 2004. 240 с.
2. Гронская О. Н. Субъект в фантастическом дискурсе (на материале немецкой сказки) : монография. Санкт-Петербург: СПбГИЭУ, 2012. 194 с.
3. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова и П. А. Николаева. Москва: Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.
4. Толкин Дж. Р. Р. О волшебных сказках. *Толкин Дж. Р. Р. Приключения Тома Бомбадила и другие истории: сборник / пер. с англ. С. Степанова.* Санкт-Петербург: Азбука, 2000. С. 315–410.

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ Е. ГАСКЕЛЛ «NORTH AND SOUTH»

Елізабет Гаскелл (1810-1865), як представник «блискучої плеяди» англійських романістів ХІХ століття, своєю творчістю внесла вагомий внесок у розвиток соціального роману в Англії.

Незважаючи на те, що соціальний роман являв собою доволі різноманітні погляди на багато проблем, що породила індустріалізація Британії, більшість романістів погодилися, що протистояння повинно поступатися спілкуванню та взаєморозумінню між супротивниками. Е. Гаскелл не є винятком, її роман «North and South» показує, що промисловці та робітники, утилітарії та патерналисти, північ та південь можуть досягти задовільного розв'язання своїх проблем через діалог.

Головними героями роману виступають промисловець Джон Торнтон і дівчина з клерикального середовища з аристократичним корінням Маргарет Хейл, сім'я якої, проте, вже належить до середнього класу. Конфлікт старого і нового типів соціального світоустрою для Гаскелл відбувається через «діалог» головних героїв і здатність їх характерів до еволюції.

Основний конфлікт роману, представлений колізією головних героїв, ускладнюється протистоянням робітників і промисловців, усунення якого стає можливим завдяки посередництву героїні, яка просуває ідею взаємозалежності людей у соціумі. Тут Гаскелл передбачає ідеї класової гармонії і комунітарності, які отримують розвиток у кінці вікторіанського періоду в працях найбільшого соціал-ліберала того часу Т. Х. Гріна та будуть художньо втіленими в романах М. А. Уорда: «Сьогодні цей роман зберіг актуальність, як і «Мері Бартон», завдяки тому, що він служить історичним документом, який розповідає про заклопотаність вікторіанців соціальними проблемами і початок вікторіанського страху перед бідністю, що доходив до істерії» [2, с. 211].

Е. Гаскелл ставить у романі актуальну для свого часу соціальну проблему – протистояння Півночі і Півдня в рамках однієї країни і однієї нації. У романі «North and South» автор обмежується зображенням проблеми на «місцевому» рівні. Вона вкладає в уста фабриканта Торнтон «ідеологію торгівлі», принципи, за якими розвивається промисловість у Мілтоні. Гострі конфлікти в англійській промисловості: страйк ткачів, їх зіткнення із власником фабрики, вимушене безробіття, боротьба зі штрейкбрехерами, діяльність професійної спілки – усе це показано «зверху», з точки зору забезпечених «середніх» класів, від імені героїні роману Маргарет Хейл, інтелігентної дівчини, яка є однаково далекою як від робітників, так і від капіталістів, але співчуває обом класам. Розвинений душевний світ героїні, її вміння аналізувати свої почуття та аргументувати ідеї просуває твір до нового рівня розвитку соціального роману як жанрового різновиду: формується соціально-психологічний варіант. При

цьому в романі багато уваги приділяється любовним переживанням персонажів – і жіночих, і чоловічих (силою і постійністю своїх почуттів фабрикант Торнтон не тільки не поступається, але і перевершує Маргарет). «North and South» залишається соціальним романом, але водночас набуває іншого звучання внаслідок психологічних акцентів.

Е. Гаскелл не лише побажала привітати своїх читачів-вікторіанців щасливим фіналом, але й хотіла завершити історію нетрадиційним шлюбом, шлюбом, у якому менше нерівності, шлюбом, у якому партнери спілкуються один з одним, як дорослі з дорослими, спільно працюють на підприємстві соціального покращення, у якому кожен має щось важливе. Роблячи це, письменниця витісняє відносини батько/дитина з боку патерналізму як моделі для господарів та чоловіків, які мають шлюбне співвідношення дорослого з дорослим, домовленості, що передбачає більш рівноправні, а також більш інтерактивні відносини між капіталом і працею. Більше того, цей союз має й інше важливе значення в романі, символізуючи складний процес об'єднання двох територій Англії: південної – аграрної по типу виробництва і патерналістської по ідеології, і північної – урбаністичної, індустріальної і буржуазно-ліберальної у поглядах. Це об'єднання півночі і півдня в романі стало запорукою стабільності і процвітання країни, які в реальності були багато в чому досягнуті завдяки зусиллям середнього класу, представницею якого є головна героїня роману.

Цікаво відзначити, що жіночий «вплив» або етика, як у Маргарет Хейл, може переважати і впливати на тих, з ким вона стикається на публіці. Роман Гаскелл безумовно показує жіноче вирішення проблем суспільства; певну соціальну реформу, що спирається на приватну етику [3, с. 165]. Кетрін Галлахер писала в «Промисловій реформації англійської художньої літератури, соціального дискурсу та нарративної форми», що єдиний стандарт поведінки в обох сферах (приватній та публічній) гарантуватиме зразкові дії, на яких спирається вплив жінки [3, с. 172]. Для Гаскелл цей єдиний стандарт поведінки був показаний Маргарет Хейл, коли вона під час страйку захищала позицію робітників на публіці, і водночас захищала містера Торнтон, розміщуючи своє тіло між натовпом і Торнтоном, між робітником і роботодавцем. Маргарет своєю самопожертвою карала натовп.

Е. Гаскелл ніколи не приховувала, що майже завжди писала «with a purpose», тобто хотіла своїми книгами наставляти або, точніше, переконувати в чомусь читачів. Уцьому випадку роман був задуманий з певною метою, і цю мету Гаскелл підкреслювала в листах друзям і демонструвала в тексті; її завданням було «домогтися кращого розуміння між робітниками і підприємцями, а також продемонструвати більшу об'єктивність по відношенню як до власників, так і до робітників» [1, с. 337].

Виходячи з розглянутого вище, можна констатувати той факт, що ідейний зміст роману «North and South» визначається суперечливими установками на те, що початок переродження кваліфікованого пролетаріату – багато в чому пов'язаний зі зростаючим впливом «християнського соціалізму» на цю частину робітників – ідеалізується письменницею як початок переходу пролетаріату від

класової боротьби до класової співпраці з «переродженими» на краще господарями. Завданням роману є спроба показати становлення «ідеального» капіталіста Торнтоні і не менш «ідеального» робочого Хіггінса як приклад для антагоністичних класів загалом. У першій частині роману зустрічаються мотиви протесту проти соціальної несправедливості і морального фарисейства буржуазії (Фредерік, почасти Маргарет), а також окремі правдиві описи життя і настроїв англійських робітників у роки кризи чартизму (Бессі, Баучер, почасти Хіггінс). Але в подальшому соціальні мотиви майже остаточно витісняються натягнутим психологічним конфліктом між Торнтоні і Маргарет.

Зображення соціальних та людських типів є важливою складовою поетики книги «North and South», яка слугує важливою домінантою у визначенні його жанру як соціально-психологічний роман.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ивашева В. Английский реалистический роман XIX века в его современном звучании. Москва: Худож. литература, 1974. 464 с.
2. British Industrial Fictions / ed. By Н. Gustav Klaus, Stephen Knight. Cardiff, Wales: University of Wales Press, 2000. 212 p.
3. Gallagher, Catherine. The Industrial Reformation of English Fiction, Social Discourse and Narrative Form, 1837-1867. Chicago: University of Chicago Press, 1985. 320 p.

Максим Шевченко
Науковий керівник – доцент Горлова О. В.
м. Бахмут

ПРИНЦИП «PRINCIPIUM VOLENS» У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ -ЛЕЙКІСТІВ

Епоха романтизму – один із найцікавіших і найбільш насичених періодів історії людства. Французька революція, грізні походи Наполеона, які перекроїли карту Європи, злам старого укладу життя і вікових людських відносин – таким був час, який застали перші романтики. При цьому прискорення темпу життя закономірно тягне за собою калейдоскопічною зміну течій, поглядів, філософських систем. Виникає хвиля нових течій, форм, експериментальних спроб синтезу різних сфер мистецтва.

Романтизм як панівний напрямок поступово утверджується в англійському мистецтві в 1790-1800-х роках. Це був інтенсивний період, що ознаменувався цілою низкою катаклізмів. Саме в кризові періоди найчастіше відбувається зміна літературних стилів, філософських, релігійних і культурознавчих концепцій, злам формацій і звичних громадських структур змушує переглядати етичні та онтологічні категорії, оголюючи з особливою гостротою одвічні питання людського буття, по-іншому розподіляючи

пріоритети цінностей і норм та закладаючи основи нової моралі, що і сталося в період появи романтизму.

Надзвичайно гостру і складну форму романтичний напрям набув в англійській літературі. Ця обставина знаходить своє пояснення в особливостях англійського шляху буржуазного розвитку.

Перший етап англійського романтизму (90-ті роки XVIII ст.) представлений так званою Озерною школою. Як прийнято вважати в літературі, «Озерна школа» поетів (The Lake School of poets) – це група англійських поетів-романтиків кінця XVIII – початку XIX ст., що жили на півночі Англії, у так званому «краю озер» (графства Уестморленд і Камберленд). Поети «озерної школи» (В. Вордсворт (1770-1850), С. Колрідж (1772-1834), Р. Сауті (1774-1843)) відомі також під ім'ям «лейкістів». Протиставивши свою творчість класицистичній і просвітницькій традиції XVIII ст., вони здійснили романтичну реформу в англійській поезії. Однак пізніше, в середині 1790-х років, романтики «озерної школи», що прославляли Французьку буржуазну революцію, оголосили себе її противниками. Ліричні балади В. Вордсворта і С. Колріджа, романтичні поеми Р. Саути пройняті фантастикою кошмарів і жахів, проповіддю смирення і повернення до середньовіччя.

Теми, які притягували романтиків, здебільшого такі: дзеркальний двійник, оніричний фантазм, уява стихій (першоелементів), інцест в любові, нарцисизм, фольклорна (язичницька) демонологія, християнський (ортодоксальний) містицизм, окультизм (чорна магія), «два світи» (пряма і зворотня перспектива), тематика моторошного, інтерес до «нічної сторони» душі і ін. Форма англійської романтики здатна була вмістити в себе все – «і легкий нарис моралі, і гостру саркастичну насмішку над людиною і суспільством, і глибоке таїнство душі, і жорстоку гру пристрастей» [2, с. 34].

Ентузіазм ранніх романтиків був схожий на велику подорож в глибини світу свого «я». Це пов'язано з тим, що культурна атмосфера перехідного часу складалася під знаком суб'єктивістської філософії, яка поставила в центр світу людину і його внутрішню духовну конституцію. Але і в самій літературі вже остаточно утвердився інтерес до внутрішнього світу людини.

Гострота, всеосяжність і новизна бачення виникає в повній самотності, через деякий час. Робота уяви починається з усвідомленої необхідності побачити заново давно бачене, відображена в пам'яті (як, наприклад, в творах С. Колріджа «В альтанці», в «Тінтернському абатстві» В. Вордсворта). Слідом за англійськими сентименталістами Томсоном і Греєм лейкісти використовували так зване розмите, змішане бачення, народжене не розумом, але почуттям, значно розширивши діапазон поетичного бачення в цілому.

Поет повинен шукати нову підставу поезії, нове «*principium volens*» – що і роблять романтики в своїх одах. Будучи знайденим в конкретному вірші (в цій строфі, в цьому рядку), воно не затверджується раз і назавжди, в наступному вірші його доведеться шукати заново. Цей пошук і стає центральною темою романтичної оди. Одержимість божественним захопленням дає поетові граничну владу – знайти або створити (це не розрізняється) нова підстава поезії. Таким знайденим (створеним) божеством, «епонімом» поезії стає в

восьмий строфі «Оди» В. Вордсворта «Дитина-творець», йому подібні Соловей Дж. Кітса, Вітер С. Колріджа і П. Б. Шеллі. Затвердження божественної інстанції в даному вірші є індивідуальним і неповторним актом. «Якщо немає колишньої богині», проголошує поет в «Психеї» Дж. Кітса, «я створю її сам в своїй уяві і сам же стану її жерцем» («I see, and sing, by my own eyes inspired») [3, с. 92].

Відродивши жанри національної лірики (балада, епітафія, елегія, ода) та суттєво переробивши їх в дусі часу з акцентом на внутрішньо розкутий світ особистості, романтична поезія впевнено йшла від наслідування до оригінальності. Меланхолійність і чутливість англійської поезії межувала з грецьким язичницьким милуванням життям і його radoцями. Грецькі мотиви у Кітса і Мура підкреслювали оптимістичний характер змін, що відбувалися в поезії, – звільнення її від умовностей класицизму, пом'якшення дидактики, збагачення оповідальних ліній, наповнення їх суб'єктивністю і ліризмом.

Англійська лірична поезія в особі поетів «Озерної школи» В. Вордсворта, С. Колріджа і Р. Сауті піднесла європейському літературному процесу дивовижні новації в інтерпретації і відтворенні художньої реальності. Поезія була більш радикальна щодо форми. Східні мотиви в ліриці П. Б. Шеллі, Дж. Г. Байрона, Т. Мура виникають вже в перший період англійського романтизму. Вони диктувалися життя – Англія розширювала свої колоніальні володіння, і східна культура і філософія впливали на спосіб життя, садово-паркове будівництво, архітектуру.

Створення безпосередності бачення реальності не обов'язково приходить відразу під час споглядання предмета, пейзажу, людини, явища. Англійська пейзажна лірика В. Вордсворта, С. Колріджа, С. Роджерса, Т. Кемпбелла, Т. Мура мальовнича в самому прямому і строгому сенсі цього слова.

Затвердивши самоцінність особистості, лейкісти розробили проблеми взаємин її зі світом, драматично відбивши мінливість внутрішнього світу людини, передбачивши динаміку цього процесу, а найголовніше – наполегливо шукали шляхи відновлення порушених моральних зв'язків людини з природою, апелюючи до моральності і чистоти людської душі.

Отже, сформувавшись у кінці XVIII – початку XIX ст., «озерна школа» була вираженням романтичного протесту проти просвітницького раціоналізму. В. Вордсворт, С. Колрідж і Р. Сауті створили єдину «школу» в англійській поезії, хоча насправді були дуже різні і за рівнем, і за характером обдарування і, якщо не брати до уваги юнацьких спроб співпраці С. Колріджа і Р. Сауті, «Ліричні балади» були єдиним спільним виступом цих поетів у пресі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Английская поэзия в русских переводах. Москва: Прогресс, 1981. 684 с.
2. Белинский В. Г. Собр. соч. : в 9 т. Москва: Худож. лит., 1978. Т. 3. Статьи, рецензии, заметки, февраль 1840 – февраль 1841. 614 с.
3. *Китс Дж. Стихотворения. Поэмы* / Составитель: Евгений Витковский. Москва: Рипол Классик, 1998. 416 с.

ІСТОРІЯ

Гюльшан Агаєва
Науковий керівник – доцент Євсєєнко С.А.
м. Бахмут

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОБУТУ ПРОМИСЛОВОГО РОБІТНИЦТВА ДОНЕЧЧИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Завжди цікаво зазирнути в історію і поміркувати, а як жило населення 120–130 років тому? Даючи характеристику побуту населення Донбасу кінця ХІХ – початку ХХ століття, необхідно звернути увагу одразу на дві головні, на наш погляд, речі – рівень заробітної плати робітників і ціни на продукти харчування, побутові речі та послуги. Тільки порівнюючи ці дві категорії обліку, ми можемо об'єктивно оцінювати рівень життя населення в той час. І ніяк не припустимо робити порівняння з іншими періодами історії, бо там будуть інші умови, інші зарплати й ціни.

Для більш повного уявлення про рівень життя населення, його купівельну спроможність, знаючи кількість зароблених коштів, необхідно знати рівень цін. Можна, як приклад, навести ціни на деякі основні продукти харчування та предмети першого попиту на початку ХХ ст. у Донбасі:

- борошно житнє за кг – 0,06 – 0,07 крб.;
- гречка за кг – 0,11 крб.;
- сало св. за кг – 0,05 – 0,06 крб.;
- гуска 1 шт. – 1,20 крб.;
- качка 1 шт. – 0,45 – 0,85 крб.;
- телятина за кг – 0,3 крб.;
- ковбаса за кг – 0,57 крб.;
- хліб білий за кг – 0,06 – 0,07 крб.;
- картопля за пуд 0,17 – 0,4 крб.;
- молоко 1 відро (12,3 л.) – 1,2 крб.;
- масло вершкове за кг – 0,87 – 1,27 крб.;
- яйце куряче за 1 десяток – 0,07 – 0,10 крб.;
- сірники 1 коп. – 0,01 крб.;
- конверти поштові за сотню – 0,4-0,6 крб.;
- папір (1 аркуш) – 0,05 крб.;
- окуляри – 1 крб.;
- чорнила (1 пляшка) – 0,2-0,25 крб. [1].

У Горлівській продуктовій крамниці Товариства Південноросійської кам'яновугільної промисловості (ПРКП) було шість відділів:

- 1) мануфактурний відділ – тканини;
- 2) галантерейний відділ;
- 3) чисто-бакалійний відділ – ковбаси, шинка, консерви, чай, кава, какао, шоколад, цукор, цукерки та інше;

4) брудно-бакалійний відділ – борошно, крупи, сіль, соняшникова олія, оселедець, риба та інше;

5) м'ясний відділ;

6) одяг та взуття.

Філії магазину було відкрито на рудниках № 5, 8 і Чагарях. Була в Горлівці і своя ковбасна майстерня німця Рейца.

Торгівцям та ремісникам дозволялося будувати із власного матеріалу житлові і службові приміщення, щоб упродовж 7 років не сплачувати ніякої орендної плати ні за місто, ні за право торгівлі. Через сім років будівля ставала власністю рудника.

Робітники отримували заробітну платню, яка давала можливість відтворювати робочу силу й мала тенденцію до зростання. Так, згідно з даними звітів фабричних інспекторів, середньорічний заробіток фабрично-заводських робітників дорівнював:

- у 1904 р. - 213 крб.;

- у 1905 р. - 205 крб.;

- у 1906 р. - 231 крб.;

- у 1907 р. - 241 крб.;

- у 1908 р. - 242 крб. [2].

Таким чином, зростання середньої заробітної платні шахтарів, металургів та залізничників на Донеччині відбувалося швидше, ніж зростання заробітної платні промислового пролетаріату по Україні в цілому. Це було закономірним наслідком загального високого рівня розвитку промисловості Півдня. З огляду на сказане, погляд радянських істориків, які зображували економічне становище населення робітничих селищ Лівобережжя та Донбасу тільки в негативних барвах, щоб показати закономірність класової боротьби, є, на наш погляд, не зовсім виправданим.

На більшості заводів та шахт заробітна платня видавалася не завжди регулярно. Але до чергової получки робітник мав змогу отримувати продукти харчування в кредит у заводській або рудничній «харчовій лавці», ціни в яких іноді були вищими за ринкові. Але горлівчани з високими і середніми прибутками мали можливість харчуватися «родинними обідами», вартість яких була до 0,6 крб., або навіть дозволити собі столуватися на підприємствах так званого «громадського харчування» – ресторанах, в яких навіть студенти могли дозволити собі місячні обіди вартістю в 9 крб. на місяць. Так, наприклад, у Київському ресторані «Стоматі» в 1903 р. можна було поснідати за 25 коп., замовити обід із двох страв за 40 коп., а повечеряти за 30 коп. [1].

Так, бухгалтер Горлівської крамниці Товариства ПРКП М.А. Кроліков, за його словами, столувався в будинку для приїжджих спочатку безкоштовно, а потім «за недорого платню, за 7 карбованців на місяць» [2].

Умови життя робітників були також різними. Тези радянських істориків, які бачили тільки негативні крайності, не зовсім відповідають дійсності.

Так, у Горлівці було 14 будинків для службовців рудника, 10 великих кам'яних казарм, 177 кам'яних і дерев'яних хат, за якими доглядали представники Товариства ПРКП. А поблизу Юзівки містилися копальні, які

належали Новоросійському товариству, і біля кожної групи шахт було побудовано колонії для адміністрації та контор. У 125 будинках налічувалося 257 квартир. Для робітників було побудовано 36 казарм і 546 сімейних будинків з 2 550 квартирами, лікарня на 170 ліжок, 6 лікарів, 13 фельдшерів, 10 шкіл (1 450 учнів і 48 учителів) [3].

Очевидці свідчили, що житло робітників Товариства ПРКП було набагато краще облаштованим у порівнянні з умовами, в яких мешкали робітники, які працювали в Новоросійському суспільстві. Житло будувалося самими робітниками за кошти рудника і матеріалів, які належали Товариству Південноросійської кам'яновугільної промисловості, але були власністю робітників. Коли робітник залишав роботу на руднику, йому надавалося право продати хату, але неодмінно теж робітнику і отримані кошти залишити на свою користь. Виручка від продажу складала 50-60 карбованців. Якщо робітник не зміг продати своє помешкання, то воно передавалося в розпорядження рудничної контори з виплатою за неї робітнику 10 крб. Бажаючі зайняти це помешкання платили конторі теж 10 крб. і отримували право на володіння цим житлом. Товариство ПРКП звертало багато уваги на утримання помешкань робітників в нормальному стані і не дозволяло будувати будинки «недостатньо обширні та високі» [4].

Адміністрація підприємств по-різному вирішувала житлову проблему для робітників. Але взагалі невирішеність житлової проблеми є також однією з перших причин невдоволення, а пізніше і кардинальних виступів робітників. Головною рисою ступеню вирішення житлового питання була здебільшого кваліфікація робітника. Майстри отримували житло, яке вони оплачували частково самі, а частково – адміністрація, із розрахунку 50 на 50 [5]. Необхідно відзначити й те, що велика концентрація промисловості на Лівобережній Україні, особливо в Донбасі, призводила до того, що сюди з'їжджалося багато народу з метою отримати роботу, і, звичайно, враховуючи високий рівень плінності кадрів, адміністрація мало приділяла уваги житловим умовам робітників. Так, інспектор Зінченко, який обстежував житлові умови гірників у 1896 році, писав у своєму звіті: «Я зайшов у одне таке житло – конуру, вириту в землі і не зміг у ній пробути і 5 хвилин. Повітря та смрад у таких приміщеннях дійсно жахливі. Влітку в землянках у 8 сажнів завдовжки і 6 у ширину вміщується 15 чоловік, а взимку живе до 50-60 чоловік. Вікна в цих «каютах» у більшості випадків відсутні... Право, собача конура навіть у поганого хазяїна і та утримується набагато чистіше і краще...» [6].

На початку ХХ ст. житлові умови стали кращими. «На Микитівській Північній копальні в казармах сплять на нарах упритул один до одного. Там же й їдять та миються. Стіни брудні та чорні – скрізь розвішані шахтарки, онучі та постолі. Під нарами харчові припаси. На кухні розміщується кухарка, часто з дітьми та чоловіком, підлога цементна, стара та брудна» [7, с. 10]. Лікар Станіславський обстежив 196 артільних приміщень у Юзівці і визнав 76% приміщень настільки вологими, що в деяких із них стіни від підлоги до стелі були на момент обстеження чорними від вологи та плісняви [7, с. 10].

Чим можна пояснити таку розбіжність? По-перше, тим, що сезонні

робітники, які прийшли на заробітки на зимовий період, не бажали витратити гроші на утримання тимчасового житла, економлячи на цьому кошти. По-друге, адміністрація підприємств теж не поспішала масово будувати комфортабельне житло для некваліфікованої робочої сили, якою вважала прийшлих із села заробітчан, забезпечуючи таким тільки кваліфікованих робітників та робітників, які мали родини.

Місцеве населення робітничих поселень в одязі було невибагливим. Більша частина носила західноєвропейські костюми, які можна було придбати як готовими, так і можна було пошити на замовлення. Аршин сукна був вартістю 2-3 крб. Картуза можна було придбати за 1,5-3 крб. Взувалися загалом у кирзові та юхтові чоботи вартістю до 5-7 крб. [8, с. 11].

Головним транспортним засобом у робочих селищах і селах Донбасу, як і всієї України, був гужовий транспорт. Запрягали в основному коней, але можна було зустріти й волів.

Невибагливим було й дозвілля в робочих селищах Донбасу. Так, в Горлівці при Корсунській копії №1 було створено лісорозсадник для обсаження деревами відвалів породи. Скорботні ззовні відвали пустої породи перетворювалися на зелені пагорби, які оживляли шахтарський ландшафт селища, а пізніше стали улюбленим місцем відпочинку мешканців. Пізніше, на початку ХХ ст., розсадник став улюбленим місцем відпочинку горлівчан. Було розбито алеї, якими можна було прогулюватися як пішки, так і на гужовому транспорті. Жителі околиць вулиць збиралися тут на відпочинок цілими родинами. Так, тільки за період з 1890 по 1893 роки на висадку дерев навколо Корсунської копальні витрати ПКРП становили 3 513 крб. 87 коп. Зараз це частково територія Центрального парку культури і відпочинку імені М. Горького [8].

У дні загального відпочинку горлівчани могли відвідувати клуб на Конторській вулиці з театральним залом, де ставила постановки малоросійська трупа під керівництвом Науменка. Але найбільшою розвагою для молоді були «тусовки» на станції Горлівка, де вони зустрічали потяг Ростов-Харків і Харків-Ростов, а потім, прогулюючись, поверталися додому [9]. Було правилом у святкові і вихідні дні ходити в гості до товаришів по роботі й до рідних. Такі походи обов'язково закінчувалися обідом із великою кількістю вина й горілки. Кожну неділю поголовно все населення селища, від мала до велика, відвідувало вранішню службу в церкві.

Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що робітники постійно намагалися покращити свій соціально-економічний стан, що призвело до боротьби, після якої вони отримували часткові поступки від підприємців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крузе Э.Э. Условия труда и быта рабочего класса России в 1900-1914 гг. – Л.: Наука, 1981. – С. 72.
2. Ельницкий Е. Рабочее движение в России. – М., 1925. – С. 59.
3. Історія робітничого класу Української РСР: У 2-х т. – К., 1967. – С. 264.
4. Лось Ф.Е. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце XIX – начале XX вв. – К., 1955. – С. 21.
5. Донбасс в революции 1905-1907 годов. Сборник документов и материалов. – Сталино: Сталинское областное издательство, 1957. – С. 67-69.
6. Євсеєнко С.А. Соціально-політична і економічна еволюція промислового робітництва Донбасу у другій половині XIX – на початку XX ст. (Сучасний погляд на радянську історіографію проблеми) // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові дослідження – теорія та експеримент 2007»* – Полтава: Інтер Графіка – 2007. – Т. 3. – С. 125.
7. Ерман Л.К. Интеллигенция в первой русской революции. – М., 1966 – С. 10.
8. Євсеєнко С.А. Соціально-економічне становище робітництва Горлівки наприкінці XIX – на початку XX ст. // *Літопис Донбасу: Краєзнавчий збірник Випуск XV*. – Донецьк: Літопис, 2007. – С. 48.
9. Ельницкий Е. Рабочее движение в России. – М., 1925. – С. 60.

Микита Аксюк
Науковий керівник – доцент Концур В.В.
м. Бахмут

ДО ПИТАННЯ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ГІБРИДНА ВІЙНА»

Історична наука засвідчує, що історія людства – це історія війн і викликів, які носять соціальний, економічний, екологічний, глобалізаційний та інший характер. Дослідження військових конфліктів демонструє, що зазвичай традиційна форма ведення війни супроводжується і так званими «гібридними війнами». Цей термін дедалі частіше застосовується в сучасному інформаційному полі для позначення протистоянь у різних сферах суспільного життя. У зв'язку з цим постає завдання категоризації поняття «гібридна війна», а також необхідність дослідити специфіку розгортання такого роду конфліктів.

Предметом цього дослідження є визначення категорії «гібридна війна». В Академічному тлумачному словнику української мови слово «гібрид» (від лат. hybrida – перемішування) визначається як: 1) тваринний або рослинний організм, виведений за допомогою гібридизації (схрещування); 2) помісь (переносне значення у розмовному стилі) [11]. Більшість науковців говорять про багатоплановість, а отже і складність щодо формулювання дефініції «гібридна війна». Г.М. Яворська зазначає, що «гібридна війна» має два модули існування: фізичний (факти застосування зброї, людська смерть) і дискурсивний (те, як військовий конфлікт описується у ЗМІ, наукових роботах) [13]; Д.А. Сидоренко пише про поліваріативність засобів (географічні,

економічні, інформаційні, тощо) ведення такого роду війн і відсутність моральних чи то правових стримуючих факторів для держави-агресора, головне – це результат [9].

З іншого боку, деякі військові теоретики категорично відмовляють «гібридним війнам» у сутнісній специфіці. На їхню думку, надмірне застосування додаткових термінологічних «наліпок» щодо сучасних конфліктів, нав'язливе повторювання поза поглибленою рефлексією над сутністю справи, ставить під сумнів появу нових форм ведення війн, і можливо коректніше розглядати новітні конфлікти як застосування класичних силових засобів та стратегій, ефективність яких посилена застосуванням розвинутих технологій у поєднанні зі свідомим використанням вразливих місць безпекових структур Західного світу [13, с. 42].

Отже, аналізуючи різні спроби визначення категорії «гібридної війни» як вітчизняними, так і іноземними фахівцями, група авторів (Ю. І. Міхеєв, Г. П. Чернявський, Ю. В. Турченко, О. І. Пінчук) доходить висновку, що, незважаючи на багатоплановість та еkleктичність, у загальних рисах «гібридну війну» можна визначити як сукупність заздалегідь підготовлених та оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Її ключове значення полягає в підпорядкуванні інтересів однієї держави іншій в умовах формального збереження устрою країни [7, с. 128].

Розглядаючи феномен «гібридної війни», науковці доходять висновку, що, незважаючи на новітній характер такого роду протистоянь, відповідні йому риси були наявні ще за давніх часів. Так, у V ст. до н.е. під час Пелопоннеської війни між Афінами та Спартою, крім традиційно військового протистояння, Афіни тоді будь-якими шляхами підбурювали до повстання підлеглих спартанцям ілотів. У такий спосіб було застосовано один із найбільш суттєвих елементів «гібридної війни» – створення внутрішнього військового джерела напруження [9, с. 920].

Тож, якщо елементи «гібридної війни» мали місце у V ст. до н.е., можна зробити припущення, що військові конфлікти новітнього часу не стали винятком. Завданням нашої наступної розвідки буде саме аналіз конкретних історичних подій з точки зору наявності ознак гібридних загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міхеєв Ю.І. Дефініції поняття «гібридна війна». *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. Вип. 51. С. 124-130
2. Сидоренко Д. А. «Гібридна війна» як сучасний спосіб ведення війни. *Молодий вчений*. 2018. № 11(2). С. 920-923.
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) (електронний ресурс) URL: <http://sum.in.ua/s/ghibryd>
4. Яровська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*. 2016. №4. С. 41-48.

ЗАНЕПАД КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ІНКОРПОРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРАТУ

Козацька держава зі своїми демократичними підвалинами не вписувалася в імперські плани російського керівництва. Рік за роком царизм продовжував свій колоніальний наступ на Україну. Наступ Росії супроводжувався постійними утисками козацтва, селянства, української шляхти, духовенства, відбувалося постійне ігнорування інтересів України. Особливим утискам піддавалось українське козацтво. Для контролю над діяльністю гетьмана та старшини в 1722 році був створений новий вищий орган влади – Малоросійська колегія (складалася з 6 царських офіцерів). Незабаром, користуючись смертю гетьмана І. Скоропадського (1722), царська влада не дозволила чергових виборів гетьмана. Тимчасовим (наказним) гетьманом був призначений чернігівський полковник П. Полуботок [1, с. 120].

Був введений контроль над місцевою, полковою та сотенною адміністрацією. Вже з першого десятиліття XVIII ст. слобідські полки були підпорядковані російському військовому командуванню, а Слобідською Україною в адміністративному відношенні керували російські державні установи. В 1722 році в головні міста України – Стародуб, Чернігів, Переяслав, Полтаву – були введені царські коменданти. А, починаючи з 20–30 рр. XVIII ст. царський уряд просто розпочав призначати на посади лівобережних полковників російських офіцерів [2, с. 98].

Під загрозою війни з Туреччиною Росія пішла на деякі поступки козацтву. Знову були дозволені вибори гетьмана, в 1727 році гетьманом був обраний Д. Апостол. Влада гетьмана була обмежена: при ньому знаходились радники з царських урядовців, які контролювали адміністративні, військові та фінансові справи. Звісно, що ці поступки не могли змінити загального стану речей. Після Смерті Д. Апостола (1724 р.) вибори гетьмана знову були заборонені. Керування Україною перейшло до рук «Правління гетьманського уряду», призначеного царським урядом із старшин та чиновників [3, с. 43].

В середині XVIII ст. Росія продовжувала політику, направлену на подальше обмеження, а потім і на остаточну ліквідацію всіх органів та установ Української козацької держави, які існували ще за часів Б. Хмельницького.

Останнім гетьманом України був Кирило Розумовський (1750–1764). Будучи простим козаком, він зміг потрапити в ряди перших сановників держави. Стурбована ростом авторитету Розумовського, імператриця Катерина II вирішила остаточно ліквідувати інститут гетьманства в Україні. Приводом для цього стало прохання про унаслідування гетьманства родиною Розумовських. 10 листопада 1764 року був оголошений царський маніфест про ліквідацію гетьманства (Розумовський в якості компенсації отримав грошову винагороду та великі земельні володіння). Замість інституту гетьманства була

створена нова Малоросійська колегія (4 російських та 4 українських радники). Основне завдання колегії полягало в тому, щоб остаточно ліквідувати автономні права, якими все ще користувалась Лівобережна Україна [4, с. 181].

В 1765 році Катерина II наказала остаточно ліквідувати слобідське козацтво (частина козаків була переведена в гусари, частина – в селяни) та організувати Слобідсько-Українську губернію (з центром у Харкові), яка пізніше була включена до складу Харківського намісництва.

Царський уряд упродовж багатьох століть намагався ліквідувати Запорізьку Січ. З переміщенням кордонів Росії на південь, до Чорного моря, та возведенням в 1770–1775 рр. нової лінії укріплень (між Дніпром та Бердою), створювались умови для остаточної ліквідації Січі, яка тепер повністю стала внутрішньою територією [4, с. 144].

На початку червня 1775 року війська царського генерала Текелі, які поверталися з турецького фронту, за наказом Катерини II несподівано захопили Січ та зрівняли її з землею. Вслід за цим царський уряд видав маніфест про ліквідацію Січі. Так, у результаті колоніальної політики царизму закінчився період Гетьманщини, який відіграв важливу роль в історії всієї України [5, с. 86].

Цим реакційним актом царський уряд ліквідував центр козацтва, яке упродовж багатьох століть було оплотом визвольної війни всього українського народу. Значна частина запорожців була переведена до розряду селян. Частину старшини та гетьмана Калнишевського було вислано на Соловки. Інша частина старшини була зарахована на офіцерські посади до російської армії. Землі колишньої Запорізької Січі були роздані дворянам. Внаслідок такої політики царизму український народ втратив навіть ті елементи державності, які склалися в попередні століття. Це дозволило російському царизму ще більше пригнічувати український народ, проводити політику примусової русифікації та національного гніту.

Часи української історії під назвою Гетьманщина були одними з найдовших та одними з найдраматичніших періодів. В цей час Україна набула багатий досвід розвитку та будівництва власної державності. Звісно, як і розбудова незалежності в інших державах, в Україні цей процес також мав свої негативні та позитивні сторони. Українське державне будівництво пройшло свій тернистий шлях. Розпочавшись у складні для країни часи, воно так і не змогло скластися в повноцінну самостійну державність.

Складні політичні, економічні та релігійні умови зумовили необхідність створення єдиного центру в національно-визвольній боротьбі українського народу. Саме таким центром стала Запорізька Січ. З самого початку свого існування вона дуже активно брала участь в українському державному творенні та визвольній боротьбі. З ростом авторитету та впливу Запорізька Січ поступово набуває відповідних форм державності. Існування власної символіки, збройних сил, чіткий адміністративно-політичний поділ були яскравим доказом існування державного устрою в Україні. Чіткий адміністративний поділ та добре організована вертикаль влади допомагала Україні в процесі національного державотворення. Важливим фактором

державності періоду Гетьманщини була зовнішня політика. Козацька адміністрація підтримувала тісні зв'язки з багатьма країнами. Виходячи з цього, слід сказати, що ці країни розглядали козацьку адміністрацію як державну.

Виникнення козацької держави в Україні призвело до зростання її міжнародного авторитету та активізації дипломатичних відносин із сусідніми країнами. Це стало можливим з огляду на те, що запорізькі козаки були представниками більшості населення України. Ведучи дипломатичні переговори з іншими країнами, гетьман, у більшості випадків, керувався національними інтересами. До того ж козаки були досить впливовою військовою силою, яка могла вирішувати певні проблеми шляхом сили.

Постійна напруга всередині України та нездатність козацтва самостійно відстоювати власні та національні інтереси призвела до того, що поступово починається налагодження відносин з іншими державами. В поле діяльності козацької дипломатії потрапляли ті держави, які могли, на думку козаків, надати реальну допомогу в справі національно-визвольної боротьби. От тільки у цих держав були власні плани по відношенню до України.

Встановивши тісні зв'язки з сусідніми державами, гетьман вимагав від них визнання незалежності України. Кожне державотворення характеризується укладанням державних угод. За період Гетьманщини була укладена велика кількість таких документів. Під час укладання угод українська сторона керувалась виключно державними інтересами. Те, що ці інтереси не завжди співпадали з інтересами сусідів – це вже інше питання. Виходячи зі своїх національних вимог, сусідні країни будували відповідну політику по відношенню до України. Результатом такої політики була повна ліквідація української державності у вигляді гетьманства.

Запорізька Січ протягом багатьох років була оплотом національної ідеї України, а період Гетьманщини слід вважати дійсною формою української державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопян А. Г. Історія України. – Донецьк: Либідь, 2000. – 221 с.
2. Братко-Кутинський О.А. Нащадки святої трійці. – К.: Білий Птах, 1992.
3. Бойко О.Д. Історія України. – К.: Либідь, 1996. – С. 120 – 132, 156 – 164.
4. Новицький Я.П. Народна пам'ять про козацтво. – Запоріжжя: Інтербук, 1991. – 198 с.
5. Рибалка І.К. Історія України. – К.: Вища школа, 1991. – 390 с.

МОНОПРОФІЛЬНІ МІСТА В ПОСЕЛЕНСЬКІЙ СТРУКТУРІ ДОНБАСУ (20-30-ті рр. XX ст.)

До визначальних особливостей будь-якого регіону належить його поселенська структура, утворення та трансформації якої є наслідком складного поєднання дій економіко-господарських, соціально-політичних, архітектурно-планувальних та інших чинників. Специфіка конкретної просторової форми організації суспільства виявляється не лише в типології поселень (при цьому класифікація населених пунктів можлива за кількісно-демографічними, історико-архітектурними, економіко-промисловими та іншими ознаками), але також у характері їх економіко-господарської, адміністративно-територіальної та соціально-культурної взаємодії. Так, в урбанізованих регіонах існування конурбацій, агломерацій поєднується з виходом «міського простору» за адміністративні межі міст такими явищами, як рурбанізація, субурбанізація та ін.

В останні роки зростає актуальність вивчення структурно-поселенських особливостей Донбасу (економіко-господарської та соціокультурної цілісності в межах Донецької та Луганської областей), як з огляду на їхню соціально-культурну значущість, у зв'язку з воєнно-політичними подіями на території регіону, так і в контексті проведення реформи децентралізації, утворення територіальних громад, центрами яких стають населені пункти різних категорій. При цьому в поселенській структурі Донбасу, як промислового та найбільш урбанізованого українського регіону, значне місце посідають населені пункти зі статусом міста, критично залежні від діяльності підприємств однієї чи кількох споріднених галузей промисловості. Щодо поселень подібного типу в науковій літературі зустрічаються визначення «монопрофільні міста», «промислові мономіста», «монофункціональні міста»; нині до них можна віднести сімдесят із вісімдесяти дев'яти міст Донбасу; в «мономістах» мешкає близько чверті його населення. При цьому шістьдесят вісім із цих населених пунктів отримали міський статус у період існування СРСР. Більшість із них (сорок два міста) пов'язані з вуглевидобувною галуззю; решта – з залізничною, хімічною, енергетичною, вогнетривкою та ін. Дослідження генези цих міст у контексті трансформацій поселенської структури регіону в період 1920-х – 1930-х рр. дозволить окреслити їх вплив на формування господарсько-побутової, соціокультурної традиції певних ареалів.

Формування поселенської структури регіону, історію адміністративно-територіальних змін часу існування УРСР вивчали О. Андрощук [6], Ю. Ніколаєць та ін.; у працях узагальнюючого характеру цю тему досліджували В. Смолій, С. Кульчицький, Л. Якубова [11]. Тематиці урбанізаційних процесів на Донбасі присвячені роботи З. Лихолобової, М. Алфьорова [4; 5] та ін. Економіко-господарську, історико-культурну проблематику мономіст Донбасу

в контексті урбаністичних та регіоналістичних досліджень висвітлювали К. Кузіна, В. Куліков, І. Склокіна та ін. У той же час спеціальні дослідження з запропонованої теми відсутні.

Для висвітлення становлення монопрофільних міст Донбасу в поселенській структурі регіону в досліджуваний період треба: визначити економіко-господарські умови цього процесу, окреслити характер тогочасних адміністративно-територіальних трансформацій, виявити демографічні аспекти генези монопрофільних міст регіону.

Незважаючи на усвідомлення важливості питання урбанізації, пов'язаного з відтворенням соціальної бази режиму більшовиків, до кінця 1920-х рр. відповідна політика влади в регіоні здебільшого втілювалася шляхом адміністративного впорядкування наявного «урбаністичного фонду» (зокрема, керуючись затвердженою постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 16 квітня 1924 р. «Інструкцією про порядок віднесення залюднених пунктів до розряду міських або сільських поселень», постановою ВУЦВК від 28 жовтня 1925 р. про скасування терміну «містечка» [6, с. 134]). Так, поселення з кількістю мешканців до 10 тис. осіб ставали селищами «міського типу», за умов неземлеробських занять місцевого населення та певного стану комунального господарства [7].

З початку 1920-х рр. до планування структурно-поселенського розвитку регіону були причетні Адміністративна комісія ВЦВК, Держплан, Комісія з районування [5, с. 76.]. Вже з кінця 1920-х рр. районування Донбасу, що передбачало його планомірну урбанізацію, виходячи з промислово-економічного цілепокладання, розроблялося спеціалістами Комісії з планування Донбасу (заснованої у 1928 р.), та Державного інституту проектування містобудівництва (заснованого у 1930 р.) [8]. При цьому, якщо на етапах «відновлення» промисловості та її «реконструкції», в першій половині – середині 1920-х рр., важливим фактором динаміки економіко-господарського життя в старопромисловому регіоні, крім сировинної, була його наявна технічна база, місцева сировина фактично стала єдиним речовим фактором, що суттєво визначав тут стратегічне бачення урбанізаційних процесів за часів індустріалізації кінця 1920-х – кінця 1930-х рр. З його урахуванням проводилися відповідні програмно-цільові розробки структурно-поселенського розвитку. Так, у повоєнній праці Діпроміста «Районне планування Донецького басейну» відзначалося, що «проект районного планування Донбасу був розроблений в основних своїх розділах перед війною в 1939-40 рр.» ... Перше видання побачило світ у 1941 р., проте під час війни весь тираж загинув, як і проектні матеріали» [1, арк. 7зв.].

На формування структурно-поселенського значення міських поселень регіону в той час мали вплив адміністративно-територіальні трансформації – формування у 1923 р. у складі губерній округів та районів, наступної ліквідації губерній у 1925 р. Так, варто відзначити, що центрами п'яти округів на території колишньої Донецької губернії (Артемівського, Маріупольського, Старобельського, Луганського та Сталінського) стали міста, що не належали до категорії монопрофільних. У той же час, після ліквідації округів у вересні

1930 р. (коли на території Донбасу існували 12 міських рад і 23 райони), та наступного утворення у 1932 р. Донецької області, розділеної в 1938 р. на Ворошиловградську та Сталінську (куди входили в цей час 15 міськрад та 58 районів) [11, с. 89-92; 3, с. 165, 190], набуття статусу районних центрів містами, селищами міського типу (у тому числі монопрофільного характеру) програмувало «тяжіння» до них інших населених пунктів.

Форсовано-індустріалізаційний розвиток Донбасу з кінця 1920-х рр. призвів до його стрімкої урбанізації. Так, на початку цього етапу на Донбасі існувало 9 міст, з них одне – монопрофільного характеру (Красний Луч, що став містом у 1926 р.). По завершенні другої «п'ятирічки» у регіоні існувало вже п'ятдесят два населених пункти зі статусом міст та сто сімдесят три селища міського типу (також у регіоні діяло на той час 738 сільських рад) [3]. Двадцять дев'ять із сорока трьох нових міст регіону були пов'язані на той час із моногалузевим виробництвом (і в подальшому вони зберегли монопрофільний статус). Так, підприємства вугільної галузі стали містоутворюючими для міст: Чистякове (1932 р.), Ровеньки (1934 р.), Антрацит (1938 р.), Артемово (1938 р.), Гірське (1938 р.), Довжанськ (1938 р.), Дзержинськ (1938 р.), Золоте (1938 р.), Ірміно (1936 р.), Краснодон (1938 р.), Моспине (1938 р.), Новоекономічне (1938 р.), Сніжне та Новий Донбас (1938 р.; згодом ці міста були об'єднані), Паризька Комуна (1938 р.), Первомайськ (1938 р.). Містоутворюючі підприємства таких міст, як Волноваха (1938 р.), Дебальцеве (1938 р.), Іловайськ (1938 р.), Красний Лиман (1938 р.), Ясинувата (1938 р.) – належали до залізничної галузі; Красногорівки (1938) та Часового Яру (1938 р.) – вогнетривкої; Рубіжне (1934 р.) та Петровське (1938 р.) – хімічної; Зугрес (1938 р.) – енергетичної; Амвросіївка (1938 р.) – цементної, Пролетарськ (1938) – склоробної, Сватове (1938 р.) – переробної [9; 10].

До кінця 1930-х рр. кількість міського населення Донбасу (до якого входили мешканці міст та селищ міського типу) в порівнянні з 1926 р. зростає в 4 рази й складала 74% загального населення регіону, що за цей час збільшилося вдвічі та становило 4,9 млн. осіб [4, с. 24-25.]. Власне, у містах регіону в 1939 р. мешкало 48% його населення (у той час як у 1926 р. – 26%) [11, с. 125.] При цьому в регіоні у тридцяти наявних на той час монопрофільних містах мешкало на початку 1939 р. 639 805 осіб (близько 13% населення регіону, 24% загальної чисельності міських мешканців Донбасу) [2].

Таким чином, у період 1920-30-х рр. поселенська структура Донбасу зазнавала суттєвих змін через стрімку урбанізацію. В цей час тридцять населених пунктів Донбасу, економічною основою котрих було моногалузеве виробництво, набули міського статусу. Наприкінці етапу форсованої індустріалізації населені пункти цієї категорії склали більшість серед міст регіону. У той же час, за умов значного переважання на Донбасі міського населення над сільським, сукупна чисельність мешканців монопрофільних міст становила лише близько восьмої частини його населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО України. Ф. 4906. Оп. 2. Спр. 263. Районное планирование Донецкого бассейна. 281 арк.
2. Динаміка чисельності населення міст України. Режим доступу: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-cities.htm>
3. Численность населения СССР на 17 января 1939 г.: по районам, районным центрам, городам, рабочим поселкам и крупным сельским населенным пунктам. М.: Госпланиздат, 1941. 266 с. Режим доступу: http://istmat.info/files/uploads/46314/rgae_7971.16.54_naselenie_po_perepisi_1939.pdf
4. Алфьоров М.А. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток Донбасу (1939-1959 рр.). Донецьк: Український культурологічний центр, Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, 2008. 192 с.
5. Алфьоров М. Політика урбанізації східної України в 1920–1939 роки. *Схід*. №1. 2010. С. 75-79.
6. Андрощук О.В. Міські поселення в системі територіального устрою УРСР 40-60-х рр. ХХ ст. *Краєзнавство*. 2006. №1-4. С. 134-140.
7. Верменич Я.В. Містечко // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: «Наукова думка», 2009. 790 с. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Mistechko>
8. ДП Український науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромисто» ім. Ю.М. Білоконя. Історія. Режим доступу: <http://dipromisto.gov.ua/index.php?categoryid=52>
9. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Донецька область / Ред. кол. тому: Пономарьов П. О. (гол. редкол.), та ін. АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 992 с.
10. Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Луганська область / Ред. кол. тому: Ю.Ф. Пономаренко (гол. Редкол.), та ін. АН УРСР. Інститут історії. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 940 с.
11. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 616 с.

ДЕЛЕГАТСЬКІ ЗБОРИ ЯК БІЛЬШОВИСТСЬКИЙ ВАРІАНТ АКТИВІЗАЦІЇ ЖІНОК У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ

Одним із найбільш складних, але й водночас дуже важливих питань суспільного життя сучасних демократичних держав є гендерне питання. Воно розуміється сьогодні досить різнобічно, зокрема, як питання рівності потенційних можливостей чоловіків і жінок, їхнього доступу до політичних, економічних, освітніх та інших ресурсів, як правове закріплення такої рівності та реальність її здійснення тощо. Пошук варіантів вирішення цих питань неминуче актуалізує історичний аналіз уроків реалізації гендерної рівності в різних суспільствах на різних етапах їхнього розвитку. Сучасному українському суспільству передував тривалий 70-річний період радянського суспільства, в якому на всіх рівнях, починаючи з Основного Закону, закріплювалося положення про рівність жінок [2]. Теоретичною основою таких положень стали вказівки засновників марксистської теорії, а перші практичні кроки зробили лідери більшовистської партії після встановлення влади. Ці кроки полягали у працевлаштуванні жінок, залученні жіноцтва до роботи в партійних, радянських, господарських органах та громадських організаціях тощо. В наступні роки лідери компартії виголошували як одне з найбільших завоювань соціалізму – вирішення проблеми жіночої рівності. Наше завдання полягає в характеристиці однієї з ранніх форм роботи, поширених серед жіноцтва – делегатських зборів. Характеристику здійснено на основі архівних документів Центрального державного архіву громадських об'єднань, фонд № 1 – документи центрального комітету Компартії більшовиків України за першу половину 30-х років. Це доповідні записки, звіти різних структурних підрозділів партії до центрального комітету з означеного питання. Частина з цих документів донедавна мала гриф «Цілком таємно», а за часів незалежності стала доступною для дослідників. Зауважимо, що за нашими спостереженнями, документи першої половини 30-х років подано українською мовою, починаючи з 1935 року документація ведеться переважно російською мовою.

Перш ніж визначати основні завдання жіночих делегатських зборів, спробуємо класифікувати саму цю форму. Використовуючи знання в галузі політології і права, вважаємо, що делегатські збори належать до форм представницької демократії, яка передбачає прийняття рішень представницькими органами, що обираються безпосередньо народом, соціальними спільнотами (в нашому випадку це буде жіноча соціальна спільнота) та колективами [7, с.102]. В той же час правники попереджають, що «представницька демократія надає можливості для перекручування волі та інтересів народу, створює умови для монополізму на істину. Представництво є також джерелом відчуження мас від влади, оскільки передавання повноважень позбавляє багатьох людей безпосередньо впливати на вирішення багатьох

питань загальносуспільного значення» [1, с.35-36].

Форму делегатських зборів активно використовували більшовики вже з перших років перебування при владі, її було застосовано і на межі 20-30-х років з метою залучення жіноцтва до громадського життя. За визначенням партійного керівництва, жіночі делегатські збори «повинно було підпорядкувати справі мобілізації активності жіночих мас та піднесення активності нових кіл трудового жіноцтва на справжню участь у виконанні основних завдань, накреслених останніми з'їздами партії» (збережено стиль документа – П.Б.) [3, арк. 3]. Простежимо рівень представництва на цих зборах з метою врахування попереджень правників. За даними зазначеної вище доповідної, склад новообраних зборів у місті дорівнював 16,3% (15.124 делегатки від 92.779 жінок), в селі – 9,14% (74.471 делегатка від 814.118 жінок) [3, арк.8]. Важко вказані цифри назвати показником високого ступеня представництва. Цікавою є й соціальна структура делегатських зборів, представлена в діаграмах додатка [3, арк.8]. Структура, безумовно, відрізняється в місті і селі, й увагу привертає найбільший показник – у місті робітниці (і це природно) та хатні робітниці, під якими розуміли домашніх господарок, а в селі – колгоспниці, що також є природним для початку 30-х років, періоду розгортання масового колгоспного руху. На останньому питанні ми зупинимося окремо.

Значним поштовхом до активізації роботи з сільським жіноцтвом стала постанова ЦК ВКП(б) «Про роботу серед колгоспниць», яку було прийнято в квітні 1931 р. [4]. Швидко реагуючи на постанову, сектор ЦК КП(б)У подає тези, в яких делегатські збори сільського жіноцтва називаються важливим інструментом класового виховання, і визначається їх завдання – стати «класово-стійким загоном в боротьбі з куркулем, повести за собою всю масу колгоспниць та одноосібниць, наймичок, біднячок і середнячок» [6, арк. 22], тобто одне із навантажень на делегатські збори – політико-ідеологічне.

Наступний документ – «Про підсумки перевиборів та стан роботи делегатських зборів» (червень 1931 р.) – наочно демонструє друге серйозне навантаження на делегатські збори – економічне. В схемі перевірки стану делегатських зборів перші вісім позицій із 13 перевірочних питань займають питання економічного спрямування – наближення до виробництва, робота з виконання завдань колективізації, участь у виконанні господарсько-політичних кампаній, таких як збір коштів, хлібозаготовка, участь у підготовці весняної посівної, участь у господарсько-організаційному зміцненні колгоспів, зокрема боротьба з втратами, участь у суспільному тваринництві, участь у суспільному городництві та садівництві [5, арк. 37-38]. Радянська модернізація країни вимагала значної кількості робочих рук, а тому залучення жінок до виробництва в місті й селі ставало значним каналом поповнення робочої сили. Тим більше, що поповнювати було з кого, адже в діаграмі 1 ми спостерігаємо великий відсоток домашніх господарок, хатніх робітниць, як їх визначає документ – 33,5%.

Стиль та зміст документів, присвячених делегатським зборам, має всі основні показники, що характеризують документи правлячої партії – сувора субординація подання інформації, жорстка регламентація аналізу делегатських

зборів, відповідне ідеологічне забарвлення в умовах посилення «класової боротьби» тощо. Аналіз змісту документів підводить до висновку про латентний характер гендерного питання для більшовиків, коли під красивими гаслами залучення жінок до громадського життя приховувалися економічні інтереси залучити жінок до виробництва, а рівність сприймалася як нехтування особливостями жіночої фізіології. Так, наприклад, жінки сіли на трактор, пішли в забій, а коли настали часи «Великого терору» стали не тільки членами родини «зрадників батьківщини», а й самі отримували статус «ворогів народу». Під час допитів рівність із чоловіками стала стовідсотковою.

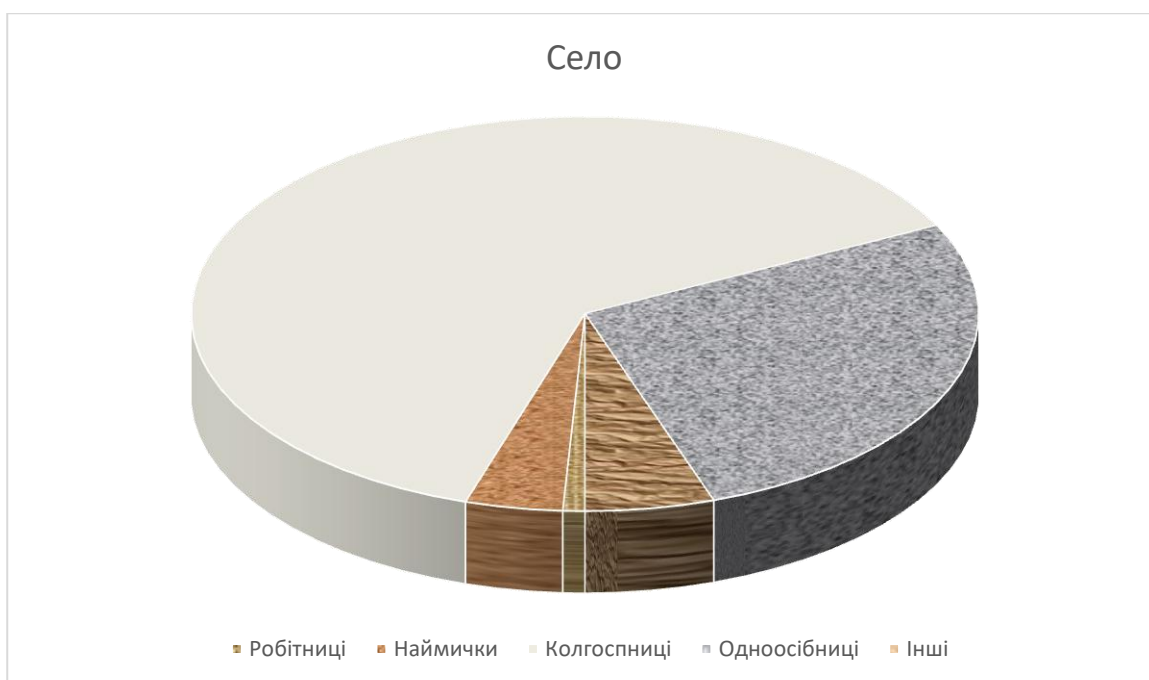
Отже, сучасне трактування гендерної рівності не випадково включає положення *потенційної* рівності чоловіків і жінок, бо їхні потенційні характеристики не можуть і не повинні бути тотожними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головатий, М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів / М. Ф. Головатий. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 230 с.
2. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. Стаття 33. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (електронні ресурси).
3. Підсумки перевиборів жіночих делегатських зборів в 1930 р. Доповідна інформаційного сектору оргінструктору ЦК КП(б)У. – Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1, оп.20, спр. 4213.
4. Постановление ЦК ВКП(б) о работе среди колхозниц от 01.04.1931 г. – КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, 1898-1986. Т.5: 1929-1932. – 9-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1984. – 446 с.
5. Про підсумки перевиборів та стан роботи делегатських зборів. Відділ агітаційно-масових кампаній ЦК КП(б)У. - Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1, оп.20, спр. 4213.
6. Тези до ЦК КП(б)У про стан делегатських зборів сільського жіноцтва. – Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1, оп.20, спр. 4213.
7. Щедрова Г.П., Барановський Ф.В., Новакова О.В., Пашина Н.П. Основи політології. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005 – 170 с.

Соціальний склад жіночих делегатських зборів

робітниці – 37,2%; наймички – 2,0%; колгоспниці – 4,6%;
 службовки – 6,5%; хатні робітниці – 33,5%; інші – 16,2%

робітниця – 0,9%; наймички – 4%; колгоспниці – 62,7%;
 односібниці – 27,1%; інші – 5,3 %.

ПІВНІЧНА ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР ЗМІН ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ШВЕЦІЇ

Північна війна між Росією та Швецією посідає особливе місце в історії Європи нового часу. Обидві її учасниці завершили війну в нових історичних умовах, які залишили відбиток практично в усіх сферах життя – політичній, економічній, військовій, геополітичній. Метою цієї розвідки є висвітлення впливу війни на політичне життя Швеції, в якій у довоєнний період панувала абсолютна монархія на чолі з молодим та амбітним Карлом XII. Навіть програвши війну, він не дуже прагнув до змін, хоча про необхідність обмеження королівської сваволі на одній із парламентських комісій заговорили вже в 1710 році [2].

Після смерті Карла XII, королевою стала його сестра Ульріка Елеонора, яка була змушена відмовитися від принципу абсолютизму, для того, щоб її визнали королевою. Державна рада Швеції, тобто давно відсторонена стара шведська бюрократія, автоматично знову зайняла положення, яке вона займала у XVII ст. А вже наступного року чоловік Ульріки Елеонори, названий Фредріком I, був обраний шведським королем. Абсолютизм правління Карла XII упав. Згідно з постановами про форму правління, розробленими в 1719-1720 рр. і прийнятим риксдагом в 1723 р., вирішальна влада належала станам, риксдагу, а влада короля обмежувалася. Після цього шведські королі вже не мали можливості стати абсолютними володарями країни.

Державна рада з кожним століттям буде отримувати все більше повноважень. Риксдаг змінив Конституцію в бік посилення влади станів (Постанова риксдагу 1723 р.), і королівська влада починала втрачати своє традиційне значення в політичному житті країни. У Державній раді король був тільки першим серед рівних, і його вплив обмежувався тим, що під час вирішення важливих питань він мав право на два голоси.

Спробу посилити абсолютистські тенденції зробив король Густав III. Він вчинив переворот і підпорядкував існуючі тоді політичні партії. Було розпущено парламент і представлено підготовлений королем проект нової Конституції. Однак потужна реакція проти реваншу абсолютизму примусила його примиритися з обмеженою монархією, хоча у нього залишалися сильні абсолютистські амбіції.

Результатом наполеонівських війн стало прийняття в 1809 р. нової Конституції, найстарішої з діючих нині письмових конституцій Європи. Хоча до її тексту було внесено низку змін, вона дотепер слугує основою шведської державної системи. Сутність її коротко зводиться до таких моментів:

1) король один управляє державою; 2) «найдавніше право» шведського народу встановлювати податки має здійснюватися державними станами на загальному риксдазі; 3) Риксдаг, спільно з королем, має право

приймати і змінювати загальні цивільні, кримінальні та церковні закони; 4) король призначає дев'ять членів Державної Ради – міністра юстиції, міністра закордонних справ, канцлера двору і шість інших державних радників; чотири державних секретарі в якості експертів присутні при доповідях на засіданнях уряду і мають право голосу; 5) члени Державної ради відповідальні перед риксдагом за свої дії [1, с. 214-216].

Одна з найсуттєвіших змін відбулася під час правління Карла XV, коли на сесії риксдагу 1862-1863 рр. прийнято реформу щодо реорганізації парламенту на основі двох палат. Перша палата повинна була обиратися шляхом непрямих виборів за багатоступеневою шкалою. Друга палата обиралася народом, але при дуже обмеженому майновим цензом виборчому праві. Перша палата представляла вищі верстви суспільств. Результат виборів у перший риксдаг після реформи виборчої системи приніс перемогу селянству.

Отже, в політичному аспекті Північна війна завдала нищівної поразки абсолютизму. Для Швеції ця війна стала справжнім уроком, який населення країни не хотіло проходити ще раз. Вже впродовж перших років «епохи свободи» управління державою зосередилося в руках Державної Ради. Ранній етап «періоду свободи» багато в чому повторював ще традиції XVII століття. У важливих питаннях уряд без найменших коливань зберіг результати організаційної роботи Карла XII: відновлювалася «поселенська» система комплектування військ, знову вводилася стара система натуральних податей. Державний бюджет Карла XII все ще слугував зразком і основою для нового, єдиного для всіх державних доходів і витрат бюджету, прийнятого в 1723 р.

Епоха правління риксдагу, іменована в літературі також «епохою свободи», послужила шведському народу підготовчою школою, яку він, правда дорогою ціною, пройшов раніше за будь-який з інших європейських народів, за винятком англійського. Подальшому в XIX столітті розвитку конституційної форми правління Швеція чимало зобов'язана саме попередньому досвіду.

Після «епохи свободи» влада країни знов перейшла до рук одного правителя. Але пам'ятаючи минуле, люди, а саме політичні діячі та дворяни, більше не схотіли підкорятися волі однієї людини. Наприклад, Густава III вбили, а Густава IV Адольфа заарештували. Але не дивлячись на такі тенденції, країна залишилась монархічною. До цього розвитку в політичному житті призвели якраз події Північної війни.

Також, переглянувши історію Швеції, можна зазначити використання урядом політики нейтралітету. Звичайно, після Великої Північної війни Швеція брала участь у декількох війнах, наприклад, в наполеонівських війнах, але вона потроху почала відходити від агресивних тенденцій ще в «епоху свободи», коли впливова партія «шляп», пропонувала підтримувати мирні зв'язки з іншими країнами. Після 1814 року країна майже не брала участь у воєнних конфліктах, підтримуючи нейтралітет до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мелин Ян, Юханссон Альф В., Хеденборг С. История Швеции. Пер. со швед. М.: Весь мир, 2002. 400 с.
2. Непомічена революція. Чи зробила Полтава Швецію вільною. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/09/10/156206/>

Івлєв Кирило
Науковий керівник – доцент Домановський А. М.
м. Харків

ОЦІНКИ СТАНОВИЩА ВІЗАНТІЇ НА МЕЖІ XIV-XV СТ. У ЛИСТУВАННІ ТОГОЧАСНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

В сучасній гуманітаристиці актуальним напрямом є вивчення психологічного стану, реакцій, моделей поведінки культурної еліти під час кризових періодів історії. Одним із таких переломних моментів в історії Візантії була межа XIV-XV століть. Военна загроза з боку османів, економічна криза, безперервні пошесті спонукали інтелектуалів до роздумів над кризовим станом держави. Аналіз цих розважань, які освічені ромеї викладали переважно в листах, і став предметом дослідження.

Історіографічну базу статті становлять узагальнюючі праці Б. Т. Горянова [1], І. П. Медведєва [6], М.А. Поляковської [7], Т. В. Куц [4]. Особливо значущою стала робота В. А. Сметаніна [8], де на матеріалах епістолографії реконструйовано різні сфери життя пізньовізантійського суспільства. Також стали у пригоді спеціальні дослідження Н.Е. Жигалової [2], Р. Шукурова, [10] та М. Кетчіса [12].

За теоретичне підґрунтя взято концепцію інтелектуальної спільноти Р. Коллінза, який визначає її як групу, об'єднану сукупністю певних ритуалів, причому особливу увагу, на думку дослідника, слід приділяти різновиду мовленнєвої діяльності: веденню діалогу, який виходить за межі теперішньої ситуації та об'єднує минулі та майбутні тексти [3, с. 76].

Під поняттям «візантійський інтелектуал» ми будемо розуміти високоосвічену людину, яка частину життя присвячувала творчості та брала участь в інтелектуальному спілкуванні. Це визначення належить дослідниці Т. В. Куц, яка сформулювала його, спираючись на візантійські тексти [4, с. 39].

Аналіз специфіки комунікативних практик, які існували в пізньовізантійському середовищі культурної еліти, дає підстави розглядати листування між освіченими ромеями як автономну мережу для інтелектуальної комунікації, що, на думку сучасних дослідників, є необхідною умовою існування інтелектуального товариства [3, с. 72]. Зрештою, не в останню чергу саме завдяки сталості комунікативних практик у пізній Візантії в умовах політичної децентралізації можливим стало витворення гомогенного середовища інтелектуалів.

Оскільки одиницею комунікативних практик серед пізньовізантійських

інтелектуалів була епістола – текст, створений відповідно до усталених традицією правил, варто зважати на те, що листування як жанр має «специфіку архітекτονіки, стиля оповіді та змісту» [8, с. 178]. Також важливо, що це історичне джерело містить «максимальний заряд суб'єктивного сприйняття» [8, с. 177], що дозволяє досліднику виявити певні уявлення автора епістоли про події та явища суспільно-політичного та культурного життя, свідком якого він був.

Зазначимо, що звичай публічного читання та обговорення епістол дав підстави дослідникам розглядати практику листування в колах інтелектуальної еліти палеологівської доби як «своєрідне явище суспільного життя» [8, с. 177]. У цьому зв'язку заслуговують на увагу відгуки самих інтелектуалів на активізацію турецької експансії, яка поставила під загрозу подальше існування Візантії як держави [2, 45]. Усвідомлюючи, що така ситуація є переломним моментом в історії їхньої країни, тубільні інтелектуали намагалися осмислити її. Відтак епістолярний спадок освічених ромеїв дає змогу скласти уявлення про те, як вони реагували на кризові явища, з'ясувати їх емоційний стан.

Зокрема, привертає увагу листування ерудита та політичного діяча Дімітрія Кідоніса (1324-1397 рр.), який у своїх епістолах намагався осмислити та простежити генезу кризових явищ. На його думку, до занепаду Візантії призвела політика потурання туркам, яку проводили Йоанн V та Мануїл II у відносинах із османським султаном Баязідом. II наслідком став напівзалежний стан Романії від османського султанату. Іншою причиною скрутного становища автор листа вбачав у чварах представників імператорської родини, які занедбують державу «через примару влади». Саме це призвело до того, що ромеям залишається лише «догоджати варвару, оскільки тільки таким чином можливо принаймні дихати» [8, с. 241]. Загальний настрій його листів песимістичний, він зневірився в можливості зробити бодай щось для порятунку батьківщини, а тому бажає відійти від громадської діяльності.

Подібними мотивами просякнуті листи імператора-інтелектуала Мануїла II Палеолога (1350-1425 рр.). Скутий у своїх діях васальною присягою, яку він дав османському султанові, Мануїл II почував розгубленість та безпорадність. З листів імператора видно, що він намагався змиритися з наявною ситуацією, проголосивши турків своїми союзниками: «хоча нас і чатує страх за страхом, небезпека за небезпекою, праця за працею, але щораз менші у порівнянні з попередніми; я маю на увазі ті труднощі, які ми нині долаємо у спілці з Персами [тобто османами], і в уяві порівнюю їх з тими, які нас би спіткали, якщо б ми раптом відмовились битися пліч-о-пліч [проти супротивника], як ті номізми, що про них говорить твій приятель Платон» [11, с. 38].

Проте через деякий час василевс відмовився визнавати себе спільником османів через жорстокості, які вони чинять по відношенню до християнського населення. Зокрема, в одному з листів він пише, що «переконані, що вони [турки-османи] чинять покарання у відповідь на страждання, які завдали їм у минулому руками цих людей, та з гучними викриками, що вони буцімто здійснюють помсту Христу, без увагу вбивають кожного, кого тільки надібають» [11, с. 42].

Перебуваючи на вимушеній службі в османського султана з юних років, Мануїл II мав змогу спостерігати спосіб життя, звичаї, та стосунки в середовищі турецького двору. Отже, дещо запізнїла реакція імператора на жорстокості турків, які він мав нагоду спостерігати і перед цим, видається дещо дивною. Можливо, що таким чином він намагається здобути прихильність Дімітрія Кідоніса, якому адресований цей лист, виправдатись перед ним за попередні приязні зауваги щодо османів. З певністю можна стверджувати, що саме після цього походу в голові імператора остаточно викристалізувалась ідея звернутися до правителів Західної Європи, яку він спробує здійснити в 1399 р.

Латинофіл Мануїла Хрисолор (близько 1355-1415 рр.) взагалі намагався уникнути теми занепаду Візантії. У своєму листі до візантійського імператора Мануїла II Палеолога він апелював до славетного історичного минулого Візантії, намагаючись пробудити в слухачеві бажання відродити минуле. Для Хрисолори вже саме географічне розташування Константинополя, столиці Візантії, яка, за тогочасними уявленнями, знаходилася на перетині двох континентів (Європи та Азії), є певним символом: «він [Константинополь], неначе стоячи на брамі, з'єднує весь світ та народи, які в ньому мешкають... за подобою спільної змички, але в той же час відмежовує їх одне від одного» [9, с.325].

Мислитель намагався таким чином унаочнити історичні підстави, покликані утвердити в голові сучасників ідею відродження занедбаної величі. При цьому ідеологічні настанови інтелектуала певною мірою віддзеркалюють і світоглядні переконання: адже те, що автор листа попри невтішний занепад держави продовжував уявляти Візантію як посередника між християнським та ісламським світами, свідчить про бажання бодай подумки втекти у минуле від невтішної сучасності.

Отже, в інтелектуальному середовищі палеологівської доби практика листування виконувала роль своєрідної автономної інтелектуальної мережі, яка згуртовувала освічених людей імперії в гомогенне інтелектуальне середовище. Окрім цього публічний характер листування визначив коло тем, які зачіпали автори листів: переважно це була оцінка актуальних для них суспільно-політичних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горянов Б. Т. Поздневизантийский феодализм М.: Наука. 1962. 502 с.
2. Жигалова Н. Э. Турки и турецкая угроза в византийской исторической литературе XV в. дис. ... д-ра ист. наук. : 07.00.03. Уральский федеральный университет им. Б.Н. Ельцина. Екатеринбург, 2018. 223 с.
3. Коллинз Р. Социология философий: глобальная теория интеллектуального изменения / пер. Н. С. Розова, Ю. Б. Вертгейм. Новосибирск: Сибирский хронограф. 2002. 1280 с.
4. Куц Т. В. На закате империи: интеллектуальная среда поздней Византии. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2013. 456 с.

5. Куш Т. В. Роль интеллектуалов в придворном мире поздней Византии / Т. В. Куш // Известия Уральского государственного университета. Сер. 2, Гуманитарные науки. 2009. N 4 (66). С. 238-244.
6. Медведев И. П. Византийский гуманизм XIV-XV вв. СПб.: Алетейя, 1997. 341с.
7. Поляковская М. А. Портреты византийских интеллектуалов. Три очерка. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 1992. 256 с.
8. Сметанин В. А. Византийское общество XIII-XV в (по данным эпистолографии). Свердловск: Изд-во Урал. ун-та 1987. 288 с.
9. Хрисолора Мануил Письмо к Мануилу Палеологу (Сравнение древнего и нового Рима) / (пер. И. П. Медведева) // **Византийский временник, Том 64 (89). 2005. С. 316-334**
10. Шукуров Р. М. Василевс и тюркские эмиры в 1328-1347: парадигмы церемониальных отношений / Вестник Карагандинского университета. Серия История. Философия. 2016. № 1(81) С. 87-93.
11. The letters of Manuel II Palaeologus / ed. G.T. Dennis. Wachington, 1977.
12. KEÇİŞ M. Manuel Palaiologos' un mektuplarında sultan Yildirim Bayezid ve Osmalilar; Sultan Yildirim Bayezid and Ottomans in the letters of Manuel II Palaeologus / International journal of social science. March 2013. Volume 6 Issue 3, p. 301-320

Тетяна Калина
Науковий курівник – ст. викладач Стуканова Ю. Р.
м. Бахмут

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА: СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ІДЕЇ (1976-1991 рр.)

Правозахисний рух як частина руху опору в Україні справив великий вплив на події кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Як слушно зауважує Г. Касьянов, рух опору став «своєрідним генетичним кодом подій», які прискорили незалежність України [8, с. 5]. Діяльність Української Гельсінської групи в Україні пов'язана з прагненням дотримання прав людини, що є базою для розбудови демократичної Української держави сьогодні.

Проблемі виникнення, становлення та розвитку Української Гельсінської групи в контексті вивчення правозахисного та опозиційного руху загалом присвятив увагу мовознавець О. Зарецький, історики О. Бажан, О. Гарань, Ю. Данилюк, Г. Касьянов та ін. [1; 2; 8].

Мета роботи – простежити становлення української національно-демократичної ідеї в колі засновників та учасників Української Гельсінської групи (УГГ). До комплексу джерел, на підставі яких виконано цю розвідку, належать програмні документи самої УГГ [3; 11], спогади учасників правозахисного руху [9], довідкові видання [4; 6; 7; 10; 13].

УГГ – перша легальна правозахисна організація в Українській РСР, яка відіграла значну роль у боротьбі українського народу. Організація була утворена з ініціативи письменника М. Руденка, генерала П. Григоренка, юриста Л. Лук'яненка, хіміка О. Мешка, письменника О. Бердника та ін. Членами-співзасновниками групи також стали І. Кандиба, М. Маринович, Н. Строката, О. Тихий. Загалом, до складу Групи входило 37 осіб [11, с. 12].

Українська Гельсінська група була заснована 9 листопада 1976 року на квартирі О. Гінзбурга в Москві. Тоді П. Григоренко провів прес-конференцію для іноземних журналістів, де оголосив про створення Групи [10, с. 628–629]. Напередодні Миколою Руденком було презентовано ініціаторам заснування Групи «Декларацію Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод». Її мета полягала в сприянні ознайомленню широких кіл української громадськості з Декларацією прав людини. Гельсінські угоди були підписані в Гельсінкі головами 35 держав-учасниць в період з 30 липня по 1 серпня 1975 року, вони містили 10 принципів міждержавних відносин: суверенна рівність, повага людини й основних свобод та ін. [7, с. 154].

Українська Гельсінська група серед основних завдань поставила собі збір доказів порушення прав людини в Україні та поширення цієї інформації за кордоном. За період існування з 1976 по 1980 рр. Група видала 30 заяв і звернень, 18 меморандумів і 10 бюлетенів.

Мета діяльності була сформульована таким чином: «Наукові діячі України створили Українську Громадську Групу Сприяння Виконанню Гельсінських Угод, поставивши собі за мету в міру можливості: 1. Ознайомлювати громадян УРСР із Загальною Декларацією прав людини та Загальною Декларацією Гельсінських Угод та іншими міжнародними документами, учасниками яких є СРСР, а також УРСР; 2. Сприяти зменшенню підозр між народами різних держав, більшому обмінові інформації та ідеями; 3. Виявляти та оприлюднювати конкретні факти істотних порушень прав людини на території України...» [3].

Переслідування учасників руху радянськими органами не лише не призвело до самоліквідації організації, а й сприяло появі в її лавах нових членів. Варто відзначити обставини вступу окремих учасників УГГ, зокрема, правозахисників Донеччини – педагога Олекси Тихого та поета Василя Стуса. Так, про обставини приєднання до співзасновників О. Тихого згадує Левко Лук'яненко: «Коли я заводив розмови про створення Групи, люди переважно ухилялися. Більшість відкрито пояснювали: утримує страх за себе, за сім'ю. І тільки один Олекса мовив мені: «Не вступай до Групи поки що. Ти ж щойно з в'язниці. Поглянь оно, який худючий. Відпочинь хоч трохи. До тюрми ще встигнеш». Лише він подумав не про себе, про іншого...» [9, с. 18]

До лав Групи В. Стус вступив у проміжку між ув'язненнями, основним мотивом стало усвідомлення індивідуальної відповідальності («Якщо не я, то хто?») в умовах, коли більшість членів була репресована, розуміючи наслідки свого рішення: «У Києві я довідався, що людей, близьких до Гельсінської групи репресують найбрутальнішим чином. Так, принаймні судили Овсієнка, Горбала, Литвина, так переоголом розправилися з Чорноволом і Розумним.

Такого Києва я не хотів. Бачачи, що група фактично лишилася напризволяще, я вступив до неї, бо просто не міг інакше. Коли життя забране – крихт я не потребую...» («З таборового зошити», 1983 р., спогади В. Стуса) [Цит. за: 5].

Загалом, 22 із 37 членів УГГ були засуджені до різних термінів ув'язнення в таборах, тюрмах, п'ять – на заслання, один – заподіяв собі смерть [11, с. 12]. П'ять членів Групи померли. За ін. даними, до складу Групи входила 41 особа. На поч. 1980-х репресивні органи СРСР фактично припинили діяльність Української Гельсінської групи. Попри це, навесні 1979 р. засуджені політв'язні створили в Мордовських таборах Групу сприяння виконанню Гельсінських угод у місцях позбавлення волі [14].

Водночас, на підставі доручення від УГГ за кордоном було створене та провадило свою діяльність Закордонне Представництво Групи у складі П. Григоренка, Л. Плюща та Н. Строкатої. Воно стало рупором українського правозахисного руху на Заході. Представництво було створено 1978 р. у Нью-Йорку. Одним із основних напрямів їхньої діяльності була публікація повідомлень у пресі про арешти та репресії в Україні українською та англійською мовами [6].

Необхідно підкреслити, що роль дисидентів у створенні перших політичних партій національно-демократичного спрямування була ключовою. В період перебудови колишні дисиденти запропонували проєкт розбудови незалежної України. 7 липня 1988 р. на основі досвіду діяльності Групи була створена Українська Гельсінська спілка. Це була перша в Радянській Україні масова опозиційна організація. Політична програма Спілки мала назву «Декларація принципів УГС».

До основних принципів Спілки належали: ідея відновлення української державності як гарантії забезпечення прав українського народу та інших національностей в Україні; визнання права громадян домагатися державності у формі як федерації чи конфедерації з іншими народами СРСР або Європи, так і повної державної незалежності; передача «фактичної влади в Республіці із рук компартії в руки обраних демократичним шляхом Рад народних депутатів» [13].

Основною задачею Спілки залишалося відстоювання прав людини та націй на самовизначення. Як видно з принципів Спілки, саме їй належить першість у декларуванні необхідності побудови самостійної Української держави. Цю думку продовжив Народний Рух України за перебудову, що сформувався довкола ідеї внутрішнього відновлення України на базі демократичних товариств.

Також УГС стала базою для заснування Української республіканської партії – першої політичної партії, що з'явилася в умовах формування багатопартійності [12]. Лідери Української республіканської партії Л. Лук'яненко та С. Хмара в якості мети діяльності заявили про необхідність створення незалежної соборної Української держави та перетворення її на європейську державу.

Отже, діяльність Української Гельсінської групи була спрямована на захист прав людини, в основі їхньої діяльності послідовно захищалися

демократичні цінності – право на самовизначення українського народу і національних меншин в Україні, права людини тощо. Способи їхньої боротьби свідчать про дотримання процедурно-процесуальних принципів, що сприяло розвитку та утвердженню національно-демократичної ідеї. Незважаючи на радянські репресії, Група продемонструвала свою стійкість і в умовах перебудови її учасники розгорнули подальшу роботу на шляху до розбудови незалежної демократичної Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50–х – 80-ті рр. ХХ ст.) / НАН України. Інститут історії України. К. : Рідний край, 2000. 616 с.
2. Гарань О. В. Убити дракона: 3 історії Руху та нових партій України. К. : Либідь, 1993. 200 с.
3. Деклярація Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. *Українська Гельсінська група. Документи*. URL: <http://olexa.org.ua/ukr/h.elsinki/declare.htm>.
4. Дисидентські (опозиційні) рухи 1960-1980-х років в Україні. Інститут історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Загибель Василя Стуса. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/zahybel-vasylya-stusa/> (дата звернення: 10.04.2020).
6. Зайцев Ю. Д. Григоренко Петро Григорович. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Grygorenko_P (дата звернення: 10.04.2020).
7. Іваненко О. А. Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975. *Енциклопедичний словник-довідник*. С. 154–158. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-5696-5/97.pdf> (дата звернення: 10.04.2020).
8. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80–х рр. К. : Либідь, 1995. 224 с.
9. Лук'яненко Л. «У нерівній борні». Хто ж такий Олекса Тихий? Олексієво-Дружківка. 2008. 41 с. С. 17–19.
10. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т 1. Україна. Частина І. Харків : Харківська правозахисна група; «Право людини». 2006. 1 – 516 с. Частина ІІ. 517 – 1020 с.
11. Українська Гельсінська Група (1978-1982): документи і матеріали / упор. О. Зінкевич. Торонто, Балтимор : Смолоскип, 1983. 998 с. URL:

https://drive.google.com/file/d/1vVGqHGv_qkAGETcDoiQjtDZy8jXOYfrB/view?ts=5ead133c (дата звернення: 10.04.2020).

12. Українська республіканська партія: Коротка історична довідка. *Українська республіканська партія: офіційний сайт*. URL: <http://urp1990.com.ua/pl2-istoriya-urp> (дата звернення: 10.04.2020).
13. Шевченко О. Українська Гельсінська Спілка (УГС). *Дисидентський рух в Україні: віртуальний музей*. <http://museum.khpg.org/index.php?id=1162804910> (дата звернення: 10.04.2020).
14. 09.11.1976 – створено Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод. Територія терору. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/resources/calendar/details/?newsid=434> (дата звернення: 10.04.2020)

Микола Концур
Науковий керівник – професор Докашенко Г.П.
м. Бахмут

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ

Використання примусової праці іноземних робітників у промисловості та сільському господарстві Третього рейху в роки Другої світової війни було наймасовішим в історії людства. Об'єктивне дослідження цього явища вимагає звернення до витоків формування системи примусової праці в економіці Німеччини, а саме – до досвіду часів кайзерівської Німеччини.

Історію праці іноземних робітників досліджували Зіґрід та Вольфганг Якобейт (Jacobeit Sigrid, Jacobeit Wolfgang). Вивчаючи повсякденне життя німців, науковці розглядали працю іноземців як один із аспектів трансформації німецького суспільства часів кайзерівської Німеччини [6]. Особливості організації праці іноземних сезонних та вимушених робітників, починаючи з кінця XIX ст., вивчав Ульріх Херберт ([Herbert Ulrich](#)) [3, 4, 5]. Внесок іноземних робітників в економіку Німеччини в роки Першої світової війни висвітлено в наукових роботах Лотаря Елснера (*Elsner Lothar*) [1, 2]. Незважаючи на досить значний науковий доробок з проблеми примусової праці, питання все ще вимагає подальшої розробки та систематизації.

У рамках нашого дослідження поставлено мету розглянути витoki та шляхи формування системи використання примусової праці в економіці Німеччини.

Починаючи з другої половини XIX ст. у Німеччині склалися економічні умови, які сприяли масовому добровільному залученню іноземних робітників на сезонні роботи. Переважно брак робочих рук відчувався в аграрному секторі. Він був зумовлений процесом індустріалізації країни. Сільська молодь масово залишала сільськогосподарські східнонімецькі землі, де умови життя та заробітна платня поступалися промислово розвинутим західним землям.

Проблему нестачі робочих рук на полях німецькі поміщики вирішували шляхом заміщення місцевого населення польськими сезонними робітниками, які прибували з Російської та Австро-Угорської імперій [5, с. 24]. На державному рівні цей спосіб виходу з ситуації було підтримано через впровадження протекційних митних зборів та відкриття кордонів для сезонних робітників. Ця законодавча політика Німеччини призвела до того, що вже у 1907 р. у її сільському та лісничому господарстві було зареєстровано 280 тис. іноземних робітників [7, с. 22].

Поміщики досить швидко відчули переваги використання праці трудових мігрантів. Тікаючи від важких економічних умов вдома, поляки були надзвичайно вразливими, а отже, і невимогливими щодо умов та оплати праці на чужині. Їхня середня заробітна платня була нижчою, ніж у німецьких робітників, а умови життя, праці, а також ставлення господарів – нестерпними, що засвідчують часті випадки порушення робочих договорів та втечі сезонних робітників з місця роботи [4, с. 42]. Польські робітники не мали можливості відстоювати свої інтереси, але за ними залишалось право змінити господарство і перейти на роботу до іншого поміщика [7, с. 22].

Вирішуючи економічну проблему, німецьке керівництво зіштовхнулось із політичним протистоянням у суспільстві. Велика кількість іноземців, яка прибувала до Німеччини, сприймалась місцевим населенням як загроза – «полонізація Східної Пруссії» [4, с. 16]. Для зменшення політичної та соціальної напруги в суспільстві було вжито декілька кроків. Так, з метою регламентації перебування іноземних робітників в Німеччині було прийнято спеціальний закон, який обмежував їхнє право працювати там тільки в період з 1 квітня до 15 листопада [3, с. 23]. Цей закон зафіксував виключно сезонний характер роботи іноземців на території Німеччини. Наступним обмежувальним кроком по відношенню до польських робітників стало введення «легітимаційних карток», які забезпечували облік та контроль переміщення іноземної робочої сили по країні. Змінити місце роботи стало можливим тільки за згоди роботодавця [3, с. 34]. Це були перші заходи, які дискримінували сезонних робітників на законодавчому та адміністративному рівнях, але праця поляків на той час ще не була примусовою.

Ситуація, яка склалась у кайзерівській Німеччині по відношенню до польських робітників наприкінці XIX – на початку XX ст., заклала підґрунтя для системи примусової праці і мала значний вплив на подальший процес формування трудових відносин у країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Elsner L. Die ausländischen Arbeiter in der Landwirtschaft der ostlichen und mittleren Gebiete des Deutschen Reiches wahrend des 1. Weltkrieges. Ein Beitrag zur Geschichte der preu?isch-deutschen Politik. Diss. Rostock, 1961.
2. Elsner L., Lehmann J. Ausländische Arbeiter unter dem deutschen Imperialismus 1900 bis 1985. Berlin (Ost), 1988.

3. [Herbert Ulrich](#). Geschichte der Ausländerbeschäftigung in Deutschland, 1880 bis 1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter (Dietz Taschenbuch) (German Edition) Verlag J.H.W. Dietz Nachf., Berlin Bonn, 1986. 272 s.
4. Herbert U. Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge. Berlin-Bonn, 1986.
5. Herbert U. Fremdarbeiter: Politik und Praxis des "Ausländer-Einsatzes" in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches. Berlin-Bonn, 1985.
6. Jacobeit Sigrid, Jacobeit Wolfgang. Illustrierte Alltags - und Sozialgeschichte Deutschlands 1900-1945. Münster., Westfälisches Dampfboot, 1995. 419 s.
7. Spoerer M. Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz: ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Haftlinge im Deutschen Reich und im besetzten Europa 1939-1945. Stuttgart; Munchen, 2001.

В'ячеслав Корольов
Науковий керівник – професор Докашенко Г.П.
м. Бахмут

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМ ВІДЕОЗВ'ЯЗКУ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Дистанційна форма навчання порівняно нова для вітчизняної освітньої системи. В 2013 році вона була офіційно визнана й легітимізована з прийняттям спеціального Положення, затвердженого Міністерством освіти і науки. В ньому надано остаточне визначення цієї форми, яка розуміється як «індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [1, п.1.2]. Саме ця форма навчання стала практично єдиною в сучасних умовах загальнодержавного карантину, викликаного спалахом COVID-19. Взявши за основу наведене вище визначення, зупинимося на останній його частині – інформаційно-комунікаційних технологіях, і охарактеризуємо деякі програми відеозв'язку в аспекті їх потенційних можливостей в організації дистанційного навчального процесу.

Для нашого аналізу оберемо такі програми, як: Skype, Discord та Zoom Video Communications.

Skype – найпопулярніший у світі сервіс відеозв'язку, найбільш важливими показниками якого є:

- кількість осіб у груповому відеозв'язку коливається від 3 до 10 осіб, включаючи організатора конференції;
- передача файлів об'ємом до 300 мегабайтів. Однак існують і певні обмеження, які націлені на запобігання зловживань – не більше 100 годин групового відеозв'язку на місяць, не більше 10 годин на день і не більше 4

годин на кожний груповий відеодзвінок. Після того, як ці ліміти будуть вичерпані, функція відеозв'язку відключається, а поточний відеодзвінок стане звичайним голосовим дзвінком. Також слід додати, що Skype має середню якість звуку та відео. Певні проблеми додало одне із оновлень «скайпу» – зміна інтерфейсу, зокрема пов'язана зі зміною функції «додати в контакти» і неможливістю встановити свій логін, замість цього нам дають автоматично згенерований. Така зміна призвела до певних незручностей. Підсумуємо плюси та мінуси цього сервісу:

Плюси від користування цією програмою:

- + можливість передачі доволі великих файлів (до 300 мегабайтів);
- + можливість проведення відеозв'язку із 10 особами одночасно;
- + можливість встановити демонстрацію свого екрану (що дуже корисно під час конференції з презентацією);
- + наявність середнього рівня якості, що дозволяє економити трафік;
- + ступінь розповсюдження, що зробив його найпопулярнішим сервісом відеозв'язку в усьому світі.

Мінуси від користування цією програмою:

- наявність обмежень у тривалості відеоконференцій, яку можна збільшити тільки за умови підписки;
- наявність середнього рівня якості зв'язку, що не дозволяє вповні розкрити можливий потенціал мікрофону та веб-камери;
- незручний інтерфейс після оновлення.

Наступна програма Discord. Ця програма, в першу чергу, була створена для геймерів, але вона має ті ж самі функції, що і «Скайп», а саме: груповий відеозв'язок до 10 осіб (у нещодавньому оновленні відбулося збільшення до 25 осіб), передача файлів до 8 мегабайтів (або 100 в разі наявності підписки), можливість створити свій логін, який буде значно легший від логіну в Скайпі, наприклад «Institute #2567», значно краща якість аудіо та відеозв'язку за наявності функції поглинання шумів; посилені потенційні можливості веб-камери та мікрофону, що позитивно позначається на якості звуку та відео. «Діскорд» має свою систему серверів та каналів, які можна налаштувати на певну групу, наприклад, ми маємо сервер «Інститут» і в ньому можна створити такі канали для зв'язку, як «деканат», «кафедра», певний чат та ін.

Плюси від користування цією програмою:

- + значно вища якість відео та аудіозв'язку в порівнянні з «Скайпом»;
- + можливість здійснення підтримки каналів, чатів, які допоможуть у менеджменті корпоративного сегменту [2, с. 270-273];
- + можливість залучити до відеозв'язку від 10 до 25 осіб одночасно;
- + можливість демонструвати екран;
- + можливість вибору серверу discord для покращення зв'язку.

Водночас існують і деякі мінуси від користування цією програмою:

- значно менший розмір переданих файлів (8 мегабайтів або 100 за наявності підписки);
- наявність зайвого функціоналу, потрібного геймерам, але

ускладнюючого роботу інших користувачів;

- достатньо складний інтерфейс.

Останній в нашому аналізі – Zoom Video Communications. Цей сервіс, який найчастіше називають просто Zoom, швидко завоював популярність. Зараз саме ним користуються мільйони людей, особливо в США й Європі, для організації навчання і роботи на дому. Причина проста – неймовірна зручність і доступність сервісу «Зум». У ньому можна, наприклад, одночасно використовувати один екран для вирішення якихось проблем або Брейнсторм. Можливо також створити кілька кімнат для організації навчального або робочого процесу. Має цей сервіс і додаткові характеристики, наприклад, можливість обмежити доступ до мікрофона групі користувачів, щоб не заважати доповідачу. Поставити ж запитання тоді можна буде за допомогою сигналу. Але головне, що Zoom не вимагає реєстрації і скачування програми. Він працює в веб-версії навіть на смартфонах, а запросити до розмови Вас можуть просто за номером телефона або адресою електронної пошти.

Плюси означеної програми:

+ простота і зручність користування сервісом;

+ можливість створення кількох кімнат, що поширює його потенційні можливості використання для різних форм організації навчального процесу;

+ можливість демонструвати екран;

+ можливість менеджменту конференції на користь доповідача.

Мінуси під час користування цієї програмою:

- нижчий ступінь поширення в порівнянні з попередніми програмами – discord та skype;

- багаторівневі налаштування можуть викликати незручності у певній частині користувачів;

- невисокий рівень безпеки, який може поставити захист наших даних під загрозу.

Таким чином, ми виявили слабкі та сильні сторони кожного із сервісів, які допоможуть викладачу обрати ту програму, яка найбільше відповідає меті й завданням навчального заняття, а також технічним можливостям як викладача, так і здобувачів. Всі охарактеризовані програми мають перспективу інтеграції в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про дистанційне навчання. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 25.04.2013 № 466 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
2. Технологія створення дистанційного курсу: Навчальний посібник/ За ред. В.Ю.Бикова та В.М. Кухаренка. К.: Міленіум, 2008. – 324 с.

ПРОБЛЕМА ОНЛАЙН-ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Сегодня, в связи с кардинальными переменами в экономической и политической жизни современного общества, возросла значимость знаний как движущей силы экономического роста, произошла революция в сфере коммуникаций, появился глобальный рынок труда, произошли экономические и социально-политические трансформации мирового масштаба. Глобализация осуществляет огромное влияние на формирование политики государств в различных сферах, включая и высшее образование [1]. Несмотря на большое число публикаций на тему информационного общества, интерес к такому феномену современной культуры, как информационные технологии, их влияние на все сферы жизни человека и общества, к настоящему времени изучены далеко не полностью, что и обуславливает **актуальность** данной темы.

Целью работы является рассмотрение особенностей влияния глобального информационного пространства на сферу образования в современном обществе. Предполагаются следующие **задачи**: определить понятие информационного общества, обговорить основные причины и тенденции глобализации в сфере образования, а также выделить «положительные» и «отрицательные» явления в условиях единого информационного пространства.

Еще в 70-х годах XX века Э. Тоффлер отмечал, что все технологически развитые общества ощущают сверхнормальную скорость перемен [5]. В начале XXI века это стало ощутимо для всех людей, вступающих в контакт с единой информационной средой либо с теми или иными видами современных технологий. Существующее сегодня образование не полностью соответствует динамичным изменениям в социуме, возросшему объему информации, стремительному развитию новых информационных технологий. Появляются новые требования как к человеку, так и к его образованию в широком смысле этого слова: к его личностным и профессиональным качествам, творческим, креативным возможностям, его знаниям и умениям оперировать ими, постоянно их обновлять, расширять и производить новые. Информационное общество – это общественный экономический уклад, в котором производство информационных продуктов и оказание информационных услуг преобладают над всеми видами социально-экономической активности людей. Основным «капиталом» человечества являются сведения, накопленные социумом в процессе исторического развития, и знания каждого индивида. Информационные ресурсы определяют успешность практически всех видов человеческой деятельности.

Можно выделить следующие основные причины глобализации в сфере образования: формирование и развитие международного рынка труда,

активный рост информационных технологий, расширение знаний в области экономики, прирост финансовых ресурсов через привлечение иностранных абитуриентов на платное обучение, улучшение учебных планов и обучение студентов в зарубежных вузах, расширение и усовершенствование местной и региональной сети вуза для результативного использования собственных ресурсов, улучшение качества исследований и образования путём вовлечения как студентов, так и преподавателей в процесс международного обмена знаниями [3].

Тенденции глобализации в образовании можно проследить в следующих аспектах:

1) Мировая глобализация и открытость в сфере образования. Интернационализация высшего профессионального образования отражается в форме растущих потоков студентов в иностранные вузы, а также взаимобмене между преподавателями и научными исследователями, использовании зарубежной литературы и учебников, телекоммуникационных ресурсов и источников информации, применении международных процедур аккредитации и интернациональных видов межвузовской деятельности и сотрудничества.

Влияние глобализации вследствие ужесточения и усиления международной конкуренции приводит к популяризации образования в сфере предпринимательства. Примером тому является летняя программа «Работа и отдых в США» (Summer Work and Travel – SWT), в которой Украина занимает одно из первых мест среди стран мира по числу студентов, принимающих участие в данной программе. Международная программа SWT позволяет студентам провести целое лето в США, работая и путешествуя по стране. Данная программа предоставляет студентам возможность не только улучшить знание английского языка и заработать, но также приобщиться к культуре и традициям страны, а также познакомиться с ее жителями [4].

Развитие межвузовского сотрудничества предоставляет возможность принимать участие в исследовательских проектах, обменных программах для студентов и преподавателей, а также специальных программах для иностранных студентов. Так, существуют различные программы Европейского Союза: ERASMUS, SOCRATES, TEMPUS, а также проекты, инспирированные общенациональными организациями стран – членов Организации экономического сотрудничества и развития (OECD): USAID, IREX, British Council, DAAD, CIDA и EduFrance. Данные проекты способствуют развитию процесса глобализации. Основными странами-поставщиками в сфере образования являются Германия, Польша, Франция, Великобритания и США.

2) Информатизация и инновационность образования.

В XXI веке отчетливо дают о себе знать новые информационные технологии в сфере образования. В первую очередь, это обусловлено широким проникновением персонального компьютера во все сферы человеческой деятельности. Для современной сферы образования необходимым условием подготовки высококвалифицированных специалистов является использование информационных технологий, что позволяет существенно повысить оперативность представления и осуществления общеобразовательных

программ, а также организовать обмен информационными ресурсами [2].

3) Дистанционное обучение (ДО) является одной из новых и наиболее актуальных на данный момент форм профессионального образования. Данный вид обучения интенсивно распространяется во всем мире. Форма организации такого образования основана на применении персональных компьютеров, электронных учебников и онлайн-ресурсов, функционального программного обеспечения, а также средств коммуникаций, представляющих новую технологию обучения. В основном учебный процесс проходит в режиме самостоятельной работы слушателя. Основная часть операций по организации учебного процесса осуществляется в автоматизированном режиме, который базируется на современных средствах телекоммуникаций.

К особенностям процесса образования в условиях единого информационного пространства можно отнести следующие явления, которые, в свою очередь, можно условно разделить на «положительные» и «отрицательные».

Положительные:

1. Возникают уникальные возможности доступа к информации – мгновенного ее получения на любом удаленном сервере из любой точки земного шара без существенных денежных и временных затрат.

2. Возможность построения индивидуального «сценария» нахождения в информационном пространстве.

3. Разнообразие «форматов» представления информации: гипертекст, видео, звук и другие формы мультимедийных способов создания «виртуальной реальности».

4. Возможность индивидуального творчества.

Отрицательные:

1. Психологическая зависимость пользователей сети.

2. Изменение отношений в системе «учитель-ученик», в которой наиболее ценным является процесс традиционной устной передачи знаний. В настоящее время все чаще говорят о смещении роли учителя в сторону «консультанта» [6]. Устное, непосредственное и живое общение в паре «учитель – ученик», безусловно, останется в сфере образования, когда речь идет о передаче культурной и духовной традиции. Но и роль учителя-консультанта при развитии информационных образовательных систем оправдана со всех точек зрения и потому абсолютно неизбежна [6].

3. Получение информации через Интернет без малейшей творческой обработки приводит к компиляции. Такой процесс ведет к механическому накоплению чужих знаний без осмысления полученной информации.

Таким образом, принципиальная избыточность ресурсов информационно-образовательного пространства позволяет обеспечить возможность выбора уровня и глубины изучения материала. Структуру, границы и содержательное наполнение информационно-образовательной среды задают ее субъекты. Существуют и специфические негативные последствия обучения, возникающие именно из-за легкости получения информации. Однако уже сейчас ясно, что процесс обучения, отвечающий вызовам информационного общества, обладает

значительными возможностями по повышению эффективности образования.

Перспективы дальнейшего исследования проблемы мы видим в более подробном изучении данной темы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України. К.: Логос, 1999. 568 с.
2. Зінченко В. В. Соціосистемна глобалізація вищої освіти: тенденції, наслідки, перспективи. Освітологічний дискурс, 2015, № 3 (11). Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456477146.pdf> (Дата звернення: 24.04.2020).
3. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К: Грамота, 2005. 448с.
4. Літня студентська програма до США – Work and Travel USA. Режим доступу: <https://www.unics-center.com/summer-work-and-travel-usa/> (Дата звернення: 24.04.2020).
5. Тоффлер Э. Шок будущего. М., 2002. 32 с.
6. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст // Интернет. 1998. № 647. 914 с.

Марія Кузьміна
Науковий керівник – професор Докашенко В.М.
м. Бахмут

ВИХОВАНЦІ МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Києво-Могилянська академія від початку свого заснування й донині є не лише серцем української духовності, а й осередком формування української інтелігенції і відповідного культурного середовища, в якому здійснюється постійний обмін думками, книгами, мистецькими здобутками, потужним чинником розвитку комунікативного простору культури на українських землях та поза ними. Академія зробила незрівняний внесок у становлення української мови, літератури, мистецтва та національної свідомості в цілому. КМА стала кузнею, в якій гартувалися розум і серце багатьох українських науковців, політиків, культурних, духовних і військових діячів. Завдяки великій увазі до музики та малярства, з її стін вийшли світової слави композитори та художники. Багато її випускників працювали в Москві та Петербурзі, які на той час не мали навчальних закладів, рівних Києво-Могилянській академії. Саме тоді й почався процес відтоку представників української інтелігенції до адміністративних центрів тогочасної Російської імперії, де вони продовжили свою справу, заклавши підвалини освіти, науки та мистецтва всієї імперії.

До випускників Академії належали й політичні керівники Гетьманщини – Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Іван Скоропадський, Юрій

Хмельницький. Навчальний заклад тривалий час був також важливою релігійною школою, звідси вийшли такі відомі християнські діячі, як Степан Яворський, Феофан Прокопович, Дмитро Ростовський. Звичайно, Академія ростила багато поколінь художників, архітекторів, музикантів та науковців: архітектор Іван Григорович-Барський, художник Дмитро Левицький, композитор Артемій Ведель, композитор та теоретик музики Олександр Мезенець, філософ Григорій Сковорода та науковець Михайло Ломоносов. Цей список можна продовжувати і далі, адже дійсно Києво-Могилянська академія виховувала талановитих та здібних студентів [3, с. 77].

Своє завдання авторка вбачає в тому, щоб на прикладі кількох талановитих митців – випускників XVIII століття, визначити шляхи формування української творчої інтелігенції, показати світовий рівень їхньої майстерності і, таким чином, довести європейський масштаб культурного простору України доби раннього модерну.

Ми наведемо приклади представників різних напрямків культури – архітектури і музики, яких об'єднує навчання в академії. Перше ім'я світового рівня – видатний архітектор та інженер, якого вважають засновником і творцем українського бароко, – Іван Григорович-Барський. Він є автором забудови та реконструкції значної кількості культових та світських споруд, яких вирізняє оригінальність та своєрідність. З 1724 року Іван навчався в Києво-Могилянській академії, де посилено займається малюванням та прагнув оволодіти мистецтвом гравірування. Шляхом самоосвіти оволодів основами інженерно-будівельних знань, які дуже скоро знадобилися під час його першої роботи - спорудження міського водогону в столиці [1, с. 385].

Одна з перших культових споруд - церква Василя Великого у Кирилівському монастирі [2, с. 156]. У деяких деталях цієї будови відчувається вплив відомого на той час європейського архітектора Й.Г. Шеделя, і це дає можливість стверджувати, що Григорович-Барський був його учнем.

Однією із перших споруд класичного українського бароко став унікальний собор в місті Козелець, будівництво якого розпочато в 1766 році видатним українським архітектором Андрієм Квасовим.

Найвище піднесення творчості майстра припадає приблизно на кінець 60-х – початок 70-х років. За два десятиріччя Барський спорудив церкву Красногорського монастиря, Набережно-Микільську дзвіницю, галерею Костянтинівської церкви і ряд цивільних споруд а також – один із найкращих своїх творів – Покровську церкву в Києві. Вона являла собою видовжений хрест з трьома куполами і втілювала принцип об'ємно-просторового побудування, характерний для української архітектури. Останнім архітектурним твором митця стала дзвіниця Успенського собору (1782 рік) в Києві.

Іван Григорович-Барський наблизив українське архітектурне мистецтво до кращих зразків європейської культури. Його творчості притаманні багатство композиційних прийомів, мальовнича пластика фасадів, стриманий, витончений декор. Різнобічна й плідна діяльність великого майстра відіграла

помітну роль у визначенні художнього обличчя української архітектури XVIII століття [1, с. 387].

Наступний випускник академії – музикант Дмитро Степанович Бортнянський, якому судилося вивести українську музику на європейські рівень і під час навчання у Венеції, і під час стажування з мистецтва композиції в Римі, Мілані, Болоньї, Неаполі. Після повернення до Росії його подальша доля тісно пов'язана із Придворною капелою. Він розпочав її реорганізацію, запросив нових талановитих співаків та музикантів, переважно вихідців з України, домігся створення окремого хору для театральних спектаклів.

Аналізуючи творче надбання Бортнянського, можна стверджувати, що він разом із Максимом Березовським, Артемом Веделем (також вихованці Могилянки) створив класичний тип хорового концерту. Деякі біографи та історики визначають творчу діяльність цих композиторів як цілу епоху в галузі православної церковної музики. Він зробив творчий внесок практично в усі музичні жанри, ставши першим у Російській імперії композитором-універсалом, а його творчість – потужним рушійним фактором у розвитку вітчизняної музичної культури.

Ще один випускник академії зайняв почесне місце в тодішній політичній еліті. Одночасно він був представником цілої родини Полетик, серед якої науковець (Василь Григорович Полетика), лікар (Іван Андрійович Полетика), політик (Григорій Андрійович Полетика)[4, с. 84].

Детальніше зупинимося на аналізі постаті Григорія Андрійовича Полетики, діяльність якого отримала повагу і серед його сучасників, і серед нащадків. Роки навчання Григорія в Академії (закінчив в 1745 р.) були періодом її найвищого розквіту: саме тоді тут викладали колишні кращі вихованці академії, послідовники прогресивних ідей Нового часу: Стефан Калиновський, Сильвестер Кулябка, Михайло Козачинський, Симеон Тодорський [1, с. 377]. Саме в стінах академії він сформувався як прогресивний політик, філософ, історик. Найбільш відомим став він під час роботи екатерининської Комісії із складання проекту нового законодавства (1767). На той час вже була ліквідована Гетьманщина, українськими територіями займалася Малоросійська колегія на чолі з генерал-губернатором П. Румянцевим. Григорій Полетика, маючи власну політичну програму, брав активну участь у роботі цієї комісії як делегат від Лубенського полку і відзначився палкими промовами за права й вольності України.

Нами наведено відомості лише про кількох випускників, долі яких стали показовими для того періоду:

по-перше, вони демонстрували високий рівень освіти Києво-Могилянської академії;

по-друге, стали виразниками європейських традицій у культурному просторі ранньомодерної України;

по-третє, завжди залишалися патріотами своєї землі, де б географічно вони не знаходилися. Їхні життя і творчість – яскраве підтвердження існування вже в XVIII столітті покоління національної еліти, яке далеко не завжди хочуть

визнавати представники інших історичних шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія України в особах. IX – XVIII ст./ кер.авт.кол. В.Замлинський. К.: Україна, 1993. 396 с.
2. Києво-Могилянська академія в іменах: XVII- XVIII ст.: енциклопедичне вид./ відп.ред. В.С.Брюховецький. К.: КМ Академія, 2001. 733 с.
3. Києво-Могилянська академія: матеріали до бібліографічного покажчика/ уклад. Т.П.Шульга. Вип.1. К.: КМ Академія, 2002. Електронна версія.
4. Хижняк З.І. З історії Києво-Могилянської Академії XVII- XVIII ст. К.: КМА, 2005. 62 с.

Михайло Мішунін
Науковий керівник – ст. викладач Стуканова Ю. Р.
м. Бахмут

УЧАСТЬ ФУТУРИСТІВ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ІТАЛІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У сьогоденні представники культури виходять за межі свого кола діяльності та активно залучаються до суспільно-політичного життя країни. Стають представниками організацій або членами політичних партій, агітують на підтримку певних політичних сил, звертаються до соціальних проблем із ЗМІ, беруть участь у різноманітних акціях. Така активна позиція для представників культури в суспільстві не є новою. Яскравим прикладом є суспільно-політична діяльність футуристів в Італії на поч. ХХ ст., яку можна розглядати в контексті співпраці митців із радикальними політичними силами на певному етапі свого існування. Значимим є з'ясування витоків подібного союзу та причин розходження в подальшому.

Суспільно-політичну активність футуристів та їх зв'язки з фашизмом аналізують дослідники Т. П. Нестерова в статті «Італійський футуризм та створення «Міфу дуче»» [4], О. Е. Саприкіна в статті «Футуризм та авангардна культура Італії» [1, с. 360–412], В. С. Турчин в праці «По лабіринтам авангарду» [5]. Автори зазначених праць розкривають роль футуристів у створенні «міфу вождя» в ідеології італійського фашизму.

«Ми хочемо оспівати любов до небезпеки, звичку до завзяття й дерзання ... Хоробрість, відвага, бунт будуть основними рисами нашої поезії ... Ми воліємо скласти гімн людині за кермом, чий ідеальний важіль пробиває Землю і, вийшовши на орбіту, починає кружляти довкола неї ... Немає краси поза боротьбою! Твір не стане шедевром, якщо буде позбавлений агресивного характеру ... Ми хочемо уславити війну – єдину гігієну світу – мілітаризм, патріотизм, руйнівні дії анархізму, прекрасні ідеї, за які не жаль померти, і зневагу до жінки ... Ми поруйнуємо музеї, бібліотеки, академії будь-якого виду

і штибу, й дамо бій моралізму, фемінізму та всякій опортуністичній чи утилітарній низості» [2] – такий вигляд мав перший маніфест футуристів, який було опубліковано 20 лютого 1909 року в паризькій газеті «Фігаро» з передовою статтею «Обґрунтування і Маніфест Футуризму», й підписано Томазо Марінетті – автором статті, ідеологом та лідером футуризму.

Наведений вище маніфест складався з 11 пунктів, в яких було відображено настрої, почуття, світосприйняття тогочасного італійського інтелектуала. В ньому простежуються ідеї анархізму, філософії Ніцше та Бергсона, захоплення новими науковими відкриттями Ейнштейна, Планка, Морзе. На думку В. Турчина, головне в Маніфесті – енергія дії, швидкість та війна [5, с. 114].

Саме Марінетті вважається європейським ідеологом футуризму. Він рішуче проголосив створення нової культури майбутнього, ініціаторами якого мусили стати митці (художники, літератори, композитори, архітектори тощо). Футуризм набрав обертів у США, Франції, Росії, але саме в Італії, де він ідейно й сформувався, ця течія була найбільш активною, такою, що вже виходила за межі «лише мистецтва» [5, с. 111–112].

Те, що футуризм пройшов етапи народження та становлення саме в Італії, може бути пояснено декількома причинами. Для розквіту футуризму вже було підготовлене культурне та соціальне підґрунтя. Остаточно об'єднавши свої землі лише в 1870 році та вийшовши на міжнародну арену вже самостійною, політично єдиною, але економічно слабкою державою, Італія з кінця XIX ст. страждала від підвищеної уваги до вузьконаціональних інтересів, провінціальності, міжнародної нереалізованості та культурної стагнації, які підвищували напруження в соціальній атмосфері.

Сильна залежність від німецьких та австрійських банків та монополій змушувала індустрію та політику Італії бути в залежному стані, безрезультативні спроби уряду почати курс соціальних реформ, невдачі в колоніальній політиці на Балканах, в Абисинії, Турції, Лівії призвели до соціального незадоволення, анархічних, націоналістичних, антинімецьких та антиавстрійських виступів на межі XIX–XX ст. під гаслами національно-визвольної революції та «відновлення Великої Італії». Напередодні першої світової війни зростали ідейно-політичні течії, що обґрунтовували необхідність активної зовнішньої політики держави [1, с. 362; 6, с. 112].

Саме в цей критичний час (1910-ті роки) Томазо Марінетті об'єднав поетів, письменників, художників (Сеттімеллі, Карлі, Боччоні та ін.), які шукали нові форми в мистецтві, суспільно-ідеологічних сферах та почали активно популяризувати свої численні маніфести, розповсюджувати футуристичні ідеали на всі без винятку сфери культури та мистецтва, на ідеологію, політику, соціальне життя, мораль та побут. Марінетті створював маніфести у вигляді пропагандистських документів, що були здатні дійти до свідомості людей будь-якого соціального стану.

Марінетті використовував пропагандистські прийоми на футуристичних вечорах по всій Італії; з читанням своїх маніфестів, переодяганням у трьохкольорові костюми задля прояву італійського патріотизму, зі спаленням

австрійських прапорів у поїздах у прикордонні австрійські міста, які раніше були італійськими; на демонстраціях та виставках, які часто завершувалися бійкою або судовими процесами – саме такими були прояви «прямих дій» Марінетті та його соратників. Футуристи активно брали участь у політиці та формуванні нової ідеології, вміло працювали з великою публікою, цілеспрямовано реалізуючи свою задачу швидко, динамічно перебудувати свідомість мас та вселити ідеали нової утопічної цивілізації [1, с. 369].

Знайомство Беніто Муссоліні в 1915 році з Томазо Марінетті призвело до співпраці фашизму та футуризму. В 1918 році під керівництвом Марінетті, Сеттімеллі, Бальцони, Ботаї, Кальдеріні та Карлі створювалися перші «Політичні футуристичні фашії» та «Асоціація італійських ардіті» (ardito пер. з іт. – «сміливець»), з програмою, в якій стверджувалося про велику Італію, італійський героїзм та боротьбу за соціальну справедливість. Образ національного ворога, близький для футуристів, отримавши політичне обличчя, перейшов із футуризму до фашизму [4].

Футуристи активно пропагували ідеали фашизму в ЗМІ. Редактор газети «Залізна голова» М. Карлі випустив прокламацію «До мене, Чорні вогні» із закликом до бригад ардітів вбивати внутрішніх та зовнішніх ворогів. Марінетті виступив із антисоціалістичною промовою на соборі фашистів у Мілані в театрі Ла Склала. Від проповіді футуристи перейшли до погрому соціалістичної газети «Аванті!» та зіткнення з католиками.

В 1919 році Марінетті, Мусоліні та декілька інших футуристів висувалися на вибори до парламенту від фашистської партії. Саме 1919 рік став політичним підйомом Мусоліні, який вміло використовував футуристичну ідеологію в націоналістичних цілях, їх екстравагантні акції та пропагандистський талант. Футуристи вбачали в Беніто реальну політичну силу, яка приведе до їх утопічної цивілізації, але вже в 1920 році відійшли від блоку фашизму через його антидемократичні прояви та переговори з монархією [1, с. 380; 4].

Отже, футуризм на поч. ХХ ст. утворився за активної участі нової генерації митців Італії, які народились та жили в кризові часи для країни (Марінетті, Карлі, Сеттімеллі). Футуристи починали свою суспільно-політичну діяльність із патріотичних акцій та скандальних витівок у публічних місцях, але, співпрацюючи з Б. Мусоліні, обійняли більш агресивну позицію: влаштовували погроми, бійки та закликали до вбивства ворогів Італії.

Слід зауважити, що футуризм не злився з фашизмом, а продовжував своє самостійне існування, що не було позитивно розцінено ні Мусоліні, ні іншими керівниками «тоталітарної» італійської держави, яка не розглядала за можливе функціонування самостійної, хоча й близької радикалізмом, але відмінної ідеологічної системи. Футуристи ситуативно підтримували ті політичні сили, які були емоційно співзвучні на певному етапі, так само, як і політичні сили (фашисти) на певному етапі використовували футуризм для укріплення влади. В кінцевому підсумку, саме політизація художнього руху призвела футуризм до занепаду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авангард в культурі ХХ століття. 1900-1930. *Теорія. Історія. Поетика*: в 2 кн. / під ред. Ю. Н. Гіріна. Москва : ІМЛІ РАН, 2010. Кн. 1 . 600 с.
2. Марінетті Ф. Т. Маніфест футуризму. *Всесвіт: Український журнал іноземної літератури*. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/639/41>
3. Маринетти Ф. Т. Новейший философский словарь. 2012. URL: <https://slovar.cc/fil/slovar/2480480.html>
4. Нестерова Т. П. Итальянский футуризм и формирование «Мифа Дуче». *Вопросы истории культуры*. Выпуск 3. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 1999. С. 80–86.
5. Турчин В. С. По лабиринтам авангарда. Москва : Изд-во МГУ, 1993. 248 с. URL: <http://fege.narod.ru/librarium/turchin/turchin.htm> (дата звернення: 05.04.2020).
6. Яхимович З. П. Происхождение фашизма и его путь к власти. Берегиня. 777. Сова. 2014. №4 (23). С. 110–118. <https://cyberleninka.ru/article/n/proishozhdenie-italyanskogo-fashizma-i-ego-putk-vlasti>

Андрій Наймушин
Науковий керівник – професор Докашенко В.М.
М. Бахмут

УКРАЇНСЬКЕ ВИЗВОЛЬНЕ ВІЙСЬКО: ВЕРСІЯ ОПИСУ ТА ОЦІНКИ

Цього року виповнюється 75 років із часу завершення Другої Світової війни, однак її події продовжують бути в центрі обговорення істориків, політологів, військових та ін. Для вітчизняної історіографії одним із найбільш складних та суперечливих питань цієї війни залишається участь українців в армії Третього Рейху. В період незалежної України дослідники отримали можливість, якої за радянську добу з політико-ідеологічних міркувань не мали, – ознайомитися з джерелами та літературою, що була опублікована в середовищі української діаспори, а також з документами, що раніше мали гриф «Цілком таємно» і були недоступні дослідникам. При підготовці тез ми використали газети воєнних років (Український доброволець, Краківські вісті, Львівські вісті, Український Донбас), спогади та сучасні публікації. Об'єктом нашої уваги стало Українське Визвольне Військо, а метою роботи – надати стислий огляд етапів його створення та діяльності, з огляду на відсутність спеціальних робіт, присвячених цьому військовому підрозділу.

У зарубіжній історіографії представлені роботи, в яких аналізується факт участі добровольців із десятка країн, які воювали проти азійського більшовизму у складі своїх національних формувань – валлонських, іспанських, італійських,

фінських, угорських, румунських, французьких. Влітку 1942 року з'являються перші обриси концепції створення суто українського національного війська, що об'єднає в собі різні, на той час розпорошені, підрозділи. Ця національна армія отримала назву Українське Визвольне Військо (УВВ), а головним резервом для неї слугував Союз Українських Комбатантів, що нараховував понад 700 членів – переважно офіцерів-ветеранів колишньої української армії.

На підготовчому етапі створення такої структури провідну роль відіграє Іван Голуб (псевдонім «Голіяд/Гольт»). Він, колишній ветеран армій УНР у званні полковник, повстанський отаман на Поділлі, був схоплений радянською владою, після звільнення в 1933 р. емігрував. В еміграції співпрацює з ОУН та підтримує контакти з колишніми ветеранами. З початком війни вирушає з членами ОУН(м) в Україну, організовує на Донбасі, зокрема в Горлівці, український осередок, видає газету «Український Донбас». У 1942 році він, вже зарахований до Абверу, організовує перший штаб УВВ. Свою позицію І. Голуб визначив так: *«Ми, українці, повинні використати момент і знищити німецькими руками все комуністичне, що залишилося в Україні»*[1, с. 456].

У січні 1942 року Голуб залишає Донбас і перебирається до Вінниці, а в Горлівці активізується група місцевої української інтелігенції, яка, з відступом радянських військ, взяла до своїх рук місцеве управління.

Після зроблених І. Голубом численних пропозицій німецькому командуванню щодо формування українських військових загонів, у червні 1942 року під німецьким контролем створено керований ним штаб, що розмістився в Житомирі й мав сприяти викоріненню наслідків сталінського режиму в Україні. Керівний склад штабу формувався з уродженців східних та центральних областей України віком понад 40 років. Ними були переважно професійні кадрові офіцери колишньої армії УНР і прихильники її еміграційного уряду або прибічників ОУН(м). Такими представниками керівництва штабу УВВ, зокрема, стали свого часу полковник армії УНР Дяченко, підполковники Микола Рибачук й Архип Кмета, а також майор армії УНР Михайло Ковальський і колишні сотники цієї ж армії Петро Самутін, Іван Пекарчук, Петро Захвалинський, Корнель Костюк, Сосницький та інші [1, с. 483].

10 лютого 1943 року, під час наради рейхсміністра Розенберга з представниками Верховного командування збройних сил (*скорочено ОКВ від нім. Oberkommando der Wehrmacht–ОКВ*) було остаточно вирішено питання щодо створення УВВ. Спочатку на посаду українського зв'язкового при ОКВ висували Гальчевського Якова Васильовича, колишнього старшину УНР, повстанського отамана, контрактного офіцера польської армії, організатора УПА та Грубешівської самооборони. Але невдовзі кандидатура Гальчевського відпала сама по собі – 22 березня 1943 року він загинув від куль Армії Крайової в Пересоловичах на Холмщині [2]. Процес створення проходив досить важко через бюрократичні питання, оскільки він був прив'язаний до концепції формування східних національних армій, а локомотивом в цьому процесі було Руська визвольна армія (*скорочено РОА за російським варіантом*). Крім бюрократичних проблем були й інші, насамперед політичні інтриги – так, Власов хотів очолити всі національні армії з націй Радянського Союзу, звісно

ця ідея не знайшла схвалення серед українців.

Українські військові формування, номінально зараховані в лютому 1943 року до УВВ, можна поділити на дві основні категорії:

1) сформовані майже в кожному обласному й деяких районних центрах Східної, Центральної України та Волині охоронні батальйони, які з появою терміну «УВВ» з метою піднесення їх престижу в очах вояків – українців, почали називати куренями УВВ;

2) українські курені, сотні та чоти, які вишколювали, озброювали й використовували сухопутні війська, тобто піхота.

Окремо при УВВ був сформований відділ пропаганди, де помітну роль відіграв Кирило Дацько, який починає працювати співробітником, а з часом стає керівником створеної української секції відділу (батальйону) пропаганди військових кореспондентів СС. Відома з грудня 1943 року як полк пропаганди СС імені Курта Еггера (*нім. SS-Standarte Kurt Eggers*) ця частина брала участь у підготовці акцій пропаганди для країн Східної Європи. Поступово навколо К. Дацька об'єдналися кілька колишніх молодих офіцерів – українців із Червоної армії, які в німецькому полоні змінили своє ставлення до СРСР. Очолюваний ним відділ пропаганди УВВ ставив головним завданням ідеологічну мотивацію необхідності УВВ для українського визвольного руху та дій проти психологічного наступу комуністичної пропаганди. Ідеологічно – моральні основи УВВ мали впливати з ідеологічно-духовних принципів Армії УНР.

Одним із напрямків діяльності К. Дацька було створення українських шкіл пропагандистів. Перші такі школи виникли влітку 1943 року, зокрема підготовку курсантів було впроваджено в Іббенбюренському та Мюнстерському спеціальних таборах, на чолі яких стояли німецькі військові та ряд українців – емігрантів, переважно з гетьманців П. Скоропадського. Курсанти набиралися з таборів військово-полонених на території Німеччини, основою політичної підготовки курсантів була українська державницька риторика без виразних ухилів в антисемітизм, а скоріше в антирадянський, навіть антиросійський бік, з відповідним реверансами на адресу Рейху.

Також варто згадати українські підрозділи УВВ в Люфтваффе. Більшість українських пілотів УВВ була зосереджена в Східній ескадрі генерала Генріха Ашенбреннера та кількох розрізнених авіаційних групах. Восени 1944 року пілоти-офіцери УВВ написали листа Герману Герингу з проханням сформувати повноцінні українські військово-повітряні сили, аргументуючи тим, що частини УВВ вже давно служать при Люфтваффе, але це прохання так і не встигли розглянути до завершення війни. Окрім пілотів, УВВ мало свої формації при Люфтваффе з охорони аеродромів та інженерні частини. Серед найвідоміших пілотів українців були офіцери Герберт Київський, Андрій Сушко, Павло П'янчук та інші. Доля офіцерів склалася по-різному. Офіцер Герберт Київський дослужився до рангу майора. Майор Андрій Сушко був асом Люфтваффе, на його рахунку 13 (за іншими даними 15) збитих ворожих літаків. Після війни був виданий радянському керівництву як військовий злочинець. Павло П'янчук народився 24 травня 1911 року в селі Кривуші

Кременчуцького повіту на Полтавщині. В 1930 році він вступив до технікуму зв'язку в Харкові, після закінчення якого в травні 1933 року мобілізований до Червоної армії, а після служби зарахований до штурманської школи, яку закінчив у 1937 році. Від 1942 року воював в ескадрильї з колишніх військовослужбовців радянської армії в авіації Німеччини. «Вже ставши добровольцем УВВ, я зробив 31 бойовий виліт», – писав він в автобіографії наприкінці листопада 1944 року до пресового органу УВВ газети «Український Доброволець» [3, с. 3].

Підрозділи Українського Визвольного Війська брали участь у багатьох подіях європейського театру Другої Світової війни – від оборони Норманського узбережжя до боїв на Кубані, останню битвою УВВ стали вулиці Берліна. Після утворення Української національної армії (УНА) підрозділи УВВ мали бути включені до неї, але через брак часу рішення не було реалізовано повністю. На відміну від РОА, частини УВВ були розпорошені, і штаб не мав змоги координувати та відстежувати всі підрозділи.

Саме ця ситуація стала однією з причин невідомості та невивченості УВВ. Інша причина полягає в рішенні Ялтинської конференції про обов'язкове повернення після війни всіх мешканців Радянського Союзу. Більшість учасників УВВ складалась із мешканців України, тож більша їх частина була передана Москві, де їх чекали розстріли. Людські життя ставали розмінною монетою в політико-ідеологічному протистоянні. Для радянської ідеології ці люди були ворогами, які зі зброєю в руках воювали проти. Ідея відродження української державності цією ідеологією також не сприймалася й переслідувалася. Отже, для переможного Радянського Союзу вони однозначно були ворогами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / Львівський національний університет ім. Івана Франка; Канадський інститут українських студій Альбертського університету. Львів, 2003. 686 с.
2. Краківські вісті. 31 березня 1943. Ч.67 (805) ; Львівські вісті. 25 вересня 1943. Ч.65 (485). <http://diasporiana.org.ua/periodika/6660-ukrayinskiy-dobrovolets-1944-ch-35/>
3. Український Доброволець. Орган Українського Визвольного Війська. Берлін, 1944. Ч.35. – 4с. С.3 <http://diasporiana.org.ua/periodika/6660-ukrayinskiy-dobrovolets-1944-ch-35/>

СТРАТЕГІЯ «ВІЙНИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ» ЯК ПРИКЛАД ГІБРИДНОЇ ЗАГРОЗИ

В останні роки в політичних, військових та академічних колах все частіше звучить термін «гібридні загрози». Прикладом такого становища може слугувати документ Європейського центру передового досвіду боротьби з гібридними загрозами з красномовною назвою «Ми живемо в епоху гібридних загроз», так званий Hybrid CoE. Згідно з цим документом, гібридні загрози – це методи та дії, спрямовані на вразливість опонента. Ця вразливість може проявлятися в різних явищах і процесах, зокрема в історичній пам'яті, законодавстві, старих практиках, геополітичних факторах, поглибленій поляризації суспільства, технологічних недоліках, ідеологічних відмінностях тощо. Якщо інтереси та цілі ініціатора використання гібридних методів діяльності не будуть досягнуті, ситуація може перерости в гібридну війну, де роль військових та насильства значно зростає [3].

В сучасних дослідженнях подано декілька моделей використання та протидії гібридним загрозам, наприклад, методи асиметричної війни, створення стратегічних карт, стратегія «війни нового покоління». Остання створена російськими військовими – так звана доктрина Герасимова, що надає переосмислення сучасному поняттю міждержавного конфлікту і ставить військові дії в один ряд з політичними, економічними, інформаційними, гуманітарними та іншими невійськовими заходами. Спробуємо проаналізувати її на основі висновків Центру безпеки та стратегічних досліджень Національної академії оборони Латвії. За твердженням директора Центру Яніса Берзіша, російські військові розробили стратегію, яку вони називають «Війна нового покоління», що поєднує «асиметричну, нелінійну, нетрадиційну тактику із сучасною формою традиційної війни». Стратегія складається з восьми послідовних фаз, кожна з яких не є принципово новою, але поєднання фаз та їх послідовність на фоні використання сучасних технологій, являє собою серйозну загрозу [1, с. 1; 2]:

- перша фаза: невійськова асиметрична війна (охоплює інформацію, моральні, психологічні, ідеологічні, дипломатичні та економічні заходи);
- друга фаза: спеціальні операції з метою введення в оману політичних та військових лідерів шляхом узгоджених заходів, що проводяться через дипломатичні канали, засоби масової інформації та вищі урядові та військові відомства, пов'язані з витоком неправдивих даних, наказів, директив та інструкцій;
- третя фаза: залякування, обман і підкуп урядових та військових діячів з метою змусити їх відмовитися від службових обов'язків;

- четверта фаза: використання дестабілізуючої пропаганди з метою посилення незадоволення серед населення, яке посилюється приходом російських груп бойовиків та ескалацією підривної діяльності;
- п'ята фаза: створення в країні, яка обрана об'єктом гібридних загроз, спеціальних «незахищених» зон, блокування її економічної діяльності, широке використання приватних військових компаній у тісній співпраці з озброєними опозиційними силами всередині країни;
- шоста фаза: початок військових дій, яким безпосередньо передують масштабна розвідувальна та підривна діяльність усіх типів, форм, методів і сил, включаючи сили спеціальних операцій, зокрема, космічна, радіо, радіотехнічна, електронна, дипломатична розвідка, промислове шпигунство та ін.;
- сьома фаза: цільова інформація, електронні війни та аерокосмічні операції в поєднанні з використанням високоточної зброї, запущеної з різних платформ (далекобійна артилерія, озброєння на основі нових фізичних властивостей, наприклад мікрохвилі, радіація, радіологічні та екологічні катастрофи, не летальна біологічна зброя);
- восьма фаза: дроблення решти точок опору, знищення вцілілих підрозділів противника за допомогою спеціальних підрозділів учасників операції.

До завдань цієї роботи не входить аналіз конкретної ситуації в нашій країні, але ризикнемо зробити припущення, що ми стали одним із плацдармів випробування цієї стратегії. Отже, вочевидь, існує істотна потреба в осмисленні повного масштабу загроз та війни. Це, звичайно, є складним і проблемним завданням, оскільки обман і заперечення є ключовими рисами гібридної загрози, де основна увага приділяється війні іншими засобами, а кінцевою метою є виграти війну без будь-яких битв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bērziņš, Jānis. Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian defense policy. *Riga: National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Studies*. 2014a.
2. Bērziņš, Jānis. Russian "New Generation Warfare": More democracy is the solution. Deterrence Paper No. 5, January 29 Washington: *Center for European Policy Analysis*. 2014b.
3. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. URL: <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats> (Електронні ресурси)

«NO PASARÁN!» ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ (ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ)

Фраза, що з іспанської мови перекладається як «Вони не пройдуть», стала широко відомою після подій Громадянської війни в Іспанії 1936-1939 рр. як антифашистське гасло й означає тверде рішення виконати певну дію, певне завдання. Таким завданням стало визначення найбільш поширених історичних міфів вітчизняної історії. Поштовхом до написання тез послугувала стаття з красномовною назвою «Перша світова війна за історію» О. Гончаренка, в якій автор із занепокоєнням пише про те, що «історія не тільки стала елементом маскульту, а й позбавилась експертизи як необхідної умови існування. Академічні вчені втратили монополію на інтерпретацію подій минулого і більше не могли обороняти науку від інструменталізації» [1]. Проблема інструменталізації історії задля політичних цілей, ідеологічна вмотивованість характеристики історичних подій, явищ, процесів серйозно турбують і фахівців, і свідоме суспільство. В уже згаданій статті автор закликає «не уникати гострих тем, а запускати діалог, в якому буде формуватися наш спільний наратив» [1].

Таких гострих тем вітчизняна історія надає багато, і більшість із них пов'язані з проблемами історії української державності, історії формування українського народу, внеску української культури до загально цивілізаційної скарбниці тощо. Спробуємо визначити коло питань кожної з цих проблем.

На перший план в останні роки вийшла проблема історії української державності, зокрема основних її етапів, досягнень та недоліків, уроків та результатів. Майже кожний період її існування має суперечливі трактування, наприклад, місце і роль Київської Русі-України у вітчизняній та світовій історії, феномен українського козацтва як носія державницьких ідей, значення Гетьманщини в історії державності, визвольні змагання сторічної давнини та ін. Однак найбільш вразливою все ж, на нашу думку, є проблема формування українського народу, яка починається з відмови представників деяких зарубіжних історичних шкіл взагалі визнавати наявність окремого українського народу, а тим більше говорити про етапи його формування. Серед тих, хто визнає наявність, існують різні точки зору щодо української народності, нації, лідерів, носіїв передової національної самосвідомості.

Не залишається поза увагою й питання української культури, де коливання в оцінках мають величезну амплітуду – від прийняття другорядності та неповноцінності її результатів до визначення її як основи світової культури. Не додають позитиву й спроби вітчизняних авторів, які далеко не завжди є фахівцями, подати, наприклад, міфологічну Атлантиду частиною української території, а нашестя гіксосів у Давньому Єгипті подавати як похід частини населення з території сучасної України [2].

Як же виглядає вихід із цієї ситуації на думку майбутнього магістра

історії? По-перше, тільки професійне фахове висвітлення історії, з опорою на першоджерела, з перевагою розуму над емоціями. По-друге, учасники запропонованого О. Гончаренком діалогу при всій різноманітності думок та оцінок, мають однозначну позицію в оцінці сучасної української держави як безповоротного і беззаперечного історичного факту, а її історичної перспективи як поступального шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко О. Перша світова війна за історію. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/04/16/7248163/>
2. Пироженко В.О. Легенди та міфи української історії. URL: <https://hvylya.net/analytics/c4-2009-04-12-12-01-18/2010-08-12-15-18-58.html>

Данило Петухов
Науковий керівник – ст. викладач Стуканова Ю. Р.
м. Бахмут

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛЕРОБИ В КАНАДІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Еміграційні процеси, які відбувалися в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., мають відображення в сучасному світі. Багато українців обирають життя і працю за межами батьківщини. Вивчення витоків цих процесів дозволяє відповісти на низку питань, серед яких: які зміни відбулися? Чи залишилось землеробство основою трудової діяльності українських емігрантів сьогодні, як це було в минулому?

Серед тих науковців, хто приділяв увагу розгляду трудової діяльності українських землеробів у Канаді, були: А. Шлепаков, В. Чумер, М. Марунчак, Ф. Заставний. Так, А. Шлепаков у праці «Українська трудова еміграція у США і Канаді (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (1960) [4] досліджує аспект трудової діяльності емігрантів із України, використовуючи як офіційні, так і неофіційні джерела. Цінність роботи підвищує наявність спогадів очевидців подій, статистичні дані. Праця В. Чумера «Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді 1892–1942» (1942) [3] викликає значний інтерес тим, що переважно базується на джерелах особового походження, що дозволяє побачити ситуацію «зсередини». Василь Чумер залучив спогади людей із різних соціальних прошарків, що дозволяє відчутти соціальні настрої в перші роки еміграції, демонструє відповіді на питання стосовно вибору трудової діяльності тощо. М. Марунчак є автором цілої низки праць, які були оприлюднені в Канаді, а саме: «Michael H. Marunchak The Ukrainian Canadians: a History» (1991), «Марунчак Михайло Г. Історія українців Канади: В 2 т.» (1991) [2], «Марунчак Михайло Г. Студії до історії українців Канади» (1965). Це ґрунтовні дослідження, в яких багато уваги приділено всім етапам

української еміграції, проблемі формування на нових землях української діаспори, зокрема, в Канаді, де він сам жив. Також він показав соціально-економічні складнощі, з якими стикалися емігранти. Варто також відзначити працю Ф. Заставного «Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах» (1991) [1], в якій досліджується створення української діаспори по всьому світі, в тому числі на території Канади.

Метою роботи є вивчення постатей перших українських землеробів Канади (кінець XIX – початок XX ст.). Її завданнями є: з'ясування сфери діяльності перших українських емігрантів у Канаді, складнощів, з якими вони стикалися, розкриття причин вибору землеробства як основного заняття.

Слід сказати, що саме в землеробській сфері працювала більшість українців, які емігрували до Канади в той час. Так, А. Шлепаков, досліджуючи тему еміграції до Канади і Сполучених Штатів Америки, стверджує: «Якщо навіть немає змоги визначити точно кількість зайнятих в землеробстві іммігрантів, то безперечним є те, що саме в землеробстві була найбільша порівняно з іншими галузями кількість українців» [4, с. 116]. До такого ж висновку прийшов і дослідник М. Марунчак: «...бачимо, що українські поселенці спрямовували свої кроки на захід Канади і гомстедство, тобто рільництво було їх основним заняттям та ціллю» [2, с. 47].

Стосовно Канадських територій, на яких утворювались перші українські господарства, то ми можемо виділити південь Канади, поблизу з кордоном зі Сполученими Штатами Америки, а саме: починаючи з південного сходу Манітоби, закінчуючи Британською Колумбією. І, як зазначає дослідник Ф. Заставний, в «окремих округах українці становлять 25–35% всього населення (площа цієї смуги, витягнутої з південного сходу на північний захід, становить близько 220 тис. км²)» [1, с. 48].

Які основні причини спонукали більшість українців у Канаді займатись саме землеробством? По-перше, це «земельний голод» селянства на територіях західної України, а саме з тієї частини емігрувала більшість українців. На батьківщині майже кожен селянин мав на всю сім'ю не більше двох акрів, але, здійснивши еміграцію, він став справжнім володарем власної землі, яка складала 160 акрів. Друга причина – це те, що Канада на той час мала безліч необроблених земель, і українці брали активну участь у заселенні і освоєнні багатьох територій, серед яких були провінції Альберта, Манітоба та інші. Звісно, все це робилось за активної підтримки місцевої влади [4, с. 116].

Важливо сказати, що більшість перших українців-землеробів зіткнулася з багатьма складнощами, передусім, серйозними фінансовими проблемами. Підтвердження цьому можемо знайти в спогадах еміграційного агента з Едмонтона, який писав про те, що грошей ледве вистачило б на тижневий запас їжі, а роботу в той час знайти було дуже важко [4, с. 113]. Стосовно цього В. Чумер наводить багато розповідей очевидців. Зокрема, прикладом можуть бути спогади К. Загарійчука з Смоки Лейк в Альберті, який емігрував з села Топорівці на Буковині до Канади у 1898 році. Він писав наступне: «Це було в осені і я рішився піти пішки до Форт Саскачевану і там десь у фармарів наймитись до роботи. Там у німця нанявся я копати бараболу. І за тижень

заробив десять міхів бараболі. Це було найбільшим моїм щастям, бо було запевнення, що не помremo в зимі з голоду. І коли я написав до жінки, що я заробив десять міхів бараболі, то вона не повірила, а прийшла п'ятдесят миль пішки, аби наочно перевірити, чи то правда... Жінка моя тоді, як клякла над тою бараболею, то з годину молилася» [Цит. за: 3, с. 50]. Треба враховувати, що історія сім'ї Загарійчука не була поодиноким, схожих випадків було дуже багато, підтвердження цьому ми можемо знайти в його ж оповіді: «І на весні, як намі люди довідалися, що в мене є бараболя на насіння, то 20-ть миль здалека приходили просити... вони очка в бараболі вирізували і клали в землю... осередок варили на росіл і тим малі діти годували, бо молока не було...» [Цит. за: 3, с. 50].

Через відсутність грошей більшість емігрантів мали нестачу належного сільськогосподарського інвентарю. Інші суттєві складнощі були пов'язані з особливостями ландшафту. Річ у тому, що багато з тих земель, які видавалися для емігрантів, були у лісистих, кам'янистих та інших важкодоступних місцевостях. Для обробки таких територій був потрібний інвентар, якого, як ми писали вище, в українських землеробів не було. Через це більшість із них брали займи в містах, які, в свою чергу, як правило, знаходились на далекій відстані від ферм, що значно ускладнювало можливість збуту та покупки всього необхідного. Ще одним із факторів, що ускладнював обробку нових земель, були погодні умови, а саме – різноманітні стихійні лиха, особливо пожежі. З цього приводу газета «Канадський фермер» випуском за 26 квітня 1906 року зазначає: «Зі всіх сторін Манітоби рапортують о огнях, які спричинили фермерам не мало шкоди. Огні повстають на преріях, а також горять і ліси, бо весна суха. Найбільше згоріло сіна, а в декотрих місцях погоріли хати і будинки господарські з худобою і збіжжям» [Цит. за: 4, с. 117–120].

Першими землеробами, які ще не мали власної землі, але активно працювали у сільському господарстві, були Іван Пилипів і Василь Єлиняк з Небилова Калуського повіту [4, с. 115]. Пізніше І. Пилипів привіз з батьківщини свою сім'ю з деякими односельчанами. У перші роки перебування в Канаді вони займалися найманою працею на різних фермах, зокрема, в районі Манітоби. Але до 1894 року більшість із них опинилися в околицях Бівер Крік і Бівер Лейк, Альберта, вказані поселення фактично були одними з перших землеробських поселень цих територій [3, с. 47].

Першим землеробським поселенням українців на території іншої провінції – Манітоби – можна вважати Стюартбурн, засноване у 1896 році. Серед тих, хто брав участь у заснуванні цього поселення, були такі українські родини, як-от: Прибіжанські, Подольські, Пригорські та інші. За наступні два роки були засновано багато інших українських поселень: Сенді Лендс, Мензі, Шоал Лейк, Тюлон, Плезент Гом, Сифтон, Пайн Рівер, Гімлі та інші [3, с. 47].

Першим із українських емігрантів, хто став повноправним власником землі, був Федько Фугр. Приїхавши з села Висоцько, що знаходилося в повіті Ярослав на Галичині, він в 1896 році з сім'єю потрапив в околиці Раббіт Гілл, Альберт, де придбав власну ферму [3, с. 32]. Вже після нього скуповування українцями власної землі в Канаді стало звичним явищем. Підтвердженням

цьому є той факт, що з 1900 по 1906 рр. кількість заявок на гомстеди зросла на 500% [2, с. 116]. Сам процес придбання землі включав в себе низку обов'язкових умов: емігрант повинен був бути старше 18-ти років, зробити вступний внесок у розмірі 10-ти доларів, жити на цій землі не менше 3 років і обробляти не менш ніж 30 акрів землі, за це він отримував у власне господарювання 160 акрів [4, с. 117].

Таким чином можна сказати, що землеробство було основою діяльності українських емігрантів Канади в кінці XIX – на початку XX ст. Причини цього явища полягали в «земельному голоді» селянства з західної України, наявності в Канаді великої кількості вільних територій для сільського господарства. Основними складнощами, з якими зіткнулися перші українські землероби, були: економічні проблеми, нестача коштів та господарського інвентарю, складнощі з погодними умовами і ландшафтом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заставний Ф. Д. Українська діаспора : розселення українців у зарубіжних країнах. Львів: Світ, 1991. 120 с.
2. Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Вінніпег : Українська Вільна Академія наук, 1991. Т. 1. 1991. 464 с.
3. Чумер В. Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді 1892–1942. Едмонтон, Алберта, 1942. 189 с.
4. Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція у США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). К. : Вид-во АН УРСР, 1960. 201 с.

Марина Плахтій
Науковий керівник – доцент Євсеєнко С.А.
м. Бахмут

ДО ІСТОРІЇ, ВИДІВ ТА ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Звернення до теми зброї стало наслідком останніх подій в Україні, коли ми знов повернулися до необхідності мати боєздатну армію, посилити військово-патріотичне виховання, згадувати славетне бойове минуле нашого народу. Школа, як важливий етап формування особистості, має спеціальний предмет «Захист України», який саме з такою назвою внесено до шкільної програми саме цього року. «Захист України» – обов'язковий для вивчення в 10-11 класах. Його мета – надати учням знання та вміння для оборони країни, навчити їх діяти в надзвичайних ситуаціях. Учні вивчають предмет на уроках та під час навчально-польових і навчально-тренувальних занять. Так визначило завдання предмету Міністерство освіти та науки [4].

Наше завдання полягає у визначенні історичних аспектів розвитку вогнепальної зброї. Спочатку дамо визначення поняття «зброя». Зброя – це

сукупність технічних пристроїв та засобів, які застосовуються для ураження живої сили противника, його техніки, споруджень та інших цілей під час ведення бойових дій. Тобто, зброя – це будь-який засіб для боротьби з ким-небудь чи чим-небудь, для досягнення будь-якої мети.

Існує декілька класифікацій стрілецької (вогнепальної) зброї: за призначенням (бойова, мисливська, спортивна та ін.), за бойовими можливостями (пістолет, револьвер, автомат, рушниця, гвинтівка, карабін, кулемет), за джерелом енергії (вогнепальна, пневматична, механічна, електрична), за калібром (малокаліберна, крупнокаліберна), за конструкцією ствола (гладкоствольна, нарізна та ін.), за ступенем автоматизації (автоматична, самозарядна), за кількістю осіб (групова, індивідуальна).

Людство користувалося зброєю з прадавніх часів. Найпростішими видами зброї є палиця чи камінь, які неважко знайти будь-де. Спочатку основним призначення зброї було полювання, пізніше – захист. Але вже в найдавніші часи зброя стала використовуватися також для нападу та оборони в сутичках різних груп людей. Найбільш древніми археологічними знахідками, які можна без сумніву класифікувати як зброю, є шенгенські списи. Пізніше з'явилися лук та стріли, які вдосконалювалися впродовж кількох тисячоліть.

Використання металу для виготовлення зброї почалося ще з часів енеоліту. До того основними матеріалами були дерево, кістка та оброблений камінь. З початком залізної доби почалося виробництво зброї із заліза, і вона була вже не така примітивна як спершу. Перша зброя із заліза поступалася бронзовій за якістю, однак вона була доступнішою завдяки більшій поширеності залізної руди.

З винаходом бронзи почалася бронзова доба. У цей час з'явилися перші фортифікаційні споруди, а з ними й засоби руйнування мурів – тарани, а згодом – і катапульти.

Широке застосування вогнепальної зброї почалося в кінці епохи Середньовіччя. У XIV столітті стрілецькою зброєю були гармати, зменшені настільки, що можна стріляти з руки, рушниці або гаківниці. Тоді ж з'явилися перші рушниці з гнотовим замком: за Заході – аркебузи, на Русі – пищалі.

На початку XVI століття в арміях європейських держав стали використовувати більш досконалі гнотові рушниці – мушкети.

Велике значення для розвитку стрілецької (вогнепальної) зброї мав перехід від гнотових замків до кременевих та колісцевих. Ця гладкоствольна дульнозарядна зброя проіснувала до XIX століття.

До етапів розвитку вогнепальної зброї можна віднести;

I етап – тривалий період, включаючи Середні віки. Зброєю слугували лук і стріли, копіє, праща, бойова сокира, меч, кинджал і алебарда.

II етап – XI – XII століття. З Китаю до Європи був завезений порох. Саме тоді почали створювати вогнепальну зброю з запальним фітелем.

III етап – XV – XVI століття. Винахід колісцевих ударно-кременевих замків.

IV етап – справжній переворот у конструкції стрілецької (вогнепальної) зброї. Було створено ударний капсуль (патрон). У 1799 році англійський хімік

Е. Говард винайшов гримучу ртуть, а в 1807 році шотландський священник О. Форсайт отримав патент на ударний капсуль. V етап – кінець XVIII – початок XIX століття. Створена куля, виготовлення стволів з нарізами. Створення унітарного патрону.

V етап – XIX – XX століття. Найважливіший етап у розвитку зброї – винахід нітроцелюлози, яка дала можливість значно збільшити об'єм та тиск порохових газів. Це стало початком створення напівавтоматичної та автоматичної зброї.

Таким чином, підводячи підсумок, можна зауважити, що стрілецька (вогнепальна) зброя стала проривом у військовій справі. З її появою підвищилась вразливість живих цілей, збільшилась дальність ураження, з'явилася нова лінійна тактика ведення бою. Але спершу були і недоліки. Головним із недоліків була ефективність вогню. За одну хвилину найдосвідченіший стрілець міг зробити лише три постріли. В таких умовах, справою честі будь-якого майстра-зброяра було винайдення швидкострільної зброї – зручної, влучної, зі швидким перезарядженням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жук А.Б. Стрелковое оружие. Революеры, пистолеты, винтовки, пистолет-пулеметы, автоматы. М.: Воениздат, 1992. 735 с.
2. Захист Вітчизни : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. // І. М. Гарасимів, К. О. Пашко, М. М. Фука, Ю. П. Щирба. Тернопіль : Астон, 2018. 256 с.
3. Мак-Нил Уильям. В погоне за мощью: Технология, вооружённая сила и общество в XI-XX веках Пер. с англ. Тиграна Ованнисяна. М.: Территория будущего, 2008. 454 с.
4. Уряд перейменував шкільний предмет «Захист Вітчизни». URL: osvita.ua/school/71242/.

Катерина Плоскіна
Науковий керівник – доцент Волвенко Н.М.
м. Бахмут

ЗМІ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ТА МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ

Роль ЗМІ постійно зростає та має вплив на всі сфери діяльності суспільства. ЗМІ як ефективний ідеологічний апарат можуть як інтегрувати суспільство, так і роз'єднувати його. Газети, радіо, інтернет і телебачення є важливими механізмами формування суспільної думки. Тому не дивно, що ними часто користуються суб'єкти політичної влади для досягнення певних інтересів. Крім того, ЗМІ допомагають підтримувати контроль над формуванням суспільної думки відповідно до панівної ідеології. У минулому

столітті, особливо в розвинених країнах, було відзначено, що засоби масової інформації ефективно використовуються як ідеологічний апарат влади з погляду формування громадської думки.

Наша держава має закони, які передбачають свободу слова й цензури: «Про інформацію», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про систему суспільного телебачення та радіомовлення України», «Про телебачення та радіомовлення» [5]. Проте їх практичне застосування ускладнене розбіжностями, тим, що недостатньо уваги приділяється інформаційній безпеці масової свідомості. Інформаційно-культурний простір України ще перебуває на стадії розвитку, що ускладнює практичне застосування цих законів. Люди здебільшого реагують на сенсаційні новини, скандали, але не перевіряють вірогідність даних і не розвивають критичного мислення. За даними нещодавно опублікованого дослідження «The Science Post», 70% людей читають лише заголовки [7]. Усе це зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

У випадку, коли ЗМІ виступають як знаряддя об'єднання нації й база формування національної самосвідомості, вони мають позитивне значення. Проте не всі новини є правдивими, а часто створюються спеціально для формування певних настроїв. Дослідженням різних аспектів функціонування засобів масової інформації та проблем інформаційної політики й інформаційної безпеки та гігієни приділяли увагу такі дослідники, як І. Ющук, В. Шкляр, Т. Возняк, О. Мелещенко, Д. Деннінг, В. Здоровега, М. Жулинський, О. Гриценко, В. Миронченко, С. Чукут, О. Юдін, В. Богуш та ін.

Об'єктом дослідження ми обрали ЗМІ. Відповідно, **предметом** є ЗМІ як механізм формування громадської думки і знаряддя керування суспільними настроями. **Мета** роботи – з'ясування загального інформаційного ефекту медіа та наведення прикладів поведінки для формування інформаційної гігієни громадян. Отже, дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) визначити види та функції ЗМІ;
- 2) з'ясувати значення ЗМІ в процесах керування громадськістю;
- 3) розглянути ЗМІ в ролі чинника політичної маніпуляції;
- 4) навести способи розпізнавання маніпуляцій та захисту від них.

Очевидно, що засоби масової інформації володіють широкими можливостями. Їх часто називають неформальною «четвертою владою» – терміном, який приписується Томасу Карлайлу. ЗМІ – це друковані та аудіовізуальні знаряддя, що є інструментом впливу не тільки на громадськість, а й громадськістю на органи влади [4]. Це щоденне джерело актуальної інформації, але і спосіб маніпуляції, агітації, пропаганди в політичній і соціальній сферах.

Видами, або групами засобів комунікації є преса, телебачення, радіо, інтернет, для яких характерна доступність і масовість. Крім того, ЗМІ виконують такі функції: розповсюдження інформації та знань, соціальну, комунікативну, ретрансляційну, критичну, мобілізаційну, інноваційну, пропагандистську та функцію формування суспільної думки [6].

Вплив мас-медіа помітний у розвитку державної свідомості, формуванні інтелігенції та політичної еліти [2]. Деякі теоретики вважають, що ЗМІ є нейтральними, але водночас формують цінності та культуру аудиторії. Але інші заперечують це, наводячи аргумент, що деякі громадяни не поділяють цінностей, нав'язаних державними інститутами. Ця проблема активно розвивалася в контексті дослідження впливу ЗМІ на аудиторію. У перші десятиріччя XX століття більшість науковців, що зазнали впливу біхевіоризму, вважали, що певний тип медіа-контенту викликає певні передбачувані соціальні реакції. У другій половині XX століття панівною стала думка про те, що засоби масової інформації не формують і не змінюють поведінку, а лише підсилюють вже наявні зразки поведінки людини [1, с. 104]. Ми, зі свого боку, не виключаємо маніпулятивної ролі ЗМІ.

Реалізуючи свої функції, ЗМІ можуть розвивати, змінювати або, навпаки, деструктуризовувати нашу свідомість. Негативна роль є проблемою, оскільки деякі канали інформації, що є залежними, контролюються чи то державою, чи то певними політичними партіями або особами, які можуть використовувати медіа у власних інтересах. Якщо ці люди володіють видавництвами чи телеканалами, то зміна громадської думки на свою користь не викликає проблем.

ЗМІ чинять глибокий вплив на ідеологію, цінності та політичну позицію людей. Нові технології спрямовують увагу громадськості за межі традиційних засобів масової інформації: тепер у будь-який момент можна переглянути нові записи того чи іншого видання. Проте необхідно зберігати уважність: «незалежні» ЗМІ під впливом фінансових кіл чи політичних угруповань можуть працювати на їхні приватні чи корпоративні інтереси. Це наводить на думку про політичні маніпуляції шляхом надання неконструктивної неадекватної інформації [3]. У кризові періоди люди схильні легше піддаватися такому впливу, пропаганді та маніпуляції.

У маніпулюванні насамперед використовують засоби масової інформації, які дозволяють проектувати психіку населення, спрямовувати нашу поведінку у потрібному напрямку. У такому випадку наголос робиться на вмілому застосуванні законів психології, некритичному мисленні, політичній недосвідченості читача або слухача. Варто зазначити, що з усіх видів ЗМІ найбільшу тенденцію до маніпулювання демонструє телебачення [6].

Можна виділити три типи маніпулятивних новин. По-перше, інформація може бути неправдивою без наміру зашкодити через помилку, неуважність, чутки. По-друге, її можуть поширювати навмисно, щоб донести якусь ідею або посіяти сумніви. Часто сфабриковані факти поєднують з правдою для більшої вірогідності. І по-третє, може надаватися правдива інформація щодо певної особи чи організації, яка спрямована на те, щоб зашкодити їхній репутації.

Для розпізнавання маніпуляцій необхідно перевіряти інформацію з різних джерел, довіряти тільки найбільш перевіреним із них, за можливості спостерігати трансляції подій наживо без суб'єктивних висновків і споживати новини помірними дозами. Слід обережно ставитися до інформації, перевіряти «експертів», щоб не стати «жертвою» маніпуляцій. Найбільш надійними є

першоджерела, тому важливо звертати на них увагу.

Отже, оскільки ми не здатні з'ясувати всю потрібну інформацію самостійно, суспільству доводиться покладатися на ЗМІ. Незважаючи на своє позитивне значення у сфері інтеграції громадськості та підтримки національної свідомості українців, ЗМІ залишаються одним із інструментів, який має маніпулятивні можливості. Перспективи подальших наукових пошуків у сфері комунікацій зумовлені потребою аналізу чинників інформаційних впливів на суспільство та захисту нашого інформаційно-культурного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід. Київ: «К.І.С.», 2002. 264 с.
2. Лизанчук В. Феномен невмирущості нації. *Наукові записки АН ВШ України*. 2004. Вип. 6. С. 74–81.
3. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. За ред. М. В. Поповича. К.: УЦДК, 2005. 328 с.
4. Нестерович В. Ф. Вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів через засоби масової інформації. Луганськ: Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, 2014. № 2. С. 96–103.
5. Сучасний стан та необхідність реформування інформаційного законодавства. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9249
6. Хорошко В., Хохлачова Ю. Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина 1. *Безпека інформації*. 2016. Т. 22, № 3. С. 283–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bezin_2016_22_3_9.
7. Study: 70% of Facebook users only read the headline of science stories before commenting. URL: <http://thesciencepost.com/study-70-of-facebook-commenters-only-read-the-headline/>

Анастасія Пожидаєва
Науковий керівник – доцент Пожидаєва Н.П.
м. Бахмут

FAILURE OF HIGH-BUDGET DISNEY MOVIES AT THE BOX-OFFICE: REASONS AND PROBLEM SOLUTIONS

The study addresses the era in the Disney history called Experimental or Post-Renaissance Era, the second Dark Age of the studio, which was contrasting dramatically with Renaissance Era (between 80's – 90's).

This era brings to life a number of films which, for one reason or another, did not become as successful, either critically or financially, as those of the Disney Renaissance. The beginning of the Disney Post Renaissance was marked as experimental, as Disney started testing the waters with a new and progressive

approach. During the Disney Post Renaissance era the studio experienced the increasing need for CGI animation, and yet Disney failed at preserving the legacy inherited from the Disney Renaissance movies, despite their experimental achievements in storytelling, music and character development. One of the main reasons of this failure that is worth mentioning was the seventy years old filmic layout, which did not change throughout all these years and interfered with Disney's bold experiments [1]. Not every big budget project should necessarily be a success. Not every cartoon character will turn into a brilliant brand image. Disney studio is not an exception, it also had its ups and downs, and during the Post Renaissance era there were mostly downs.

One of the most essential parts in the promotion of an upcoming movie is its marketing campaign. A brand image is something that has become very important for the popularity of every kind of product in the market nowadays, and Disney is the company that succeeded greatly in this aspect. Its brand integration exists on so many levels and each movie, which they are producing or only going to produce, becomes well-known long before its cinematic release because of their pervasive promotion campaign. The ways, in which consumers are interacting with the Disney brand, vary from traditional print to radio, TV and internet. However, even though Disney studio had been known for thoughtful marketing strategies, they made almost no effort in promotion of certain movies which later as a result became total box-office flop.

Nowadays, big companies such as Disney itself have even more ways of promoting themselves. Good example of successful marketing strategy of Disney which keeps bringing universal acclaim to its production is use of its licensed characters on third-party products. Disney's narratives are often perceived as more real than the source texts or historical events they represent. The market dominance of Disney Corporation lies in the balanced functioning of advanced technology, special technique and culturally acceptable composition.

Both children and adults take in animation as something unreal or fictional. In Disney, reality and fantasy do not compete but combine in a funny way with their accuracy and historical precision. Not many of the Disney Post Renaissance cartoons were really successful and pulled in great box office numbers. So, it was quite predictable for Disney to go back to princesses, musicals and love stories. Disney formula of success, which can be worded as an invitation to adventure, still continues to attract both younger and older, male and female audiences [2].

Ultimately, the Neo-Disney period was a time of crisis for Disney's executives. With Pixar's influence transforming the animated feature in western cinema, Disney was forced to reassess its congruity among the prospective audiences. Ironically, this five-year period is perhaps the most consistently experimental in the Studio's history, containing a Package Feature, feature-length Science Fiction animation, and a Western parody. However, given the recent success of the largely traditional hand-drawn *The Princess and the Frog* (a film that was greenlit by John Lasseter — now Chief Creative Officer at Walt Disney and Pixar Animation Studios — following Disney's acquisition of Pixar in 2006) a return to the progressive freedom of the Neo-Disney period may prove difficult these days.

As a symbol of American culture and middle-class family values, Disney

actively addresses both parental and adolescent imagination as it works hard to transform every child into a lifetime consumer of Disney products and ideas. Disney appears one of the least discouraged in attempting to influence public discourse and undermine the social and political capacities necessary for individuals to sustain even the most basic institutions of democracy. For these reasons, Disney means a lot to every viewer.

There is no doubt that Disney Corporation is an icon of family values. Its contribution to the development of animation at the global scale is unsurpassed. Its appeal to both conscientious parents and youthful fantasies contributes to broadening the cultural background of lifetime consumers of Disney products and services. Its dominance over public discourse is of great importance for every individual willing to bolster institutions of democracy. By way of conclusion we should say Disney matters to everyone.

Disney's reconsideration of its relevance for the next generation of cinema-goers ended up in the most consistently experimental period in the Studio's history.

ЛІТЕРАТУРА

1. All Time Worldwide Box Office for Walt Disney Movies. The Numbers. Accessed January 19, 2019. <https://www.the-numbers.com/box-office-records/worldwide/all-movies/theatrical-distributors/walt-disney>.
2. Finlo Rohrer. How Do You Make Children's Films Appeal to Adults? BBC News. December 16, 2009. Accessed April 15, 2019. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8415003.stm>.

Поліна Рибалко
Науковий керівник – ст. викладач Стуканова Ю. Р.
м. Бахмут

УКРАЇНСЬКІ ТЕАТРИ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Роки Другої світової війни та нацистської окупації істотно вплинули на життя людей, у тому числі й на духовне. Культурна діяльність мала відбуватися в умовах воєнного часу. Це стосувалося і українського театру. Незважаючи на окупаційний режим, театри не припинили своєї діяльності. Вивчення та аналіз специфіки розвитку української культури в екстремальних умовах нацистської окупації (1941-1944 рр.) набуває особливої значущості в останні роки.

До теми функціонування українських театрів в умовах нацистської окупації зверталися такі дослідники, як В. Гайдабура [3], Л. Бортник [2], Є. Проценко [6], С. Стельникович [7] та ін. Авторка цієї роботи також долучилася до вивчення окремих сюжетів теми, зокрема, в контексті проблеми виживання акторів в умовах Другої світової війни на прикладі спогадів В. Слаболицької (робота у співавторстві) [8].

Джерельною базою пропонованої роботи є спогади українських митців

Віри Слаболицької, що зберігаються в Бахмутському краєзнавчому музеї [1], та Олени Горчакової (опубліковані), які дозволяють повніше показати умови існування театральних діячів та обставини, в яких розвивалося мистецтво в роки нацистської окупації.

Історична еволюція театрів за В. Гайдабурою мала три основні етапи.

1-й етап – етап становлення (середина 1941 – початок 1942 р.). На цьому етапі починають формувати театральні трупи, які орієнтувалися на українську ідею.

2-й етап – етап відносно стабільної роботи (середина 1942 – середина 1943 рр.). Цей етап прикметний тим, що театри набули енергії та мистецька діяльність постала цілісною.

3-й етап – фінальний, позначений переломом у ході війни та поступовим відступом нацистів (середина 1943 – 1944 рр.). У цей час робота театрів дестабілізувалася, актори залишали СРСР. Також радянська влада почала репресувати тих митців, що були вимушені працювати на окупаційну владу [3, с. 323–324].

Зі слів історика А. Скоробогатова, «...в роки німецької окупації життя не зупинилось. Попри всі жахи війни, людська природа все ж брала своє. У короткі хвилини перепочинку люди згадували мирне життя, тяглися до культури. Та й німецька влада воліла урізноманітнити своє перебування в місті, задовольнити свої театральні та інші мистецькі потреби» [2, с. 65].

Із початком воєнних дій на території України значна кількість театральних митців змушена була виживати. Порятунком виявилася робота в театрах. Як згадує театральна актриса Віра Слаболицька в автобіографії (під час окупації перебувала у Перемишлі, Новомосковську), її було викликано до військової комендатури із вимогами про створення театру. Вона свідчить, що в роботі на сцені вона та її колеги по фаху побачили шанс уникнути угону до Німеччини [1, арк. 6]. Мемуари дозволяють зробити висновок, що такий само мотив був і в інших українських театральних митців. Відома українська балерина О. П. Горчакова теж виступала на сцені Юзівського (Сталінського) драматичного театру в роки окупації [6, с. 152].

Всі вказані фактори визначили те, що в умовах окупації почали працювати театри. Так, у Дніпропетровську 14 листопада 1941 р. було відкрито Український музично-драматичний театр (очолив радник відділу пропаганди Броуер, директор Голобородько), у жовтні 1941р. у Полтаві – Український музично-драматичний театр ім. М. Гоголя (німецький шеф театру обер-ефрейтор Зігфрід Пауль Вольфер) [2, с. 64].

З середини жовтня 1941 р. у Києві розпочинають підготовчу роботу три українські театри: міський Український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка (художній керівник І. Сагатовський, у трупі 45 акторів), музично-драматичний театр ім. Г. Затиркевич-Карпинської (художній керівник Ю. Григоренко) [2, с. 64].

Щодо театрів Донбасу, то в жовтні 1941 р. Сталінський музичний театр було перейменовано на Український музично-драматичний, а вже з середини 1942 р. театр став називатися Міський театр опери та балету. З липня 1943 р.

театр знову перейменовують на Фронтovu оперу – FRONT-OPER Stalino [6, с. 119].

Щодо репертуару офіційних театрів, він містив переважно класичні вистави українських музично-драматичних творів ХІХ ст., а також концерти з театральними постановками, сольними, дуетними, хоровими співами і танцями. Наприклад, в генеральному окрузі «Житомир» найбільш поширеними творами українських авторів були: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Маруся Богуславка», «Циганка Аза», «За двома зайцями», «Майська ніч» М. Старицького, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Назар Стодоля», «Катерина» Т. Шевченка, «Кум-мірошник, або сатана в бочці» В. Дмитренка [6]. З липня 1942 р. репертуар Маріупольського театру ім. Т. Шевченка поповнився українськими водевілями: «На перші гулі», «День правди», «По ревізії», «Кум і мірошник» [5].

Починаючи з 1942 р. також частина театрів, серед яких міський театр Вінниці, розпочали включати до свого репертуару твори європейських авторів, передусім, класику, як-от: «Граф Люксембург», «Весела вдова» Ф. Легара, «Травіата», «Ріголетто» Д. Верді, «Надуманий хворий» Ж.-Б. Мольєра, «Кармен» Ж. Бізе [7].

Українські дослідники відзначають, що, оскільки театри підпорядковувалися окупаційним інстанціям, за змістом репертуарів щільно стежили, щоб виключити можливість антинімецької пропаганди. Але це не зупиняло митців, і в театрах використовували «езопову мову». За допомогою цього прийому, актори у своїх виставах зашифровували протест, заклик до боротьби проти окупантів. Прикладом цього є випадок, що трапився під час п'єси «Маруся Богуславка» в міському театрі у м. Вінниця. Галина Ковальська, яка брала участь у цій виставі, голосно проголосила репліку «Клянусь отцем, що визволю усіх!». Цензори побачили у цьому натяк, і актрису було викликано до гестапо [7].

Іншим прикладом можуть слугувати автобіографічні спогади Віри Слаболицької, які дозволяють зробити висновок, що вона та її колеги по музично-театральній діяльності, обслуговуючи передусім німецьких солдат, водночас намагалися висловити своє ставлення до окупаційного режиму, закодовуючи його у пісенні слова концертних номерів. Зокрема, під час концерту, приуроченому до двохріччя окупації, яке німецька окупаційна влада урочисто відзначала, Віра Слаболицька в ролі режисера вдалася до такого прийому: «В спектакле «Степовий гість» в кінце весь состав подходил к рампе и пели: «Вже два роки у кайданах, терпим тяжкі муки, за що-ж боже милосердний нам послав ці муки». Слова з пісні козаків у турецькій неволі недвозначно відсилали до реалій життя в умовах окупаційного режиму [8, с. 151].

У роки жорстокої нацистської окупації театральні митці, отже, залучали місцеве населення до української культури та намагалися посилити національно-духовне виховання людяності. Тож можна сказати, що театри були осередком збереження української культури та загальнолюдських цінностей у середовищі українців, які стали заручниками окупаційного режиму, але їхні

вистави піддавалися німецькій цензурі [2, с. 67].

Таким чином, протягом трагічних років нацистської окупації театральна діяльність, незважаючи на жорстокість окупантів, й надалі не вгасала та відстоювала українську культуру та ідеї. В контексті розвитку українських театрів можна виділити три етапи. Репертуар переважно містив українські класичні драматургічні твори та концертні номери, часом – класичні твори європейських авторів. Під час вистав театральні актори використовували «езопову мову», тим самим закодовуючи у своїх репліках антинацистський смисл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахмутський краєзнавчий музей. КП 9744/ДС 1786, арк. 6–10 [Спогади артистки В. В. Слаболицької].
2. Бортник Л. А. Український театр у період окупації: форми організації, репертуар (1941–1944 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1119. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». Вип. 18. С. 63–70.
3. Гайдабура В. М. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944). *Український театр 20 ст*: колективна монографія. Київ, 2003. 512 с.
4. Горчакова Е. П. Прошедших дней воспоминанья. Донецьк, 2001. 23 с.
5. Демідко О. Маріупольський театр в роки німецької окупації. Частина 2. 2018. URL:<http://mrpl.city/blogs/view/mariupolskij-teatr-v-roki-nimetskoj-okupatsii-chastina-2> (дата звернення: 22.04.2020).
6. Проценко Є. О. Культурні процеси на Донбасі у роки Другої світової війни: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. Вінниця, 2019. 307 с.
7. Стельникович С. В. Театр на території генерального округу «Житомир» (друга половина 1941- початок 1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. №27. С. 131-136. URL:<http://eprints.zu.edu.ua/11142/1/2.pdf>. (дата звернення: 22.04.2020).
8. Стуканова Ю. Р., Рибалка П. С. Жіночий досвід виживання в роки Другої світової війни (на матеріалі автобіографії актриси театру Віри Слаболицької). *Грані історії*: зб. наук. праць. Спеціальний випуск – матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Бахмут, 25-26 жовт. 2019 р. Київ, 2019. 236 с. С. 149–155.

Дмитро Сізов
м. Бахмут

КЕЛЬТИ: ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ Й ХУДОЖНЯ ФАНТАЗІЯ

Приступаючи до вивчення кельтів, не можна не сказати, наскільки це

складно і важко. Постмодерністська парадигма вивчення історії ставить під сумнів саму об'єктивність історичного пізнання, змушує багатьох науковців переглядати підходи до вивчення проблем, які ще нещодавно вважалися розв'язаними, або принаймні зрозумілими. Не минула ця тенденція і кельтів. Немає більш розпливчастого поняття для сучасних європейців, ніж поняття «кельтська цивілізація», якщо тільки вони про нього взагалі підозрюють. Отже, нагальним питанням є визначення: хто ж такі кельти?

У сучасній науці існує дві основні теорії щодо прабатьківщини кельтів. Згідно з першою, прабатьківщина кельтів розташовувалась на узбережжі, островах західної частини Балтійського моря. Проте переважна більшість науковців вважає прабатьківщиною кельтів територію сучасних південно- і західнонімецьких земель: Баварії, Вюртенберга, Гессена і Рейнської області [1, с. 146].

Кельти займають велике місце в історії як стародавньої, так і середньовічної Європи: можна сказати, що вони є головними дійовими особами давньої історії всієї Західної і Центральної Європи і належать до числа народів, які найбільш цікавили античних істориків.

Кельтська імперія, безсумнівно, існувала, але вона була не політичною, а мовною, релігійною і художньою спільністю; не була вона і історичним утворенням, оскільки від подій, які супроводжували її довге існування, до нас дійшли лише незначні уривки, і в той же час це утворення було досить впливовим. Ми володіємо достатніми доказами її легендарної реальності: перший із цих доказів – *Celticum* Амбігата, описаний Титом Лівієм, який повідомляє про заснування в Цизальпінській Галлії Мілана (*Mediolanum*); завдяки цій зустрічі кельтського міфу з римським істориком починає визначатися становище кельтів по відношенню до історії [2, 9-11].

Друга половина XIX ст. додає ще один штрих до портрета стародавніх кельтів. Багатий матеріал писемних джерел дуже довго не був підкріплений результатами археологічних досліджень, які з різних причин були неможливими. Біля швейцарського містечка Ла Тен археологи виявили величезну кількість металевих предметів раннього залізного віку, які ймовірно, були залишені саме кельтами [1, с. 144]. Знахідка виявилася сенсаційною з двох причин: по-перше, предмети озброєння та прикраси були виготовлені на досить високому технологічному рівні, а по-друге, вони демонстрували різочу подібність до вже відомих артефактів, знайдених переважно у Франції та Великій Британії.

Ситуація з самою латенською культурою на сьогодні також виглядає не такою простою, як ще півстоліття тому. Археологічні дослідження враховують той факт, що «у чистому вигляді» латенська культура майже невідома. Зокрема, латенська культура невідома в Іспанії, де перебування кельтів фіксують писемні джерела. В Ірландії, найбільш кельтській країні сучасної Європи, виявлено лише одиничні латенські знахідки.

З того часу, як відкриття у швейцарських Альпах латенської археологічної культури дало можливість вивчати реальні масштаби військово-політичної експансії стародавніх кельтів і глибину їхнього культурного впливу

на інші етноси, науковий інтерес до кельтської проблеми ніколи не згасав. В українському контексті кельтська проблема розглядається переважно у двох основних ракурсах. По-перше, у зв'язку з необхідністю з'ясування етнічної приналежності пам'яток латенської культури Закарпаття, Північного Причорномор'я, Верхнього Подністров'я та Середнього Подніпров'я. По-друге, в контексті латенського впливу на формування археологічних культур Центральної та Східної Європи другої половини раннього залізного віку, насамперед зарубинецької та пшеворської.

Всі старання пізнати найдавніше минуле кельтів, так тісно пов'язане з минулим більшої частини Європи, дають нам можливість вже тепер відновити порівняно точно, без романтики і фантастичних припущень, зв'язну картину розвитку кельтського суспільства та кельтської цивілізації, яка мала величезне значення для всього подальшого розвитку Середньої Європи. Цікаві, часто хвилюючі результати археологічних досліджень наочно демонструють, що в багатьох аспектах вже в цей час археологічна наука бере на себе керівну роль при вирішенні важливих історичних проблем.

Вагомість внеску науковців у проблематику вивчення стародавніх кельтів є безсумнівною. Насамперед вона полягає у більш коректному ставленні до об'єкта дослідження – власне стародавніх кельтів, під якими тепер прийнято розуміти спільноту давньоєвропейського населення, об'єднану використанням близькоспоріднених мов або діалектів. Такий підхід видається цілком правомірним, але він потребує певного уточнення. Очевидно, що мова не була єдиним фактором, який визначав наявність кельтської спільності. Різні, навіть досить віддалені одне від одного, племена стародавніх кельтів мали спільні риси духовної культури, соціальної організації та матеріального виробництва.

Хочеться сказати, що їх історія всеосяжним і жорстоким чином зводиться до усвідомлення контрасту між безмежністю, різноманітністю і багатством стародавнього світу кельтів і незначністю, крихкістю і убогістю тих притулків, де жили і продовжують жити малі кельтські народи, як середньовічні, так і сучасні.

Те й інше неможливо міряти однією міркою, а часом неможливо і просто порівнювати, включати в рами одного дослідження, а тим більше заявляти, що вони є двома протилежними точками єдиного процесу розвитку. Не в силах зрозуміти цей процес, дехто намагається заперечувати сам факт існування подібного незвичайного історичного дива або звести його до одного з тих побічних і другорядних феноменів, таємницею якого володіють автори підручників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казакевич Г. Стародавні кельти: історична реальність чи історіографічна конструкція? *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 23. – К., 2007. – С. 142-148.
2. Леру Ф. Кельтская цивилизация / Ф. Леру, К.-Ж.Гюйонварх. Перевод Ю.Н. Стефанова, Г.В. Бондаренко. СПб: Культурная инициатива, 2001. 272 с.

ЯПОНСЬКИЙ СЬОГУНАТ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Події останніх місяців – пандемія, депресивні явища в економіці багатьох країн – поставили нові виклики перед керівництвом держав. Необхідність певних обмежень прав громадян дала підстави політологам говорити про кризу демократії. В цій ситуації історики звернулися до історичних уроків минулого, коли панували авторитарні форми правління. Однією з найбільш цікавих таких форм став японський сьогунат. Автори підручника з Історії держави та права надали визначення цієї форми: «Нова форма правління – сьогунат – своєрідна форма феодальної військової диктатури, при якій влада як у центрі, так і, певною мірою, на місцях зосереджувалася в руках сьогуна – «великого полководця» [1, с. 241]. Сьогунат в Японії пройшов три етапи свого розвитку, останнім і найбільш тривалим став сьогунат Токугава (1598–1867 рр.). Завдання цієї роботи полягає у висвітленні особливостей та значення саме Токугавського сьогунату.

Токугавський сьогунат було встановлено в останній чверті XVI ст. в умовах боротьби за політичне об'єднання країни, рушійною силою якої виступали найзаможніші феодалі центральної Японії на чолі з Токугава Ієясу. Він і став засновником нового сьогунату. Узагальнюючи наявні матеріали, стає можливим визначити його особливості:

- посилення жорстокості форм і методів здійснення державної влади;
- підвищення ролі військово-поліцейського апарату;
- численність та розгалуженість апарату управління;
- номінальність ролі монарха, повноваження якого обмежувалися власним двором і релігійними справами. Відповідно до особливого «Заповіту Ієясу» всі реальні державні повноваження передавалися сьогуну, влада його визнавалася спадковою у власному роді, тобто сьогунат набув рис абсолютистського правління [1, с. 243].

Слід зробити деякі зауваження щодо імператорської влади у феодальній Японії. Вона виникла ще в період переходу до класового суспільства і займала своєрідне становище, перш за все в релігійному плані. За офіційною японською релігією синтоїзмом (сінто – «шлях богів») японські імператори вважалися верховними жерцями, керували головними синтоїстськими храмами. В умовах феодальної роздробленості релігійний статус японських імператорів сприяв тому, що їх світська влада стала номінальною. Не викликає подиву й процес подолання феодальної роздробленості, який проходив в Японії не шляхом зміцнення імператорської влади, а через боротьбу окремих феодальних угруповань за встановлення контролю над країною.

До початку XVII ст. Ієясу Токугава підпорядкував своїй владі удільних князів всієї Японії і прийняв спадковий титул сьогуна – головнокомандувача. З цього часу понад 250 років Японія управлялася династією сьогунів Токугава.

Навіть централізована феодална держава проявилася в Японії у формі сьогунату третього сьогуна Іемйцу Токугава в 1623-1651 роках.

Вивчення сьогунату тісно пов'язано із розумінням такого специфічного японського явища як самурайство. Самураї – військовий стан, який у XVII – XIX століттях посідає найвище місце у становій ієрархії. Належність до стану передавалася у спадок. Самураї – один із найвідоміших символів Японії, про відвагу та бойове мистецтво яких знають в усьому світі. Виховання самурая починалося з народження. Століттями було відпрацьовано систему моральної, військової та фізичної підготовки самураїв, існували різні школи та напрямки бойових мистецтв. Головна їхня особливість – це висування на чільне місце морально-етичного виховання, цілеспрямоване й копітке формування в кожному воїні певних чеснот. Для нашої роботи важливо дати оцінку економічного становища самурайства.

Його верхівку становили можновладні князі – дайме. Дайме при Токугава вважалися ті феодалі, землі яких приносили їм дохід більше 10 тис. коку (приблизно 1500 т) рису. Частина дайме – фудай дайме («спадкові дайме») – були союзниками будинку Токугава ще до утворення сьогунату. Після утворення сьогунату вони стали опорою і довіреними людьми сегунів. Іншу частину дайме – тодзама дайме («сторонні дайме») – становили можновладні князі, які в минулому боролися проти Токугава. З затвердженням сьогунату вони перебували під невсипущим контролем уряду Токугава. Але в управлінні справами своїх князівств тодзама дайме зберегли самостійність.

До наступного після дайме прошарку самураїв належали хатамбото («флагоносці») – можновладні феодалі, землі яких давали менше 10 тис. коку рису. Як правило, хатамото були безпосередніми васалами Токугава. Вони сліdkували за справлянням податків, контролювали виконання повинностей і здійснювали нагляд за населенням у володіннях сьогуна.

Основну масу самурайства становили дружинники сьогуна, дайме і хатамото. Більшість самураїв не мали землі, отримуючи від свого сюзерена платню.

Об'єднання країни, здійснене з утвердженням влади Токугава, певною мірою сприяло організаційному оформленню самурайства як основи сьогунату, а в економічному плані призвело до зростання японських міст і розвитку торгівлі. У токугавський період в Японії налічувалося понад 200 міст і селищ міського типу. Найбільші з них – Едо, Осака, Кіото та ін. – налічували сотні тисяч жителів.

Підводячи підсумок слід зазначити, що сьогунат Токугава відіграв роль об'єднувача земель і каталізатора економічного розвитку Японії.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2е вид. перероб. й доп. : Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
2. Дейноров Э. История Японии. М.: Астрель, 2011. 768 с.
3. История Японии. Под ред. Д.В.Стрельцова М.: Аспект-пресс, 2016. 592 с.

ОСВІТА ЯК ПРИКЛАД КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА БОЛГАРІЄЮ

У сучасній світовій дипломатії активно розвивається публічна дипломатія, яка спрямована на налагодження взаємин з іншими країнами за допомогою нетрадиційних способів дипломатії. Публічна дипломатія нерозривно пов'язана з такими видами дипломатії, як економічна дипломатія, цифрова дипломатія, гуманітарна дипломатія, кліматична дипломатія.

Культурну дипломатію можна охарактеризувати як курс дій, який заснований на обміні ідеями, цінностями, традиціями та іншими аспектами культури або ідентичності, й які використовуються для зміцнення відносин, соціально-культурного співробітництва, просування національних інтересів [1].

Серед фундаторів дослідження болгарської діаспори слід відзначити роботи: Г.П. Докашенко, Я.В. Комар, Д. Благоєва, В.С. Коларова, Н. Чакърова, Ж. Атанасова, М.Г. Станчева, який займається вивченням болгар Російської імперії, СРСР, країн Балтії та СНД.

У цій статті спробуємо простежити й дослідити розвиток культурної дипломатії через особливості освіти болгарських дисперсних груп на всіх рівнях, як законодавчому, так і культурному.

Культурна дипломатія через призму освіти почалась ще у 90-х роках ХХ століття. Підсумком формування державного бачення процесу взаємодії з етнічної діаспорою за межами Болгарії стало прийняття в липні 2014 року «Національної стратегії для болгарських громадян і болгарських історичних громад по всьому світу» [8]. Стратегія сформулювала завдання об'єднання всіх етнічних болгар зарубіжжя. Найважливішим елементом цього процесу є підтримка ідентифікаційних процесів у зарубіжній діаспорі, створення стабільних зв'язків у сфері культури, освіти й науки.

Комітет по роботі з болгарами за кордоном, який функціонував з 1982 по 1991 рік, мав дуже обмежені можливості зв'язку з найчисленнішою зарубіжньою групою болгар – болгарами СРСР. Комітет поєднував риси державного органу та громадської організації. Крім дій із підтримки ініціатив болгар за кордоном, Комітет повинен був працювати в рамках державних проектів і ініціатив. Діяльністю Комітету у справах болгар безпосередньо керував відділ Зовнішньої політики та міжнародних зв'язків Центрального комітету Болгарської комуністичної партії. За словами голови Комітету П. Матева, зв'язок із болгарами в СРСР реалізовувався через редакцію журналу «Родолюбие», який мав близько 1500 передплатників в СРСР [2, с. 577]. В кінці 80-х років журнал «Родолюбие» поширювався в 70 країнах світу.

У 1988 р. під впливом процесів політичної лібералізації та трансформації в СРСР, діяльність Комітету у справах болгар за кордоном в сфері освіти активізувалася. У звітній доповіді Комітету «Робота з болгарами, які постійно

проживають за кордоном – природа, завдання, проблеми» йшлося про необхідність впровадження нових форм роботи [5, с. 346]. Наслідком цієї доповіді стало винесення на розгляд Народних Зборів Болгарії плану діяльності Комітету щодо болгар в СРСР [2, с. 582]. Це була перша спроба сформулювати не менш послідовну політику щодо болгарських етнічних громад за кордоном.

Разом із тим, зміни в сфері політики освіти тривали. В 1989 р. в університети Болгарії вперше по лінії «міждержавного» безвалютного» обміну були спрямовані студенти болгарського походження з Бессарабії від Державного комітету народної освіти. До цього часу радянські студенти вже навчалися в Болгарії, але серед них ніколи не було етнічних болгар [2, с. 585-587]. У 1998 р між Міністерством України у справах науки і технології і Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія було підписано угоду про Україно- Болгарському науково-технічне співробітництво [12].

З 90-х років почався новий етап в політиці Республіки Болгарія в сфері освіти і культури по відношенню до етнічних болгар в Україні, який характеризується значним розширенням співпраці між метрополією і діаспорою. Це було пов'язано з політикою по відношенню до національних меншин у незалежній Україні. В 1992 р. в Україні було прийнято Закон «Про національні меншини», який гарантував громадянам України болгарського походження використання і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах, національних і культурних товариствах, створення національних культурних і навчальних закладів. Також етнічним болгарам і їх об'єднанням гарантувалося право підтримувати зв'язки зі співвітчизниками і національними громадськими об'єднаннями за межами України, отримувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних та інших потреб, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій. Україна брала на себе зобов'язання сприяти забезпеченню прав та інтересів національних меншин на рівні міжнародного двостороннього співробітництва [9].

Договірні відносини між Україною і Республікою Болгарія створили правову основу для розвитку зв'язків між громадянами України болгарського походження і Болгарією. Станом на 2017 року між Україною і Болгарією діяло більше ніж 110 двосторонніх договорів на міжурядовому рівні і ряд двосторонніх документів на міжрегіональному рівні [4]. Значна їх частина стосується сфери науки і освіти. Варто зазначити, що з 2003 по 2015 рік двосторонніх угод про співпрацю в сфері науки і освіти між уповноваженими державними органами України та Болгарії не укладалася.

7 липня 2015 року після 12-річної «перерви» був укладений Протокол про співробітництво та обмін між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія на 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018 та 2018/2019 навчальні роки, відповідно до якого сторони на взаємній основі щорічно можуть направляти до трьох кандидатів на навчання для здобуття освіти з навчально-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» або «магістр», одного кандидата на отримання першого наукового ступеня «доктор філософії» в Україні і ступеня «доктор» в Болгарії, викладачів і вчених на

стажування і проведення науково-дослідницької роботи на загальний термін до 9 місяців. При цьому учасникам обміну освіта надається на безкоштовній основі, надається житло і стипендія [11].

У той же час, прийнятий у 2017 році в Україні новий Закон «Про освіту» суттєво обмежив можливості навчання для дітей меншин рідною мовою. Як наслідок, болгарська мова може тепер вивчатися тільки як окрема дисципліна [10]. Реакція на Закон з боку Болгарії була неоднозначна. Міністр закордонних справ Болгарії Катерина Захарієва виступила з критикою болгарського уряду за бездіяльність щодо нового Закону про освіту в Україні. Вона вважає, що, не дивлячись на унікальну мережу болгарських шкіл в Україні (42 школи, де болгарська мова вивчається як іноземна і 57 болгарських недільних шкіл), новий закон призведе до того, що вихованці цих шкіл будуть не готові до вступу в болгарські ВНЗ. «Ние искаме да се даде възможност освен български език и други предмети - например история и география, да се изучават на езика на малцинството, в случая на български» (приклад Стоцька Ю.). «Ми хочемо дати можливість вчити інші предмети – наприклад історію та географію, вчити ці дисципліни мовою меншин, в даному випадку болгарською мовою», – заявила Катерина Захарієва [6].

Проте, 1 листопада 2017 року, міністри освіти і науки України та Болгарії Лілія Гриневич і Касимир Валчев обговорили імплементацію Закону України «Про освіту». Касимиро Валчев заявив, що «перед тем, как прибыть в Украину, получил заверения в том, что новый закон не будет препятствовать изучению в Украине болгарского языка. Сегодняшние переговоры были посвящены развертыванию сети учреждений и углублению изучения болгарского языка» [3]. На підтвердження намірів Болгарії курирувати болгарську освіту, в Одесі за гроші, виділені посольством Болгарії та меценатами, було відкрито клас для вивчення болгарської мови [7].

Державна політика Болгарії по відношенню до співвітчизників за кордоном у сфері освіти і науки підпорядкована стратегії національного розвитку, яка прийнята в 2014 р. Послідовне розширення впливу держави на культурні та освітні процеси в діаспорі демонструє зацікавленість у підтримці тісних зв'язків із соціальними структурами своїх діаспор, які виступають природною геополітичною опорою інтересів Болгарії і значущим соціокультурним ресурсом для національної єдності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Institute for Cultural Diplomacy. What is Cultural Diplomacy? URL: http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy
2. Билга М. Болгарская диаспора в Советском Союзе и деятельность Комитета болгар за рубежом// Россия – Болгария: векторы взаимопонимания XVIII – XXI в. Российско-болгарские научные дискуссии – М.:Институт Славяноведения РАН. – С. 575 – 590. URL: <http://macedonia.kroraina.com/rbv/index.htm>

3. Болгария и Украина согласовали позиции по изучению болгарского языка в школах// ТСН URL: <https://tsn.ua/ru/svit/bolgariya-i-ukraina-soglasovali-pozicii-po-izucheniyu-bolgarskogo-yazyka-v-shkolah-1028200.html>
4. Договірно-правова база між Україною та Болгарією // Офіційний сайт Посольства України в Республіці Болгарія URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/95-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-bolgarijeju>
5. Забунова М. Комитет за българите в чужбина: Институционално развитие и дейност // Известия на българското историческо дружество. Т 41 – София: Институт за исторически изследвания, 2011 – С. 336 – 355. – URL: <https://csii.bg/wp-content/uploads/2020/01/POGASITELNA-KASA.pdf>
6. Захариева: Българските училища в Украйна не са български. Нашето малцинство изучава родния си език като чужд // Клуб Z Светът від 28.09.2017. URL: <https://clubz.bg/58917-zaharieva-bylgarskite-uchilishta-v-ukrajna-ne-sa-bylgarski>
7. Министры образования Украины и Болгарии открыли кабинет изучения иностранных языков в одесской школе // Офіційний сайт «Української служби інформації» URL: <https://usionline.com/2017/11/02/ministry-obrazovaniya-ukrainy-i-bolgarii-otkryli-kabinet-izucheniya-inostrannyh-yazykov-v-odesskoj-shkole-foto/>
8. Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света от 23.07.2014 г. // Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации – URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938>
9. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-ХІІ / Відомості Верховної Ради України – 1992 р., – № 36, стаття 529. // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
10. Про освіту. Закон України 2145-19 від.05.09.2017 // Відомості Верховної Ради – 2017, № 38-39, ст.380 // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
11. Протокол про співробітництво і обміни між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія на 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018 та 2018/2019 навчальні роки // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України URL:: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/dvostoronnya-spivpracya/protokoli-v-galuzi-osviti-i-nauki> Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія в галузі науково-технічного співробітництва. 24.03.98 // Договірно-правова база між Україною та Болгарією // Офіційний сайт Посольства України в Республіці Болгарія: URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ДРОБИШЕВЕ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Матеріали підготовлено як текст екскурсії в шкільному музеї села Дробишеве Лиманського району Донецької області. До тексту додається презентація.

Вступне слово. Добрий день, шановні студенти, пані та панове та всі присутні! Сьогодні мені хотілося б привернути вашу увагу до шкільних музеїв та їх ролі у вивченні історії рідного краю. Саме вивчаючи її краще засвоїти закони суспільного розвитку взагалі, оскільки історичне краєзнавство – окремий прояв загальної історії країни. З іншого боку, у того, хто її вивчає, з'являється можливість усвідомити самому й показати іншим історичну унікальність своєї малої Батьківщини. Нарешті, варто пам'ятати, що саме під час вивчення рідної історії формуються справжні патріотичні риси особистості.

Вивчення історії рідного краю – це прекрасна можливість нового знайомства зі звичайним і відомим. Як глядач кінотеатру, що під час перегляду сеансу у форматі 3D опиняється в гушавині подій, відчуває себе їх учасником, так і той, хто звертається до вивчення історії рідного краю з використанням музеїв, починає усвідомлювати, що історія – це не щось далеке, а вона тут, поруч із тобою, до неї можна доторкнутися, і починається вона з рідного міста або селища, зі старої шкільної будівлі, з сімейних реліквій.

Тому нашим із вами завданням, як майбутніх викладачів історії, є пошук нових джерел для вивчення історії рідного краю, як матеріальних об'єктів, так і архівних документів, письмових пам'яток, фотоджерел, спогадів, матеріалів ЗМІ, усної народної творчості, етнографічних досліджень для відродження та створення нових музеїв, а також використання вже існуючих музеїв для проведення уроків із вивчення історії рідного краю, під час практичних занять та різних навчальних екскурсій.

І тоді всім нам стане зрозумілим значення вислову на гербі нашої області «Можливість, доведена справою!».

Сл. 1. А, щоб ви не думали, що це щось неможливе та недосяжне, я гостинно запрошую Вас до краєзнавчого музею Дробишевської школи, що на Лиманщині Донецької області, на екскурсію «Джерело моєї душі».

Сл. 2. Кредо нашої екскурсійної локації: «Від роду – до народу, від народу – до нації»

Сл. 3. Слобожанщино! Мій рідний краю!

Тебе люблю всім серцем і вивчаю

А чи знаєте ви, яким було слобожанське село декілька століть тому?

Сл. 4. 2 вересня 1774 року у нас на ночівлю зупинявся академік Гільденштедт, який здійснював подорож по Слобожанщині. У своїй роботі він вказав: «Слобода Дербишовка состоит из 50 хат, ее жители малороссияне

изюмської провінції, а однодворці з Маяков – бахмутської провінції... Однодворці уже не живуть в курних избах, а строять їх на малоросійський лад с печами, снабженими димовими трубами...».

Сл. 5. Громадською організацією «Форпост» шкільному музею подарований банер, який нагадує наше рідне село.

Сл. 6. Архівні документи дають таку інформацію: «За переписом 1897 року колишня державна слобода Дробишева Попівської волості входила до Ізюмського повіту Харківської губернії.

Сл. 7 Діаграма

У ній мешкало 3995 осіб, налічувалось 688 дворів, існували православна церква, 2 школи.

Сл. 8. Місцевий краєзнавець Маслій писав: «Хати на Лиманщині в основному каркасної конструкції, яка заповнювалася хмизом і глиною – мазанка білилася крейдою. Для даху використовували солом'яну або очерет. Перед входом слобожани будували дерев'яну галерею, яку підпирали вистругані стовби.

Сл. 9. Поет Григорій Шеїн від щирого серця звертався до своїх нащадків:

«Не продавайте батьківської хати:

Бо вам це буде тяжіти і боліть,

Ночами не даватиме вам спати,

Провиною пектиме кожну мить»

Сл. 10. В етнографічному музеї школи спробували відтворити неповторний колорит української світлиці. Вас вітають дід Дробиш та баба Килина. Чому саме вони?

Сл. 11 Одна з місцевих легенд розповідає, що слободу заснував козак Ізюмського полку Дробиш, який покохав Килинку, доньку місцевого поміщика Богдасара. Молоді побралися, заснували хутір, від якого і пішла слобода. За цим матеріалом групою вчителів, батьків та учнів був знятий кінофільм.

Сл. 12. Кінофрагмент

За поданим посиланням ви можете переглянути казку повністю

Сл. 13. У світлиці все, як у старій хаті: у червоному кутку – іконостас, є піч з глиняним посудом, прядки, діючий ткацький верстат, виставка рушників.

Сл. 14. Слобожанський рушник.

Він і тканий – неповторний кролевецький, і вишитий.

Дослідження на цю тему привело юних музезнавців до доньки відомої в минулому столітті місцевої вишивальниці Улити Борисівни Юркової. Багато випробувань випало на долю цієї жінки. У Першу світову втратила чоловіка, залишившись з маленькою донечкою на руках. Вдруге вийшла заміж за вдівця на двох діток. Спільних народилось ще четверо. Тітка Улитка встигала скрізь: і корову попорати, і город просапати, і обід зготувати, і дітей доглядати, і полотно виткати, і рушника вишити.

Сл. 15. Та коли настали чорні голодоморні 30-і, багато своїх витворів мистецтва виміняла у місті на хліб для дітей, бо наймолодшенька народилася страшного 32-го року. Продовжувала вишивати і в тяжкі часи Другої світової, і після війни. Останні свої шедеври бабуся Улита роздарувала багатьом своїм

онукам. У нашому музеї зберігаються її роботи, яким понад 100 років, подаровані донькою майстрині 87-річною Ганною Юхимівною Катасоною.

Сл. 16. Продовжує традиції односельчанки місцева вишивальниця Діденко Любов Григорівна, яка організувала для школярів гурток з різних технік вишивки.

Сл. 17. На базі світлиці відроджуються народні ремесла: ткацтво, вишивка, виготовлення мотанок, оберегів, писанкарство.

Сл. 18 Традиційними стали національні обряди, свята: андріївські вечорниці, Миколая, Маланки, Водохреща, Масляної, Івана Купала, медового Спасу, що вийшли за межі школи і поширюються селищем, районом.

Сл. 19. Активно включаються школярі в проведення сучасних народних свят. У День вишиванки проводяться флешмоби та фестивалі української пісні.

Сл. 20. На Покрову до Дня захисника Вітчизни організуються козацькі змагання на кшталт «Джура»(Сокіл), воїни ЗСУ – завжди бажані гості.

Сл. 21. Юні екскурсоводи – ініціатори проведення багатьох заходів національно-патріотичного спрямування. Один із них – єдиний урок державності, присвячений 100-річчю Соборності України, де гіді шкільного музею були ведучими і декламаторами, вокалістами і виконавцями українських танків, режисерами і постановниками.

Сл. 22. Під час огляду експозиції «Слава безсмертю хоробрих, які кличуть на подвиг живих» гості можуть дізнатися про участь земляків у Першій світовій війні, про буремну осінь 1943-го у нашому краї, коли воїни форсували Сіверський Донець, здобули перемогу під Святогір'ям, Ізюмом і спрямували свої сили на визволення столиці нашої країни – Києва.

Сл. 23. Увесь цей матеріал представлено в дослідницькій роботі «Крок у безсмертя», яка посіла 3-є місце на обласному етапі Всеукраїнської краєзнавчої експедиції «Моя Батьківщина – Україна».

Сл. 24. Всі пам'ятають, що Донеччина – це край, де сходить сонце України. На захисті мирного сьогоднішнього нашої Батьківщини стояли і стоять земляки-односельці.

Сл. 25. У переддень Різдва у школі провели акцію «Подаруй часточку родинного тепла захисникам України», а потім відвідали воїнів ЗСУ на передовій і передали їм приємні та смачні подарунки. Подяка від воїнів бригади «Холодний Яр» тепер також зберігається в музеї, як і прапор, який раніше було привезено з передової.

Сл. 26. Про історію школи розповідає стара дерев'яна парта, за якою свого часу сиділи випускники, що уславили школу, селище, район, країну.

Сл. 27. Гарківець Олександр Миколайович, академік, доктор філологічних наук, довгий час був радником Президента Казахстану Назарбаєва з питань Української діаспори, нагороджений орденом Дружби народів.

Сл. 28. Талановита родина Шеїнів – поетів, що оспівали рідний край, та багато інших.

Сл. 29. Що ж нам відомо про освіту в селищі? Архівні документи стверджують, що перша школа – земська, відкрита 1867 року, церковно-

приходська – 1890. У 1930 р. збудована залізнична десятирічка. У 50-і роки виконувала роль опорної, бо в 8-10 класах навчалися учні з сіл Новоселівка та Ярова. Учнів було більше 1000 і займалися вони у три зміни.

З 2002 р. всі учні селища перейшли до нового сучасного приміщення.

Сл. 30. Найкраща в світі школа наша рідна.

Її любити треба, берегти.

Пісень і віршів, слави вона гідна.

В майбутнє радісно із нею йти.

Сл. 31. В експозиції «Зорепадом летять роки» зібрано понад 100 світлин випускних класів, відтворено списки, з'ясовано, ким же стали випускники нашої школи, які і є творцями історії нашого народу. Вчені та військові, вчителі та лікарі, залізничники та працівники сільського господарства – це справжні патріоти неньки України, наша нація.

Сл. 32. Пропаганда досвіду музею ведеться через екскурсії, семінари районного та обласного рівнів, визнання у конкурсах Всеукраїнського рівня, публікації в різних виданнях.

Сл. 33. Які б шановні гості не приїздили до селища, вони обов'язково відвідують музей, бо це наша гордість, наш оберіг!

Ми і вас ласкаво запрошуємо на гостини!

Сл. 34. Дякую за увагу!

Тетяна Третяченко
Науковий керівник – ст. викладач Стуканова Ю. Р.
м. Бахмут

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА У ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ 1980-х – ПОЧАТКУ 2000-х РОКІВ

Документальні твори, присвячені чорнобильській катастрофі, є першоджерелами, які описують події та наслідки чорнобильської аварії в контексті спогадів ліквідаторів. Радянські письменники вдавалися до власних розслідувань завдяки розповідям ліквідаторів для виявлення окремих аспектів в полі причин та наслідків аварії, викрити недбале ставлення влади до ситуації у Чорнобилі та запобігти поширенню дезінформації серед громадян через засекреченість матеріалів з цієї справи. Вивчення документальних творів вказує на прагнення суспільства зрозуміти витоки катастрофи для запобігання повторення цих подій в майбутньому.

Метою роботи є розгляд документальних творів періоду кінця 1980-х – початку 2000-х років, в основу яких покладено перебіг подій під час аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Джерельною базою роботи є спогади очевидців Чорнобильської аварії [1] та документальні повісті, присвячені вказаній проблемі [2; 3; 5].

За перші роки роботи з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС багатьом радянським журналістам та письменникам дозволялося публікувати лише той

матеріал, який ухвалював уряд через заборону розповсюдження інформації. Саме через це розгляд чорнобильської катастрофи у літературі радянського та пострадянського простору розпочався з кінця 1980-х років та продовжується до сьогодні.

Встановлення хронології дій персоналу в ніч з 25 на 26 квітня 1986 року та подальших дій з ліквідації наслідків аварії намагалися відтворити радянські та сучасні українські і зарубіжні письменники, а також учасники подій (А. Дятлов, Г. Медведєв, Е. Лівербарроу, К. Степанець). Так, К. Степанець згадував, що «розгляд чорнобильської катастрофи ніколи не буде завершеним» [4, с. 7], оскільки продовжують викриватися нові факти. Основою всіх згадуваних в роботі творів є спогади ліквідаторів. Але кожні спогади значно різняться між собою. В своїй дослідницькій роботі до цього висновку прийшов Е. Лівербарроу, який намагався встановити події 1986 року [2, с. 6].

Автором, що вперше розповів у своїй книзі про аварію на Чорнобильській АЕС, став Г. Медведєв. Його збірка документальних повістей «Ядерна засмага» була опублікована у 1990 році. До цієї збірки ввійшли документальні повісті: «Ядерна засмага», «Енергоблок», «Чорнобильський зошит» та оповідання «Тепла колода». В своїй праці він дав характеристику перебігу подій 1986 року, звертаючи увагу на недоліки у розробці реактора. Значну увагу приділив людям, залученим до роботи з ліквідації наслідків аварії [3].

Праця «Чорнобиль. Як це було» розповідає про аварію вже від особи учасника події. Автором спогадів є колишній заступник головного інженера з експлуатації Чорнобильської АЕС Анатолій Дятлов. В його книзі надано оцінки причин трагедії [1]. Свою роботу він присвятив детальному технічному опису принципу роботи реактора та принципу роботи під час його зупинки для планового ремонту. В спогадах А. Дятлов спростовує обвинувачення стосовно операторів станції – «всі дії, які були зроблені мною та операторами, не можуть бути обвинуваченням персоналу стосовно вибуху» [1, с. 519].

До висвітлення проблем, з якими стикнулися люди за перших днів після аварії, їх спогадів, думок та емоцій звернувся журналіст видання «Літературна газета» Ю. Щербак. Зібрані ним розповіді знайшли місце у документальній повісті «Чорнобиль» [5].

У період незалежної України постановка проблеми щодо причин чорнобильської катастрофи у літературі знайшла місце у працях іноземних авторів. Одним з таких досліджень є «Чорнобиль» американського письменника Ендрю Лівербарроу. Основним поштовхом до вивчення події 1986 року Ендрю Лівербарроу стала, на його думку, невелика кількість фактів стосовно самої аварії [2].

Українські письменники також зверталися до проблеми Чорнобильської аварії та її наслідків. Так, наприклад, К. Степанець – автор книги «Чорнобиль-Київ» – зробив чорнобильську катастрофу частиною своєї розповіді. У даній праці висвітлено історію Київського Полісся від давнини до сучасності, приділено увагу місцевій флорі та фауні, простежено історію створення станції та міста Прип'ять. Важливе місце в книзі К. Степанця посідають опис життя та праці людей, які працювали на зруйнованому блоці. Автор не обійшов

стороною події кінця весни 1986 року у місті Києві. Він наголошував на тому, що радянська влада навмисно дезінформувала населення та не відмінила першотравневу демонстрацію задля запобігання поширенню паніки серед людей [4].

Отже, аналіз документальної літератури кінця 1980-х – початку 2000-х років, присвяченої чорнобильській трагедії, свідчить про те, що ця подія, її наслідки, реакція радянської влади стали поштовхом для власних розслідувань багатьох письменників, журналістів. Цю катастрофу прагнули висвітлити не лише радянські та українські автори, але й зарубіжні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дятлов А. С. Чорнобиль. Як це було. URL: http://maxima-library.org/component/maxlib/b/162310?format=read#ТОС_3000000004719 (дата звернення: 23.04.2020).
2. Лівербарроу Е. Чорнобиль 01:23:40: іст. повість. Москва : АСТ, 2019. 224 с.
3. Медведєв Г. У. Ядерна засмага : зб. док. пов. Москва : Книжкова палата , 1990. 416 с.
4. Степанець К. М. Чорнобиль-Київ : Київська мозаїка. Київ : ВАРТО, 2017. № 7. 111 с.
5. Щербак Ю. М. Чорнобиль : док. твір. Москва : Радянське письменник, 1991. 464 с.

Василь Шинкаренко
Науковий керівник – доцент Євсеєнко С. А.
м. Бахмут

ВПЛИВ РЕФОРМ М.С. ХРУЩОВА НА РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Реформи є одним з найважливіших чинників розвитку країн. Країни це живий організм, де постійно відбуваються якісь зміни: соціальні, економічні, політичні і т. д. Без таких змін «організм» під назвою держава існувати не може. В історії було багато реформаторів одні з них і по сьогодні є прикладом, як одні з найкращих, а деякі політичні діячі, що поклали тягар перетворення на свої плечі, відомі і сьогодні як антигерої у важкій справі перебудови країни. А були і такі, яких без принциповий суд історії, визнав як реформаторів, що не змогли довести свою справу до кінця. Одним з таких реформаторів став Микита Сергійович Хрущов, зі своїми реформами децентралізації влади (1953-1964), які відомі нам під назвою період «відлиги».

Однією з найбільш резонансних реформ даного періоду є радикальна децентралізація управління промисловістю, щоб підвищити ефективність виробництва. М.С. Хрущов вирішив відмовитися від прямої залежності кожного великого підприємства від Москви, де знаходилися галузеві

міністерства. Передбачення нюансів усього виробничого процесу з одного центру – неможливо. Тому на пленумі ЦК КРПС (1957 р.) визнано за потрібне реорганізувати більшість галузевих міністерств, і створити Ради народного господарства (РНГ), які увійшли в історію під назвою раднаргоспи.

Виходячи із рішення ЦК КРПС, яке було прийнято Верховною Радою СРСР, закон про ліквідацію десяти загальносоюзних і сто п'ятнадцяти союзно-республіканських міністерств. Замість них було створено 103 раднаргоспи, в Україні – 11, в тому числі Ворошиловградський (з 1958 р. – Луганський) і Сталінський (з 1961 р. – Донецький). У травні 1960 р. було створено ще три раднаргоспи шляхом розукрупнення існуючих – Кримський, Полтавський і Черкаський.

У найбільших республіках: Росії, Україні та Казахстані з 1960 року було організовано центральні раднаргоспи. В Україні 14-ма місцевими раднаргоспами керувала рада народного господарства (РНГ). У грудні 1962 році була створена загально радянська РНГ СРСР з керівною функцією раднаргоспів всіх союзних республік. У цей же час в Україні відбулося зменшення кількості економічних районів до семи.

Нова хвиля реорганізації управління промисловістю припала на вересень 1963 року. Створено нову організацію, яка була покликана керувати усіма органами управління народним господарством РНГ СРСР, Держпланом СРСР, Держбудом СРСР, а також комітетами, що були створені замість реорганізованих міністерств. Такий орган управління отримав назву – Вища рада народного господарства СРСР (ВРНГ СРСР).

Реформа укрупнення економічних адміністративних районів у 1962 році зняла лише слово «адміністративні» з їх назви, а саме управління залишилося поряд з адміністративно-територіальними одиницями.

Після утворення ВРНГ Радянський Союз був поділений на 19 неадміністративних економічних районів. У межах УРСР створено три: Донецько-Придніпровський, Південно-Західний, Південний.

Розглядаючи положення промисловості України під час цих нескінченних змін на прикладі Донецько-Придніпровського економічного району, як одного з найрозвиненіших, то можна побачити яке положення мала промисловість УРСР у основних її галузях.

Саме у період «відлиги» донецька металургія перебувала на піднесенні. Завдяки прогресивній технології з інтенсифікації доменного процесу застосування кисню, яку було впроваджено у 1958 році, було значно підвищено продуктивність виробництва та скорочено витрати на паливо. У перше ця технологія була застосована на Дніпропетровському металургійному заводі та пізніше освоєна іншими металургійними заводами Донбасу. Завдяки створенню нових потужностей збільшувався основний приріст продукції.

У важкій промисловості її потреби задовольняв машинобудівний комплекс Донбасу, який виробляв продукцію переважно для власного регіону. Це були агрегати металургійної промисловості, гірничошахтне обладнання і рухомий склад для залізниць.

У хімічній індустрії України ситуація складалася інакше. Основні

вкладення використовували для будівництва нових цехів по екстенсивній формі розвитку, замість удосконалення уже працюючих технологій у діючих цехах.

Пріоритетне значення уряд СРСР надавав розвитку електроенергетики даного регіону - Донбасу. Так, у 1954 році запрацювала Слов'янська ДРЕС, яка мала 5 агрегатів по 100 тис. кВт кожен. У 1954 році на Миронівській ДРЕС увійшли до ладу ще два діючих агрегати, які збільшили її потужність до 400 тис. кВт. Уже в 1958 році почали свою роботу енергоблоки Луганської та Старобешевської ДРЕС.

Такі зміни у енергетиці вивели «Донбасенерго» на перше місце серед енергосистем України та на друге серед загально радянських енергетичних систем після «Мосенерго». 14 вересня 1966 р. колектив Горлівського підприємства «Донбасенерго» за великі досягнення з енергозбереження та використання нової техніки на електростанціях на Донбасі був нагороджений орденом Леніна.

Вугільна промисловість як основний постачальник сировини енергетичного комплексу, розвивалась здебільшого екстенсивним шляхом. В 1951 – 1955 роках потужність шахтного фонду зросла на 31,7 млн. тон., а в 1956 – 1960 роках на 46,3 млн. тонн. Поряд з великими шахтами на яких проводилась механізація виробничих процесів у другій половині 50 – х років будувалися «комсомольські» шахти розраховані на 10 – 15 років видобутку вугілля. На шахтах Донбасу за період «відлиги» видобуток вугілля зріс більш ніж удвоє і сягав 172 млн. тонн. І все таки, за показником середньодобового навантаження на 495 шахт, що перебували в експлуатації у 1965 році, вони істотно поступалися шахтам ФРН, Польщі та Чехословаччини.

Динаміка розвитку сільськогосподарського сектору суттєво відрізнялася. В 50-х роках населення міст за численністю майже дорівнювала сільському населенню. Здавалося, що з розв'язанням продовольчої проблеми село мало б впоратись на тлі надходження машинної техніки. Але не так сталося як гадалося, сільське господарство все ще залишалася найвідсталішою гілкою командної економіки. Зі збільшенням міських споживачів сільськогосподарська продукція ставала все більш дефіцитною.

Під кінець 1950-х років в Україні, згідно з політикою укрупнення малих колгоспів, залишилося 19 295 колгоспів порівняно з 28 374 на 1940 рік. Такі перетворення в краї не сприятливо позначилися на економіці сільського господарства і побуті населення. За винятком штучно створених успішних проектів, для яких створювались найкращі умови, села здебільшого деградували. Проекти перетворення сіл на «агроміста» з розбудованими мережами водогонів, каналізації та багатоквартирних будинків, унеможлилювались браком коштів.

У сільському господарстві в наслідок волюнтаристських експериментів збільшилась а не зменшилась відставання від швидких темпів урбанізації. Перші чіткі прояви відсталості аграрного сектору виявились у 1963 році. Задля запобігання голоду, уряд СРСР змушений був закупити в Північній Америці велику кількість зерна. З того часу і до кінця існування Радянського Союзу потрапив у залежність від імпорту зернових культур.

З реорганізацією директивного управління її сутність не змінилася, а ось якість не поліпилася а навпаки погіршилася. Хаотичнішою ставала планова економіка тому що отримувала імпульси не з одного а з декількох центрів. Як результат реорганізації управління, які відбувались безперервно, управління промисловістю і будівництвом стало не менш централізованим, ніж було при міністерській системі, і стало набагато сильніше забюрократизованим. Розуміння таких процесів призвело до поступового відновлення структур централізованого управління. Такий процес підштовхував і сам М.С, Хрущов у якого почали проявлятися риси тоталітарного диктаторства, тобто ті риси які він засуджував на XX з'їзді партії. У своїй новій якості він більше не був зацікавлений у послабленні економічної влади лояльних до нього чиновників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Луцьк: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.
2. Жильцов И.А. Горловка: Путеводитель. Донецк: Донбасс, 1981. 96 с.
3. Жимерин Д.Г. История электрификации СРСР. М., 1962. 80 с
4. Історія народного господарства Української РСР / відп.ред. Т.І.Дерв'янкін. Т.3, кн.1. К. : Наука, 1985. 464 с.
5. Політична історія України. XX ст.: У 6 т. Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / В. К. Баран, О. М. Майборода, Ю. І. Шаповал та ін. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2003. 696 с.
6. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам /Сост. К. У. Черненко, М. С. Смиртюков. Т.3. М.: Политиздат, 1968. 752 с.

Анастасія Штацька
Науковий керівник – професор Докашенко Г. П.
М.Бахмут

ІСТОРИЧНА ОСВІТА ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ

Однією з найбільш показових ознак сучасного суспільства стають радикально нові комунікаційні засоби. Ще на початку цього століття важко було уявити такий сплеск соціальних мереж, таку кількість блогерів, яку ми маємо на сьогодні. Ранок людини на будь-якому континенті, особливо людини молоді, частіше за все починається із ознайомлення зі стрічкою новин на власному смартфоні. В той же час автори цих новин далеко не завжди мають відповідну освіту та рівень знань з того предмету, про який так «авторитетно» сповіщають. Критичне сприйняття інформації виходить на перший план серед інших соціальних компетентностей особистості. Формування навичок критичного сприйняття інформації починається з шкільної парти, принаймні повинно там починатися. Значні можливості надає шкільний історичний курс, в якому поєднані всесвітня та вітчизняна історія. Студенти 4-го курсу нещодавно завершили виробничу педагогічну практику, під час якої мали

можливість застосувати деякі власні навички медіаграмотності. В даній публікації хочу поділитися власним досвідом розробки одного з уроків для учнів 7-го класу із застосуванням прийомів розвитку критичного сприйняття інформації.

Тема 1: Київська держава (Русь-Україна)

Мета: розвивати інформаційну грамотність, зокрема вміння ефективно шукати інформацію; критичне мислення, зокрема вміння обґрунтовувати власну позицію.

Завдання:

1. Прочитайте текст

«Предметні результати засвоєння навчального предмету «Історія» в 7 класі повинні відображати сформованість умінь:

- розповідати згідно заданого плану про події, явища, процеси, діячів історії Вітчизни з найдавніших часів до початку XIII ст., використовуючи різні джерела інформації, використовуючи вивчені поняття і терміни, в тому числі описувати: заняття найдавніших землеробів і скотарів; умови життя і заняття народів, які проживали на території нашої країни до середини 1-го тисячоліття до н.е.; розселення, умови життя і заняття східних слов'ян; суспільний лад і політичну організацію східних слов'ян, релігію давніх слов'ян; роль природно-кліматичного чинника у формуванні російської державності; органи влади і управління в державі Русь; суспільний лад Русі, положення різних категорій вільного і залежного населення; культурний простір Стародавньої Русі: писемність, поширення грамотності, берестяні грамоти, давньоруську літературу, іконопис, мистецтво книги, архітектуру, ремесло» (переклад – А.Ш.) [1, с.74-75].

2. Дайте відповіді на запитання:

- Про яку державу згадується в тексті?
- Яке місто було столицею цієї держави?
- Чи згадується це місто в тексті?
- Яку назву для держави використовують автори тексту?
- Коли в світовій історії з'являються визначення «Русь», «російська державність»?

3. Зробіть висновки щодо історичного спадку Київської держави (Русі-України).

4. Визначте причини зазначених підходів до історичного минулого, до традицій Київської держави (Русі-України).

Для відповідей використовуйте сучасну історичну літературу із доданого списку.

Очікуваний результат виконання роботи: розвинені вміння ефективно шукати інформацію, обґрунтовувати власну позицію; критично сприймати подану інформацію.

Така організація уроку надала змогу порівняти оцінки історичних подій в різних історичних школах, зрозуміти бажання політиків використовувати історію для ствердження певних власних політичних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Примерная основная образовательная программа по учебному предмету «История Отечества: 5-9 кл.» / сост. Морозов П.Л., Сиверская Е.В., Пестрецов В.В., Кожемяка О.Л., Тур Л.И., Могила Н.А., Балацун П.А., Симинько Н.С., Виновет Т.В., Чепига Г.Г., Хаталах О.В. – 4-е изд. перераб., дополн. – ГОУ ДПО «ДонРИДПО». Донецк : Истоки, 2019. 60 с.
2. Толочко П. Київська Русь: монографія. К.: Альтернатива, 1996. 360 с.
3. Фадєєв О. Долітописна історія України. К.: Український пріоритет, 2016. 424 с.

Наталя Аксакова
Науковий керівник – доцент Малазонія С. В.
м. Бахмут

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ПОБУДУВАННЯ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ» НА ПЛАТФОРМІ MOODLE

Вивчення іноземної мови професійного спрямування позиціонується як ключовий пріоритет в оновленні вищої освіти. Складником професійної компетентності фахівця є здатність спілкуватися іноземною мовою. Поряд із заміною вимог до підготовки фахівців інженерів-педагогів спеціальності «Харчові технології» постає необхідність переглянути методи і підходи до навчання іноземної мови. Аудиторні години на вивчення іноземної мови обмежено, тому мають бути нові методологічні підходи засновані на індивідуалізації і автономії студентів. Такі нові підходи повинні сприяти довгостроковому навчанню протягом життя. Настала потреба використовувати ресурси, які можуть накопичувати багато інформації, і водночас бути гнучкими й мобільними для постійного оновлення та які допоможуть вирішити задачу інтенсифікації навчального процесу. Прикладом одного з таких ресурсів є платформа Moodle.

Платформа створює віртуальне середовище та забезпечує індивідуальний підхід як для кожного студента, так і для групової співпраці. В системі Moodle викладач використовує набір модулів-складових для підготовки і проведення занять. Викладач організує вивчення матеріалу поєднуючи різні елементи курсу, щоб форми навчання відповідали цілям і завданням конкретних занять. Це організаційна вимога до побудування курсу.

До психологічних вимог стосовно курсу вивчення іноземної мови виділяємо комунікативну діяльність. При вивченні іноземної мови передбачається робота в аудиторії, особлива увага приділяється мовленнєвим вправам, що розвивають продуктивні уміння, особливо в області мовлення. До мовленнєвих вправ відносять питально-відповідні, реплікові, переказ прочитаного, драматизацію тексту або ситуації спілкування, опис, дискусію, усну розповідь. При дистанційному навчанні, мотивуючим чинником може безпосередньо виступати електронне навчальне середовище Moodle. Це середовище дасть змогу побудувати навчальний процес доступно, логічно структурувати всі етапи та організувати контроль. Налаштувавши процес виконання завдань на платформі, Студенти швидко звикають, що їх діяльність регулярно відстежується викладачем, за умови налаштування процесу виконання завдань на платформі. Завдяки наявності завдань на платформі, викладач знає, хто, попрацював самостійно вдома, та готовий до продуктивної роботи в аудиторії. Саме це і виступає мотивуючим чинником для студентів.

Вони мають наявність завдань і знають як досягти певного результату. Усна презентація невеликого дослідницького проекту виступає формою підсумкового контролю, таким чином студенти демонструють свої професійні, комунікативні, мовленнєві і інші компетенції.

Платформа Moodle може виступати як основним так і допоміжним способом організації навчання, як формою партнерської комунікації викладача і студента. Також платформа Moodle підсилює внутрішню мотивацію студентів і є сучасним навчальним електронним середовищем. Застосування інструментарію віртуальної освітньої платформи Moodle у навчанні іноземній мові сприяє підвищенню ефективності процесу, є перспективним під час формування у студентів інженерів - педагогів компетенцій, пов'язаних з використанням іноземної мови в їх майбутній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щукін А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика: учеб. пособие для преподавателей и студентов. Изд-е 2-е, испр. и доп. М.: Филоматис, 2006. 480 с..
2. Мясникова Т. С. Система дистанционного обучения Moodle / Т. С. Мясникова, С. А. Мясников. – Харьков : Изд-во Шейниной Е.В., 2008. – 231 с.

Анастасія Андрюханова
Науковий керівник – доцент Гришук О. В.
м. Бахмут

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ КОРЕКЦІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В Україні відбувається реформування і модернізація всіх галузей життя людини, також це «торкнулося» й всіх рівнів освіти. Зміни в освіті пов'язані з входженням України до західноєвропейського освітнього простору, що супроводжується зростанням вимог до рівня професійної компетентності майбутніх фахівців як основи конкурентоспроможності на ринку праці. Важливим чинником, що впливає на професійну успішність сучасного фахівця професій типу «людина-людина», є його емоційна компетентність. У сучасних зарубіжних і вітчизняних психологічних теоріях емоція визначається як особливий тип знання. Відповідно до цього підходу впроваджується поняття «емоційний інтелект».

Емоційний інтелект як різновид особливого типу інтелекту, пов'язаного зі сприйманням емоційної інформації, запропонували Дж. Мейер і П. Селовей [5, с.232]. Запропонована ними модель містить наступні когнітивні здібності: розпізнавання власних емоцій та емоцій інших людей, вміння використовувати

емоції для підвищення ефективності розумової діяльності та керування ними. Наприкінці двадцятого століття дослідники звернули увагу на те, що для успішної кар'єри недостатньо володіти високим інтелектом і бути експертом у своїй галузі. Необхідно щось більше, що пов'язане з почуттями та емоціями людини.

Актуальність теми дослідження визначається і практичними завданнями, пов'язаними з розробкою психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток емоційного інтелекту, надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу.

Дослідженням емоційного інтелекту займалися такі зарубіжні вчені, як: Д. Гоулман (теорія емоційної компетентності), Р. Бар-Он (некогнітивна теорія емоційного інтелекту), Дж. Майер, П. Селовей, Д. Карузо (теорія емоційно-інтелектуальних здібностей). Ідея єдності афективних та інтелектуальних процесів, що належить Л. С. Виготському, розвивали С. Л. Рубінштейн і О. М. Леонтьєв. Одним із перших дослідників емоційного інтелекту на пострадянському просторі був Д. В. Люсін, який представив двокомпонентну теорію такого феномену. А. С. Петровською було виявлено кореляцію між індивідуальною мірою вираженості емоційного інтелекту і результативними параметрами управлінської діяльності.

Оскільки емоції, що переживає людина, мають вагомий вплив на особисте, соціальне, професійне життя та на фізичне здоров'я, виникає необхідність навчитися краще розуміти, контролювати та керувати ними. У зв'язку з цим в нас з'явилося припущення: якщо проводити корекційну роботу з учасниками освітнього процесу, то це допоможе покращити їхнє психічне здоров'я, і для підтвердження нами було проведено емпіричне дослідження.

Випробовуваними стали 120 осіб, це студенти і викладачі Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ ДДПУ. Респонденти були поділені на дві групи: – контрольну-Б (35 студентів і 25 викладачів) та експериментальну-А (32 студенти і 28 викладачів), по 60 випробовуваних у кожній групі. Дослідження розпочалося з діагностування та проводилося за допомогою чотирьох психодіагностичних методик, а саме: «Самооцінка емоційних станів» (А. Уессман і Д. Рікс), «Діагностика перешкод у встановленні емоційних контактів» (В. В. Бойко), «Емотивна самооцінка емоцій» та опитувальник «Когнітивна регуляція емоцій» (Н. Гарнефські, адапт. А. Б. Леоновою).

Використання вищезазначених методик дозволило визначити у випробовуваних:

- самооцінку емоційних станів, ступенів висипання і зміни емоційного стану людини протягом певного періоду часу, відобразити вираженість, ступінь емоційного підйому або виснаження випробуваного;
- «перешкоди» у встановленні емоційних контактів, а саме, невміння керувати емоціями, дозувати їх та неадекватно проявляти, негнучкість, нерозвиненість, невизначеність емоцій, домінування негативних емоцій, небажання зближуватися з іншими людьми на емоційному підґрунті;

- привабливість різних емоцій для випробовуваної те, як випробуваний оцінює ту чи іншу емоцію за факторами оцінки, сили й активності;

- стратегії когнітивної регуляції емоцій у стресових ситуаціях.

У рамках емпіричного дослідження нами була розроблена програма тренінгу, спрямованого на розвиток емоційного інтелекту. В основу концепції тренінгу покладені теорії емоційно-інтелектуальних здібностей Д. Карузо, Дж. Мейера, П. Селовея; емоційної компетентності Д. Гоулмена [2, с.10]; некогнітивна теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она [4, с.363]; П. А. Антохіна «емоційне напруження як передумова до розвитку нервового захворювання» [1, с.80]; двокомпонентна теорія емоційного інтелекту Д. Люсіна [3, с.128]. Завданням нашого тренінгу було розглянути основні прояви та складові емоційного інтелекту, навчити випробовуваних виражати свої емоції та розпізнавати емоції інших людей, навчити застосовувати техніки розвитку й підвищення рівня власного емоційного інтелекту. Під час проведення тренінгових занять використовувалися активні та інтерактивні методи. Для реалізації тренінгової програми застосовувалися такі методи, як: інтерактивні міні-лекції, міні-дискусії, фасилітація, мозковий штурм, групування, модерація, «акваріум», самодіагностика, а також технології організації груп: робота в колі, в малих групах (або парами), індивідуальна робота.

Аналізуючи дані, отримані після першого та другого етапів діагностування у групах респондентів «А» та «Б», позитивна динаміка спостерігалась лише у респондентів групи «А». Результати, отримані завдяки проведеним психодіагностичним методикам, підтвердили, що, розглянувши основні прояви та складові емоційного інтелекту, навчаючись виражати свої емоції та розпізнавати емоції оточуючих, можна опанувати вміння застосовувати техніки розвитку й підвищення рівня власного емоційного інтелекту та покращити власне фізичне самопочуття. Розроблений нами тренінг можна застосовувати й надалі для покращення емоційного стану студентів та працівників навчального закладу, що допоможе покращити не лише продуктивність, а й загальний психологічний клімат у виші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин П. К. Эмоциональное напряжение предпосылка к развитию нервного заболевания. Москва: АМН СССР, 1965. 80 с.
2. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект. Москва: АСТ; АСТ Москва; Хранитель, 2008. С.10-443.
3. Люсин Д. В., Марютина А. А., Степанова А. С. Структура эмоционального интеллекта и связь его с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ. *Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования* / Под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. Москва: Институт психологи РАН, 2004. С. 128-140.
4. Bar - On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ - i) : Technical Manual. Toronto, Canada: Multi - Health Systems, 1997.

5. Mayer J.D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. N.Y., 1993. P. 433-442.

Лариса Арестова
Науковий керівник – доцент Малазонія С. В.
м. Бахмут

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Дистанційна форма навчання набуває широкого використання. Така форма навчання сприяє доступності отримання освіти, надає можливість підвищити конкурентоспроможність на ринку праці. Коректна організація дистанційної форми навчання дозволяє говорити про збереження якості освіти.

Невід'ємною складовою успішної кар'єри фахівця в будь-якій галузі є вільне володіння іноземною мовою. Ось чому процес вивчення іноземної мови професійного спрямування став дуже важливим у придбаанні вищої освіти.

Методологічними основами опанування фаховою термінологією займалися такі науковці, як О. О. Баловнєва, Т. І. Панько, Т. О. Пахомова, О. В. Столярська. На кожному етапі свого розвитку людство утворює нові поняття, які відразу ж отримують своє термінологічне відображення у мові. Ось чому вивчення іноземної мови професійного спрямування сконцентроване на опануванні основ фахового перекладу, так як утворення термінів є стрімким і безперервним.

Застосування комп'ютера дозволяє полегшити роботу з величезними обсягами фахової інформації та прискорити темпи й ефективність її засвоєння. Саме застосування комп'ютера дозволяє перевести навчальний процес на якісно новий рівень. Працюючи над фаховою лексикою треба ознайомитись з основними характеристиками та особливостями термінів. За сферою вживання терміни поділяються на загальнонаукові або загальнотехнічні, галузеві та вузькоспеціалізовані. Вивчення особливостей перекладу термінів це наступний етап. Завдяки постійному прогресу у різних сферах науки та техніки кількість їх постійно змінюється. Для узагальнення найбільш поширених засобів перекладу термінів треба детально вивчати електронні словники та довідники, знайомитися з описовими методами, що полегшують відображення у мові новоутвореного поняття. Інтерактивні комп'ютерні технології активізують критичне мислення студентів та підвищують мотивацію до навчання бо їх використання спрощує та прискорює процес опанування професійно орієнтованою іноземною мовою. Використання комп'ютера в вивченні фахової лексики робить навчання різноманітним та цікавим, а виконання тренувальних вправ вдосконалює навички перекладу термінів. Таким чином студенти не тільки запам'ятовують велику кількість термінів, а й розуміють їх. За допомогою мультимедійних дистанційних курсів вирішується питання обмеженої кількості практичних занять з іноземної мови професійного

спрямування для технічних закладів. Мультимедійні дистанційні курси дозволяють студентам не лише самостійно вдосконалювати навички фахового перекладу, але й постійно підвищувати якість процесу навчання. Саме тому окремої уваги заслуговує спеціалізоване програмне забезпечення Moodle.

У даній платформі, поєднання різноманітних активних елементів, допомагає комбінувати завдання, спрямовані на оволодіння фаховим термінологічним словником. Значний мотиваційний ефект в такому навчанні, що студенти самі можуть контролювати правильність виконання тренувальних вправ. Інтерактивні комп'ютерні технології стали значною підтримкою викладача у процесі викладання іноземної мови професійного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зацний Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
2. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: Навчальний посібник. 3-тє вид. / В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко. – Харків: НТУ «ХПІ», «Торсінг», 2002.– 320с.
3. Харченко С. В. Науково-технічна термінологія: навч. посібник / С. В Харченко. – К.: НАУ-друк, 2009. – 111 с.

Софія Бамбуля
Науковий керівник – викладач Ковальська Н. В.
м. Бахмут

СТРАШНА МОДА ХХІ СТОРІЧЧЯ АБО НАСЛІДКИ АНОРЕКСІЇ ТА БУЛІМІЇ

«Мода на анорексію» залишилася в минулому, вважає моє оточення – однокурсники, друзі, знайомі. Зараз і справді не чути скандалів зі звільненням надмірно худих моделей; ніхто не робить «харчових» камінг-аутів, як це без кінця відбувалося в «нульових»; преса не робить гучних викриттів. Більше того, здається, що концепція прийняття свого тіла bodypositive остаточно перемогла. Рекламні кампанії plussize брендів LaneBryant і MelissaMcCarthy підривають Інтернет, для календаря Pirelli і обкладинки американського Vogue знімають актрису «в тілі» Емі Шумер, а ляльку Барбі– вперше в історії – випускають в образі пишнотілої красуні. Незважаючи на ці благі новини, статистика жахає. Керівник Центру Revocanda, єдиною в країні клініки з лікування харчових розладів, що відкрилася півтора роки тому, каже, що в Україні на анорексію хворіють від 3 до 5 % людей – переважно дівчата. Булімією (нападами нервової патологічної обжерливості) страждають до 10 % людей. Потенційні пацієнти психотерапевтів є в кожній школі, особливо у випускних класах.

Більше половини дівчаток-підлітків і майже одна третина хлопчиків-

підлітків використовували нездорові методи схуднення, як-от: прийняття проносних і сечогінних засобів, голодування, пропуск прийомів їжі, викликання блювоти тощо. Приблизно 25 % дівчат у віці від 16 до 22 років використовують переїдання і подальше очищення (булімія) як спосіб контролю своєї ваги. Смертність, пов'язана з нервовою анорексією в 12 разів, вища за смертність, що пов'язана з усіма іншими причинами смерті у дівчат у віці від 15 до 24 років. Майже 50 % людей з розладами харчової поведінки страждають тією або іншою формою депресії. Тільки 1 з 10 осіб, які страждають харчовими розладами, отримує кваліфіковану допомогу і лікування в боротьбі із залежністю. 25,9 % зареєстрованих випадків таких розладів харчування як анорексія і булімія фіксується в Луганській, Львівській, Харківській, Донецькій, Запорізькій і Тернопільській областях.

Що ж взагалі таке анорексія та булімія, як можна боротися з «ною модою»?

Терміни «анорексія» і «булімія» можуть трактуватися як синоніми, або як різні захворювання. Іноді булімія розглядається як стадія анорексії. Так в чому відмінність анорексії від булімії?

Анорексія і булімія зустрічаються досить часто. Різниця в тому, яке саме порушення «взаємин» з їжею переважає. Якщо при нервовій анорексії (з грецької – відсутність апетиту) зниження ваги досягається за рахунок жорсткого обмеження в їжі, то при булімії (з грецької – бичачий голод) на перший план виходить переїдання з подальшим звільненням від їжі.

Ми маємо справу з нервовою анорексією, якщо пацієнт:

- повністю відмовляється від їжі (голодує), часто пояснюючи це оздоровленням (лікувальне голодування, йога);
- дотримується строгої дієти (менш 800 ккал на добу). Калораж менше 1200 ккал на добу для жінок є критичним, тому що не забезпечує навіть базові потреби організму в енергії. Це призводить до підвищеного вироблення кортизолу–гормону стресу, стимулюючого руйнування м'язової тканини, використовуючи її як паливо, і одночасно знижуючи енерговитрати організму. Вага падає, але починає відкладатися жир, особливо всередині черевної порожнини (вісцеральний). Якщо калорій на добу ще менше – організм не отримує необхідну кількість не тільки енергії, але і незамінних речовин. Розвивається кахексія – виснаження;
- слідує химерній дієті, наприклад, їсть сиру крупу або овочі. Мета будь-якої дієти – змусити людину з'їсти менше калорій. Сирої вівсянки або несоленої броколі не з'їси багато – в результаті добова кількість спожитих калорій критична з усіма подальшими наслідками.

При нервовійбулімії навпаки, кількість їжі, що з'їдається за раз, стає величезною. Запобігання трансформації з'їденого в жир досягається за рахунок запобігання всмоктування їжі у травному тракті. Зазвичай викликається блювота відразу після прийому їжі. Також можуть використовуватися такі методи:

- промивання шлунку– пацієнт викликає блювоту, попередньо випиваючи багато води для більшого ефекту;

- прийом проносних препаратів;
- прийом сечогінних засобів – «сушка», коли вага та обсяги губляться за рахунок води. Використовується атлетами під час підготовки до змагань. Жодного відношення до спалювання жиру цей метод не має, він загрожує ускладненнями зневоднення, аж до летального результату;
  - клізми або промивання кишківника – використовується велика кількість води для вимивання вмісту кишківника і запобігання його всмоктування;
  - прийом препаратів, що блокують всмоктування у кишківнику;
  - прийом інших жироспалювачів на тлі грубого порушення дієти також можна віднести до різновиду булімії.

Загальним для людей, хворих на анорексією, булімію, є те, що вони мають спотворене уявлення про своє тіло. Не має значення, наскільки вони худі, вони все одно вважають себе товстими, хоча знають, що за об'єктивними критеріями у них занижена вага. Поряд з таким неправильним уявленням про себе пацієнтки заперечують очевидне. Багато жінок з розладами харчування відмовляються визнати, що з ними не все в порядку, тому лікувати їх важко.

І у хворих на анорексію, і у хворих на булімію контролювання ваги тіла перетворюється на важливу життєву мету. Це для них хоча і невдалий, але спосіб вирішувати свої проблеми. Булімія може супроводжувати нервову анорексію, але може виникнути й самостійно.

Іноді не можна провести чіткої межі між такими захворюваннями, як анорексія і булімія – різниця буде непомітна або провідний симптом може змінюватися. Наприклад, пацієнт може сидіти на жорсткій дієті, але при зриві – об'їдатися і викликати блювоту. У підсумку – і анорексія, і булімія вимагають лікування у психотерапевта. Відмінність анорексії від булімії в лікуванні буде лише в тому, який аспект нормалізується в процесі терапії – переїдання або недоїдання. В іншому лікуванні схоже – необхідно відновити організм, вибудувати режим харчування і головне – розібратися з причиною хвороби.

Лікар-психотерапевт Валерій Патоничкаже: «Залежність від їжі з'являється з різних причин. При цьому іноді вони відрізняються кардинально. В одному випадку люди надмірно стурбовані своєю зовнішністю. Деякі можуть підраховувати в магазині кожну калорію або ж пильно розглядати своє відображення в дзеркалі, вишукуючи неіснуючі недоліки. В іншому випадку все відбувається навпаки – людей зовсім перестає хвилювати їхній вигляд і вони стрімко набирають вагу, намагаючись таким чином уникнути певних внутрішніх проблем. І недоїдання, і переїдання, що увійшли у звичку, є значними порушеннями харчової поведінки» [6].

Якщо виникла тяга до переїдання – насамперед не слід докоряти людині: причиною хвороби можуть бути серйозні патології. Також не треба намагатисьвилікувати булімію самостійно – цим повинні займатись дипломовані лікарі. Їхнє завдання:

- позбавити пацієнта тяги до переїдання;
- відновити його фізичне здоров'я.

Насамперед пацієнтів лікують від хвороб – причин булімії, позбавляють негативних емоцій, які провокують переїдання (так зване «заїдання стресу»), а

також навчають правильно сприймати власне тіло. Хороші результати показала когнітивно-поведінкова терапія – в результаті пацієнт стає відповідальним за контроль власного ж харчування.

Знаючи, що це за хвороба, і, з яких причин вона виникає, при виражених депресивних чи невротичних розладах, що її провокують, призначають антидепресанти, нейротропні та седативні препарати.

Якщо організм постраждав від «експериментальних» дій хворого (провокація блювання, прийом проносних), слід вдатися до призначень, які сприяють корекції тканинних процесів. Це:

- дієтотерапія;
- вітамінотерапія;
- за необхідності – лікування у гастроентеролога, ендокринолога, кардіолога.

«Головне в цій ситуації те, що вихід є. За комплексного підходу, коли паралельно працюють психолог, дієтолог і фітнес-тренер. Якщо людині допомагають усвідомити своє становище, знайти бажання боротися із залежністю, вона може повернутися до нормального життя. Навіть у найбільш, здавалося б, безнадійних випадках. Головне в боротьбі з харчовою залежністю – повернути людині надію», – говорить Валерій Патонич [6].

Отже, булімія і анорексія є небезпечними для життя станами, тому людина, що страждає такими захворюваннями, потребує адекватного лікування. На жаль, хворих на анорексію часто госпіталізують у стані різкого виснаження, в той час, як на початку захворювання лікування може проводитися амбулаторно. Необхідно пам'ятати, що чим раніше будуть проведені терапевтичні заходи, тим менше ризик розвитку незворотних змін. Головне пам'ятати, що «погоня» за «ідеальними формами» може призвести до страшних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відео-лекція «Анорексія, булімія, переїдання: генетика заряджає рушницю, соціум спускає курок». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pVDjH2VkRvw> (дата звернення: 17.03.2020).
2. Відео-лекція «Порушення харчової поведінки. Частина II (Анорексія)» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6thCzk19fqs> (дата звернення: 17.03.2020).
3. Статистичні дані про анорексію і булімію, засновані на наукових дослідженнях. URL: <https://www.bulimia-newway.com/> (дата звернення: 17.03.2020).
4. Анорексія і булімія. URL: <https://ukrhealth.net/anoreksiya-i-bulimiya/> (дата звернення: 17.03.2020)
5. Анорексія та булімія: факти й безпеки. URL: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/101999042#h=1> (дата звернення: 17.03.2020).
6. Думка експерта: як побороти залежність від їжі? URL: <https://lady.tochka.net/ua/63521-zavisimost-ot-edy-kak-ee-poborot/> (дата звернення: 17.03.2020).

7. Мої анорексія та булімія: як я хотіла схуднути. URL: <https://ypershe.com/stories/hochu-shudnuty-anoreksia-bulemia> (дата звернення: 17.03.2020).
8. Причини та ознаки булімії. Тактика лікування. Призначення. URL: <https://www.dobrobut.com/ua/library/c-prichiny-i-priznaki-bulimii>(дата звернення: 17.03.2020).
9. Яка різниця між анорексією та булімією? URL:<https://ukr.medicaldevicetrend.com/5729752-what-is-the-difference-between-anorexia-and-bulimia> (дата звернення: 17.03.2020).

Владислав Безкоровайний
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А.
м. Бахмут

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КАНАДІ

Зі швидким технологічним і інноваційним прогресом відбуваються не тільки економічні та соціальні зміни, а й освітні. Усі сфери життєдіяльності взаємопов'язані між собою. Такий швидкий вплив на життєдіяльність людини не може не вплинути на її освітні потреби. Говорячи про швидке зростання попиту на освіту одразу приходить на думку освіта канадського стандарту. Тільки в цій країні середня освіта являє собою поєднання європейських традицій і здорового північноамериканського прагматизму, прекрасних умов навчання і проживання, а також інтенсивного застосування новітніх цифрових технологій на всіх стадіях навчального процесу. Більш того, Канада відноситься до числа тих держав, дипломи яких високо цінуються на міжнародному освітньому ринку та визнаються у всьому світі. За обсягом державних інвестицій в освіту Канада також займає одне з перших місць у світі. Хоч рівень якості та умов в навчальних закладах освіти й високий, але він таким є не для всіх, зокрема для перших народів, більшість з яких не в змозі закінчити середню загальноосвітню школу.

Проблеми та детальний аналіз канадської середньої освіти знайшли відображення у працях багатьох дослідників: це, зокрема, Бондар Т. [1], Мукан Н. [2], Ташликова А. [3], Девіз С. [5], Сюзан Е. [7] та інші, які розглядали окремі явища впровадження та реформування навчального процесу з першого моменту започаткування освіти на просторах країни кленового листа. Протягом усієї історії урядом Канади була зроблена велика кількість помилок стосовно організації навчальних закладів та засобів навчання. Саме завдяки роботі над виправленням помилок було вдосконалено саму систему освіти, яку ми бачимо сьогодні. Але цей процес корегування та самовдосконалення продовжується досі. Пропонуємо спочатку розглянути історичні аспекти з невеликого формування середньої освіти.

Мета роботи полягає в теоретичному аналізі своєрідності канадської системи середньої освіти.

Кожен аналіз завжди починається з обґрунтування первинних передумов, які становлять підґрунтя для подальшого розвитку. У нашому випадку, започаткування навчального процесу не було досить успішним, адже починалось воно з примусової асиміляції корінного населення Канади до європейських понять цінностей, моралі та релігії шляхом змушеної ізоляції аборигенів від рідних громад, мови, традицій та вірувань. Життя перших людей бачили у виконанні брудної праці, яка потребує багато фізичних зусиль та не передбачає розумової діяльності, не надаючи права на створення власного кар'єрного шляху, адже вважалось, що вони завжди будуть жити ізолювано від сучасних стандартів. Для навчального процесу аборигенів були створені спеціальні «школи-інтернати», які передбачали перевиховування під керівництвом християнської церкви. Через незмогу опанування базових навичок діти зазнали моральних знущань, сексуального та фізичного насильства. Антисанітарні умови в інтернатних школах призвели до масової смертності дітей від інфекційних захворювань, зокрема туберкульозу.

Таким чином, система освіти, яка проіснувала в Канаді починаючи з ХІХ ст., отримала наступні назви: «вбивство індіанця в дитині», «геноцид корінних народів» та «канадський Голокост». Станом на сьогодні зберігаються проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем освіченості корінних народів в порівнянні з усім канадським населенням» [6].

На зміну примусовому навчанню прийшло масове навчання у школах та підготовка педагогічних кадрів для роботи у школах. Метою впровадження масового державного навчання у школах було «подолання нерівності соціальних класів» [4]. Також навчання в школі розцінювалося як засіб для зменшення злочинності серед неповнолітніх та злочинності серед дорослих, яка, як вважалось, нерозривно пов'язана з відсутністю виховання, освіти, а також бідністю.

Слід наголосити, що в Канаді учнів називають студентами, на відміну від України. З різкою хвилею зростання напливу студентів у школи, виникла необхідність у створенні нових робочих місць у вигляді викладачів навчальних закладів. З цією метою були створені так звані «звичайні школи», де йшла активна підготовка юнаків для роботи у школі, термін навчання в яких складав усього лише пів року. Школи були направлені насамперед на надання важливих базових знань з методики навчання та вивчення дитячого розвитку. Це свідчить про те, що аналіз невдалого навчання минулого зміг зрушити систему освіти з місця. Адже наразі навчанням займаються спеціально підготовлені фахівці, а не служителі церков.

На матеріалі педагогічної літератури розглянемо також організацію системи освіти. Завдяки детальній роботі над помилками в плані системи освіти сьогодні в Канаді існують декілька видів здобування загальної середньої освіти задля реалізації освітніх потреб своїх громадян:

1. Навчальний процес у загальній чи приватній школі передбачає навчання з використанням комп'ютеризованого обладнання за останніми технологічними розробками; навчання під керівництвом висококваліфікованих педагогів та організацію пізнавального процесу у лабораторних класах. Це дає

можливість ще з молодшого віку виявити окремі здібності кожного студента та сприяти подальшому їх розвитку. Під час закінчення вищої школи проводяться консультації із профорієнтації, які дозволяють їм на основі своїх потреб та здібностей визначитись зі вступом до вищого навчального закладу в Канаді або поза її межами. Головна різниця між загальною та приватною школою полягає у вимогах до навчання та джерелом фінансування.

2. Альтернативні школи спеціалізуються на окремих мовах та культурах, зокрема корінного населення Канади – аборигенів, або предметах з поглибленим вивченням, як-от, мистецтво. Такі школи орієнтовані на студентів, у яких дуже великий ризик бути відрахованим зі звичайної школи, через погану академічну успішність або поведінку.

3. Нешкільне навчання – це домашня освіта без навчальних програм, графіків, тестів чи оцінок. Цей підхід повністю орієнтований на дітей. Темі передбачаються, коли діти виявляють до них інтерес. Домашнє навчання є гарним варіантом навчання для дітей, які незадоволені методикою викладання в навчальних закладах. Таке навчання дозволяє батькам зосередитись на навчанні своєї дитини, допомагає власноруч контролювати її академічну успішність та не дає зіпсувати самооцінку шляхом тестування знань та виставляння балів. Унаслідок цього дитина не має проблем із соціалізацією у суспільстві та має можливість вивчати ті теми, які їй подобаються.

На основі детального та всебічного аналізу своєрідності канадської середньої освіти цілком логічно вважати, що уряд Канади та провінційні органи освіти досі продовжують процес її реформування, що дозволяє забезпечити усі освітні заклади середньої освіти необхідним комп'ютеризованим обладнанням за останніми технологічними розробками, професійними та сертифікованими педагогічними кадрами, а також необхідним навчально-методичним середовищем. Незважаючи на це, досі існують ще невирішені проблеми. Однією з таких є питання низької академічної успішності перших народів країни, більшість з яких не в змозі закінчити заклади середньої освіти. Переведення до альтернативної школи лише розділяє корінне населення від соціуму та класифікує їх як низький прошарок суспільства, який не спроможний до процесу засвоєння знань. Щоб уникнути цього, треба приділяти більше уваги таким студентам, акцентуючи увагу на здобувачах із низькою академічною успішністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Т. І. Тенденції розвитку інклюзивної освіти в Канаді : Законодавчий аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2016. № 1. С. 53.
2. Муқан Н., Запотічна М. Організація шкільної освіти дітей корінних народів Канади. Педагогіка. 2017. № 4. 185 с.
3. Ташликова А. Л. Політика Канади в області корінних народів : історія та археологія : монографія. Владивосток: ПФК ДВФУ, 2011. С. 68.

4. A Historical Overview of Education in Canada. URL : <https://ecampusontario.pressbooks.pub/robsonsoced/chapter/unknown-3/> (дата звернення: 08.04.2020).
5. Davies S., Aurini J. Homeschooling and Canadian Educational Politics : Rights, Pluralism and Pedagogical Individualism. Evaluation and Research in Education. 2008 . P. 63–73.
6. Educational Portrait of Canada. Census : Aboriginal population. 2006. URL : <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2006/as-sa/97-560/p20-eng.cfm> (дата звернення: 08.04.2020).
7. Susan E. Houston, Alison L. Prentice. Toronto : University of Toronto Press, 1988. P. 99-100.

Анна Біленко
Науковий керівник – викладач Ковальська Н. В.
м. Бахмут

ВПЛИВ ГАДЖЕТІВ НА ПІДЛІТКІВ ТА СТУДЕНТІВ

Для сучасних батьків найскладніше питання полягає в тому, скільки часу дитина може проводити за телефоном чи комп'ютером без шкоди для здоров'я. Зараз майже всі діти вже з народження занурені в світову павутину, вони проводять цілі дні за телефонами і для них віртуальний світ такий, як і звичайний. А батькам складно зрозуміти своїх дітей, бо вони росли в ті часи, коли Інтернет та комп'ютери не були такими доступними. Тому постає питання, чи варто обмежувати своїх дітей у користуванні гаджетами, чи впливають вони на здоров'я? Скільки годин на день без шкоди можна сидіти в Інтернеті?

З цього приводу психологи всього світу проводять дослідження. Вони вивчають вплив різних занять на благополуччя підлітків, зокрема на їхню самооцінку, задоволеність життям і щастям. У дослідженні взяли участь 1,1 мільйона підлітків віком вісім, десять і дванадцять років. У результаті було встановлено закономірність: чим більше часу підліток перебуває перед екранами моніторів (наприклад, у соціальних мережах або під час комп'ютерних ігор), тим менше він щасливий. За результатами іншого дослідження було доведено, що коли підлітки проводять шість і більше годин на день перед екранами електронних пристроїв (смартфонів, планшетів, комп'ютерів або телевізорів), у них зростає ризик суїциду.

Так, я вважаю, зараз дуже важко прожити дітям без гаджетів, ігор, соціальних мереж. Вони повністю заглиблюються і стають залежними від них. Залежність – це вже погано. З одного боку, підлітки розуміють, що неправильно цілими днями безперервно грати, дивитися в екран мобільних телефонів і не помічати, що відбувається навколо, а з іншого – все життя дітей в телефонах. Я і сама така, впевнено можу сказати, що залежна від телефону. Мені здається, що я на 30 хвилин зайшла в Інтернет, а пройшло вже багато

часу. Так, я розумію, що це неправильно, але зараз ми – я і телефон – одне ціле. У батьків немає єдиної думки про вплив гаджетів та Інтернету на дітей: одні вважають, що час на технології потрібно обмежувати, інші в дитячій активності в мережі не бачать нічого страшного. Але я переконана, що в цьому є щось страшне, бо діти стають неуважними, розсіяними, навіть агресивними [2, с. 34] Завжди є дві сторони медалі. Так і в гаджетах є і мінуси, і плюси.

Про те, чому сучасні підлітки ростуть більш толерантними, менш щасливими і зовсім неготовими до дорослого життя, поділилася Джин М. Твенг, професор психології Державного університету Сан-Дієго, яка займається дослідженнями вікових відмінностей упродовж 25 років. Вона навіть написала про це книжку. У 2012 році вона виявила різке зрушення в поведінкових і емоційних патернах підлітків. Професорка зазначила, що зміни в поведінці поколінь не тільки кількісні, але і якісні. Найбільша різниця між мілленіалами (люди, що народилися після 1981 року) і колишніми поколіннями полягала в їхньому світогляді. Теперішні підлітки відрізняються не тільки цим, але і тим, як вони проводять весь час. Їх щоденний досвід радикально відрізняється від того, що відчувають люди, які буквально на кілька років старші від цих підлітків. Що ж сталося в 2012 році, що призвело до такої драматичної зміни поведінки? 2012-й – час після «Великої рецесії», яка офіційно тривала з 2007-го року до 2009-го і суттєво вплинула на мілленіалів, які намагаються знайти собі місце в світі економіки, що падає. Але 2012 – це ще й рік, коли пропорція американців, що мають смартфон, перевищила 50 %.

Чим більше досліджують 13-річних дітей, тим зрозуміліше стає, що їхнє покоління визначається смартфонами і супутнім підйомом соціальних мереж. Це покоління професорка називає iGen. Його представники, які народилися з 1995 до 2012 р. виростають зі смартфонами в руках, заводять Instagram-акаунти в середній школі і не пам'ятають часу до інтернету. Мілленіалитеж вирости з мережею, проте вона не завжди була присутня в їхньому житті. Найстарші представники iGen були підлітками в 2007 році, коли був представлений iPhone. І згідно з цьогорічними опитуваннями – троє з чотирьох американських підлітків мають саме цей смартфон.

На 2020 рік діти вже максимально залежні від гаджетів. В них, на мою думку, навіть настрої залежить від того, посидів в Інтернеті чи ні, виграв чи програв у грі. Наприклад, моєму молодшому брату 10 років і він жодного дня не може прожити без ігор, без YouTube. Була ситуація, що, коли його гравця вбили у грі, то брат почав плакати, гніватися. Мені здається, що це неправильно, чи не так? Це вже остання стадія залежності. А йому всього 10 років! Що станеться з дітьми через двадцять років? Не один раз читала в новинах, що підлітків через Інтернет доводять до суїциду, занижують їхню самооцінку, пишуть брудні коментарі. Ось такий великий мінус гаджетів і Інтернету.

Що роблять діти, підлітки, студенти під час карантину? Звичайно, що «сидять в телефонах», 24\7 – в Інтернеті. Так, вони вчаться дистанційно, але це не означає, що вони цілеспрямовано вчаться, роблять уроки. Вони можуть одночасно і грати, і писати твір (як приклад). Діти цілий день сидять за

комп'ютером і, як результат, у них псується зір і постава. Тяжко відсидіти біля монітору 7 уроків онлайн або 4 пари на день, а потім ще виконувати домашнє завдання. Я переконана, що здоров'я псується саме зараз і дуже сильно. Заборона прогулянок на свіжому повітрі, зниження рухової активності, відсутність живого спілкування з однолітками суттєво знижують рівень здоров'я дитини, підлітка або студента. Якщо дитина проводить так багато часу за монітором, то це призводить до її соціальної ізоляції, емоційної нестабільності, нездатності скоротити час на відеоігри або соціальні мережі, проблем зі сном тощо.

Студенти не поступаються школярам у своїй залежності від гаджетів. Дослідники з'ясували, що студенти коледжів в середньому проводять дев'ять годин на день, використовуючи свій телефон. Вчені під керівництвом доктора Джеймса Робертса з'ясували, що дівчата витрачають на це десять годин щодня, а юнаки – вісім годин. За словами дослідників, отримані результати приголомшують, оскільки із збільшенням різноманітних функцій мобільних телефонів ймовірність розвитку нездорової залежності від них стає все більш можливою. Вчені стурбовані надмірним і агресивним використанням здобувачами гаджетів, адже це може негативно вплинути на їх академічну успішність. У результаті дослідження було встановлено, що студенти частіше використовують повідомлення, електронну пошту, перевірку сервісу Фейсбук, пошук в Інтернеті та прослуховування музики. Крім того, величезна кількість здобувачів, які брали участь в експерименті погодилися з твердженням, що відчують збудження, якщо не бачать свій мобільний телефон в межах досяжності. Це знову свідчить про залежність від гаджетів.

Зрозуміло, що в наш час без електронних пристроїв людям будь-якого віку не обійтися. Так, вони мають негативний вплив на нас, але потрібно раціонально ставитися до проведення свого часу за екранами телефонів. На сьогодні існує безліч сучасних додатків для телефонів, націлених на покращення здоров'я людини – від програм, що стежать за вагою, до повноцінних йога-уроків. Є додатки, які відстежують частоту та ступінь головного болю, нагадують про необхідність вживати більше води та аналізують якість сну. Більше того, сьогодні навіть є багато програм, які дозволяють контролювати залежність від смартфонів для покращення самопочуття.

Отже, лише ми самі обираємо, як використовувати «розумні телефони» та який вплив вони матимуть на наше життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна молодь стала залежною від мобільних телефонів//Сьогодні Lifestyle. 2014.
2. Гаджет залежність і чому Стив Джобс забороняв своїм дітям гаджети. URL :<https://starylev.com.ua/club/article/chomu-stiv-dzhobs-zaboronyav-svoyim-dityam-gadzhetu>.
3. Вплив гаджетів на благополуччя підлітків. URL:[https:// childdevelop. com. ua/ articles/upbring/5791/](https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/5791/).

4. Твенге Джин М. Поколение I. Почему поколение Интернета утратило бунтарский дух, стало более толерантным. М.: «РИПОЛ классик», 464 с.

Валерія Бобіна
Науковий керівник – доцент Малазонія С.В.
м. Бахмут

ФОРМУВАННЯ УСНИХ Й ПИСЕМНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ»

Вимоги до навчання змінюються кожного року у закладах здобуття повної та неповної освіти; з'являються нові підходи та методи роботи зі студентами як майбутніми фахівцями. Все більше набувають актуальності вивчення іноземних мов та методика їх викладання. Мета сучасної стратегії в вивченні іноземної мови є формування формування усних й писемних навичок та іншомовної компетентності. Іншомовна компетентність включає в себе іншомовну усну та письмову компетентність. Формування іншомовних навичок завжди є актуальним у навчанні. Іншомовна діяльність, у навчанні іноземній мові майбутніх фахівців спеціальності «Харчові технології», відіграє одну з важливих ролей. Завдяки цій діяльності студенти набувають знання, уміння та навички аудіювання, говоріння, письма та читання. Тому для розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності треба відводити однакову кількість годин.

Проблемою формування усних й писемних навичок та розвитку іноземної компетентності займалися такі відомі вчені і науковці, як Л. Абдюшева, Н. Веніг, Л. Кузьміна, А. Купалова, Н. Складенко, Ю. Овечкіна, Т. Попова, М. Пентелюк, М. Татарінова, Т. Хільченко та ін. залежить від Вдалих вибір методів та прийомів навчання виду мовленнєвої діяльності значно впливає на успішність навчання. Незважаючи на те, що проблему навчання, удосконалення та розвитку іноземної компетентності науковці почали досліджувати давно, стверджувати та виділяти конкретні методичні підходи можемо тільки зараз. Метою статті є аналіз сучасних підходів щодо формування усних й писемних навичок з іноземної мови для майбутніх фахівців харчової промисловості та з'ясувати сутність таких понять, як «компетентність» та «іншомовна (англомовна) компетентність» зокрема.

Для ефективного формування усних й писемних навичок з іноземної мови студенти спеціальності «Харчові технології» повинні виконувати значну кількість самостійної роботи. Виконання самостійних завдань, спрямованих на розвиток взаємоконтролю, самоконтролю і самоаналізу потребує значну кількість годин.

Процес формування усних й писемних навичок поєднан з формуванням іншомовної професійно орієнтованої компетентності. Іншомовна професійно орієнтована компетентність забезпечує здатність мовця реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, самостійно здійснювати пошук, накопичення та розширення обсягу професійних знань у процесі іншомовного професійно

орієнтованого спілкування. Засвоєння письмових або усних навичок, умінь та знань потребує від студентів чималих зусиль. Процес формування усних й писемних навичок відбувається постійно, на кожному занятті, тому студенти повинні виявляти наполегливість та винахідливість у своїй роботі.

Для ефективнішого формування писемного мовлення на заняттях з іноземної мови на кожному з етапів навчання необхідно застосувати конкретні типи вправ та визначити переваги та недоліки кожного з підходів щодо навчання письма професійно орієнтованих студентів – майбутніх інженерів – педагогів спеціальності «Харчові технології».

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Є. Борецька та ін.; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – Київ: Ленвіт, 2013. – 590 с.
2. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С.Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11–18.
3. Пентиліук М.І. Формування мовленнєвої компетенції / М.І. Пентиліук // Рідна школа. – 2004. – № 2. – С. 8–10. 2018. № 2 (16) 182

Богдан Болотін, Ігор Цема
Науковий керівник – ст. викладач Андріянова Г. І.
м. Харків

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ПРІОРИТЕТИ Й АЛЬТЕРНАТИВИ

Задача шкільної і вузівської програми – покласти базові основи та познайомити учнів і студентів з принципом вивчення іноземних мов, ніж із самою мовою. Тобто викладається не сама мова, а деякий предмет, який розповідає про вивчення іноземної мови з деякою кількістю прикладів. Незважаючи на це, методики вивчення іноземних мов еволюціонували разом із суспільством, зараз ви можете оволодіти іноземною мовою вже без втрати часу в значній мірі. Далі наведено популярні методи вивчення іноземної мови, на які варто звернути увагу.

Грамати́ко-перекладний (лексико-граматичний, традиційний) метод:

Відповідно до цього методу, володіння мовою складається із запам'ятовування певної кількості слів і знання граматики. Процес навчання полягає у тому, що студент послідовно вивчає різні граматичні схеми і поповнює свій словниковий запас. Традиційний метод вивчення мови застарів, вважається, що він нудний і важкий, результат досягається занадто довго. Основний недолік традиційного методу полягає в тім, що він викликає появи

мовного бар'єру, так як студент комбінує слова за допомогою граматичних правил.

Комунікативний метод:

На сьогодні це найбільш популярний метод вивчення іноземної мови. Основна задача цього методу – навчити взаємодіяти з людьми мовою, що вивчається. Цей метод має на увазі всі форми взаємодії: мова, письмо, вміння слухати і розуміти співрозмовника. Комунікативний метод підходить більшій частині людей, він дозволяє швидше і з більшим поняттям вивчити іноземну мову.

Вправи цього виду – це поєднання реальних життєвих ситуацій, завдань-стимулів відповідних будь-якій ситуації. Однією з головних властивостей цих вправ полягає в тому, що студент має повну свободу вибору засобів для виконання вправи. Все це визначається метою спілкування в немовній діяльності, власними інтересами студентів [2]. Подібні вправи повинні будуватися незалежно від оволодіння лінгвістичним матеріалом.

Метод занурення:

Згідно з цією методикою, вивчити іноземну мову можна, якщо уявити себе іншою людиною – носієм мови. Вивчаючи мову таким чином, всі бажаючі обирають собі імена, вигадують біографії. За рахунок цього в аудиторії створюється ілюзія того, що студенти знаходяться в зовсім іншому світі – у світі, що вивчається. Все це робиться для того, щоб будь-яка людина у процесі навчання могла повністю відчувати нове коло, розслабитися, мовні навички стають максимально близькими до носія іноземної мови [1].

Наприклад, драматизація – уявлення у вигляді сцен оповідань, казок, кумедних історій, а також сюжетних картин. Завдання студентів полягає у тому, щоб втілити задану тему або сюжет у процес мовлення. Для організації таких завдань викладач англійської мови використовує підручник для читання, додаткові матеріали для читання, а також відеоматеріали. Рольова гра може зображувати елементарний комунікативний процес (покупка, привітання, знайомство тощо) і складний комунікативний процес, що складається з серії елементарних ситуацій (вибір маршруту подорожі – у бюро подорожей – у залізничній касі). Можуть бути рольові ігри, наприклад, студенти виконують узагальнені соціальні ролі (бібліотекар, продавець, пасажир тощо), що не мають власних характеристик і діють у стандартних ситуаціях, або рольова гра, в якій студенти виконують ролі вигаданих персонажів, що володіють всіма характеристиками конкретної особи (стать, вік, сімейний стан, особисті якості). Наприклад: «На вулиці холодно, йде сніг, а п'ятикласниця Кейт збирається йти на прогулянку без теплового шарфа і рукавичок. Члени сім'ї (дідусь, старший брат і батьки) намагаються переконати її одягнутися тепліше». Такий тип групового спілкування, як дискусійна гра, відрізняється високою вмотивованістю, яка витікає із значущості обговорюваних питань, і зацікавленості всіх у знаходженні можливих правильних рішень [3].

На основі вищепереліченого можна зробити висновок, що на сьогодні існує велика кількість методів для вивчення іноземних мов. Кожен із методів має як переваги, так і недоліки. Вибір методики вивчення іноземної мови

залежить від індивідуальних рис характеру людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатова Р. С. Навчально-рольова гра як засіб інтенсифікації навчання груповому спілкуванню: автореф. дис. кан. пед. наука. Москва, 1987. 17 с.
2. Баграмова Н. В. Інтерактивний підхід у навчанні іноземним мовам. 2001. 235 с.
3. Гладіліна І. П. Прийоми роботи на уроках англійської мови // *Іноземні мови в школі*. 2003. 249 с.

Вадим Владикін
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А.
м. Бахмут

АКТУАЛЬНІСТЬ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ ДОНЕЧЧИНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

На сьогоднішні питання про навчання протягом усього життя є дуже актуальним. Становлення фінансових і суспільних відносин завжди залежало від ступеня освіти людей, від їх здібності до самостійного вирішення та реалізації своїх цілей. Якраз створенню належить головна роль у формуванні людського капіталу, який в даний момент є вирішальним моментом як фінансового становлення держави, так і особистісного успіху людини.

На основі студіювання безперервної освіти було визначено, що в Україні не спостерігається такої кількості вкладень у сфери поліпшення людського капіталу, як, наприклад, на Заході [3, с. 106]. Саме ці вкладення у майбутньому створюють сучасну і успішну модель економічного розвитку нашої держави. Не до кінця вирішено питання щодо доступності вищої освіти, а це стосується громадської та академічної діяльності молоді.

Мета роботи полягає в аналізі актуальності питання навчання впродовж життя як необхідної передумови не тільки самореалізації людини Донбаського регіону, а й динамічного розвитку суспільства України в умовах сьогодення.

Сучасній Україні потрібний новий погляд на роль і значення неперервної освіти, яка відповідає передовим освітнім потребам. Дуже важливою є необхідність у розробці теоретично обґрунтованих, практично значимих і переконливих концептуальних підходів до організації системи неперервної освіти в нашій країні. Однією з найбільш істотних проблем становлення системи неперервної освіти є подолання стереотипу ставлення до неформальної освіти як неповноцінної. До неформальної освіти відноситься будь-яка організована та триваюча якийсь час навчальна діяльність, яка доповнює формальну освіту. Неформальна освіта може мати як професійну спрямованість, так і загальнокультурне значення, але вона не впливає на рівень освіти. В Україні до цієї категорії відносяться, в першу чергу, установи додаткової освіти дітей та молоді. Останнім часом з розвитком засобів комунікації комп'ютерних технологій в нашій країні почали розвиватися

дистанційні форми додаткового навчання для дітей і дорослих.

Освіта повинна формувати демократичні основи і критерії життєтворчого процесу, а також почуття власної гідності особистості, сприяти соціальній однорідності суспільства, підвищувати демократичну культуру та соціальну справедливість. У демократичній, зі сформованими громадськими інститутами державі, тільки особистість, яка досягла життєвого успіху, сповідує принцип єдності знань, переконань і діяльності, перебуває в гармонії з собою і світом. У той же час глобалізація, трансформаційні процеси та постійний потік нової інформації обумовлюють включення людини в дуже складну систему суспільних взаємовідносин, вимагають від неї здатності до нестандартних і швидких рішень, творення нових фреймів життєдіяльності до того, як норма інтеріоризується. Тому в країнах Заходу відбувається постійне збільшення інвестицій у галузь освіти, надання спеціальних грантів, оновлення спектра освітніх послуг та технологій для того, щоб створити умови для навчання особистості протягом усього життя [2, с. 65].

В останні роки в Україні також відбуваються серйозні соціальні й економічні зміни, які безпосередньо впливають на розвиток освіти. Все актуальнішою стає проблема підготовки людини до життя у суспільстві постійних змін, а сама освіта повинна набувати випереджального безперервного характеру. Андрущенко В. наголошує: «Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктований ідеалами ХХІ століття» [1, с. 6].

Система освіти України повинна забезпечити здатність людини до самоосвіти, сформувати вміння самостійно орієнтуватися в накопиченому людством досвіді, забезпечити набуття вмінь використання інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання поставлених задач, усвідомлення можливостей їх використання. Однією з базисних проблем безперервної освіти є проблема забезпечення цілісності і наступності освітніх програм для формування бажаних компетентностей здобувачів освіти (слухачів) відповідно запитами і перспективами розвитку ринку праці. Очевидно, що найбільш ефективним тут може бути регіональний підхід, який максимально врахує місцеву специфіку.

На сьогоднішній день в Донбаському регіоні помітна значна нестача професійних кваліфікованих робітничих кадрів. Це обумовлено тим, що у зв'язку із бойовими діями в регіоні багато людей змінили місце проживання, відповідно і місце роботи. Ці обставини спричинили ще більшу проблему. Люди повинні перекваліфікуватись, щоб отримати нову роботу. Це наочно показує, що освіта довжиною в життя є одним з найважливіших факторів досягнення успіху людиною. Характеристиками цієї нової робочої сили можуть бути режим навчання по відношенню до життя і «захоплення» ідентичністю,

презентацією, зовнішнім виглядом, стилем життя і нескінченним пошуком нових вражень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошуки пріоритетів. *Філософія освіти*. 2005. № 5. С. 6–12.
2. McCrone D. Cultural capital in an understated nation: the case of Scotland. *British Journal of sociology*. London, 2005. Vol. 56, N 1. P. 65–82.
3. Wright D. Mediating production and consumption: cultural and «cultural workers». *British Journal of sociology*. L., 2005. Vol. 56, N 1. P. 105–121.

Назар Власов
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ОСОБИСТІСЬКОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ

У сучасному суспільстві юнацький вік пов'язують з навчальною діяльністю, періодом навчання і оволодіння професією. У зв'язку з цим становить інтерес те питання, як різні види діяльності, оволодіння професією впливають на емоційно-особистісні особливості в юнацькому віці.

Закономірним підсумком юнацького періоду розвитку особистості є досягнення особистістю стану цілісної трансчасової ідентичності в розумінні власного образу «Я». Згідно з К.А. Абульхановою-Славською, досягнення особистістю в юнацькому віці ідентичності суб'єктивних уявлень про себе в системі міжособистісних відносин і в системі професійної діяльності є важливою умовою для подальшої успішної соціальної і професійної інтеграції людини в дорослому віці [4, с.147]. Для досягнення особистістю статусу професійної зрілості необхідно, щоб в систему суб'єктивно-психологічних регуляторів успішної професійної діяльності були включені і компоненти цілісної ідентичності у формі внутрішньої єдності емоційно-оцінного та когнітивного аспектів образу «Я».

Як свідчать дослідження, порушення внутрішньої єдності образу «Я» слід розуміти як неузгодженість трансчасових установок особистості по відношенню до себе в професійній і соціальній сферах, її емоційно-оцінних відносинах до себе і уявлень про себе в життєвому і професійному плані в сьогоденні і в майбутньому [2, с.153]. Незважаючи на те, що емоційно-оцінний компонент є одним з провідних елементів структури стереотипу, сформований персоналізований образ свого професійного майбутнього, тобто професійний стереотип особистості у вигляді позитивно орієнтованих відносин і уявлень суб'єкта про свою майбутню професійну реалізацію, ще не є гарантом його успішної реальної трудової інтеграції в майбутню професію. Це можна пояснити тим, що формування професійного стереотипу спирається на наявність в неї вже сформованої визначеної потреби особистості як суб'єкта

діяльності.

Займаючи певне соціальне становище, насамперед людина проявляє себе, свої індивідуальні психічні якості у взаємодії з оточенням своєрідно. Саме завдяки своїм психічним якостям кожна людина відрізняється від інших своїми думками, вчинками, діями, відносинами, поглядами тощо. Однак знаходження людей в соціальному середовищі дещо нівелює їх поведінку. Особливо чітко проглядається стирання індивідуальних проявів психіки в освіті.

Все це дозволяє, з одного боку, наголосити на необхідності звернення спеціальної уваги на індивідуальність студента. З іншого боку, слід визнати, що в сучасній практиці вишів ще не склалася тенденція, погляд на реформування змісту і процесу професійної підготовки з точки зору формування індивідуальності майбутнього фахівця [3, с.281]. Основною змістовною характеристикою емоцій і почуттів у юнацькому віці є майбутнє. Домінують емоції, пов'язані з очікуванням майбутнього, що має принести щастя [7, с.217].

Емоційна сфера молоді характеризується:

1) різноманітням пережитих емоцій, особливо моральних і суспільно-політичних;

2) різноманітністю пережитих емоцій, тим більше моральних і суспільно-політичних;

3) здатністю до співпереживання, можливістю відгукуватися на відчуття інших, найближчої їй людей;

4) розвитком естетичних почуттів, можливістю відзначати чудове в навколишній дійсності. Розвивається естетична сприйнятливність до м'яких, ніжних, спокійних ліричних об'єктів. Це, у свою чергу, може допомогти звільнитися від вульгарних звичок, сприяє розвитку чуйності, м'якості, стриманості;

5) більшою стійкістю і глибиною дружби; друзі обираються, виходячи з загальних інтересів і занять, рівності відносин, лояльності і зобов'язань; дружба в основному переривається через зраду;

6) появою почуття любові: юнацька любов, як правило, чиста, безпосередня, багата різноманітними переживаннями, носить відбиток ніжності, мрійливості, ліричності і щирості.

У більшості випадків виникає почуття першого кохання, що викликає прагнення подолати свої недоліки, виробити позитивні якості особистості, розвиватися фізично, щоб привернути увагу об'єкта, до якого є почуття. Любов виховує шляхетні почуття і прагнення [6, с.139].

Процес формування емоційно-особистісної сфери студента обумовлений його становищем в суспільстві, обов'язками і функціями, що притаманні вищому навчальному закладові. Цей стан тимчасовий, але характеризується певними ознаками, до яких належать: участь у навчальному процесі, виконання необхідного мінімуму навчальної роботи тощо. Як і кожній молодій людині, студенту не чужі веселощі, бадьорий настрій, оптимізм під час навчальних занять. Всі ці явища – це здорова реакція, проблема лише в тому, як навчити студента не заважати своїми веселощами іншим або використовувати це для підняття настрою. Важливим питанням для сучасної системи освіти є питання

про негативні стани студентів. Невпевненість в собі – це один із проявів заниженої самооцінки.

Тривожність часто супроводжується фізіологічними симптомами такими, як: серцебиття, надмірне потовиділення, пронос, прискорене дихання. Ці фізичні ознаки з'являються як при усвідомленій тривозі, так і при неусвідомленій тривозі. Дослідження ірландських вчених показали, що з 10 ірландських студентів шість із них страждають сором'язливістю. У США, Японії, Німеччині, де проводилися аналогічні дослідження, студенти виявилися значно впевненішими в собі. Сором'язливість, хвилювання, негативні переживання, що супроводжуються зовнішніми показниками такими, як: почервоніння, відведення погляду від співрозмовника, тремтіння голосу або рук тощо, не так вже і нешкідливі, особливо для майбутнього вчителя [4, с.146].

Сама ситуація іспиту, коли потрібно докласти максимум зусиль, таїть в собі невизначеність, суперечливість, а отже, є приводом для тривоги. Повністю зняти тривогу можливо лише, усунувши всі труднощі пізнання, що не є можливим та й в цілому не є потрібним. І навчання, і розвиток особистості юнака найкращим чином протікають не тоді, коли тривога близька до нуля, а коли вона знаходиться на оптимальному, не надто високому рівні, і коли він знає і використовує адекватні способи боротьби зі стресами і тривожністю.

Дослідники В. Мерлін [6] і Я. Стреляу [8, с.385-386] довели, що в навчальній діяльності учням зі слабкою нервовою системою властива постійна перевірка своїх дій, широке використання чорнеток, конспектів, ретельне продумування, промовляння або докладний запис майбутніх відповідей, а також регулярність, ритмічність в роботі, використання додаткової літератури, прагнення займатися наодинці. Швидко втомлюючись, юнаки зі слабкою нервовою системою намагаються виконати завдання завчасно, щоб уникнути ризику. Незважаючи на це, вони дуже хвилюються на іспитах і часто не розкривають повністю своїх знань. Прийоми їх навчальної діяльності є своєрідним показником слабкості нервової системи в стилі навчальної діяльності.

Відомо, що, породжуючи діяльність, емоції не тільки стають її невід'ємним компонентом, але і починають активно виконувати функції її регуляції [3, с.149]. Відображаючи співвідношення між мотиваційно-потребностною стороною діяльності і реальними досягненнями та можливостями людини, емоційні процеси відіграють важливу роль у навчанні студентів. Негативні емоції, поєднуючись з невизначеністю мотивації, знижують ступінь сформованості механізмів саморегуляції, підсилюють дезадаптацію і призводять до зриву адаптації. За даними, психічні стани студентів молодших і старших курсів відрізняються наявністю порушень у першокурсників на відміну від старшокурсників [1, с.73]. У студентів із загальним високим рівнем негативних емоційних переживань, як правило, спостерігається низький рівень мотивації досягнення успіху в навчальній діяльності, що є сигналом неблагополуччя і наявності негативного емоційного фону, очікування неспіху.

Оскільки психічні стани впливають на узгоджену діяльність психічних

процесів, позитивні адаптаційні зміни на старших курсах і подальше посилення впливу позитивних емоцій, що спонукаються переживаннями, призводять до підвищення загальної успішності студентів-старшокурсників.

Формування нових навчальних цілей, що відповідають вимогам навчання, лежать в основі переходу навчальної мотивації з рівня «знаної» на рівень «реально діючої», а досягнення певних результатів веде до перебудови ставлення до майбутньої професії. Тому не випадково рівень мотивації навчальної діяльності у студентів-старшокурсників значущо вище, ніж у студентів перших курсів [5, с.155].

Іспити для переважної більшості студентів– це не тільки період інтенсивної роботи, а й психологічний стрес. Лише день повного спокою після іспиту може відновити «форму»юнака. «На жаль, – відзначають психологи, – графіки здачі іспитів і традиції їх організації часто суперечать елементарним психологічним правилам» [2, с.213].

Максимально виражена у представників учнівської молоді потреба в діяльності, що виявляється в своєрідному емоційному переживанні, коли людина відчуває радісне збудження, підйом, якщо робота ладиться, коли бачить, що домагається успішних результатів. Це свідчить про те, що саме психічні стани є провідним компонентом перебудови психічної діяльності студентів, визначаючи напрям і характер адаптаційних змін, а також формування їх індивідуальності.

Таким чином, емоційно-особистісну сферу студентів можна охарактеризувати наступними особливостями:

1) основною характеристикою емоцій і почуттів у юнацькому віці є майбутнє. В цей віковий період домінують емоції, що пов'язані з очікуванням майбутнього, «яке має принести щастя»;

2) почуття тривоги, виражене в показниках рівня тривожності, неминуче супроводжує навчальну діяльність юнаків;

3) процес формування емоційної сфери у студента обумовлюється його суспільним становищем, обов'язками і функціями, що обумовлені закладами вищої освіти;

4) іспити для переважної більшості студентів– це не тільки період інтенсивної роботи, а й великий психологічний стрес;

5) невпевненість у собі –один із проявів заниженої самооцінки. Очікування неуспіху, зазвичай, супроводжується такими психічними станами, як тривожність, стрес, депресія, хвилювання, неспокій, сором'язливість;

6) саме психічні стани є провідним компонентом перебудови психічної діяльності студентів, визначаючи напрям та характер їх адаптаційних змін, а також сприяє формуванню їх індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гримаєв Л.П. Резерви людської психіки. Введення в психологію активності. Москва: Политиздат, 1989. 254 с.
2. Израд К. Эмоции человека. Москва: МГУ, 2000. 254 с.
3. Китаев Н. С., Смык Л. А. Психология стресса. Москва: Наука, 2003. 346 с.

4. Козлова В. Т. Диагностика лабильности мыслительно-речевой деятельности по тестам и самооценке. *Вопросы психологии*. 1983. № 4. С.89-96.
5. Лебединская К.С., Райская М.М. Подростки с нарушениями в аффективной сфере. Москва: Педагогика, 1988. 452 с.
6. Небылицин В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. Москва: Педагогика, 1996. 243 с.
7. Дубровиной И.В., Круглова Б.С. Особенности обучения и психического развития школьников 13-17 лет. Москва: Педагогика, 1988. 246 с.
8. Зинченко В.П., Мещерякова Б.Г. Тревога. Тревожность. Явления тревожного ряда. Психологический словарь. Москва: Педагогика-Пресс, 1999. 632 с.

Олександра Голубчик
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО НАТО

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) була створена з метою досягнення цілей Північноатлантичного (Вашингтонського) договору, що був підписаний 4 квітня 1949 року. Головна мета НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок та підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Завданнями НАТО є колективна безпека та оборона.

Країни, які хочуть вступити до НАТО, мають досягти відповідних політичних, економічних та військових стандартів, щоб бути здатними зробити внесок у безпеку Альянсу.

На сьогодні членами НАТО є двадцять дев'ять країн: Албанія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Угорщина, Франція, Чехія, Литва, Латвія, Естонія, Румунія, Болгарія, Словаччина, Словенія, Хорватія і Чорногорія.

Перші соціологічні дослідження на виявлення ставлення українців до вступу в НАТО, що проводилися у 2000 р., показали, що тільки 30 % громадян проголосували за вступ.

Ставлення українців до НАТО з роками змінювалось. На це впливали події усередині країни та за її межами, кампанії інформування, пропаганда, зміна поколінь.

У листопаді 2007 р. Центром з інформаційних проблем територій НАН України було проведено Всеукраїнське соціологічне дослідження. Виявлено, що тільки 18,6% населення України вважає себе добре інформованими щодо НАТО, 31,4% – середньо, 49,9% – мало або зовсім не інформованими.

Найбільшу потребу громадяни мають в інформації про військову (17,6%), політичну (16,7%), правову (14,7%) та економічну (14,3%) сфери діяльності Альянсу та його співпрацю з Україною. Це є доказом того, що головною проблемою щодо ставлення громадян до вступу в НАТО є те, що люди не проінформовані про НАТО та про вигоди, які Україна одержить від членства в організації.

У 2008 р. після підписання заяви щодо приєднання України до Плану дій з членства (ПДЧ) в НАТО ставлення українців зросло приблизно на 10 %. На підтримку вступу України в НАТО вплинули події 2014 р. (російсько-українська війна на Донбасі). Українці відчули себе у небезпеці. Цей психологічний фактор змінив думку українців щодо Альянсу. За результатами соціологічного дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва було виявлено, що домінуючим стимулом вступу в НАТО є безпека України [2].

У червні 2017 р. за результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Кучеріва спільно з Центром Разумкова, підтримка НАТО досягла рекордного показника – 47% [1].

Психологічним аспектом українців, які виступають проти вступу України в НАТО, є побоювання. Вони ґрунтуються на тому, що певний відсоток українців не проінформовані у цій сфері і думають, що членство в НАТО може втягнути Україну у військові дії, щовступ в НАТО спровокує Російську Федерацію на відкриту військову агресію. Значно менша кількість українців вважають, що Україна повинна бути позаблоковою державою [3].

Слід зазначити, що опитування Євробарометра про ставлення до НАТО у 1990-і роки показало істотний розрив між основними регіонами на Заході, Півдні, Сході, у Центральній частині України. Дослідження свідчили, що суспільна підтримка вступу в НАТО в окремих регіонах коливалася між 40–60%: у Західному регіоні – 61,5%, у Центральному – 42,7%, у Причорноморському – 33,8%. Це приклад того, який великий вплив мають сусідні країни на думку і світосприймання українців [1].

Таким чином, основним психологічним аспектом українців, які проти вступу до НАТО, є побоювання. На нашу думку, це викликано тим, що люди не до кінця проінформовані або слухали інформацію через чутки та з неофіційних джерел. Вступ до НАТО сприятиме зміцненню і модернізації української армії, і це забезпечить Україні свободу і безпеку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України / за загальною ред. О. І. Соскіна. Київ: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. 192 с.
2. Громадська думка населення України про НАТО – Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2017. URL: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennyaukraini-pro-nato>

3. Громадська думка населення України про НАТО-Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2017. URL: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/5741434155/>
4. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива/ За загальною ред. О. І. Соскіна. Київ: Видавництво «Інститут трансформації суспільства», 2007. 336 с.

Ганна Діхтяренко
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ

Особистість живе у суспільстві, не ізольовано, а у взаємодії з ним. Кожна особистість має свої обов'язки, якість виконання яких залежить від психічного стану конкретного індивіда. В усі часи, починаючи з античного періоду, коли філософи задавалися питанням про внутрішнє – душу, та по сьогодні психічні стани як невід'ємна частина особистості досліджувалися багатьма ученими.

Тема статті актуальна, тому що, по-перше, психічний стан впливає на всі сфери діяльності особистості, тому дослідження психічних станів має велике значення для соціуму, що, у свою чергу, можливо лише завдяки визначенню методів і конкретних прийомів дослідження. По-друге, використання стандартизованих, надійних і валідних методів дослідження психічних станів дозволяє зекономити час та отримати точні результати, що в подальшому впливає на успішність всього емпіричного дослідження. По-третє, якісне дослідження психічних станів допомагає пошуку способів врегулювання психічного стану, що запобігає переходу його у негативну модальність і у психічне захворювання.

Вивченням методів дослідження психічних станів займалися зарубіжні та вітчизняні вчені: В. П. Зінченко, О. Кондаш, М. Д. Левітов, А. Б. Ленова, Ю. Е. Сосновікова, Дж. Тейлор та ін. Методи та шляхи вивчення психічних станів залежать від поглядів авторів на структуру, причини психічного стану, що досліджується. Ю. Е. Сосновікова виокремлює три групи методів дослідження психічних станів: теоретичне дослідження філософських питань проблеми, отримання фізіологічних характеристик і параметрів, власне психологічні методи [3]. А. Б. Леонова виділяє дві групи методів: фізіологічні та психологічні. Створені класифікації не розкривають особливостей використання тих чи інших методів. Потрібно розглядати методи дослідження психічних станів не в межах певної класифікації, а залежно від особливостей їх використання.

Метод спостереження, який є одним з основних методів дослідження в психології, використовується при дослідженні психічних станів за експресивним компонентом. Слід відмітити, що метод спостереження

обмежений, адже деякі різні емоційні вирази тримають лише одну восьму секунди, що робить їх непомітними навіть для високо кваліфікованих спостерігачів. Спостерігач обмежений у кількості суб'єктів спостереження. Використання відеозаписів полегшує спостереження тому, що фіксуються всі зміни, запис можна переглянути декілька раз для детального аналізу. В дослідженнях при використанні методу спостереження виділяють такі характеристики, що впливають на успішність впізнання емоційних станів, як рівень екстравертованості, емоційної рухливості, тривожність та рівень розвитку загального інтелекту [1, с. 262-266].

У дослідженні психічних станів метод опитування займає одну з провідних ролей: анкетування, інтерв'ю та бесіда використовуються для отримання інформації про індивідуальне розуміння і тлумачення респондентом своїх відчуттів. Піддослідному в усній або писемній формі пропонують відповісти на ряд запитань. Найчастіше використовують такі питання, як: «Що Ви відчували коли сталася ця подія?», «Як Ви можете описати свої хвилювання?». Також суб'єкту дослідження пропонується самостійно описати свій стан у певний момент. Для обробки результатів іноді достатньо лише ознайомитися з відповідями респондента. Частіше такі методи використовуються на перших стадіях дослідження і комбінуються як між собою в межах групи методів опитування, так і з методами інших груп [1, с. 18].

Тестування при дослідженні психічних станів можуть мати на меті вивчення усвідомлюваних компонентів психічних станів та вивчення неусвідомлюваних компонентів [1, с. 115].

Використання методу експерименту в дослідженні психічних станів має суттєвий недолік: на думку М. Д. Левітова, не всі психічні стани можливо змоделювати. В експерименті легше змоделювати вольові та пізнавальні стани, в той час, як емоційні стани викликати складніше. Проте дієвим метод експерименту є при дослідженні стресових станів [2, с.132-133].

Аналіз методів дослідження психічних станів показав, що кожний з перелічених методів має свої переваги та недоліки, що, у свою чергу, дає змогу зробити висновок про важливість використання методів у комплексі. При цьому важливим є використання методів, націлених на отримання різнопланової інформації. Це дає змогу отримати широку картину досліджуваного явища, а також отримати точну інформацію.

Перспективою ми вважаємо вивчення методів дослідження психічних станів в навчальній та педагогічній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габдреева Г. Ш., Прохоров А. О. Практикум по психологии состояний/ ред. проф. А. О. Прохоров. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 480 с.
2. Распопин Е. В. Методы изучения и оценки психических состояний. *Известия Уральского университета. Сер. 1: Проблемы образования, науки и культуры.* 2016. Т. 22, № 4. С. 129-137.

3. Сосновикова Ю. Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика. Горький: Изд-во Горьк. пед. ин-та, 1975. 118 с.

Василій Дуванський
Науковий керівник – доцент Вірич С. О.
м. Покровськ

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Все актуальнішим в освітньому процесі стає використання в навчанні прийомів, методів та засобів, які формують вміння самостійно здобувати знання, збирати необхідну інформацію, висувати гіпотези, робити висновки. Інформаційні технології щільно задіяні у цих процесах. А це свідчить про те, що у сучасного здобувача освіти повинні бути сформовані універсальні навчальні дії, що забезпечують здатність до організації самостійної навчальної діяльності. Оптимізація процесу навчання синтезує різні форми і методи в певному поєднанні, кожен раз найкращим чином для конкретної ситуації. Одним із пріоритетних напрямків процесу оптимізації сучасної освіти є інформатизація, тобто впровадження засобів нових інформаційних технологій в систему освіти.

Інформатизація освіти – це процес впровадження в освіту інформаційних знань, методів, технологій [3, с. 347]. Інформаційні технології вже стали потужним фактором підвищення ефективності вивчення навчальних дисциплін, що сприяють підвищенню міцності знань, інтересу здобувачів до предмету, загальної ефективності навчально-виховного процесу, дозволяють заощадити час на вивчення навчального матеріалу. Інформаційна технологія навчання – процес підготовки і передачі інформації учню, засобом здійснення якого є комп'ютер [1, с. 497]. Проблема інформатизації освіти є одним з пріоритетних напрямків соціальної сфери. Особлива роль відводиться комп'ютеру як засобу вільного отримання інформації, її обробки та зберігання. При цьому слід враховувати фізіологічні та психологічні ризики в разі надмірного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Впровадження електронних навчально-методичних комплексів у процес навчання створює нові педагогічні умови як для викладача, так і для здобувача освіти. В даний час інформаційно-комунікаційні технології відіграють вирішальну роль для вирішення педагогічних завдань, а також вносять вклад у розвиток методики формування новітніх форм навчання. У зв'язку з переосмисленням ряду наукових, політичних і соціальних положень в сучасному суспільстві відбуваються значні зміни, що безпосередньо відбиваються на системі освіти. Масовий розвиток засобів інформаційно-комунікаційних технологій є передумовою до формування нових вимог до сучасного суспільства та системи освіти зокрема.

Слід зазначити наступні закономірності, що впливають на сферу освіти: зростання обсягу науково-технічної інформації; зміна технологій; наявність

засобів розумової діяльності; зростання кількості людей, залучених в наукомістку діяльність. Величезна увага приділяється самостійному дослідженню і творчій роботі студентів під керівництвом провідного фахівця, що є вимогою до майбутніх фахівців [2]. Розглянемо процес підготовки майбутніх інженерів в сучасних умовах. Оскільки інженерна діяльність формувалася з відділенням розумової праці від фізичної, основною якістю інженера вважається інтелектуальне забезпечення процесу створення техніки. Інженерне мислення виступає синтезом різних галузей знання, включаючи природничо-гуманітарні (фундаментальні), загальнопрофесійні, спеціальні дисципліни [4]. Враховуючи різноманітність сучасної техніки, вся діяльність заснована на єдиних принципах, які складають фундаментальну підготовку багатьох інженерних спеціальностей. В даний час різко загострилася конкуренція на технічному ринку праці, тому майбутній інженер повинен бути учасником технічної революції, а саме, розробником рішень на створення конкурентоспроможної продукції. Реклама виявилася практично єдиним інструментом у способі впливу на ринок. Тому і виникає необхідність збільшення кількості фахівців з реклами інженерної продукції, що розбираються не тільки в економіці, маркетингу, а й в технології виробництва, яка включає творчу, організаційну діяльність [4]. До підготовки інженерів в сучасних умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в навчальний процес відзначаються наступні вимоги, яким повинен відповідати інженер в реаліях сьогодення: мати навички пошукової діяльності; орієнтація в інформаційному просторі; спрямованість на творчу сторону своєї діяльності, знання іноземних мов.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створює комфортне середовище для навчання здобувачів освіти з обмеженими можливостями або підвищення кваліфікації працівників, даючи їм можливість отримати доступ до навчальних матеріалів в будь-якому місці і в будь-який зручний час. Це формує конкурентоспроможну особистість, яка в майбутньому зможе з легкістю знайти собі місце на ринку праці в мінливих умовах ХХІ століття і буде здатна на постійну самоосвіту і творчий розвиток.

Отже, нами обґрунтовано, що одним із пріоритетних напрямків процесу оптимізації сучасної освіти є інформатизація, тобто впровадження засобів нових інформаційних технологій в систему освіти. Але, незважаючи на вищевказане, слід враховувати фізіологічні та психологічні ризики в разі надмірного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батышев С. Я. Профессиональная педагогика: Учебник для студ., обучающихся по пед. спец-тям и направл. Москва: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. 512 с.
2. Лебедев С. А., Даркевич Г. Е. Проблемы теории подготовки специалистов в высшей школе. Воронеж, 1995. 271 с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посібник. 5-е вид, перероб. і доп. Київ, 2007. 656 с.

4. Ракитова А. И. Философия компьютерной революции. Москва: Политиздат, 1991. 287 с.

Антон Ернст
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А
м. Бахмут

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Технологія стала невід’ємним супутником людства на його шляху до пізнання всесвіту незалежно від природи та добробуту. Вона стала одним із головних показників розвитку країн. Якщо говорити точніше, технологія – це сукупність методів та засобів для досягнення бажаного результату [2, с. 301-302]. Таким чином ми можемо відобразити та застосувати технологію у будь-якій сфері для досягнення бажаної мети.

Двадцять перше століття можна сміливо назвати часом технологічних проривів не лише для науковців, але й для людей усіх інших професій. Тепер ми маємо багато різноманітних засобів гігієни завдяки розробкам хімії, засобів транспортування завдяки машинобудуванню, нову побутову техніку та загальнодоступний Internet. Розповсюдженість останнього особливо яскраво демонструє необхідність людей до спілкування та обміну інформацією на відстані. Всього декілька десятиліть назад Internet був справжньою розкішшю, але на сьогоднішній день він став настільки необхідною та розповсюдженою частиною життя суспільства, що багато людей тісно пов’язані з ним роботою, освітою, спілкуванням та багато чим іншим [1, с. 205].

Мета роботи – аналіз концепції форм і методів сучасних технологій навчання з метою виділення їх недоліків, переваг та вимог до їх використання.

Нові технологічні розробки зробили також величезний внесок у навчальний процес та освіту в цілому. Технології постійно змінюються та розвиваються так само, як і їх форми та методи застосування в освітньому процесі. Цей процес змін підтверджує актуальність роботи. Майже у кожному освітньому закладі тим чи іншим чином використовуються комп’ютери, проектори, мультимедійні системи та обмін інформацією online (за допомогою Internet). Були розроблені нові підходи в освіті, направлені на індивідуальність учня та нестандартне навчання. Все це зробило навчальний процес більш зручним та цікавим для здобувачів освіти, що підвищує їхню активність.

Завдяки технологіям освіта перейшла від пасивної та реактивної до інтерактивної та агресивної [3].

Було розроблено нові форми та методи навчання, орієнтовані на використання цих пристроїв, але не всі вони працюють без проблем на практиці і мають свої недоліки (концептуальні та зовнішні). Концептуальні недоліки відносяться до самого методу застосування, наприклад, виведення на великий екран проектора багато тексту без відео супроводження або малюнків,

неправильно зіставлену методику. Зовнішні недоліки включають в себе невміння викладача працювати з пристроями, недостачу фінансування для обладнання класних кімнат тощо. Ці проблеми гостро стоять на шляху освіти до повноцінного використання усіх переваг технологічних пристроїв.

Окремо належить розібрати форму навчання за допомогою Інтернету – дистанційне навчання. Вона має як недоліки, так і переваги. Недоліками використання форми навчання на дистанції за допомогою Інтернету є високі вимоги до учня та педагога. Учень має чітко розуміти значущість навчання та виконувати завдання з усією належною віддачею. Педагог повинен розробити особливі програми для ефективної праці на віддалені, особливий пакет завдань, має постійно стежити за успіхами учня та вчасно надавати допомогу, відчувати де саме учень має труднощі.

З іншого боку дистанційна освіта надає переваги незалежності від часу та місцезнаходження здобувачів освіти та викладача. Прикладом такої електронної взаємодії зі здобувачами вищої освіти є ГІМ ДВНЗ ДДПУ на період карантину в країні: всі завдання доступні на платформі Moodle, також дублюються шляхом надсилання через електронну пошту; консультування здійснюється засобами мобільного зв'язку, спілкуванням в різноманітних месенджерах (листування, аудіо, відео).

Незважаючи на великі можливості сучасних технологій навчання і їх користь в освітньому процесі, всюди можна зіткнутися з проблемою нерозуміння їх ефективного застосування: вчителі не розуміють переваг таких технологій і бояться ними користуватися або користуються невміло. Нестача фінансування особливо відчувається у питанні обладнання навчальних закладів. Навчання через Інтернет також вимагає перелік додаткових вимог до учня та вчителя, наявність обладнання та доступу до мережі Інтернет.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання висновків роботи щодо концепції форм та методів сучасних технологій навчання для виправлення їхніх недоліків або створення нових, більш прогресивних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карриєв Б. С. Интернет, краткая история и влияние на общество. Инфосфера, интеллект, кибервойны. Калининград, 2015. 368 с.
2. Некрасов С. И., Некрасова Н. А. Философия науки и техники: тематический словарь. Орёл: ОГУ, 2010. 424 с.
3. Raja R., Nagasubramani P. Impact of modern technology in education: article. TamilNadu, India, 2018. 3 p.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

У роботі досліджувалися шляхи формування навчальної мотивації в підлітковому віці. На нашу думку, проблема формування мотивації до навчання підлітків, є однією з центральних проблем сучасної школи. Її актуальність ґрунтується на актуалізації навчального змісту, формулювань завдань щодо засобів засвоєння учнями самостійних знань та пізнавальних інтересів. Кожен вчитель мріє, щоб його учні добре навчалися, а головне, з інтересом та бажанням йшли до школи.

Для реалізації мети дослідження поставлені такі завдання: визначити поняття та будову навчальної мотивації; розглянути психологічні особливості мотивації навчальної діяльності в підлітковому віці; виокремити шляхи формування навчальної мотивації підлітків; дати методичні рекомендації щодо стимулювання та підтримки навчальної мотивації підлітків.

Мотивація – це загальна назва для процесів, методів, засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, до активного освоєння змісту освіти [1].

У даній роботі ми розглянемо підлітковий період, який є основою для становлення людини, визначення подальшого життя людини. Утвердження незалежності, формування особистості, вироблення планів на своє майбутнє – всі ці аспекти формуються саме в підлітковий період.

Учителю необхідно знати не тільки мотиви навчання, але і вміти застосовувати їх для розуміння учнів і для впливу на їх мотиваційну сферу. Дослідження показують, що ставлення підлітків до навчання обумовлено якістю роботи викладача та його ставленням до учнів.

Формування мотивації передбачає кілька аспектів. По-перше, робота вчителя з мотивами, цілями, емоціями та з навчально-пізнавальною діяльністю учня. Таким чином, викладач може використовувати завдання та вправи, щоб цілеспрямовано впливати на мотиваційну сферу учнів.

Для підлітків важливу роль грає їхня самооцінка. Відповідно, при здійсненні закріплення адекватної та стійкої самооцінки учня, викладачу важливо навчитися грамотно пояснювати їхні успіхи та невдачі. Оцінка викладача підвищує мотивацію, якщо мова йде не про здібності учня в цілому, а про зусилля, які докладає учень у виконанні завдання.

Відповідно, викладачеві варто планувати процес навчання таким чином, щоб підлітки швидко досягали успіхів. Як правило, учні мають труднощі в досвіді розчарування у власних можливостях.

Таким чином, головним завданням для мотивації є встановлення зв'язку між діяльністю викладача і навчанням учня, забезпечення готовності до чергового етапу роботи, включення у продуктивну навчальну діяльність.

Будь-яка педагогічна технологія має засоби підвищення мотивації учня, в

деяких же технологіях вони складають головну ідею і основу ефективності результатів. До них можна віднести технології перспективно-випереджальне навчання (С. Н. Лисенкова), ігрові, проблемного, програмованого, раннього інтенсивного навчання і вдосконалення загальнонавчальних умінь (А. А. Зайцев) [2].

Розвитку в учнів позитивного ставлення до навчання сприяють усі засоби вдосконалення навчального процесу: оновлення змісту і зміцнення міжпредметних зв'язків, вдосконалення методів навчання, використання всіх видів проблемно-розвиваючого навчання, модернізація структури уроку, застосування різних форм індивідуальної, колективної і групової роботи.

На підставі результатів експерименту і даних, які надані в роботі, можна зробити висновок, що викладач – це головний помічник у формуванні та підтримці мотивації у підлітка. Завдяки викладачу створюється атмосфера навчальної діяльності та методи подачі навчального матеріалу. Викладач допомагає учню в становленні його особистості, у виборі майбутньої професії. У свою чергу, він підбирає різні методики формування мотивації. Такі методики ми розглянули в ході практичної частини курсової роботи. Зокрема, оцінювання досягнень, різні форми організації навчальної діяльності (в парах, в колективі), організація обміну думок між учнями, ігрові технології в ході уроку і творчі завдання.

Перспективу подальших наукових досліджень ми вбачаємо у практиці роботи з учнем базової та профільної середньої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березнева Е. Ю., Крысова Т. И. Учебная мотивация современного школьника и процес её развития. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 6-2. С. 335-338.
2. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения. Москва, 1990. 212 с.

Анастасія Золочевська
Науковий керівник – ст. викладач Єфімов Д. В.
м. Бахмут

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Кожна людина у суспільстві належить до певної соціальної групи. Вона є носієм її цінностей і норм. Але в ході життєдіяльності люди пересуваються у соціальній структурі суспільства по горизонталі і вертикалі. Соціальна мобільність потребує зміни старого образу життя, цінностей, норм, стилю поведінки при прийнятті у новій соціальній групі. Ця тема досить складна. Вона включає цілу низку досліджень, а саме: вікові психологічні особливості молоді,

їх вплив у колективі і сім'ї [3]. Отже, зміна положення особистості у системі соціальних координат робить його новою людиною[2].

Такі орієнтації стратегії людини формуються під впливом нашої системи цінностей, яка живе з нами протягом тривалої історії.

Та, щоб розглянути стратегії та цінності нашого буття українського студентства, треба зрозуміти, що таке «молодий студент» та чим саме він або вона «дихає». Цікаве визначення молоді давав І.Кон. Він наголошував, що молода людина відноситься до соціально-демографічної групи, яка вирізняється з урахуванням вікових показників та соціального положення. Також він говорив, що кожна молода особистість універсальна, але її конкретні вікові особливості, пов'язані з нею соціальні та психологічні особливості, мають історичну природу та багато залежать від суспільства, культури і законів соціалізації. Сам процес соціальної зрілості особистості, вибір нею особистого шляху буває у всіх основних сферах життя людини, реалізуючись за допомогою освіти, засвоєння і перетворення досвіду дорослих. Тому велику роль у формуванні цінностей та життєвих стратегій у молоді відіграють дорослі. Саме вони надають підтримку для вдосконалення власної системи саморегуляції, розвитку цілеспрямованості і самостійності молодого покоління.

Отже, основними показниками положення молоді в суспільстві виступають ціннісні орієнтації, життєві стратегії, соціальні норми і установки. Аналізуючи соціальні дослідження багатьох психологів, можна зробити висновки, що ціннісні орієнтації та життєві стратегії змінилися. Наприклад, якщо у 80-і роки однією з головних життєвих цінностей студентів було отримання вищої освіти, то зараз одним із пріоритетних мотивів є досягнення успіху у житті. У студентській молоді формується споживацька психологія, де дуже добре починає проявлятися корисливість, заздрість, егоїстичність. Наукова діяльність серед студентів втрачає престиж. Майже половина студентів вважають, що найбільш цінним є життя поза роботою. Що робота – то є вимушена необхідність і за неї в Україні платять занадто мало. Тому більшість студентів прагнуть покинути свою Батьківщину у пошуках кращих заробітків, щоб досягти успіху в житті. І яке ж майбутнє чекає на Україну, коли краща студентська молодь почне масово залишати свою країну?[4]

Студентська молодь вважає, що впевненість у собі та своїх силах на сьогоднішній день дає матеріальне забезпечення. І я, як студентка, з цим погоджуюсь. Якщо раніше у своєму виборі молодь спиралася на досвід попередніх поколінь, то зараз у суспільстві, заснованому на ринкових відносинах, вона позбавлена цих природних орієнтирів і змушена купувати новий соціальний досвід. Сьогодні слід розраховувати лише на свої сили, можливості та здібності. Кожна молода людина від своїх пращурів успадковує їхні традиції, звичаї, вірування, любов до рідної мови, культуру [1]. А з іншого боку, відбувається процес усвідомлення володіння цими духовними цінностями. А що взагалі таке «цінність», «орієнтація», «ціннісні орієнтації»? Цінності – це продукти і об'єкти, явища матеріального й духовного плану, що мають велику значущість, тобто здатні задовольняти певні потреби суспільства чи окремої людини. Орієнтації – це спрямованість психіки на певні предмети і

об'єкти, а ціннісні орієнтації – це певні переконання, що саме ці предмети і об'єкти, явища є важливими чи правильними для задоволення тих чи інших індивідуальних та групових потреб, інтересів, до яких потрібно прагнути [5].

Цінності, прийняті у тій чи іншій соціальній групі, визначають норми поведінки цієї групи, а порушення їх – карається. Формування саме в студентському віці позитивних ціннісних орієнтацій та життєвих стратегій є важливою запорукою розвитку гармонійної особистості молодої людини [1].

Також дуже активно впливають на формування світогляду студентства різні молодіжні організації, а саме: «Пласт», Спілка Української молоді, Спілка молодіжних організацій України тощо. Та на превеликий жаль дуже мала кількість студентів цікавляться їх діяльністю. Можливо, це через непроінформованість щодо діяльності та й взагалі існування подібних угруповань [1]. Сьогодні студентство набуває характеристик соціальної суб'єктності, визначаючи не просто сам процес переходу до іншого суспільства, але і його спрямованість. Це виявляється в процесах модернізації та постмодернізації цінностей студентської молоді, які відбуваються досить активно. Ціннісна свідомість сучасного студентства формується в умовах, коли в суспільстві відбуваються революційні зміни, коли воно стоїть перед альтернативою вибору подальшого шляху розвитку [6].

Сучасні студенти сприймають освіту як інструментальну цінність. Цю молодь вважають адаптованою до мобільності, а її реіндентифікацію вважають самоконтрольованою і ніяк не вимушеною в порівнянні з попереднім поколінням. Студентська молодь більш розкута та самостійна, непогано орієнтується в сучасному суспільстві. Але самостійність не завжди є позитивним явищем. Саме на цьому віковому етапі формуються ціннісні орієнтації та життєві стратегії студентської молоді, бо саме тоді здобувається перший досвід самовираження, саморозкриття, самоствердження. Відбувається становлення майбутньої української нації [6].

Гаслом нашого сьогодення є «увага до матеріальної сторони нашого буття», «орієнтир на успішність протягом життя стає першим з головних стратегій студентської молоді в сучасних ринкових умовах» – так аналізують сучасні українські та російські соціологи, які займаються даною тематикою [4].

Зміни цінностей, орієнтацій, стратегій молодих людей вимагають перегляду всієї освітньої системи у закладах освіти, пошук новітніх форм і методів роботи із студентською молоддю з метою підготовки і виховання особистостей не лише високими професіоналами своєї справи, а справжніми гуманістами, Людьми з великої літери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щєпова Д.Р. Ціннісні орієнтації сучасного українського студентства. *Вісник Запорізького національного університету*. №2(13), 2010. С. 181-184.
2. Сіпакова О.А. Ціннісні орієнтації студентської молоді // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №3 (24). С.110-116
3. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента // *Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка*.

Вісник ЧДПУ. Чернігів, 2002. Вип. 11: Серія: Психологічні науки. С. 128-132.

4. Сокурянська Л.Г. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до Європейських // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2016. С.213-220.*
5. Вдовиченко Р. Теоретичні аспекти проблеми формування системи ціннісних орієнтацій студентської молоді. // *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. №4 (59) грудень. 2017. С. 125-128.*
6. Дмитрук Н. Між матеріалізмом і пост матеріалізмом: цінності орієнтації сучасної української молоді // *Вісник АПСВТ. 2017. №3. С. 57-65.*

Валерія Зубкова
Науковий керівник – доцент Малазонія С. В.
м. Бахмут

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ОРІЄНТОВАНОМУ ЧИТАННІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ»

Використання новітніх модернізованих інформаційних джерел, вміння аналізувати останні дослідження науки і техніки в своїй галузі виробництва, здійснювати патентний пошук, впроваджувати у виробництво нові наукові розробки, користуючись сучасними нормативними документами і технічною документацією, в тому числі й іноземними мовами саме це є показником професійних компетентностей, сучасних інженерів-педагогів. Крім того, саме інженер-педагог має буди здатен забезпечити зовнішні зв'язки підприємства. Тому, сьогодні дуже актуальним стає навчання студентів інженерно-педагогічних спеціальностей роботі з науково-технічною літературою за фахом, її стилістичним, лексичним та граматичним особливостям.

Науковці О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Є. Борецька, С. Ю. Ніколаєва, Н. Д. Гальскова в своїх працях досліджували цілі іншомовного навчання.

Читання є основним видом навчальної діяльності при вивченні професійно орієнтованої іноземної мови. Професійні інформаційні потреби майбутніх фахівців потребують вміння вилучати необхідну інформацію з літератури за фахом. Ці потреби викликані необхідністю виконання професійних навчальних завдань. Вміння працювати з вітчизняною і зарубіжною фаховою літературою, вміти оцінювати її актуальність, значення для промисловості і зокрема для конкретної галузі є дуже важливим для майбутніх-інженерів-педагогів. Найважливішим мовним вмінням студентів технічного вищого навчального закладу є читання. Основним джерелом надходження нової іншомовної інформації яке дає можливість самостійно продовжувати вчитись, виконувати академічні завдання і покращувати знання іноземної мови з фаху є читацька компетентність. Сучасні вітчизняні науковці

виділяють п'ять провідних цілей навчання іноземній мові: практичну, виховну, освітню, розвивальну і професійно орієнтовану.

Практична ціль оволодіння іноземною мовою майбутніми інженерами-педагогами – це формування іншомовної комунікативної компетентності. Основними складовими цієї компетентності є мовленнєві, лінгвістичні, лінгвосоціокультурні, навчально-стратегічні та тематичні компетентності. В читанні літератури за фахом іншомовна компетентність студентів інженерів-педагогів, передбачає здатність читати автентичні тексти різних жанрів і видів за спеціальністю з різним рівнем розуміння змісту в умовах опосередкованого спілкування.

Формування професійної компетентності у читанні майбутніх інженерів-педагогів має метою формування лінгвістичної компетентності для професійно орієнтованого читання, а передусім це формування лексичної компетентності, в фаховій лексиці та термінології. Формування професійно-орієнтованої читацької компетентності є практичною метою для майбутнього інженера-педагога спеціальності «Харчові технології».

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Є. та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

Дар'я Ігнатюк
Науковий керівник – ст. викладач Врюкало В. М.
м. Бахмут

ТЕЛЕФОННІ ДОДАТКИ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ЗАСІБ У НАВЧАННІ З ІНОЗЕМНИХ МОВ

Останнім часом все більшу роль в житті людини відіграють електронні засоби масової інформації. Вони, безсумнівно, виконують важливу функцію і все більше займають місце в нашому світі. Сьогоднішні обставини змусили нас перейти до онлайн-навчання. Учні та вчителі мають унікальну можливість, а саме: більш детально ознайомитися з різними формами онлайн-навчання, наприклад, з відеоплатформами, телефонними додатками, комп'ютерними іграми чи сайтами з елементами гри. Міністерство освіти України запустило проект «Всеукраїнська школа онлайн», метою якого є забезпечити кожній дитині вільний доступ до знань. Там школярі мають можливість відвідати цікаві уроки не виходячи з дому. Але, щоб зробити навчання цікавішим, вчитель використовує онлайн ресурси, які мають елементи гри [3]. Отже, розглянемо обставини, які викликають особливу увагу до комп'ютерних ігор:

Спираючись на статтю Чекан О. І, ми дійшли двисновку:

використання комп'ютера є відносно новим етапом застосування гри в навчальному процесі, яка традиційно займала важливе місце поряд з іншими організаційними формами навчальної діяльності [2].

На погляд Балаєвої, становлення і розвиток комп'ютерних ігор багато в чому пов'язані з їх величезною популярністю і широким поширенням. В даний час комп'ютерні ігри вважаються «повноправним елементом культури в епоху науково-технічної революції [2].

Присутність телебачення, ігрових програм та інтернету в житті наших дітей настільки велике, що вони часто є об'єктом досліджень. Особливе місце в житті дітей займають комп'ютерні ігри [1]. Вони розширюють сприйняття, виробляють рефлекс, викликають інтерес до знань зі шкільної програми (історія, географія, іноземні мови), допомагають розвивати здібності, робити висновки і застосовувати правила логіки [1].

Вивчаючи ці питання, ми прийшли до висновку, що комп'ютерні ігри і мобільні додатки можна також використовувати як засіб навчання іноземної мови. Це можуть бути спеціальні навчальні симулятори, тренажери і віртуальні лабораторії. Під час проходження педагогічної практики в Бахмутській школі № 11 я впроваджувала різноманітні комп'ютерні ігри у навчальний процес. Розглянемо деякі з них більш детально.

“Minion School Test” – ця гра дуже допоможе вчителю на уроці іноземної мови. Сюжет цієї гри приблизно такий: Мін'йони (мультиплікаційні герої) переїхали жити в інше місто, тому пішли вчитися в нову школу. Щоб оцінити рівень знань нового учня з іноземної мови, сувора вчителька влаштувала йому іспит. На дошці пишеться слово іноземною мовою, а до нього три варіанти відповіді – переклад цього слова. Гарненько подумайте, а потім натискайте на підходящий варіант. Біля правильних відповідей з'являються зелені галочки, а біля неправильних – червоні хрестики. Також вам потрібно буде відповісти, який казковий персонаж зображений на дошці. Цю гру можна використовувати як засіб контролю, або ж як самостійну роботу.

Інша гра не зовсім навчальна. Вона скоріше розвивальна, її можнатакож використовувати у навчальному процесі. Наприклад, під час паузи на уроці. Завдяки грі «Minecraft» у школярів будуть розвиватися креативність, абстрактне мислення і вміння орієнтуватися на місцевості. Також існує онлайн гра, яку можна використовувати як телефонний додаток або ж як комп'ютерну гру. “Claw Crane Machine!” можна використовувати на уроці іноземної мови. Вона імітує ігровий автомат для дітей, який витягує іграшку, але замість іграшки там слово, яке треба вимовити. Ця гра допоможе вчителю на уроці вивчення нової лексики на етапі пред'явлення нових лексичних одиниць. Або навіть під час перевірки знань, коли учень повинен не лише вимовити слово, а й перекласти його рідною мовою.

Отже, можемо зробити висновок, що комп'ютерні ігри можна назвати ефективним методом навчання. Вчитель може використовувати онлайн-ігри на різних етапах уроку. Вони дозволяють формувати в учнів необхідні вміння та навички для використання сучасних інформаційних технологій в навчальному

процесі [3]. Також ми переконані, що комп'ютерні ігри будуть мотивувати школярів до процесу навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комп'ютерні ігри для дітей дошкільного віку: зб. статей / укладач: К. С. Балаєва. Чернівці, 2015. 42с.
2. Чекан О.І. Застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності вихователя дошкільного навчального закладу: навчальний посібник. Київ: «Слово», 2015. 184с.
3. Комп'ютерні ігри для дітей: користь чи шкода? URL: <https://academyua.com/ua/stati/36-komp-yuterni-igri-dlya-ditej-korist-chi-shkoda>.

Марія Ігнатюк
Науковий керівник – ст. викладач Врюкало В. М.
м. Бахмут

ДОПОМІЖНІ ІНТЕРНЕТ ПЛАТФОРМИ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Нововведення або інновації характерні для будь-якої професійної діяльності людини, і тому природно стають предметом вивчення, аналізу та впровадження [4]. В контексті інноваційної стратегії навчального процесу в шкільній освіті вчитель стає носієм новаторських процесів. При всьому різноманітті технологій навчання: дидактичних, комп'ютерних, проблемних, модульних і інших – реалізація провідних педагогічних процесів залишається за вчителем. Із запровадженням у навчальний процес сучасних технологій вчитель все більше освоює функції консультанта, порадирика. Це вимагає від нього спеціальної психолого-педагогічної підготовки, тому що у діяльності педагога реалізуються не тільки спеціальні, предметні знання в галузі педагогіки і психології, технології навчання. На сьогодні дистанційне навчання є основною формою освіти в Україні і в країнах, де розповсюдилась пандемія. Сама ідея отримання освіти на відстані не є новою. «Вважається, що перша спроба створення дистанційної форми освіти була зроблена ще Яном Амосом Каменським 350 років тому, коли він увів в широку освітню практику ілюстровані підручники. Він також створив базу для використання системного підходу в освіті, написавши свою «Велику дидактику». Багато дослідників визнають його родоначальником дистанційної освіти [3]. Під терміном «дистанційне навчання» можна розуміти «нову організацію освітнього процесу, що базується на принципі самостійного навчання учня. Середовище навчання характеризується тим, що учні в основному, а часто і зовсім віддалені від викладача в просторі і (або) в часі, в той же час вони мають можливість в будь-який момент підтримувати діалог за допомогою засобів телекомунікації» [1].

Дистанційна освіта насамперед залежить від технічного забезпечення обох сторін навчального процесу, тобто вчителя та учня. При виборі засобу організації взаємодії з учнем викладач насамперед повинен орієнтуватися на ті, які доступні учневі в силу віку і навичок роботи з інформаційно-комп'ютерними технологіями, але при цьому необхідно поступово знайомити його й з іншими, так як це створить у дитини додаткову мотивацію, зробить процес навчання більш різноманітним, допоможе підвищити якість освоєння навчального матеріалу.

Дистанційне навчання не може існувати без допоміжних Інтернет-платформ. При введенні дистанційної освіти можна обрати будь-яку онлайн-платформу в мережі Інтернет. Для надання потрібних матеріалів у форматі документів це може бути GoogleRoom, GoogleSites, Gmail або будь-яка інша електронна пошта. Skype, Zoom є платформами, які надають змогу проводити онлайн-уроки за розкладом навчання, вони мають відеозв'язок і є гарною альтернативою офлайн-урокам. Але існує низка технічних проблем при використанні цих програм. Це – відсутність Інтернет мережі, перенавантаження системи або елементарне відключення енергопостачання, при цих несправностях дистанційне навчання не є продуктивним.

Але, на наш погляд, на сьогодні найзручнішою платформою є Moodle – це система управління курсами (електронне навчання), також відома як система управління навчанням або віртуальна навчальна середовище, яка представляє собою веб-додаток, що надає можливість створювати сайти для онлайн-навчання [2]. Вищі навчальні заклади в Україні використовують цю платформу для навчального процесу при дистанційному навчанні. Саме ця програма має в собі всі необхідні функції. Завдання можуть вирішуватися як в спеціальних зошитах, так і на особистій сторінці, відкритій у веб-браузері на комп'ютері у того, кого навчають. Особиста сторінка відображає вміст веб-сайту, наприклад, створеного в спеціальній системі управління навчанням «Moodle». На цій сторінці, пройшовши авторизацію, можна вибрати предмет навчання, подивитися завдання, відправити їх на перевірку, подивитися допоміжні матеріали і т.д. У свою чергу, цей веб-сайт розміщується так само, як і мільйони звичайних веб-сайтів інтернету, на сервері, у спеціально виділеному або віртуальному хостингу. Відповідно, учитель має свій рівень доступу до системи і має трохи ширші можливості порівнянні з тим, кого навчає. Може створювати і корегувати вміст навчальних курсів, переглядати завдання і проглядати час перебування на курсі. Тестові завдання, як правило, перевіряються відразу в автоматичному режимі. А результати навчання заносяться програмою і викладачем в електронний журнал. Отже, Moodle дозволяє реалізовувати основні механізми спілкування: перцептивний (відповідає за сприйняття один одного), інтерактивний (відповідає за організацію взаємодії), комунікативний (відповідає за обмін інформацією).

Таким чином, можна зробити висновок, на сьогодні затребуваність дистанційного навчання зростає як ніколи. В умовах пандемії навчальний процес вимушено перенесли у форму дистанційної освіти. І як виявилось, існує багато програм, які роблять цей процес легшим. Сьогодні інтерактивних

методів комунікації з'являється все більше і, таким чином, буде спостерігатися і прогрес даного способу, що дозволить мінімізувати його недоліки і розвинути позитивні сторони. Дистанційне навчання при виконанні певних умов, таких як наявність якісних інтерактивних засобів комунікації (комп'ютерів, швидкісного Інтернету і т.п.), відповідальність і самомотивація є засобом забезпечення доступної якісної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова Н. О. Проблема інформатизації і соціалізації освіти // *Вища освіта України*. 2009. №2. С. 83–89.
2. Габрусев В. Ю. Дистанційне навчання – це просто. Київ: Шкільний світ, 2011. С. 84.
3. Філоненко С. Н. Дистанційна освіта: досвіт та перспективи. Київ: МАУП, 1999. С. 34-39.
4. Використання інновацій у навчальному процесі в початкових класах. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/545>.

Анастасія Коваленко
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А.
м. Бахмут

ГОТОВНІСТЬ ТА ЗДАТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖЕРА СУЧАСНОЇ ШКОЛИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність роботи пов'язана з тим, що у нас час педагоги вимушені вдаватися до нових методів, засобів та форм навчання, тому що старі, вже відомі, не можуть повною мірою вдовольнити жагу до навчання прогресуючої молоді. Так само, як змінюється соціум, змінюється й освітня культура, що пояснює Дубасенюк О. А. у своїй праці [2, с. 14]. Аби досягти продуктивної праці, педагоги мають вдаватися до нових способів управління та викладання, що у свою чергу, змушує їх притримуватися ідей та правил освітнього менеджменту.

Мета дослідження – аналіз готовності та здатності викладача як педагогічного менеджера сучасної школи до інноваційної педагогічної діяльності.

Наукова спільнота вважає, що готовність – це цілеспрямований результат спеціальної професійної підготовки фахівців та налаштованості на працю, уміння виконувати поставлені завдання, займатися самоосвітою та самовихованням. Також вказується, що професійна готовність – це діяльнісний стан особистості, що забезпечує ефективність роботи. Готовність педагога визначається його ставленням до власних знань та бажанням покращити вже існуючі педагогічні та психологічні навички [4, с. 134]. А здатність, у свою чергу, – це компетентність людини, сукупність знань і вмінь, необхідних для

ефективної професійної діяльності. Так само вважає і Маркова А. К. Вона зазначає, що компетентність – це здатність і вміння людини виконувати певні трудові функції [3, с. 33]. Інноваційна педагогічна діяльність визначається роботою, яка спрямована на динамічні зміни у навчанні та освіті, вона ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей та можливостях особистості адаптуватися у соціумі [1, с. 609].

Бажання педагога почати інноваційну діяльність може бути викликано різними чинниками. Причиною може бути освоєння нових знань, які доцільно використовувати у навчанні, незадоволеність існуючим порядком викладання та матеріалом, а також банальне натхнення до змін. Досягти результативності роботи можна за допомогою чіткого плану та дотримання ідеї, здатність до розвитку, самовдосконалення.

У роботі було порівняно обов'язки та навички, якими повинен володіти і педагог, і менеджер, та виявлено схожість між властивостями цих професій. Було доведено, що педагог повинен вміти розпоряджатися часом, своїми вміннями та ресурсами, щоб досягти продуктивності. Також важливим завданням вчителя є організація життя та діяльності у колективі, слідкування за розвитком особистості. Ці завдання можна вирішити дотримуючись концепції ділового менеджменту. У результаті дослідження також було з'ясовано, що під час формування вчителем власної інноваційної поведінки важливо взяти до уваги декілька принципів. Перший і найголовніший принцип стосується відношення та роздумів педагога щодо власного психолого-педагогічного досвіду, отриманого вже під час практики. Зрозуміло, що лише досвідчений педагог здатний до інноваційної діяльності. Для цього варто заздалегідь розібратися з можливими факторами та умовами, які будуть впливати на результат подальшої діяльності. Не буде зайвим переглянути вже існуючі інновації та проаналізувати помилки, які вони мають. Другий принцип – підхід до власної нової ідеї, яка повинна бути оцінена свіжим, неупередженим поглядом. Доцільним буде прислухатися до рекомендацій від колег, можливо, навіть участь у конференціях та створення не індивідуального, а групового проекту. Дотримування цих принципів дозволить забезпечити продуктивність створення способу отримання не лише нових знань, але й нового ступеня професійної компетентності педагога, а це – правильний шлях до створення інновації [5, с. 4].

Отже, аналізуючи готовність та здатність викладача як педагогічного менеджера сучасної школи до інноваційної діяльності було визначено його роль у педагогічній системі та описано навички, що можуть допомогти педагогам досягти більше успіху у намірі покращення освітньої діяльності. З'ясувавши, які саме існують спільні компоненти змісту діяльності вчителя і менеджера, було згруповано їх за ознаками та схарактеризовано ті, що будуть важливішими за інші. Таким чином, були обґрунтовані умови, а саме моральні й професійні якості педагога, за якими виконання інноваційної діяльності буде найбільш результативним як для освіти в цілому, так і для педагогічного менеджера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Педагогіка: посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2001. 618 с.
2. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 36 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва, 1996. 33 с.
4. Новак О. О. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти: модульний посібник / упорядники П. І. Матвієнко, Н. І. Білик, О. О. Новак. Полтава : ПОІППО, 2006. 293 с.
5. Сухенко Я. В. Подолання кризових ситуацій в освітньому середовищі : методичні рекомендації / упорядники Я. В. Сухенко, Н. О. Лук'яненко. Полтава : ПОІППО, 2007. 17 с.

Ковтун Оксана
Науковий керівник – ст. викладач Єфімов Д. В.
м. Бахмут

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НОВОГО Z-ПОКОЛІННЯ

Говорячи про цю тему, варто згадати теорію поколінь, створену в 1991 році американськими вченими Нейлом Хоув і Вільямом Штраусом. Саме ця теорія підтвердила те, що світогляд людини і його сприйняття навколишнього світу в значній мірі залежить від того, в який час і середовищі він народився та жив. Сьогодні різкий контраст між утвореними поколіннями особливо помітний і активно досліджується. Теорія виділяє в пострадянському просторі, в основному, три покоління: покоління X (люди, що народилося з 1960 по 1979 роки), покоління Y (народжені після 1980 року) і покоління Z (люди, що народилися в кінці 90-х і початку 2000-х), до якого можна віднести сучасних студентів. Покоління Z має свої відмінні риси: діти, народжені в цей період, як правило, краще і впевненіше себе почувають у віртуальному світі, так як росли в той час, коли активно розвивалися сучасні комп'ютерні технології, і змогли пристосуватися до постійних змін навколо них [2]. Варто відзначити, що вони також вважають за краще онлайн спілкування в Інтернеті, ніж спілкуватися в реальному житті. Їм легше ділитися своїми проблемами і переживаннями з незнайомцями в мережі, ніж з рідними або друзями в реальному світі, так як у них присутній страх нерозуміння оточуючих, вони бояться, що їхні проблеми будуть знецінені. Отже, можна зробити висновок, що нинішні студенти більш комфортно почувають себе саме в мережі Інтернет, все більше уникаючи реального спілкування і контакту з людьми і однолітками.

На основі досліджень психологічних особливостей студентів-першокурсників було складено портрет сучасного студента з усіма його

психологічними особливостями і характерними рисами [1]:

- висока особистісна тривожність, вразливість, низька стресостійкість на тлі низької ситуативної тривожності. У зв'язку з цим у більшості ситуацій відчуває себе безпорадним, потребує керівної і спрямовуючої допомоги дорослого;

- характеризується високим рівнем прийняття себе «задоволений собою», сформовані високі запити при відсутності способів і навичок вирішення проблем;

- виражена індивідуалістичність, орієнтація на себе; відсутність інтересу до оточуючих; ставить свої інтереси вище за інтереси інших людей і завжди готовий їх відстоювати, прагне бути незалежним і самостійним;

- **не** докладає достатніх зусиль для виконання вимог і прийнятих в суспільстві норм поведінки;

- спостерігається безтурботність, імпульсивність, схильність до необдуманих вчинків, інакше кажучи, живе одним днем, не заглядаючи в майбутнє;

- **не** вміє і не бажає продумувати послідовність своїх дій, частіше діє імпульсивно, не може самостійно сформулювати програму поведінки, не критичний до своїх дій;

- **не** може організувати свій час, цілі схильні до частої зміни, планування малореалістичне;

- знижені всі механізми саморегуляції.

Отже, студенти перш за все не готові до навчання у закладах вищої освіти, створюють для себе ілюзію ідеального студентського життя, не роблячи нічого для хоча б мінімальної її реалізації, тобто студенти не самостійні. Їм завжди легше працювати під контролем. Але не можна заперечувати, що студенти також непогано орієнтуються в мережевих ресурсах і дуже поінформовані в цьому середовищі, що дозволяє їм швидко знаходити інформацію, особливо в Інтернеті [3].

Підводячи підсумок, варто сказати, що викладачам вищої школи варто повністю змінити підхід до навчання та подачі освітнього матеріалу. На жаль, в наш час методики викладання застаріли і не здатні дати той матеріал, який буде корисний студенту і в майбутній професійній діяльності. Це означає, що навчальний матеріал варто підносити і пояснювати більш яскраво, чітко і компактно, для цього добре підійдуть різного виду презентації. Актуальними стали і різні відеоролики для більш полегшеного і наочного сприйняття матеріалу. У студента повинен бути структурований графік, в якому повинні відображатися види звітності і терміни здачі цієї звітності. Це допоможе їм швидше і краще орієнтуватися в освітньому процесі. Зрештою, викладачам варто не тільки змінити підхід, але і ставлення до своїх учнів і викладання в цілому. Особливо зараз, коли у світі відбуваються щоденні зміни, також підвищується роль психолого-педагогічного супроводу процесу навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Исаева Е.Р. Новое поколение студентов: психологические особенности, учебная мотивация и трудности в процессе обучения первого курса // *Медицинская психология в России: электрон. науч. журн.* 2012. N 4 (15). URL:<http://medpsy.ru>.
2. Лумпиева, Т. П. Поколение Z: психологические особенности современных студентов // *Донецький національний технічний університет.* URL:<http://ea.donntu.org:8080/handle/123456789/21748>.
3. Оніпко А.А. Потребности личности в высшем образовании и особенности их реализации: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. соц. наук : 22.00.06.Екатеринбург, 2013. 19 с.

Марія Колесник
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРЕСУ ЯК ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Для сучасної людини найважливішими стресовими факторами є емоційні. Сучасне життя у всіх своїх проявах дуже часто викликає у людини негативні емоції, особливо, коли напруга накопичується. Якщо людина займається розумовою працею, стрес емоційний, особливо тривалий, може дезорганізувати її діяльність. Це означає, що стрес втрачає своє адаптивне значення і стає шкідливим для людини та її діяльності.

Чоловіки і жінки з різною інтенсивністю і різними способами висловлюють свої емоції. Відмінності в інтенсивності вираження емоцій можуть бути пов'язані з тим, що у жінок лицева активність в цілому вище, ніж у чоловіків. Слід враховувати і той факт, що чоловіки в рамках своєї статевої ролі схильні до обмежувальної емоційності – мінімізації емоційної експресії. Більша різноманітність способів вираження емоцій у дівчаток, це пояснюється тим, що у них здатність до вербалізації емоцій формується раніше й розвивається швидше, ніж у хлопчиків.

У віці до 10 років хлопчики і дівчатка істотно не відрізняються у проявах агресії: під час переживання емоції гніву і ті, і інші демонструють фізичну агресію. Однак до 13 років дівчата набувають ряд ефективних умінь в тактиці вербального і невербального вираження емоцій, а хлопчики продовжують виявляти свій гнів за допомогою фізичних дій. Надалі у чоловіків переважає пряма агресія, у жінок – вербальна та непряма агресія.

Гендерні стереотипи обмежують вираз емоцій, не властивих представникам певної статі. Прояви печалі, депресії, страху і таких соціальних емоцій, як сором і збентеження, розглядаються як «нечоловічі»; чоловіки, які проявляють ці емоції, оцінюються більш негативно в порівнянні з жінками.

Вираз гніву і агресії, навпаки, вважається прийнятним для чоловіків, але не для жінок.

Дівчата, починаючи з підліткового віку, виявляють більш виражену тенденцію до проявів депресії, смутку і сорому, ніж хлопці. Розуміння (осмислення) емоцій переважає в осіб жіночої статі. Це пов'язано з тим, що у жінок область мозку, що обслуговує процеси, пов'язані з обробкою емоційної інформації, більша, ніж у чоловіків.

Чоловіки і жінки різняться в поясненні причин емоційних спалахів – особливо інтенсивних переживань гніву і печалі. Представники чоловічої і жіночої статі вказують на різні детермінанти таких емоцій як гнів, страх або печаль. Чоловікам властиво шукати причини емоцій у міжособистісних ситуаціях, в той час, як жінкам властиво бачити їх в особистих стосунках чи в настрої.

Усвідомлена регуляція емоцій пов'язана в основному з їх придушенням. Чоловіки в цілому більш стримані в прояві симпатії, печалі і дистресу, жінки – у проявах сексуальності, гніву, а також агресії.

Конкуренція в предметній і в широкій соціальній сферах вимагає від чоловіка вміння регулювати власне збудження, обмежувати вираз "нечоловічими" емоцій (і, тим самим, не демонструвати супернику власні слабкості). В умовах конкурентної боротьби в разі необхідності, природно, припустимо агресивне тиск – звідси соціальне "дозвіл" для чоловіків на вираз гніву [2].

Заохочення хлопчиків до вираження агресії, гніву і несхвалення по відношенню до вираження печалі, тривоги й уразливості готує їх до ролі конкурентоспроможних видобувачів, що прагнуть до індивідуальних досягнень, влади, статусу [1]. Навпаки, у відповідності зі стереотипними уявленнями про гендерні ролі агресивна поведінка не вітається у осіб жіночої статі. Це пов'язано з тим, що у сфері сімейних взаємовідносин більш продуктивною стратегією поведінки є прояв жінками позитивних емоцій і контроль зовнішніх проявів агресії.

Аналіз даних, отриманих за результатами емпіричного дослідження за допомогою методик «Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса та Раге», «Тест самооцінки стресостійкості Коухена та Вілліансона», показав, що з тридцяти опитуваних віком від 20 до 30 років високий ступінь стресостійкості мають 7 чоловіків (23,3 %) та 4 жінки (13,3%); пороговий – 7 чоловіків (23,3%) та 1 жінка (3,33%); низький – 1 чоловік (3,33%) та 10 жінок (33,3%).

У результаті емпіричного дослідження було виявлено, що жінки мають підвищувати свій рівень стресостійкості, щоб у повсякденному житті вміти самостійно долати стрес та стресові ситуації, а чоловікам треба підтримувати свій рівень стресостійкості на певному рівні, дотримуватись психопрофілактичних заходів. Оскільки рівень стресостійкості у чоловіків за кількісними показниками більш великий, ніж у жінок, наступним завданням нашої роботи є розробка психокорекційної програми з підвищення рівня стресостійкості жінок та психопрофілактики стресу у чоловіків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грецов А. Г. Научись преодолеть стресс. Санкт-Петербург: СПбНИИ физической культуры, 2006. 56 с.
2. Лебединский В. В. Эмоциональные нарушения у детей и их коррекция. Москва: Просвещение. 1990. 145 с.

Ангеліна Колеснікова
Науковий керівник – доцент Борозенцева Т. В.
м. Бахмут

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ПСИХОЛОГІЇ

Асоціативний експеримент є одним із найбільш популярних інструментів досліджень в сучасній психології та суміжних з нею науках: в психоаналізі, соціальній психології, патопсихології, психолінгвістиці. Сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені широко використовують його в якості методу дослідження індивідуальної та групової свідомості людини.

Асоціативні методи в експериментальній психології зарекомендували себе досить міцно ще з кінця XIX ст. Асоціативний тест (Word Association Test) є різновидом проєктивних методик дослідження особистості. Асоціативний тест вперше був описаний і систематизований Ф. Гальтоном (1879) у зв'язку із завданням вивчення «асоціації ідей». Надалі він отримав розвиток в дослідженнях Е. Крепеліна (1892), К. Юнга (1906), Г. Кента і А. Розанова (1910), В. Вундта (1911), А. Р. Лурії (1932), Д. Рапапорта і його співробітників (1946) [5, 10 с.].

Існує три види асоціативного експерименту:

1. Вільний – реакції обмежені кількісно – може проводитися як в усній, так і письмовій формі. Відсутність обмежень обумовлює вільний характер даного експерименту.

2. Цілеспрямований – реакції обмежені якісно – даний спосіб спрямований на побудову ряду асоціацій за семантично граматичними характеристиками.

3. Ланцюговий – реакції обмежені часом їх породження – проведення експерименту даним способом полягає в отриманні від випробуваного кілька асоціацій на один заданий стимул в короткий проміжок часу [2, с. 55-60].

Методика ланцюжкового експерименту є однією з численних варіантів тесту словесної асоціації. Вона призначена для вивчення специфіки асоціативного мислення, індивідуальних особливостей та зон психічної неврівноваженості респондентів [1].

Під **ланцюговою асоціацією** розуміють некероване, спонтанне протікання процесу відтворення змісту свідомості і підсвідомості суб'єкта, так званий «потік підсвідомості». Цим методом користуються фахівці з

психоаналізу. За його допомогою аналізують мовний матеріал для виявлення неусвідомлених тривог, фобій, потягів і перекладу їх на рівень усвідомлення, вербалізації. У результаті після обробки даних виходить ланцюжок асоціативних реакцій, складений з окремих слів. Ці слова незалежно від бажання випробовуваних об'єднуються в певні семантичні групи або семантичні гнізда. Розмір і кількість семантичних гнізд при цьому може бути різним, що і визначає індивідуальні особливості мовно-мисленнєвої діяльності [4]. В нормі здорова активна людина, яка добре володіє мовою, за одну хвилину складає асоціативний ланцюжок з 19-21 слова, в якому, в середньому, можна виділити 3-4 гнізда розміром 5-6 слів у кожному.

Метою нашого дослідження було виявити за допомогою ланцюгового асоціативного експерименту рівень розвитку показників мовно-мисленнєвої діяльності досліджуваних, оцінити їх актуальний емоційний стан та деякі приховані тривоги або схильності, виявити джерела підсвідомого напруження на час тестування.

До експерименту були залучені студенти Горлівського інституту іноземних мов. З кожним із них була проведена бесіда, в ході якої вони виконали таку вправу: *«Протягом однієї хвилини записуйте будь-які слова, що приходять вам в голову. Не перераховуйте предмети, що знаходяться в полі вашого зору, і не згадуйте раніше завчені ряди слів.»*

Наведемо приклади словесних ланцюжків, які було отримано:

Таблиця 1

№	Курс	Ланцюжок слів-асоціацій
1	4	Тепло, уютно, скучно, непривычно, тяжело, карантин, грустно, одиноко, изоляция, скука
2	3	Печаль, море, восход, дерево, роза, закат, мороженое, двенадцать, полдень, очаг, май, октябрь, февраль, человек, черный, маска, красный, ноготь, инстинкт
3	3	Боль, усталость, печаль, убить, радость, сон, любовь, красота, девушка, обнимашки, память, тренировка, кушать, шоколад, вкусности, деньги, доллар, работа, лагерь, лето, улица, рука, нога, голова, волосы, борода
4	3	Кушать, еда, отдыхать, сериалы, спокойствие, злость, усталость, неприятно, улыбка, слезы, сердце, музыка, шерсть, кошка, холод, вода
5	3	Одиночество, грусть, сессия, курсовая, защита, практика, кот, спорт, лето, отдых, сок, апельсин

Після обробки даних були отримані такі результати:

Таблиця 2

Номер	Довжина ланцюжка	Кількість гнізд	Розмір гнізда	Назва гнізда
1	10	2	2, 8	Дім Карантин
2	19	8	1,5,1,2,3,2,2,1	Печаль Природа Ласощі Полудень Осередок

				Місяці Чорна маска Червоні нігті Інстинкт
3	26	7	6,4,2,3,4,2,5	Стан на карантині Закоханість Саморозвиток Голод Робота Гарна погода Частини тіла
4	16	6	2,2,6,2,2,2	Голод Відпочинок Емоційний стан Музика серця Кішка Холодна вода
5	12	4	2,4,3,2	Самоізоляція Навчання Саморозвиток Апельсиновий сік

У результаті обробки емпіричних даних з'ясовано, що у двох студентів (№ 1, 5) присутня загальмованість мовних процесів (бо за одну хвилину вони написали до 10 слів), яка може бути викликана втому або ригідністю мислення. Також можна побачити, що у трьох респондентів (№ 2, 4, 5) розмір гнізд дуже короткий (переважають гнізда з 2 слів), а це може означати те, що відбувається порушення динаміки мовленнєвої діяльності внаслідок надмірного збудження або гальмування підсвідомих і усвідомлених процесів.

У першого респондента розмір однієї із груп складає 8 слів, що свідчить про особливу значимість даного асоціативного ряду. Якщо звернути увагу на слова, які він в ньому пише: «скучно, непривычно, тяжко, карантин, грустно, самотньо, ізоляція, скука», то можна побачити, що ці слова окрашені негативно і передають депресивний стан.

У кожного з опитуваних у відповідях можна побачити слова «карантин, ізоляція, учеба, усталость, злость, сессия, курсовая и т.д.», і це свідчить про те, що на час проведення опитування студенти знаходяться в умовах пандемії на вимушеній самоізоляції, коли порушено звичайний образ життя, обірвані сталі взаємозв'язки, навчання здійснюється у новій незвичній дистанційній формі і звичайно, що все це впливає на стан респондентів, і тому частина їх відповідей має негативну окраску.

З іншого боку, такі слова, як: «тепло, уютно, восход, радость, любовь, отдых, лагерь, лето, обнимашки и т.д.» свідчать про те, які бажання та надії підтримують респондентів та мають позитивний вплив на їхній емоційний стан.

Звичайно, є такі нейтральні слова, як: «роза, мороженое, музыка, кошка, деньги, еда и т.д.», що при окремій бесіді може сформулювати якесь конкретне значення для студента.

Таким чином, можна визначити, що ланцюговий асоціативний

експеримент є дієвим діагностичним інструментом для оцінки показників рівня розвитку мовно-мисленнєвої діяльності людини. Крім того, ми встановили, що на всіх досліджених емоційно впливає ситуація вимушеної самоізоляції в умовах пандемії, коли порушено звичайний образ життя та обірвані сталі взаємозв'язки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассоциативный цепной тест. URL: <https://psylist.net/promet/00012.htm> (дата звернення: 17.04.2020).
2. Горошко Е И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента: монография. Харьков; Москва : Издательская группа “РА-Каравелла”, 2001. 320 с.
3. ГОСТ Р 43.0.5-2009 Информационное обеспечение техники и операторской деятельности. Процессы иформационно-обменные в технической деятельности. Москва : Стандартформ, 2010. 20 с.
4. Занятие 7.16 ЦЕПНОЙ АССОЦИАТИВНЫЙ ТЕСТ. URL: <https://uchebnikfree.com/psihologiya-prakticheskaya/praktikum-obschey-eksperimentalnoy-prikladnoy.html> (дата звернення: 17.04.2020).
5. Попова Т. В. Ассоциативный эксперимент в психологии: учеб. пособие. Москва : ФЛИНТА : НОУ ВПО «МПСИ», 2011. 72 с.

Валерія Коник
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ СТУДЕНТІВ

Психологія емоцій за ступенем розробленості основних питань значно поступається іншим напрямкам загальної психології. В психології емоцій відсутня єдина теорія емоцій, також не вирішено питання про класифікацію емоційних феноменів. Емоції і почуття, мабуть, найбільш суб'єктивні психічні утворення, при цьому основними їх характеристиками є різноманіття і динамічність. Все це істотно ускладнює реалізацію наукового підходу до дослідження емоційної сфери особистості. При цьому значення проблеми наукового трактування емоцій потребує обґрунтування. Кожен момент існування людини супроводжується певним психічним станом, так чи інакше емоційно забарвленим. В деякі періоди навчальної діяльності студента емоційна сфера відіграє більш важливу роль, ніж інтелектуальна. Так, П. М. Якобсон підкреслює, що в своїх почуттях і переживаннях людина як особистість виявляється набагато більш яскраво, ніж в інтелектуальній діяльності [7, с.113].

Теоретичне дослідження з даної теми виявляється актуальним з тієї причини, що усі емоційні переживання здобувачів освіти мають великий вплив на реалізацію навчальної діяльності. Кожен вид навчальної діяльності приносить студенту безліч емоцій, як позитивних, так і негативних. Навчальна діяльність і емоційний фон студента мають міцний взаємозв'язок. Емоції студента проявляють себе у певних психічних переживаннях і в тілесних явищах. Як і відчуття, емоції мають позитивний або негативний емоційний тон, пов'язаний з почуттям задоволення або незадоволення. Задоволення і невдоволення виявляються у визначеній міміці людини і змінах пульсу. Так, радість і веселощі виявляються в руховому порушенні: сміх, голосна мова, жвава жестикуляція, прискорення розумових процесів, наплив думок, схильність до гострот, почуття бадьорості. За печалі або незадоволення, навпаки, присутня психомоторна затримка, почуття спустошеності, небажання до дії. Нестабільний емоціональний фон, почуття страху, тривоги повністю відображаються на навчальній діяльності студента. Негативні емоційні стани у більшості випадків негативно позначаються на процесі навчання.

Теоретичний огляд методів, що дозволяють дослідити аспекти емоційної сфери, також вказує на нерозробленість даної проблеми. Серед конкретних методик, у першу чергу, слід відзначити досить велику кількість анкет, спрямованих на виявлення певного рівня вираженості тієї чи іншої риси або психодинамічної властивості особистості, пов'язаних з емоційною сферою (емоційна лабільність в опитувальниках темпераменту, рівень тривожності, агресивності, емоційної чутливості в особистісних опитувальниках тощо). До недоліків існуючих опитувальників і методик слід віднести той факт, що вони не дозволяють вивчити все різноманіття емоційної сфери особистості. Різні проективні методи також мають свою направленість щодо діагностики емоційних станів. На даний момент є необхідність розробки спеціальних методів, які дозволяють досліджувати як різноманіття емоцій і почуттів, так і специфічність кожного емоційного переживання конкретної особистості [2, с. 47].

У свій час Є. А. Зінченко займався розробкою методу експертного візуального визначення емоційних станів робітників на виробництві. В результаті складної багатоетапної роботи Є. А. Зінченко відібрав показники з найбільшими коефіцієнтами вагомості: рот, очі, брови, колір обличчя, рух рук, подих і інтонація висловлювань. На основі цих показників була побудована таблиця експертної оцінки емоційних станів. Всі зовні емоційні показники узагальнюються інтегративною оцінкою в цілісну картину емоційного стану з урахуванням індивідуальних особливостей оцінюваного суб'єкта [4, с.98].

Існує і активно використовується ученими методика самооцінки базисних емоційних станів, запропонована К. Ізардом у 1976 р. Ця методика (шкала диференційованих емоцій) являє собою список загальноновживаних емоційних станів, стандартизованих, таких, щонадають індивідуальний опис емоційного переживання і переводять їх в окремі категорії емоцій [5, с.144].

Ст. Вилюнас, Ст. Стончус, В. Пацевичус проводили дослідження динаміки емоцій методом хронологічної реєстрації. Для отримання деяких

кількісних характеристик емоційної динаміки автори пропонували випробуванню вести свого роду емоційний щоденник, зазначаючи в ньому тривалість, знак і інтенсивність (з шкалою від -5 до +5) випробовуваних емоційних переживань, а також вид діяльності, в якому вони виникають [1, с.93].

Н. В. Вітт, К. Б. Єрмолаєва-Томіна займалися розробкою методики виявлення емоційності у мнемічних процесах на основі аналізу актуалізації в пам'яті раніше пережитих емоцій чотирьох модальностей: радість, страх, гнів, неприємні переживання. Отримані значні розходження за швидкістю репродукування емоційно значущих ситуацій; частотою репродукування емоційних ситуацій певної модальності; інтенсивністю повторного переживання емоцій різних модальностей [2, с.138].

Д. Д. Шерман запропонував метод визначення і вивчення емоційно-вольового компонента (здатність до максимально-вольової мобілізації) в осіб, чия діяльність супроводжується високим ступенем емоційної напруги. Метод заснований на принципі виконання максимального статичного зусилля впродовж 30 с. Зміни статичного зусилля реєструвалися за допомогою динамографа. Підрахувавши критерій К-1 (якість початкового і кінцевого максимального зусилля протягом 30 сек) і критерій К-2 (зміна максимального зусилля протягом 30 сек), автором було встановлено, що у осіб з малорозвинутою здатністю до емоційно-вольової мобілізації в умовах емоційної напруг показники нижче, а у групі осіб, які володіють високою здатністю до емоційно-вольової мобілізації, ці показники достовірно вище [6, с.158].

П. Б. Зільберман працював у руслі встановлення критеріїв емоційної стійкості, на основі яких можна констатувати рівень цієї якості, і в руслі розробки адекватних методів виявлення цієї складної психофізіологічної властивості особистості. При цьому проводилося зіставлення продуктивності праці в умовах нормального протікання виконуваної роботи з результатами діяльності при емоційному збудженні. Використовувалася емоксордінометрична методика (Е.А. Мілерян, 1966) [3, с.158].

У висновку необхідно зазначити, що емоції впливають на здобувачів освіти в цілому, і кожна емоція впливає на студента по-різному. Емоції можуть змінювати сприйняття навколишнього світу від яскравого і світлого до темного і похмурого, та кожна емоція студента буде відображатися на навчальній діяльності. Узагальнюючи теоретичне дослідження, слід констатувати, що на сьогодні методи оцінки показника емоційної чутливості недостатньо розроблені. Тому нерідко використовуються якісні методи дослідження: спостереження, свідчення та опису інших осіб, аналіз окремих випадків, самооцінка тощо. На основі отриманих теоретичних даних можна сформулювати вимоги до методів дослідження емоційного простору особистості студента: 1. У якості стимульного матеріалу методи мають містити вербальні стимули – поняття, що позначають емоції і почуття. 2. Результати обстеження повинні реконструювати цілісну систему уявлень людини про складові сфери її переживань, що дозволить усвідомити проблемні зони,

переструктурувати і здійснити регуляцію власних уявлень про сферу своїх емоцій і почуттів. 3. Робота випробуваного зі стимульним матеріалом має ґрунтуватися на принципі суб'єктивного шкалювання і оцінки конкретного емоційного переживання, а також усього їх різноманіття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вилюнас В. Психология эмоций. Санкт-Петербург: Эдитус. 2008. 496 с.
2. Витт Н. В., Ермолаева-Томина Л. Б. Методика выявления эмоциональности в мнемических процессах. Личность и деятельность. Москва: Издво МГУ. 1977.
3. Зильберман П. Б. К вопросу об эмоциональной устойчивости. Москва. 1971. С. 158-170.
4. Зинченко Е. А. Метод экспертного визуального определения эмоциональных состояний рабочих на производстве. *Психологический журнал*. 1983. Т. 4. № 2. С. 59–63.
5. Изард К. Э. Психологи я эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 2012. 464 с.
6. Шерман Д. Д. Метод определения эмоционально-волевых качеств. Вып. 2. Москва. 1979. С. 160.
7. Якобсон П. М. Психология чувств. Москва: АПН РСФСР. 1958. 384 с.

Наталя Коссович
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А.
м. Бахмут

ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ ЗВОЛІКАНЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ

У сучасному навчально-виховному процесі питання про мотивацію навчання без перебільшення, наявність зволікання та інших перешкод для найкращого засвоєння будь-якого матеріалу можна назвати провідним на всіх щаблях освіти – у дошкільному навчальному закладі, початковій, середній та старшій школі, під час викладання окремих предметів, тому що навчально-виховний процес базується на засадах педагогіки [2]. У психолого-педагогічній літературі визначається, що в даній діяльності діти та педагоги зтикаються із таким поняттям як «зволікання».

Зволікання – це затримка з виконанням, завершенням чого-небудь (тяганина, затяжка). При цьому зволікання є синонімом до слова «затримка», тому слід вважати, що зволікання являє собою і тимчасове припинення дії, руху, ходу, розвитку, процесу і та ін. [3]. Деякі психологи вважають, що зволікання у навчально-виховному процесі проявляється у тому, що особистість відкладає завершення задачі через страх зробити це недостатньо добре, тобто проявляє певною мірою патологічний перфекціонізм, тобто бажання робити все лише найкращим чином.

У процесі навчання та виховання діти та педагоги зтикаються зі зволіканням при виконанні певної роботи своїми вихованцями. Негативний вплив зволікання у навчально-виховному процесі проявляється у терміні виконання завдання; зацікавленості досягнення мети; розумінні поставленого завдання. При цьому зволікання у навчально-виховному процесі перешкоджає формуванню та розвитку самоорганізації дитини у своїх завданнях, наданих педагогом у навчальних або виховних цілях.

Негативність зволікання обґрунтовується насамперед тим, що у дитини іноді не закладається початково педагогом ініціативність, самостійність та творча активність через відсутність досвіду у педагога можливості попередити прояв та негативний вплив зволікання у дитини на початку виконання певного завдання для свого розвитку. Прояв зволікання у виховному процесі педагогу треба виявити та зрозуміти, що зволікання вказує на існування у дитини сумнівів з приводу того, що необхідно зробити, сумнівів щодо наявності відповідних ресурсів (особистісних чи часових), страху перед невдачею і невпевненості у власних силах, невмотивованість особистості, або ж, навпаки, її перфектну мотивацію.

Формування зволікання у навчальному процесі проявляється у: відчутті дискомфорту, що призводить до виснаження, тривожності, стресу, перевтоми, внутрішньо-особистісного конфлікту, погіршення взаємодії з однолітками; відсутності мотивації та наявності відволікання дитини іншими справами; відсутністю загального уявлення щодо правильності виконання поставленого завдання педагогом після ознайомлення з матеріалом тощо.

На нашу думку, ефективними шляхами подолання зволікання у навчально-виховному процесі на засадах педагогіки є наступні: у навчанні педагог не повинен допускати між дітьми яскраво виражені елементи змагальності; у дітей краще не стимулювати прагнення до перфекціонізму, натомість продуктивнішим є заохочення їх до спільної роботи; педагог не повинен як занадто хвалити певну дитину, так і публічно принижувати та сварити її. Особливо негативно впливають насміхання та сарказм від педагога; вихователю важливо виявляти і допомагати налагоджувати стосунки між дитиною та її батьками (виявляти та корегувати надмірну суворість чи навпаки – байдужість), тому важливо своєчасно звертати на це увагу; під час навчання викладач повинен приділяти увагу розвитку творчих здібностей дітей, що допоможе заохотити та стимулювати увагу на певному виді завдання; активація позитивної мотивації у дітей до участі у розвивальних програмах; створення позитивного психологічного та емоційного клімату між дітьми; проводити психокорекційні заходи, спрямовані на зниження рівня тривожності, апатії, лінощів; проводити заходи, які спрямовані на заохочення та мотивацію дітей до виконання завдань; підвищувати самооцінку дітей як важливого компоненту упевненості у собі; формувати у дітей здатність до емоційної саморегуляції та самостійності.

Якнайкраще, без зволікань, робота виконується тоді, коли щодо неї існують особистісна зацікавленість і неабиякі очікування [1, с. 211]. Єдиним шляхом, на думку авторів, зниження рівня прокрастинації – це формування

внутрішньої мотивації при наявності сприятливих умов [4].

Отже, показниками подолання зволікання можна визначити такі, як: активність під час виконання певної дії; незалежність у визначенні задуму дії; відповідальність за дотримання правил поведінки; самостійність; прагнення до завершення завдання; наявність мотивації та зацікавленості в отриманні певних результатів після виконання отриманого завдання від педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Прокрастинація – конфлікт між «важливим» і «приємним». «Молодий вчений». *Психологічні науки*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. № 5 (45), 2017. С. 211-218.
2. Корисні поради. Усім педагогам (лекційний матеріал). URL : <http://osnova.com.ua/news/769-BC> (дата звернення 21.04.2020).
3. Перешкоди, які заважають навчальному та виховному процесам. URL : <https://osvita.ua/blogs/65559/> (дата звернення 20.04.2020).
4. Steel P. The nature of procrastination : A metaanalytical and theoretical review of quintessential self – regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133, 2007, (1). p. 65-94.

Анастасія Кропова
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А.
м. Бахмут

СДУДЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Застосування лише методів традиційного навчання не відповідає нормам сучасної освіти, адже не забезпечує сприйняття, запам'ятовування інформації та незмінність цієї інформації або оцінки [5, с. 61]. Актуальність проблемного навчання зумовлена розвитком високого рівня мотивації до навчальної діяльності та активізації навчально-пізнавальних інтересів здобувачів освіти.

Проблемне навчання – предмет дослідження багатьох дослідників, найважливіший внесок, серед яких є Батишева С. Я. [1, с. 504], Красильникової Г. В. [2], Кузьмінського А. І. [3, с. 185], Максимюк С. П. [4, с. 101], Оконя В. [5, с. 61], Чортюк Н. О. [7], Шматкова Є. В. [8, с. 75] та багатьох інших. Але, як показав аналіз літератури, незважаючи на наявність теоретичних, методологічних й інших праць, технології проблемного навчання в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи залишаються все ще недостатньо опрацьованими.

Метою роботи є аналіз використання технологій проблемного навчання в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Проблемне навчання передбачає послідовне і цілеспрямоване висунення перед учнями пізнавальних завдань, які вони вирішують під керівництвом учителя і активно засвоюють нові знання [4, с. 101]. Проблемне навчання – це навчальна технологія, яка формує думаючого здобувача освіти, здатного самостійно і творчо вирішувати нестандартні виробничі завдання у майбутній професійній діяльності [8, с. 75]. Проблемне навчання слід розуміти як педагогічну технологію, яка у сполученні з традиційною забезпечує розвиток мислення здобувача освіти, його пам'яті, формування інтелектуальної активності. Процес навчання є процесом у творчості та вбирає в себе знаходження нового: нових предметів, нових знань, прийомів їх вирішення. Звичайні задачі, які рекомендує освітня програма, є тренувальними і мають на меті закріпити знання та відпрацювати навички, а проблемні задачі або завдання – це завжди пошук нетрадиційного, нестандартного способу рішення [6, с. 19]. Основа даного навчання є розвиток свідомості людини через вирішення пізнавальних проблем, в яких мають місце протиріччя. Тому проблемне навчання розкривається через постановкою викладачем та вирішення учнем проблемної задачі. Цілі проблемного навчання:

- 1) засвоєння учнями знань та системи практичної та розумової діяльності;
- 2) розвинути творчі та пізнавальні здібності;
- 3) розвинути професійне проблемне мислення;
- 4) виховати людину, здібну ставити та вирішувати складні проблеми;
- 5) розвинути професійне проблемне мислення.

Види проблемного навчання характеризуються наявністю продуктивної, творчої діяльності учня, а також вмінням пошуку та вирішенням даної проблеми. Прийоми проблемного викладу знань відбуваються на декількох етапах уроку: актуалізація знань; постановка проблеми; знаходження школярами нового знання, що вибудовується на основі розумової операції, тому в етапі актуалізації знань потрібно включати завдання, тренуючи цю розумову операцію. Принцип проблемності можливо реалізувати у формі ділових ігор. Ділові ігри є формами відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, моделюванням таких відносин, які є основами цієї діяльності. У діловій грі школярі виконують професійну діяльність, поєднуючи в собі навчальні й професійні елементи. Вчитель може самостійно висувати перед учнями вже знайомі проблеми, враховуючи специфіку навчання:

- 1) вчитель використовує формулу вирішення виявлених проблем при створенні ситуативних задач;
- 2) вирішення раніше знайомих проблем укріплює інтерес учнів до предмета й показує їм, що раніше їхніх знань було недостатньо, аби вирішити задачу, тому що потрібно мати великий запас знань;
- 3) встановлення раніше вирішуваної проблеми усією групою (класом), надає можливість творчо працювати при повторенні пройденого матеріалу;
- 4) якщо є в класі учні, які не можуть самостійно вирішити проблему, або не розуміють, як це робити, учні можуть допомогти їм знову її вирішити, взявши за приклад вже вирішену класом проблему [6, с. 75-83].

Поширенням проблемного навчання стало проведення тренінгів або використання інтегрованого навчання [5, с. 62]. Вчителі все частіше починають використовувати технології проблемного навчання у навчально-виховному процесі, що дозволяє по-новому контактувати з учнями і бачити зв'язок вчитель – учень. І саме це використання є базовою основою підвищення ефективності у навчанні [6, с. 25-30]. У методиці викладання виділяють декілька методів використання проблемного навчання: проблемне викладення; евристична бесіда; пошукові методи; дослідницькі методи. Використовуючи проблемне навчання, вчитель виховує в учнів самостійність. Учні самі намагаються здобути знання та вирішити певні питання, що відбувається за такою схемою: висунення гіпотез → обґрунтування гіпотез → перевірка гіпотез. Охарактеризувавши особливості проблемного навчання, з'ясовано, що воно сприяє розвитку свідомості учнів та їхньої самостійності, розвитку творчих здібностей. Маючи на меті покращити розумові процеси та успішність учнів, вчителі частіше використовують методи проблемного навчання у навчально-виховному процесі. Завдяки фактам, дослідям та життєвим ситуаціям вони роблять урок легшим для запам'ятовування.

Ми згодні з твердженням Чорток Н. О., що «проблемне навчання сприяє формуванню у тих, кого навчають, необхідної системи знань, умінь і навичок, а також досягненню високого рівня їх розвитку, розвитку здатності до самонавчання, самоосвіти» [7]. Застосування в роботі викладача проблемного навчання дозволяє забезпечити високу активність здобувачів освіти у засвоєнні і застосуванні теоретичних та практичних знань; формування здібностей творчого мислення, узагальнення певних розділів навчального матеріалу суміжних дисциплін, формування управлінських умінь та навичок а також позитивного ставлення до навчання, підготовку здобувачів освіти для подальшого успішного навчання й професійної діяльності. Проблемне навчання активізує навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти, розвиває комунікативні навички, сприяє розвитку мислення здобувачів, їхньої пам'яті, інтелектуальної активності, здатність краще справитися з невизначеністю, самонавчатися, самостійно мислити й вирішувати реальні проблемні завдання.

Студіюючи використання технологій проблемного навчання в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, ми дійшли висновку, що використання проблемних ситуацій дозволяє найбільш послідовно використовувати суб'єктивні труднощі, які є наслідком різного рівня навченості; надавати гнучкості системі навчання, що робить навчально-виховний процес більш ефективним і зрозумілим, якщо надана інформація продемонстрована і застосована в реальних життєвих ситуаціях; оптимізує активізацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, яка досягається за рахунок динамічності наочності, підвищення мотивації, посилення зацікавленості в навчальній діяльності, врахування індивідуальних психофізіологічних характеристик здобувачів освіти, розмаїття інформації та форм роботи, наявності зворотного зв'язку, адаптивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батышев С. Я. Профессиональная педагогика: Учебник для студ., обучающихся по пед. спец-тям и направл. Москва: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. 512 с.
2. Красицьникова Г. В. Професійна педагогіка: підручник. URL: http://lubbook.net/book_303_glava_29_Slovník.html (дата звернення 18.04.2020).
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2011. 486 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Кондор, 2009. 670 с.
5. Оконь В. Основы проблемного обучения. Москва: Просвещение, 1968. 208 с.
6. Технология проблемного обучения праву в старших классах. URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/9270/2/15Bondarenko2.pdf> (дата звернення 19.04.2020).
7. Чорток Н. О. Реалізація проблемної технології на уроках української літератури. Форум педагогічних ідей “УРОК”. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/44293/ (дата звернення 20.04.2020).
8. Шматков Є. В., Коваленко Д. В. Інноваційні технології навчання: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів інженерно-педагогічних спеціальностей. Харків: ВПП «Контраст», 2008. 172 с.

Валерія Кучерук
Науковий керівник – ст. викладач Єфімов Д. В.
м. Бахмут

СУЧАСНИЙ СТАН ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Система освіти Великої Британії сьогодні визнана однією з кращих у світі. Британська освіта готує школярів таким чином, що вступаючи до університету, вони вже мають навички, які потрібні для навчання за програмою вищих освітніх закладів.

Розвиток системи освіти Англії починається з ХІХ століття. До цього періоду про грамотність простого населення і збільшення освічених людей в країні уряд не замислювався. У 1833 році з'являється закон, який обмежує робочий день дітей 9-13 років до дев'ятої години і наказує двогодинне шкільне навчання. З 40-х рр. по країні починається відкриття учительських інститутів, які випускали професіоналів-вчителів, що істотно поліпшило якість навчання в народній школі.

У 1870 р. виходить «Акт про забезпечення народної освіти в Англії та Уельсі», який стає основою обов'язкової народної освіти. Пізніше, в 1872 р. – «Акт про освіту в Шотландії». З 1880 р. діти віком від 5 до 10 років повинні були відвідувати школу в обов'язковому порядку. Тільки з 1918 р. народна

освіта стала безкоштовною [1].

У 1900 р. було засновано Міністерство освіти, а в 1902 р. всі існуючі школи переходили під державний контроль. Не дивлячись на обов'язкову безкоштовну народну освіту, закон передбачав відкриття державних граматичних шкіл, в яких стягувалася плата за навчання. Завдяки цьому закону в 1914 р. було відкрито понад 1000 шкіл, в тому числі, 349 – для дівчаток [3].

Сучасна система освіти у Великобританії склалася таким чином.

Дошкільна освіта: установи дошкільної освіти (Pre-Preparatory Schools) – еквівалент дитячих садків і ясел. Pre-Preparatory Schools призначені для дітей від 2 до 7 років. Діти вчать читати, писати, рахувати, розвиваються через ігри.

Початкова освіта: Junior Schools – школи для дітей від 7 до 13 років. Тут діти проходять спеціальний початковий загальний курс з різних предметів, який закінчується здачею іспиту.

Середня освіта:

«Старша школа» – Secondary School призначена для дітей від 14 до 16 років. Основним завданням середньої школи є підготовка учнів до здачі державного іспиту для отримання свідоцтва про загальну середню освіту – GCSE (General Certificate of Secondary Education). Програма навчання включає в себе від 7 до 9 спеціальних предметів, які є обов'язковими для складання державного іспиту [2].

Вища освіта:

Higher Education у Великобританії відноситься до програм, після яких студентам дається рівень (Degree): ступінь бакалавра (Bachelor Degree), магістра (Master Degree) або доктора (Doctoral або PhD Degree).

1 ступінь – Bachelor Degree

Після закінчення програми видається диплом і присвоюється ступінь бакалавра. Ступінь бакалавра поділяється на 4 види (в залежності від спеціалізації змінюється назва ступеня) – це бакалавр в області мистецтв BA (Bachelor of Arts), бакалавр в області наук BSc (Bachelor of Science), бакалавр в галузі інженерії та інженерної справи BEng (Bachelor of Engineering), бакалавр в області юриспруденції LLB (Bachelor of Law).

2 ступінь – Postgraduate Courses – Master Degree

Магістерські програми у Великобританії розрізняються за своєю спеціалізацією та напрямком. Існують програми, які спрямовані на вдосконалення набутих знань за програмою бакалаврату, і так само магістерські програми, спрямовані на розвиток науково-дослідницької діяльності студента.

3 ступінь – Postgraduate Courses – Ph.D. Degree

Докторські програми представляють собою програми, повністю присвячені науково-дослідній діяльності. Програма розрахована на 2-3 роки. До кінця навчання студент зобов'язаний опублікувати в спеціальних виданнях результати своєї роботи, і так само виконати проєкт – дисертацію. Після захисту дисертації студенту присвоюється ступінь Доктора філософії – Ph.D. Degree [4]

Всі етапи системи освіти тісно пов'язані і взаємодіють між собою.

Здобувач освіти, переходячи з одного рівня на інший, вже підготовлений до того, що його чекає. Директор однієї з британських шкіл якось сказав: «Вчити вміють всі, а ми виховуємо джентльменів». Цією фразою можна охарактеризувати сучасну систему освіти Великобританії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Меньшиков В.М. Развитие системы образования Англии. Из истории педагогики. 2002. С.16-23.
2. Григорьева В.П. Язык в национальной системе образования (на примере языковой ситуации в Шотландии) // *Социосфера*. 2010. № 1. С. 9–12.
3. Вейзер В.А. Дошкільна освіта і виховання в Британії // *Освіта в сучасній школі*. 2007. № 4.
4. Старовойт С. Особливості сучасної освітньої системи у Великій Британії // *Рідна школа*. 2011. № 1 (січень). С. 75-76.

Анна Ландік
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ І ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Складність і багатоманітність взаємозв'язків людини і професійної діяльності зумовлюють процес професійного розвитку фахівця в системі професіогенезу [2]. Вивчення трудової діяльності з точки зору психології дає змогу не тільки обґрунтувати шляхи [3, с.51-80], методи і засоби її поліпшення [4, с.5-30], але також досліджувати фундаментальні явища психіки (формування суб'єкта праці, розвиток здібностей, компетентностей, становлення особистості професіонала, механізми регуляції функціональних станів, проявів особистісних властивостей у трудовій діяльності) [10, с. 202-206].

Головним вектором, що представляє вимоги сучасної діяльності до спеціаліста [1], є зміни, що відбулися у соціально-економічній сфері, коли різко загострилась конкуренція, збільшилися ризики й протиріччя у галузі виробництва і надання та споживання різноманітних послуг [4, с. 73-84]. Основними визначальними компонентами професійної придатності є професійно важливі якості (ПВЯ), що у професіогенезі розглядаються як якості, необхідні людині для успішного розв'язання професійних завдань [4, 8, 9]. У психології під ПВЯ розуміють здатності людини до професійної діяльності [5, с.101-103].

Професійна придатність залежить не стільки від сукупності початкових ПВЯ, скільки від їх структури. До професійно-важливих якостей відносять: природні задатки; професійні знання, навички і компетентності, що отримують

у процесі професійного навчання і самопідготовки; індивідуальні психологічні особливості (ІПО) майбутніх фахівців (мотивація, спрямованість, характер); психофізіологічні особливості (темперамент, особливості вищої нервової діяльності); особливості психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява); у деяких видах діяльності – анатомо-фізіологічні характеристики [7, с. 9-33].

Існує багато різних підходів і думок стосовно змісту терміна «професійно важливі якості». Це поняття досліджувалося у площині декількох підходів:

- описового – висвітлення окремих особистісних якостей (Ф. Гоноболін, П. Каптерев, Н. Левітов та ін.);
- психологічного – через поняття «педагогічні здібності» (Ф. Гоноболін, В. Крутецький, О. Щербаков та ін.);
- професіографічного та компетентнісного підходів, які трактують особистість педагога з точки зору професіоналізму та оволодіння певними компетентностями (Е. Зеєр, І. Зимня, А. Маркова та ін.);
- системно-структурного – через побудову ієрархічної моделі особистості вчителя в контексті педагогічної діяльності (Н. Кузьміна, Л. Мітіна, О. Мотков, О. Пехота, В. Сластьонін та ін.).

На сучасному етапі розвитку науки і суспільства процес вивчення сутності професійно значущих якостей учителя можна схарактеризувати як пошук універсальних якостей, що виступають інтегрувальними у структурі особистості й презентують учителя як суб'єкта професійної діяльності, активного, вільного й відповідального в проєктуванні, здійсненні й творчому перетворенні власної діяльності й діяльності всіх суб'єктів педагогічної взаємодії. Проведений теоретичний аналіз дав можливість уточнити сутність і структуру досліджуваного поняття стосовно вчителя та визначити його професійно значущі якості на підставі розуміння особистості педагога як суб'єкта діяльності (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, О. Волкова, О. Гогоберідзе). Професійно значущі якості майбутнього вчителя розуміємо як інтегративні особистісні утворення, що сприяють його розвитку як суб'єкта педагогічної діяльності та формуванню компетентності у вирішенні професійних завдань.

Виділено такі професійно значущі якості вчителя, що характеризують його як суб'єкта професійної діяльності й одночасно розглядаються в якості їхніх критеріїв з відповідними показниками:

- активність (ініціативність, відповідальність, інноваційна відкритість (бажання вивчати, готовність використовувати та впроваджувати педагогічні технології);
- професійно-педагогічна спрямованість (професійно зорієнтована Я-концепція, наявність професійних і навчально-пізнавальних мотивів, здібність до самопізнання, рівень саморозвитку в професійній діяльності та самооцінки перспектив розвитку професійно значущих якостей);
- професійно-ціннісні орієнтації (здатність визначати ціннісні професійні орієнтири, наявність професійних і навчально-пізнавальних мотивів,

ціннісне ставлення до дитини (спрямованість на допомогу у виборі й самореалізації));

- рефлексія (рівень рефлексивності, здібність до самопізнання, інтернальність);

- педагогічна креативність (загальна креативність, інноваційна відкритість, ініціативність);

- цілепокладання, компетентне вирішення професійно-педагогічних завдань (стратегічне бачення педагогічної діяльності, відповідальність, вибір рівня складності вирішуваних завдань).

Компетентності і якості представників освітніх професій відображені професіограмою. У ній відображені моральні якості та психологічні риси, необхідні для майбутньої навчально-виховної роботи, які слід розвивати та виховувати протягом життя і навчання у стінах закладу вищої освіти.

Питання професіограми вивчали такі вчені, як: І.А.Зимня, П. Д. Павленок, Є. І. Холостов, В. А. Крутецький. У своїх дослідженнях І. А. Зимня стверджувала, що при побудові професіограми необхідно брати до уваги три вимоги: професійну компетентність, гуманістичну спрямованість і міжособистісні відносини. Вона визначала як ідеальну модель «вчителя, викладача, класного керівника, педагога, зразок, еталон, в якій представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель: знання, вміння, навички для виконання професійних функцій» [4]. В. А. Крутецький пропонує професійно значущі якості особистості та вміння, які необхідно мати вчителю: світогляд особистості («виховує лише той, хто сам вихований»); позитивне ставлення до педагогічної діяльності («не може бути хорошим учителем той, хто байдуже ставиться до своєї роботи»); педагогічні здібності; професійно-педагогічні знання, вміння та навички – знання в галузі предмета й технології навчання [6, с.322-333].

За умови сформованості високого рівня знань з навчальної дисципліни, умінь та якостей, необхідних фахівцеві, психологічна готовність до праці буде високою. Навчання і формування таких професійно-важливих якостей і здібностей повинно бути основним завданням педагогічної науки під час навчання здобувачів в закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Професійна діяльність і підготовка до неї у контексті розвитку особистості та становлення її духовності. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали Міжнародної наукової конференції* / за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. Харків: ХДПУ, 2000. С. 34 – 39.
2. Бодалев А. А. Психологическое исследование проблемы профессионализации личности. Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / под ред. В. А. Бодрова. Москва: Ин-т психологии АН СССР, 1991. С. 8 – 26.

3. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. Москва: ПЕР СЭ, 2001. 511 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. URL:<http://www.rsuh.ru/article.html?id=50758> (Дата звернення: 08.04.2020).
5. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного відбору / ред. М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. Київ: Ніка-Центр, 2010. 536 с.
6. Крутецкий В. А. Психология. Москва: Просвещение, 1980. 352 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1977. 304 с.
8. Максименко С. Д. Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати. Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності. *Рідна школа*. 1994. №3-4. С. 68-72.
9. Томчук М. І. Врахування при профвідборі професійної компетентності особистості. *Матер. Всеукраїнської науково-практичної конф. «Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія»*. Вінниця: Тов «Планер», 2016, Т. II, С. 178 – 184.
10. Щіпановська О. Р. Аналіз основних підходів до учіння як важливого чинника професійного та особистісного розвитку майбутніх фахівців. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Організаційна психологія, Економічна психологія*. Вип. 41. Київ: 2014. Т. 1. 216 с.

Олена Линник
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

ШКІЛЬНА ОСВІТА У ШВЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ В ПОРІВНЯЛЬНОМУ РАКУРСІ

Під час роботи нами були визначені особливості освітніх систем двох країн. Ми розглянули, як загалом складається освітня система у Швеції та в Україні, а потім зробили детальне порівняння початкових та середніх шкіл. Актуальність роботи зумовлена тим, що українська освіта недостатньо відповідає сучасним запитам з боку особистості та суспільства, потребам економіки, світовим тенденціям. Саме тому варто розглянути особливості освітнього процесу у провідних європейських країнах, зокрема Швеції, та на основі порівняльного аналізу визначити позитивні та негативні сторони такого процесу. Вибір системи освіти Швеції не випадковий, оскільки це одна з найбільш високорозвинених країн у світі, яка посідає високе місце у світовому рейтингу освіти. Шведська модель освіти є однією з найпоказовіших та займає очільні позиції у світі. До того ж, королівство давно пишається підготовкою професійних новаторів для командної роботи.

Першим кроком у порівняльному огляді є загальна характеристика

системи. Так, шведська система освіти складається з 4 ступенів: дошкільна освіта, школа, гімназія та заклади вищої освіти. Дошкільна освіта є обов'язковою, саме на цьому ступені відбувається перше «ознайомлення дитини зі світом», підкреслюється важливість гри у розвитку дітей, а також гендерно-орієнтована освіта, яка надає дітям рівні можливості в житті, незалежно від статі. Наступний рівень – школа. Навчання відбувається на принципах рівності, до дитини ставляться як до повноцінної особистості. Вчителю відводиться роль куратора, який направляє і дає свободу учням шукати власні методи, підходи, співпрацювати й висловлюватися. Після закінчення 9 класу в школі учні вступають до гімназії, де навчання відбувається за певною програмою, яку можна обрати за 3 напрямками: професійно орієнтовані програми, технічні, академічні. Останнім ступенем освіти у Швеції – є університети та вищі школи, навчання в яких відбувається за освітніми програмами, до яких входять обов'язкові курси та курси за вибором [2].

Наступним завданням нашої роботи було узагальнити особливості національної освітньої системи. Освіта в Україні – є невід'ємною складовою кожного громадянина і кожен розпочинає свій шлях з дошкільної освіти. Вона є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Далі кожен громадянин вступає до нового рівня освіти – НУШ (нова українська школа). НУШ – це новий етап для учнів, вчителів, батьків, адміністрації школи та загалом для України, вона повинна створити щасливих і розумних дітей. По завершенню НУШ передбачається, що учень повинен стати справжньою особистістю з власними думками; справжнім патріотом України та інноватором [1]. Чільне місце в житті кожної людини займає позашкільна освіта, яка націлена на інтелектуальний та фізичний розвиток, розвиток талантів та здібностей. Для студентів, які визначилися з майбутньою професією існує професійно-технічна освіта, яка готує фахівців з різних спеціальностей. Вища освіта є обов'язковою для тих, хто прагне підвищити та вдосконалити рівень освіченості та професійної компетентності. Ще однією особливістю освітньої системи України являється освіта для дорослих, тобто освіта впродовж життя, яка націлена на підвищення кваліфікації працівників або отримання нових компетентностей, яких бракує.

Далі була проаналізована система початкової та середньої школи Швеції та України. Виявлені спільні та відмінні моменти в двох освітніх системах. Спільним для обох початкових шкіл є те, що обидві країни намагаються надати будь-яку інформацію за допомогою методу гри. Наступний спільний критерій – навчання, спрямоване на всебічний розвиток дитини, враховуючи її інтереси та індивідуальні особливості. Відмінним являється той факт, що у шведській школі усно діти відповідають дуже рідко, так само, як і виходять до дошки, бо вся робота зосереджена в руках вчителя, який надає матеріал. Відповідно в українській школі діти щодня виходять до дошки та вирішують завдання, які надає вчитель. Це є підтвердженням тому, що дитина зрозуміла матеріал та зможе його застосувати на практиці. Середня школа у Швеції та Україні мають суттєві відмінності. Насамперед вони зумовлені культурою та цінностями країни. Спільним критерієм для обох середніх шкіл є те, що діти можуть обрати

дисципліни за вибором, предмети, в яких учні прагнуть бути більш обізнаними. Також спільним є дитиноцентрований підхід до організації навчання, адже для обох країн учень – це, перш за все, особистість зі своїми думками, цілями, мотивами та власною точкою зору. Відмінним є вік дітей (у Швеції середня школа триває протягом 10-12 років, в Україні – 11-16 років). Звідси випливає наступна відмінність середньої школи Швеції та України – навантаження, обсяг знань та умінь, які повинен мати учень після закінчення середньої школи.

На останньому завданні нами були визначені позитивні та негативні сторони сучасної освітньої системи обох країн. Стосовно позитивної сторони шведської освітньої системи, по-перше, діти ходять до школи з великим задоволенням, через те, що вони мають багато вільного часу після уроків, так як домашніх завдань задають дуже мало. По-друге, діти самі обирають дисципліни, які допоможуть в майбутньому отримати бажану професію. По-третє, шведська школа активно бореться з моббінгом, який передбачає, що усі діти рівні та ставлення до кожного однакове. Негативною стороною є те, що вчитель не вважається авторитетом і тому в класі постійно шум, через те, що вчитель немає права нічого забороняти учневі. Та ще однією негативною стороною є думка, що всі діти повинні розвиватися однаково. Навіть якщо один учень відстає або чогось не розуміє, вчитель повинен донести це до учня, однак іншим учням не передбачається ніякої додаткової роботи. Позитивною стороною української системи освіти є інтегроване навчання, адже в учня сформується глибоке розуміння будь-якої теми, завдяки її дослідженню через кілька точок зору. Також сучасна освітня система містить ключові компетентності, яким школа повинна навчити майбутнього свідомого громадянина. Водночас ці позитивні сторони супроводжуються негативними, серед яких: здатність кожного учня подолати не всі компетентності, адже кожна людина має власні особливості розвитку. І ще одна негативна сторона – вчителі, які не зовсім підготовлені до реалізації сучасної освіти.

Таким чином, ми визначили спільні й відмінні сторони освітніх систем Швеції та України, а також узагальнили ті позитивні ідеї та практики, які можуть бути впроваджені в національну систему освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Випускник нової школи. URL: <https://nus.org.ua/about/graduate/> (дата звернення: 09.03.2020)
2. Головин Я. Б. Шведская модель образования. *Вестник Московского государственного открытого университета. Общественно-политические и гуманитарные науки*, 2010. № 1. С. 29-34.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ РАКУРСИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПИСЬМОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРНЕТ РЕСУРСІВ

Письмове спілкування відіграє в сучасному житті значну роль. Письмо використовується у багатьох галузях діяльності людини: у зв'язку, науці, культурі, в засобах масової інформації. Насамперед письмове мовлення набуває в цілому широкого загалу в епоху електронних технологій.

Це зумовлює розмаїття ракурсів дослідження письма і писемного мовлення, що засвідчують роботи А. А. Камалян, Т. М. Карамішева, Л. В. Косяк, А. Р. Лурія, Р. П. Мильруд, С. Ю. Ніколаєва, М. Є. Скорнякова, Н. В. Чухно [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Дати визначення письму можна, якщо порівняти його з мовленням. На думку С. Ю. Ніколаєвої, мовлення – це мова в дії, письмо розглядається як фіксація тексту мовлення, написання – процес такої фіксації, а письмовий текст – її результат. Тому письмо може бути ще засобом спілкування. Ми можемо за допомогою листування спілкуватися з іншими людьми. Використання писемної мови вужче в порівнянні з усним мовленням [6].

У шкільних програмах з навчання іноземних мов (Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10 – 11 класи) письмо визначають частіше як засіб, а не як мету навчання. Роль письма змінюється на різних етапах навчання іноземних мов. Так, С. Ю. Ніколаєва виділяє три рівні навчання іноземних мов за допомогою письма:

1. На початковому рівні реалізується мета опанування технікою письма.
2. На середньому рівні основною метою є навчання орфографії у зв'язку з накопиченням нового мовного матеріалу. Паралельно з цим розвивається писемне мовлення як засіб, який формує вміння та навички усного мовлення.
3. На старшому рівні одночасно з удосконаленням усного мовлення удосконалюються набуті раніше навички письма.

Також окреме місце займає робота, направлена на опанування орфографії нових мовних одиниць. Ще писемне мовлення стає допоміжним засобом у самостійній роботі учнів над мовою. Наприклад, у складанні планів до прочитаних текстів чи у вигляді анотації [6].

Необхідно використовувати такий важливий резерв як самостійна діяльність учня і використання комп'ютерних технологій під час її виконання. Використовуючи інформаційні ресурси мережі Інтернет, можна, інтегруючи їх у навчальний процес, більш ефективно вирішувати цілий ряд дидактичних завдань на занятті:

- формувати навички та вміння читання, безпосередньо використовуючи матеріали мережі різного рівня складності;
- удосконалювати вміння аудіювання на основі автентичних звукових текстів Інтернет, мультимедійних засобів, також відповідно підготовлених учителем;
- удосконалювати вміння монологічного і діалогічного висловлювання на основі проблемного обговорення, представлених вчителем або кимось з учнів матеріалів мережі;
- удосконалювати вміння писемного мовлення, індивідуально або письмово складаючи відповіді партнерам, беручи участь у підготовці рефератів, творів, інших письмових співпраць;
- поповнювати свій словниковий запас як активною, так і пасивною лексикою сучасної іноземної мови, що зображає певний етап розвитку культури народу, соціального і політичного устрою суспільства [9].

Головною і виключно важливою особливістю навчання іноземної мови через комп'ютерні телекомунікаційні мережі є реальна можливість телекомунікаційного спілкування учня з партнерами по навчанню, а також з носіями мови. Таке спілкування розглядається як невіддільна частина процесу навчання іноземної мови з використанням Інтернет-технологій, і може бути здійснена за допомогою різних видів телекомунікаційного обміну інформацією.

Отже, проаналізовані нами роботи сучасних філологів, засвідчують їхній сталий інтерес до вивчення нових методик з використанням інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камаліян А. А. Развитие письменной речи на старшей ступени обучения английскому языку. URL: <https://sites.google.com/site/internetseminar2016writing/stati-ucastnikov/razvitie-pismennoj-reci-na-starsej-stupeni-obucenia-anglijskomu-azyku> (дата звернення: 11 листопада 2019 року).
2. Карамышева Т. В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера. СПб.: Союз, 2001. 192 с.
3. Косяк Л. В. Методика навчання писемного мовлення старшокласників. URL: <https://works.doklad.ru/view/CwdKkoRVRQg/all.html> (дата звернення: 20 жовтня 2019 року).
4. Лурия А. Р. Речь и мышление. МГУ, 1975. 230с.
5. Мильруд Р. П. Методика обучения иноязычной письменной речи // *Иностранные языки в школе*. 1997. №2. С. 5-11.
6. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. К.: Ленвіт, 1999 С. 212.
7. Скорнякова М. Є. Сучасні методи викладання англійської мови // *Англійська мова та література*. Київ, 2005. 131 с.С.8.
8. Чухно Н. В. Формування умінь і навичок письма на старшому етапі наприкладів листів-відгуків.

URL:https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/68614/1/Chukhno_bak_ro_b.pdf (дата звернення: 5 жовтня 2019 року).

9. LeLoup J. W. Ponterio R. Basic Internet Tools for Foreign Language Educators. In M. Warschauer, Ed. Virtual Connections: Online Activities & Projects for Networking Language Learners. Honolulu, HI: University of Hawaii Press; 393-412.

Маргарита Літунова
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ НА ОСНОВІ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

Нинішнє століття диктує свої умови. І одною з таких умов – знання англійської мови. Володіння іноземною мовою тепер не показник освіченості людини, а практично її обов'язок, адже в сучасному світі, з його стертими межами і численними можливостями, англійська – це необхідність.

Головною метою вчителя іноземної мови – навчити дітей розмовляти. Тобто для вчителя важливо не засвоєння учнями низки правил і певного набору слів, важливо, щоб після закінчення школи будь-який випускник був здатний до міжкультурної комунікації. Комунікативна спрямованість навчання є основною стратегією гуманізації навчання, адже саме комунікативність стимулює розумову активність учнів, центром уваги стає не форма, а зміст.

Поняття комунікативний підхід (Communicative approach або Communicative Language Teaching) виникло лише в кінці 60-х років. З утворенням Європейського Економічного Співтовариства, людям в Європі стало необхідно налагоджувати економічні відносини на одній мові, що призвело до попиту на вивчення англійської мови і до перегляду цілей навчання: володіння лише граматичною компетентністю не вистачало, важливо було навчитися говорити і думати англійською в стислі терміни [2, с. 125-129]. Виходячи з вищесказаного, в нашій роботі ми будемо говорити саме про комунікативну методика, як про найбільш ефективну і перспективну з усіх існуючих, та яка застосовується в даний час.

Незважаючи на явні переваги даного підходу, не всі викладачі готові застосовувати його на своїх заняттях, так як ніякого спеціального навчання вчителів новим методикам не відбувається. Звідси стає очевидною важливість і актуальність дослідження даної проблеми. В роботі розглядаються переваги комунікативного підходу та основні способи та методи навчання граматики англійської мови в середній школі.

Спроби відмови від граматики або надмірне перебільшення її ролі в навчальному процесі однаково погано позначаються на результатах оволодіння іноземною мовою. Граматика, незалежно від країни чи мови, є основою для

спілкування. Без гарної граматики чітке спілкування є неможливим.

В наш час однією з головних проблем сучасної школи є падіння інтересу учнів до навчання. Виходячи з цього, постає питання, яку форму для навчання використовувати, щоб мотиваційний потенціал був спрямований на більш ефективне освоєння школярами освітньої програми. Тому існує безліч методів, які допомагають навчити граматиці через комунікативний підхід.

У більшості сучасних шкільних підручниках (наприклад в таких навчально-методичних комплексах (НМК) як «Solutions», «Discover English», «Kid's Vox» та ін.) граматика подається в лексичному контексті і не виноситься в окремий посібник. В НМК з комунікативної спрямованості граматика подається через діалоги та тексти, а процес її освоєння є індуктивним: тобто учні, зіткнувшись з новою для себе конструкцією, використовуючи контекст, самостійно формують правило і якийсь мовний зразок. Після чого відразу за допомогою гри або фронтального опитування відбувається закріплення правила в мову, а лише в кінці – письмове відпрацювання вивченого.

Вправи повинні носити комунікативний характер, вони діляться на підготовчі, спрямовані на формування граматичних навичок, та мовні, що відповідають за розвиток умінь [1, с. 8].

Майже будь-яке висловлювання учня, навіть на самому початковому рівні, має здійснюватися англійською мовою. Тому з перших уроків учитель говорить з дітьми англійською, приділяючи особливу увагу «classroom language», тобто фразам, які використовуються з уроку в урок: «Stand Up» (Встаньте), «Sit down» (Сідайте), «Thank you» (дякую), «Excuse me» (Вибачте) та ін.

У нашій роботі ми розглянули три методи навчання граматики англійської мови в середній школі на основі комунікативного підходу:

Presentation, practice, production (PPP). На першому етапі відбувається презентація (presentation) будь-якого граматичного матеріалу. У традиційному варіанті учні дивляться на правило і вивчають його разом з учителем. При комунікативному підході використовуються найбільш комунікативно-спрямовані способи презентації. Наприклад, історії-комікси або намальовані на дошці картинки, аудіо- або відео-записи.

Другий ступінь називається практика (practice). Етап "практики" – це контроль мовлення учнів. Цей етап іноді поділяють на два рівні – контрольовану та вільну практику. На цьому ступені учні, засвоївши новий матеріал усно, поступово переходять до письмового відпрацювання, тобто відбувається, так званий drilling. На цій стадії дуже важлива варіативність завдань, так як учителем переслідується мета вироблення в учнів досвіду вживання конструкції в різних контекстах. Наприклад, заповнення пропусків, співвіднесення пропозицій з картинками, складання пропозицій з переплутаних частин, зміна готових пропозицій, і такі ігри як «Пелманізм» тощо.

На завершальному етапі продукції (production) учні повинні вивести відпрацьоване правило у мову. Тут вибір завдань також великий і він дуже залежить від віку учнів їх рівня знань. Найбільш придатними для учнів будуть настільні «гри-бродилки», завдання на порівняння двох картинок, ігри на

інформаційні прогалини (information gaps) тощо.

Total Physical Response (TPR). Метою Total Physical Response є оволодіння мовою з опорою на усне володіння і спілкування, яке буде зрозумілим носію мови.

По суті, TPR – це спосіб запам'ятовування нового матеріалу через жести, міміку і виконання команд. Граматика викладається індуктивно, учні повинні зрозуміти правило під час занять. Обрані граматичні особливості і лексичні елементи повинні відповідати рівню володіння мовою. На уроці можна ввести 12 – 36 нових лексичних одиниць в залежності від розміру класу.

Звичайно, TPR можна адаптувати відповідно до різних потреб, але ядро не змінюється. На початку вчитель пропонує учням здійснювати ті ж дії, що і він, наприклад, Stand up, Sit down (Встаньте, сядьте). Коли ця дія успішно виконана, вчитель перестає показувати дії і дає інструкції тільки словами.

Lernen durch Lehren. Learning by teaching (LDL). Lernen durch Lehren, learning by teaching, LDL або методика навчання через навчання. Суть даної методики полягає в тому, що учні грають на уроках роль вчителя. І це допомагає їм навчитися передавати свої знання іншим.

За допомогою методу Learning by teaching учні краще засвоюють матеріал, тому що вони його намагаються краще донести своїм однокласникам, так як відчують на собі відповідальність.

Беручи на себе роль вчителя, учні можуть показати іншим не тільки своє вміння до наслідування, а й рівень володіння мови, а особливо – їх рівень граматики, адже мова вчителя повинна бути грамотною і чіткою.

Досліджені нами методи в рамках комунікативного підходу доводять, що діти можуть досить швидко засвоювати нові для себе граматичні конструкції, не проводячи при цьому аналізу граматичних правил, які маються на увазі при більш традиційних підходах, до сих пір реалізованих в деяких школах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Елисеева М. Б. Фонетическое и лексическое развитие ребенка раннего возраста. *Роль имитации в построении лексикона*. СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. С. 8.
2. Savignon S. J. *Communicative language teaching: Strategies and Goals*. London / New York: Routledge, 2005. С. 125-129.

Анастасія Ломова
Науковий керівник – ст. викладач Єфімов Д. В.
м. Бахмут

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мотивація (лат. Motivatio) – зовнішнє або внутрішнє спонування суб'єкта

до діяльності для досягнення будь-яких цілей, наявність інтересу до такої діяльності та способи його ініціювання, спонування. Мотивація навчання формується під впливом всієї системи педагогічних впливів, але насамперед вона виховується в процесі безпосередньої навчальної діяльності.

Мотивація навчальної діяльності – це співвідношення цілей, що стоять перед студентом, які він прагне досягти, і внутрішньої активності особистості [1].

Основними структурними елементами мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО є пізнавальна мотивація і мотивація досягнення успіху. Їх стимулювання безпосередньо сприяє підвищенню ефективності навчальної діяльності.

Як пізнавальні мотиви, так і мотиви досягнення успіху можна об'єднати в дві групи: внутрішні і зовнішні.

Внутрішня навчальна мотивація включає внутрішні мотиви вступу в педагогічний ЗВО, широкі пізнавальні мотиви і релевантні професійні мотиви. Зовнішню навчальну мотивацію складають зовнішні мотиви вступу до педагогічного ЗВО, вузькі пізнавальні мотиви та іррелевантні професійні мотиви. За внутрішньої мотивації досягнення успіху останнім є реальним результатом власних дій, їх якісною оцінкою; за зовнішньої мотивації досягнення успіху він відображає оцінку досягнень з боку суспільства і орієнтацію на нього.

Існує наступна класифікація навчальної мотивації студентів:

- пізнавальні мотиви (придбання нових знань, стати більш ерудованим);
- прагматичні мотиви (отримувати гідну винагороду за свою працю);
- професійно-ціннісні мотиви (розширення можливостей влаштуватися на перспективну та цікаву роботу);
- естетичні мотиви (отримання задоволення від навчання, розкриття своїх прихованих здібностей і талантів);
- широкі соціальні мотиви (виражаються в прагненні особистості самоствердитися в суспільстві, затвердити свій соціальний статус через вчення);
- статусно-позиційні мотиви (прагнення утвердитися в суспільстві через вчення або громадську діяльність, отримати визнання оточуючих, зайняти певну посаду);
- комунікативні мотиви; (розширення кола спілкування за допомогою підвищення свого інтелектуального рівня та нових знайомств);
- традиційно-історичні мотиви (стереотипи, які виникли в суспільстві і зміцнилися з плином часу);
- навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на способи добування знань, засвоєння конкретних навчальних предметів);
- неусвідомлені мотиви (отримання освіти не за власним бажанням, а за впливом кого-небудь, засноване на повному нерозумінні сенсу одержуваної інформації і повній відсутності інтересу до пізнавального процесу) [2].

Відзначимо, що в системі навчальних мотивів переплітаються зовнішні і внутрішні мотиви. До внутрішніх мотивів належать такі: власний розвиток у

процесі навчання; необхідно, щоб сам учень захотів щось зробити і зробив це, дійсне джерело людини знаходиться в ньому самому. Зовнішні мотиви лунають із боку батьків, педагогів, групи, в якій навчається студент, оточення або суспільства – це навчання, як вимушена поведінка, і нерідко зустрічає внутрішній опір з боку студентів. І тому вирішальне значення має надаватися не зовнішньому тискові, а внутрішнім спонукальним силам.

Як же підвищити мотивацію студентів? Розглянемо деякі способи підвищення мотивації у студентів вищих навчальних закладів. По-перше, студенту необхідно пояснити, яким чином знання, отримані у ЗВО, стануть в нагоді йому в майбутньому. Студент приходить до навчального закладу для того, щоб стати хорошим фахівцем у своїй галузі. Тому викладач повинен вміти довести студентам, що його предмет дійсно буде корисний у його подальшій діяльності. По-друге, студента необхідно не тільки зацікавити предметом, але й відкрити для нього можливості практичного використання знань. По-третє, студенту дуже важливо, щоб викладач був його наставником, щоб до нього можна було звернутися за допомогою під час навчального процесу, обговорити хвилюючі його питання. Прояв поваги до студентів. Який би не був студент, він в будь-якому випадку вимагає до себе відповідного ставлення. Ці мотиви можуть зливатися, утворюючи загальну мотивацію для навчання. Причини, що стимулюють людину і спонукають його до активної діяльності, в даному випадку – вчитися, – можуть бути найрізноманітніші. Для того, щоб студент посправжньому включився в роботу, потрібно, щоб завдання, які ставляться перед ним під час навчальної діяльності, були не тільки зрозумілі, а й внутрішньо прийнятні ним, тобто, щоб вони придбали значимість для студента. Так як дійсне джерело мотивації людини знаходиться в ньому самому, то необхідно, щоб він сам захотів щось зробити і зробив це [3].

Тому основним мотивом навчання є внутрішня спонукальна сила. Наприклад, одним із таких спонукальних мотивів може стати бально-рейтингова система (БРС) оцінки знань студентів. Дана система, як одна з сучасних технологій, використовується у сфері управління якістю освітніх послуг і є основним інструментом оцінки роботи студента в процесі навчально-виробничої, наукової, позанавчальної діяльності та визначення рейтингу випускника на виході. Що дає БРС? Підвищується об'єктивність оцінки студентських досягнень у навчанні. У бально-рейтинговій системі іспит перестає бути «останнім вироком», тому що він тільки додасть бали до тих, які набрані за семестр. Цією системою знімається проблема «сесійного стресу», бо по завершенню курсу студент отримує значну суму балів, він може бути звільнений від здачі іспиту чи заліку.

Як правило, студенти закладів вищої освіти набагато більше дізнаються про обрані ними професії під час проходження практики, виконання лабораторно-практичних робіт. Вони бачать стимул, мотивацію для подальшого теоретичного навчання, розуміючи, що можуть застосувати отримані знання на практиці. Поштовхом до цього можуть стати, наприклад, проектні групи, сформовані для здійснення будь-якого проекту.

Як висновок – студент захоче і буде вчитися сам тільки тоді, коли це

заняття буде для нього цікавим і привабливим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиліон О.В. Освітні мотивації студентської молоді // Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альманах / Дніпроп.нац.ун-т ім.О.Гончара; Центр соц.-політ.дослідж. Д., 2012. №1(81). С.102-104.
2. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти: підручник / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. К.: Центр учбової літератури, 2014. 288 с.
3. Опанування студентами практичних навичок як складова частина покращення якості навчання на кафедрі нейрохірургії і неврології Одеського державного медичного університету / А. С. Сон, В. В. Добровольський, Ю. І. Горанський [та ін.] // *Медична освіта*. 2011. №1. С.32-34.

Ганна Ляпота
Науковий керівник – ст. викладач Кохан І. І.
м. Бахмут

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – КЛЮЧ ДО РОЗВИТКУ МОЛОДІ ВИСОКОЇ КУЛЬТУРИ

Естетичне виховання – це процес систематичного та спрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток молоді з метою формування естетичних навичок, які проявляються в суспільному житті, як у ставленні молоді до навколишнього світу, так і в її діяльності. Крім того, стимулює подальший розвиток культури, активно впливає на створення нових духовних цінностей. Естетична культура, як зазначає В. І. Лозова, передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне у світ, що оточує людину.

В естетичному вихованні молоді – нашого майбутнього – повинні бути зацікавлені як керівництво країни, працівники всіх сфер освіти, культури, так і батьки. Адже естетичне виховання є однією зі складових виховання, найвищою метою якого є всебічний гармонійний розвиток особистості, який передбачає формування певних моральних, інтелектуальних, фізичних, трудових та естетичних якостей, гармонійно поєднаних у людині, які так необхідні для побудови високорозвиненої демократичної держави.

Стратегічні завдання системи формування молодого покоління в Україні сьогодні знаходять відображення в системі національного виховання. Завдання національного виховання зазначено в Державній національній програмі «Освіта» як набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури

міжнаціональних відносин, формування в молоді особистих рис громадян Української держави: розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної духовно-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

У вирішенні цього завдання особливу роль відіграє мистецтво, яке надає людині радість, учить бачити в житті, у людях і в собі прекрасне та потворне, допомагає пізнавати життя в минулому й теперішньому. Твори художників, музикантів і архітекторів – чудовий літопис людства, літопис його думок і сподівань.

Отже, мистецтво – це естетичне відображення дійсності в діяльності людини, яка відбувається за законами краси, направлена на створення прекрасного й збуджує позитивні емоції. Але в мистецтві не все завжди прекрасне? Для того, щоб виховати в молоді здатність розрізняти шедевр від підробки, необхідно з дитинства оточувати дітей гарною музикою й живописом, які формують почуття прекрасного.

Естетичне виховання як безперервний процес має здійснюватися передусім у діяльності. Необхідно не лише навчити молодь естетично-почуттєво реагувати на навколишній світ, але й збудити потребу привнести в цей світ щось прекрасне. Для цього в нас у державі є багато закладів (музичні, художні школи, дитячі юнацькі центри, хорові, танцювальні колективи, театри юного глядача, професійні мистецькі заклади тощо), де молодь може набувати естетичних знань, професійної майстерності та реалізовувати свої здібності. Мистецтво – це така творча діяльність, яка поєднує в собі роботу розуму, серця й рук. Воно розширює межі особистості.

І в наш час завдання боротьби з вульгарністю дуже актуальне. І мистецтво є, і теорії естетичного виховання є, і заклади мистецькі є, і доступні нам зараз усі види художніх багатств, а естетичної культури в житті не вистачає, тому що мало є носіїв цієї культури, мало ми бачимо в повсякденному житті естетично вихованих людей не тільки серед молоді, але, на жаль, і серед дорослих. Отже, якщо ми хочемо естетично виховати нашу молодь, ми спочатку повинні виховати себе. Народне прислів'я говорить, що краще раз побачити, чим сто разів почути. Ось, які поради дав учителю французький педагог Е. Сеген: «...щоб учитель був красивим; мав приємний голос; піклувався про свою зовнішність; робив усе можливе, щоб притягти до себе симпатії. Окремі жести, відтінки голосу вчителя повинні бути розраховані з такою ретельністю, з якою це роблять великі драматичні артисти, готуючись до сцени, тому що він повинен покорити тендітні душі й виховати в них любов до краси та життєрадісність».

Таким чином, тільки в реальному житті здійснюється естетичне виховання. Воно повинно стати потребою душі. Необхідно якомога більше залучати молодь до праці й формувати в них естетичні якості особистим прикладом. Естетична активність людини не може обмежуватися художньою діяльністю, вона повинна поширюватися на всі без винятку галузі життя. Згідно з цим і естетичне виховання не може зводитися до художнього виховання, воно повинно органічно включатися в усі сфери виховання – трудове, моральне, політичне, фізичне і т.п., тому що тільки за цієї умови можливе формування

цілісної, гармонійної, всебічно розвиненої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. В. Методика виховної роботи: навчальний посібник/ І. В. Андрощук, І.П.Андрощук. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 320 с.
2. Аненкова І. П. Педагогіка: модульний курс: навч. посібник / І. П. Аненкова, М. А. Байдан, О. А. Горчакова, В. М. Руссо. Л.: «Новий Світ-2000», 2011. 567 с.
3. Бех І. Духовна культуродомінантність як виховний ідеал // *Позакласний час*. 2012. № 13-14.
4. Павлик О. Типологія стилів виховання // Педагогічний дискурс: зб. наукових праць / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. 2012. Вип. 12. С. 253-255. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2012_12/index.html.
5. Панчук К.М., Хмельницький М. Дозвіллева діяльність молоді як наукова проблема // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. К., 2009. Вип. 13. С. 526-533.
6. Шевченко Г. Проблемы образования и воспитания студенческой молодежи в эпоху постмодернизма // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наукових праць / Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. 2011. Вип. 3. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/PORTAL/soc_gum/domtp/2011_3/Wevchenk.pdf.

Валерій Макаров
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ОСНОВІ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ КРАЇНОЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ НА УРОЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сьогодні головним завданням вивчення іноземної мови в школі є формування іншомовної комунікативної компетентності школяра, тобто вміння використовувати іноземну мову у повсякденному спілкуванні для задоволення власних потреб. Така компетентність вбирає в себе не лише вміння продукувати монологічні або діалогічні тексти, а ще й сприймати та розуміти іншомовний дискурс в процесі читання або аудіювання. Хоча численний практичний досвід засвідчує частотні труднощі люди відчують у процесі сприймання мови на слух, проте серед сучасних користувачів мови роль усного спілкування стала більш вагомим, оскільки в процесі комунікативної взаємодії кожен виступає як у ролі слухача, так і в ролі спікера.

У даній роботі розглядається така важлива проблема як розвиток монологічного мовлення в учнів старших класів за допомогою автентичних текстів країнознавчого характеру.

Проблема навчання усного монологічного висловлювання впродовж багатьох років була предметом вивчення дослідників в області методики і суміжних наук. Незважаючи на велику кількість виконаних різнопланових робіт, вона залишається актуальною, так, до сих пір відсутнє єдине визначення монологічного мовлення, автори виділяють різну кількість рівнів (етапів) формування вміння монологічного мовлення і по-різному розмежовують монологічне і діалогічне мовлення.

Говоріння або експресивне мовлення – складний багатогранний процес, що дозволяє здійснювати разом з аудіюванням усне вербальне спілкування. Говоріння, особливо в монологічній формі, представляє велику складність для учня як рідною, так і іноземними мовами. Воно пов'язане з вибором того, «що сказати» і «як сказати» і т.д. Формування цього складного вміння повинне здійснюватися за допомогою опор, які можуть бути пов'язані як зі змістом, так і з формою викладу, а також одночасно і з тим, і з іншим.

Одним із видів опор слугують автентичні тексти. Обґрунтовуючи застосування автентичних, неадаптованих текстів, призначених для носіїв мови, методисти виділяють такі аргументи:

1. Використання штучних, спрощених текстів може згодом ускладнити перехід до розуміння текстів, взятих з «реального життя».

2. «Препаровані» навчальні тексти втрачають характерні ознаки тексту як одиниці комунікації, позбавлені авторської індивідуальності, національної специфіки.

3. Автентичні тексти різноманітні за стилем і тематикою, робота над ними викликає інтерес в учнів.

4. Автентичні тексти є оптимальним засобом навчання культури країни досліджуваної мови.

5. Автентичні тексти ілюструють функціонування мови у формі, прийнятої носіями мови, і в природному соціальному контексті.

Дослідження О. Ф. Кирсанової та А. В. Давидової, присвячені питанням використання автентичних матеріалів у процесі навчання монологічного мовлення англійською мовою, дають підстави для твердження, що застосування автентичних матеріалів для реалізації практичних задач на уроках англійської мови підвищують ефективність вивчення іноземної мови і формують такі комунікативні вміння та навички: знати і вміти використовувати різні форми зв'язного мовлення, його логічного вибудовування та структурування за допомогою мовних кліше, слів-зв'язок, вступних синтаксичних структур, реплік реагування; вміти мислити автономно, сперечатися і ставити запитання опонентів; а також використовувати механізми творчого мислення.

Крім того, варто звернути увагу, що для досягнення результативності та ефективності вчителю необхідно навчитися вибирати автентичний матеріал і застосовувати його відповідно до цілей навчання. Зрозуміло, що відібрані матеріали повинні бути якісними та доступними. Підбираючи матеріали для

вирішення тієї чи іншої практичної задачі уроку, варто також одночасно вибудовувати систему комунікативних вправ, які будуть супроводжувати використання певного конкретного матеріалу.

При відборі автентичних матеріалів варто віддавати перевагу матеріалам, які репрезентують розмовний стиль повсякденного спілкування. З письмових джерел можна використовувати тексти сучасних зарубіжних підручників, публіцистичні і країнознавчі тексти, а також монологи і діалоги персонажів художніх творів, написаних в стилі розмовної мови. До таких жанрів слід віднести: розповідь, опис, повідомлення, пояснення, доказ, відгук, розмову, інтерв'ю, розпитування, суперечка, дискусію.

На підставі аналізу різноманітних джерел та фактичних практик, узагальнюючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що використання автентичних матеріалів при вивченні англійської мови сприятимуть більш ефективному навчанню учнів за такими критеріями: знати і вміти використовувати різні форми зв'язку мови, її логічного вибудовування за допомогою мовних кліше, спілок, вступних структур, реплік реагування; уміти самостійно мислити, сперечатися і ставити запитання опонентів; використовувати творчі здібності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Обучение говорению на иностранном языке: Учебное пособие / под ред. Е. И. Пассова, Е. С. Кузнецовой. Воронеж: НОУ «ИНТЕРЛингва», 2002. 40 с.
2. Шатилов С. Ф. Методика обучения английскому языку в средней школе: Учеб. пособие для студентов пед. ин-в., 2-е изд.. Москва: Просвещение, 1986. 223 с.
3. Кирсанова О. Ф., Давидова А. В. Роль автентичних матеріалів при вивченні англійської мови загальноосвітньої школи. 2007. с. 19-25.

Єлизавета Матвєєва
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Методика навчання будь-якої дисципліни змінюється надповільно. Більшість учителів використовують репродуктивний метод навчання, який базується на виучуванні напам'ять навчального матеріалу. Результатом використання цього методу стає недостатній розвиток аналітико-пізнавального мислення дитини та власне розуміння виучуваної інформації.

Сьогодні вивченню англійської мови приділяється дуже багато уваги. Напевно, що в сучасних умовах найбільш вдалим засобом для вивчення

іноземної мови стають інформаційні технології. Інформаційні технології дуже стрімко увірвалися в усі сфери нашого життя. «Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, окрім усього іншого, є обов'язковою передумовою формування інформаційного суспільства у широкому розумінні», – зазначив В. Кремень [2].

Для викладання англійської мови існує багато підручників, але далеко не всі вони відповідають вимогам до проведення цікавого інтерактивного уроку, щоб задоволення від уроку отримували як вчитель, так і учень. Сучасна система освіти надає більшу автономію закладу освіти, і вчителю зокрема, принаймні в питаннях вибору засобів навчання, щоб не бути «заручником» лише одного підручника.

Відтак, система освіти набуває нових рис навчання – комп'ютеризація, або інформатизація, або діджиталізація. Комп'ютеризація спонукає до перегляду традиційних методів та форм викладання. Завдяки цьому учень стає головним об'єктом і сам вибудовує свою пізнавальну траєкторію. Учень у даній ситуації стає активним помічником, організовує та стимулює навчальний процес [6].

Навчання сучасних дітей, які з дитинства оточені різноманітними цифровими гаджетами, потребує спілкування та навчання «їхньою» мовою, це показує, що вчитель володіє не лише своїм предметом, а й вміє «спілкуватися» технічними засобами [5].

На практиці доведено, що більше уваги варто приділяти саме мультимедійним технологіям, які поєднують тексти, інфографіку, відео та аудіоматеріали, різноманітні види анімації. Такі технології є сукупністю звукових та візуальних ефектів, які впливають на емоційні та понятійні сфери, і відповідно сприяють ефективнішому засвоєнню мовного матеріалу. Поєднання усіх цих факторів уможливує комплексний розвиток навичок мовної та мовленнєвої діяльності учня в процесі опанування іноземною мовою. Золотим правилом дидактики за будь-яких часів буде залишатися наочність. Відповідно використання її цифрових різновидів призведе до підвищення ефективності навчального процесу [4].

На уроках англійської мови за допомогою комп'ютера можливо вирішувати цілу низку дидактичних завдань, а саме:

- формування компетентності в читанні на основі безпосереднього використання матеріалів інтернет-мережі різного рівня лінгвістичної складності;
- вдосконалення вмінь аудіювання на матеріалі автентичних звукових текстів, пісенної лірики, кінодискурсу;
- вдосконалення компетентності у писемному мовленні шляхом поповнення свого словникового запасу лексичними одиницями сучасного побутового дискурсу, які відображують певний етап розвитку національної культури, соціальний, економічний і політичний устрій певного суспільства;
- збагачення світогляду школярів лінгвокультурологічними знаннями, які вбирають у себе мовленнєвий етикет, особливості комунікативної поведінки різних народів, культурне розмаїття країни, мова якої вивчається;

- формування стійкої мотивації до активної пізнавальної діяльності учнів на уроках;
- формування здатності критичного мислення;
- прищеплення потреби послуговуватися англійською мовою з метою реального контекстно обумовленого щоденного спілкування [3].

Для реалізації зазначених вище завдань у своїй педагогічній діяльності варто використовувати наступні комп'ютерні програми MicrosoftWord, MicrosoftPowerPoint, MozillaFirefox, WindowsMediaPlayer.

Проектна діяльність також є одним із шляхів підвищення якості викладання, поєднуючи традиційні дидактичні методи та прийоми із засобами ІКТ.

Враховуючи той факт, що проектна діяльність сприяє підвищенню ефективності, використання ІКТ у поєднанні з проектними технологіями дозволяє школярам на практиці реалізовувати набуті компетентності, і тому, власне, виступає такою формою пошукової дослідницької діяльності, в процесі якої успішно формуються навички кооперативного співробітництва, що не може не сприяти підвищенню позитивної мотивації до вивчення іноземної мови. Такий формат побудови навчального процесу висуває на перший план самого учня з можливістю вільного висловлення своїх думок та напрацювання власного темпу в опануванні програмними результатами навчання.

Необхідно також зазначити, що процес створення та презентації свого власного проекту вимагає від учня синергії усіх видів мовленнєвої діяльності: читання, письма, говоріння та аудіювання. Щоб відібрати та структурувати навчальні матеріали для презентації свого проекту, учневі необхідно опрацювати чимало інформації з різноманітних джерел (друкованих та електронних), повправлятися з лінгвокраїнознавчими й енциклопедичними довідниками та словниками. Новим матеріалом для читання стають самі тексти слайдів. Такий алгоритм пізнавальної діяльності формує в учнів іншомовні лексичну, граматичну та фонетичну компетентності.

Щодо засобів ІКТ, то на уроках англійської мови найчастіше застосовуються:

- електронні словники і довідники;
- тренажери і програми тестування;
- освітні ресурси Інтернету;
- DVD и CD диски;
- відео- і аудіотехніка.

Узагальнюючи переваги навчання англійської мови за допомогою різноманітних цифрових технологій, варто виокремити успішне розв'язання таких провідних освітніх завдань:

- загальнокультурний розвиток учнів;
- вдосконалення навичок володіння комп'ютером;
- підвищення рівня володіння англійською мовою;
- створення сприятливого психологічного клімату;
- підвищення мотивації і інтересу до вивчення предмету;
- можливість реалізації принципів індивідуалізації та диференціації навчання;

- підвищення естетичного й емоційного рівня уроку за рахунок використання музики, анімації тощо;
- збільшення обсягу виконаної на уроці роботи;
- економія витрачання матеріалів учителем;
- підвищення статусу вчителя в класному колективі.

Таким чином, використання інформаційних технологій має чимало переваг, проте неможна зловживати інформатизацією. Необхідно ретельно відбирати матеріал для планування уроків з використанням мультимедійних засобів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтко С. А. Об использовании информационно-коммуникационных технологий на уроках английского языка. *Интернет-журнал Фестиваль педагогических идей «Открытый урок»*, 2004-2005. URL: <http://festival.1september.ru/articles/415914/>.
2. Кремень В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, 2006. № 6. С. 4.
3. Николайко Е. З. Использование ИКТ на уроках английского языка. URL: <http://festival.1september.ru/articles/507487//>.
4. Омеляненко Г. А. Інформаційно-навчальне середовище: дидактичний аспект. URL: <http://intkonf.org/omelyanenko-ga-informatsiyno-navchalne-seredovischedidaktichniy-aspekt/>.
5. Слобожанина Е. А. Мультимедийные презентации как средство освоения учениками информационно-коммуникативной компетенции. URL: <http://www.wecomm.ru/structure/?idstructure=441>
6. Указ Президента України № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/12323.html>
7. TeachingEnglishBritishCouncilBBC. URL: <http://www.teachingenglish.org.uk/>.

Євгенія Міняйленко
Науковий керівник – ст. викладач Андріянова Г. І.
м. Харків

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПРАКТИЦІ ВИВЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Психолінгвістика – це область лінгвістики, яка вивчає мову як феномен психіки. З точки зору психолінгвістики, мова існує у тій мірі, в якій існує внутрішній світ того, хто говорить, хто слухає, хто пише і читає.

Вивчення французької мови є складним, насиченим багатоетапним процесом вивчення нових слів, методів вивчення фраз та конструкцій.

Психолог Леонтьєв А. А. зазначає, що при вивченні нової мови відбувається явище переносу вмінь та навичок з рідної мови до мови, яку ми вивчаємо. Переніс може бути як позитивний, так і негативний. Під позитивним ми можемо віднести усвідомлений переніс своїх набутих навичок рідної мови на нову для нас мову. Під негативним ми можемо розуміти неспроможність людини до повного опанування власної мови і неправильний переніс навичок на нову вивчену, чи ще не вивчену мову [4].

Французька мова є однією з найскладніших мов світу. Вона дуже швидко змінюється та набуває нових форм. Починаючи з фонетики, хочеться сказати, що багато людей вивчаючи цю мову, зовсім неправильно вимовляють незнайомі їм слова, що пояснюється тим, що у французькій мові дуже багато носових звуків, які дуже погано даються студентам. Прикладом можуть бути такі слова, як: bon, pom, jardin, important, coraіntoщо. Граматика теж є складним етапом у вивченні французької мови. Є дуже багато виключень та змін форм дієслова. Орфографія також є проблемою у вивченні цієї мови. Так як один звук може бути написаний різними конструкціями букв та наголосів [2].

При вивченні нових слів учні повинні посилатися на рідну мову, якщо це не перша мова вивчення, то перша мова вивчення може стати сталим фундаментом у вивченні та сприйнятті нової французької лексики. Опора на англійську мову дуже допомагає при вивченні французької. В Університеті Ломоносова був проведений експеримент викладачами над студентами, які тільки починали вчити французьку мову, де досліджувані повинні були без поглиблених знань французької мови здогадатися переклад та значення слів та словосполучень. У результаті експерименту майже 41 % студентів здогадалися точний або наближений до правди переклад слів чи словосполучень. По-перше, їм допомогли знання англійської, по-друге, вони здогадувалися про переклад слова завдяки тому, що вони шукали знайомий корінь слова та намагалися перекласти його належним чином до контексту чи до фрази. Також вони використовували принцип асоціацій, якщо вони вже мали незначну базу французької мови. У психолінгвістиці це називається принцип інтуїції, коли людина, знаючи хоч малу базу мови, та поглиблені знання власної мови, може майже без помилок перекласти незнайоме йому слово або навіть зрозуміти основну тему тексту. В подальшому - чим більше людина буде сама здогадуватися переклад слова, тим краще вона його вивчить та буде правильно його використовувати при подальшому перекладі, ніж вона це робить зі словником[1].

Зважаючи на те, який тип сприйняття у людини, а саме, чи людина кінестетик, аудіал чи візуал, таким чином йому краще вчити мову, особливо французьку мову. Аудіалу краще за все буде слухати як промовляється те чи інше слово, побільше слухати пісень та дивитися фільми мовою оригінала. Візуалам краще вчити слова за допомогою візуальних карток та малюнків. Кінестетикам краще за все буде легше вчити мову за допомогою гравання сцен з мовою, побільше спілкуватися мовою, яку вивчає, на різні хвилюючі та цікаві для людини теми [3].

Дуже великий вплив має вчитель на етапі вивчення бази мови. Для

вивчення французької мови – це розділення слів за категоріями, виведення кореня зі слова, послідовне вивчення та повторення відмінювання дієслів, прослуховування аудіотекстів та перегляд фільмів.

Французька мова – це складна та насичена правилами мова. Згідно з темпераментом людини, його способами сприйняття інформації, викладач повинен провести ознайомчий тест зі студентом, дізнатися його рівень та провести роботу, за допомогою якої він зможе правильно зрозуміти, яку тактику йому краще всього буде провести зі студентом, щоб той більш якісно та поглиблено вивчив іноземну мову. Психолінгвістика пропонує багато методів для ознайомлення з конструкцією мови. Це може бути і метод асоціацій, і метод інтуїції, та вивчення мови за допомогою ознайомлення з типом сприйняття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Девицкая З. Б. Возможности применения психолингвистических исследований в практике обучения второму иностранному языку. URL: [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/21\(51\)/devitskaya_21_51_1_96_201.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/21(51)/devitskaya_21_51_1_96_201.pdf)
2. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1999. 382 с.
3. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psiholingvisticheskiy-aspekt-yazykovogo-znacheniya>.
4. Французский язык: учебник для I курса институтов и факультетов иностранных языков / И. Н. Попова, Ж. А. Казакова, Г. М. Ковальчук. 21-е изд., исправленное. М.: Нестор Академик, 2009. 576 с.

Даніїл Міхєєв
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

МЕТОДИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС СТРЕСУ

В умовах проходження бойової служби важливим є здатність військового управляти собою на основі свого сприймання й усвідомлення власних психічних станів і поведінки, розуміти власні здібності на шляху до визначення своєї проблеми та знайти шляхи її вирішення. Усвідомлена саморегуляція розуміється як системно-організований процес внутрішньої психічної активності людини з ініціації, побудови, підтримки й керування різними видами й формами довільної активності, що безпосередньо реалізує досягнення поставлених особистістю цілей [4]. Багато військовослужбовців схильні до стресу, оскільки не всі вони мають великий ступінь стресостійкості. Саме з

цією метою в психології розробляються методи для додання стресу та прийоми саморегуляції.

Основний підхід до розвитку стресостійкості – це добровільні свідомі регулярні дозовані стресові впливи на військовослужбовців під час проходження служби, на фоні яких цілеспрямовано виконується будь-яка діяльність. Складність методики розвитку стресостійкості полягає у підборі вправ для військовослужбовців. Оскільки стрижневим переживанням стресу є переживання і дискомфорт, то саме ці ознаки допомагають підбирати вправи на розвиток стресостійкості у військовослужбовців.

Існує декілька принципів підбору вправ на підвищення стресостійкості військовослужбовців. Одним із провідних методів підвищення стресостійкості є техніки на відновлення дихання [3, с. 24]. Вони є в основі всіх практичних вправ саморегуляції психоемоційного стану.

Робота з саморегуляції має наступну структуру: визначення військовослужбовцем мети своєї довільної активності; програми дій, погоджена з умовами діяльності; неперервний контроль за ходом її реалізації; оцінка досягнутих результатів; рішення про необхідність корегування і характер корекційної діяльності. Дієвість саморегуляції можлива за фізіологічних умов м'язового розслаблення і певного зниження рівня активності мозку.

Методи саморегуляції можна поділити на декілька груп [2, с. 180]:

1. Методи, спрямовані на керування м'язовим тонусом організму (прогресивна м'язова релаксація, активна м'язова релаксація, пасивна м'язова релаксація, вплив на біологічно активні точки).

У зарубіжній психології ця методика використовується під назвою «progressive relaxation». Створення цього класу методів пов'язане з дослідженнями Е. Джекобсона, який у 1930-х роках встановив залежність між підвищеним тонусом скелетної мускулатури і негативним емоційним станом. Метод полягає у виконанні комплексу вправ, які перебувають в чергуванні максимальних напружень і розслаблень груп м'язів. Завдяки вправам знімається напруга з окремих частин тіла або з усього тіла, що викликає зменшення емоційної напруги. Суб'єктивно процес фізичного розслаблення представлений відчуттями тепла і приємною тяжкості, почуттям відпочинку, що викликає психологічне розслаблення. Важливо, що під час вправ відбувається фіксація на цих відчуттях тепла, оскільки це перешкоджає появі відчуття невиліковним тяжкості в пострелаксаційний період. Для військовослужбовців цей метод дає змогу відчувати розслаблення всього тіла.

2. Идеомоторне тренування.

Ця техніка складається з послідовного напруження і розслаблення м'язів тіла, але вправи виконуються не реально, а подумки. Метод заснований на експериментально встановлених фактах подібності стану м'язової тканини при реальному і уявному русі. Ці факти вказуються в дослідженнях фізіолога академіка І. П Павлова; крім того, вони підтверджуються «ефектом Карпентера»: потенціал електричної активності м'яза при уявному відтворенні руху такий же, як потенціал цієї ж м'язи при виконанні реального руху. При уявному русі виникає внутрішній зворотний зв'язок, що несе інформацію про

результати дії, як зворотна сигналізація при виконанні реального руху.

Ідеомоторне тренування може використовуватися як самостійний метод зниження тону м'язів, і як прийом уявного самопрограмування в стані релаксації.

Комплексними способами додання стресу військовослужбовцями є наступні [2, с. 192]:

1. Військовослужбовець у стані стресу може звернутися по допомогу і підтримку до інших. Підтримка друзів та близьких допомагає. Не менш дієвим способом подолання стресу є надання допомоги іншим.

2. Різновидом психологічної допомоги є консультативна допомога або психотерапія, яку надає професіонал (консультант або психотерапевт).

3. Віра в Бога може звільнити від стресу шляхом зміни уявлення особистості про саму ситуацію, про вимоги до себе, можливість і важливість справлятися з цими вимогами.

4. Використання прийомів емоційно-вольової саморегуляції.

Основними формами саморегуляції можуть бути рухи тіла, дихання, медитація, візуалізація, зовнішні впливи. Крім того, негативний психічний стан можна регулювати за рахунок зміни обстановки місця перебування, переносу уваги на щось приємне. Під час корегування психічних станів, при саморегуляції військовослужбовцеві доцільно діяти за таким алгоритмом: визначити характер та ступінь прояву свого психічного стану; оцінити характер своєї теперішньої або майбутньої діяльності; визначити свій оптимальний психічний стан; обрати зі свого практичного досвіду метод саморегуляції, адекватний завданню і ситуації (психічному стану, запасу часу, обстановці).

Таким чином, військовослужбовці кожен день долають стрес. Психіка військових без спеціальної підготовки до дій у бойових умовах не може витримати вплив сильних стрес-факторів. Бажання та насаги під час проходження військової служби мало, і окрім бойової підготовки важливою є підготовка психологічна. Саме вона допоможе військовослужбовцям знизити вплив стресових факторів на психіку, коректувати власний емоційний стан, виконувати ефективно бойові завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апчел В. Я., Циган В. Н. Стресс и стрессоустойчивость человека Санкт-Петербург: ВМА, 2002. 86 с.
2. Блінов О. А. Організація надання психологічної допомоги військовослужбовцям у воєнний час. Київ: НАОУ, 2006. 80 с.
3. Блінов О. А. Використання прийомів психічної саморегуляції під час несення служби у добовому наряді: зб. наук. праць. Київ: ВГІ НАОУ, 2003. С. 10-14.
4. Дикая Л. Г. Психическая саморегуляция функционального состояния человека (системно-деятельностный подход). Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2003. 318 с.
5. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса. Москва: Наука, 1984. 360 с.

6. Кокурин А.В., Петров В.Е. Личностные особенности военнослужащих и сотрудников правоохранительных органов, обуславливающие психологическую готовность к несению службы с огнестрельным оружием. *LexRussica(Русский закон)*. 2018. №9 (142). С. 119-128.
7. Корчемный П. А. Психологическая подготовка личного состава военно-воздушных сил к активным боевым действиям в условиях современной войны. Москва: ВПА, 1990. 260 с.

Христина Морозова
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ CLIL (CONTENTANDLANGUAGEINTEGRATEDLEARNING) В НАВЧАННІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ЛІНГВІСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Залучення української системи вищої освіти до Болонського процесу стало початком її реформування і українські заклади освіти переживають складний процес узгодження їх мовних програм із сучасними вимогами володіння іншомовними компетентностями. Основна мета програм як бакалаврів, так і магістрів полягає у створенні професійних комунікативних компетентностей студентів філологів, тобто здатності вирішувати комунікативні завдання в рамках своєї професійної діяльності [1]. У цьому контексті вивчення англійської мови з метою подальшого розвитку власної кар'єри стає надзвичайно актуальним і акцент на вивченні мови зміщується на безпосередність і чіткість спілкування.

Сьогодні питання змісту і можливостей використання методики CLIL (ContentandLanguageintegratedlearning) в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти набирає ваги, оскільки реформування національної системи освіти змінює акцент з навчання, орієнтованого на здобуття знання на навчання, орієнтованого на формування і набуття компетентностей, серед яких і володіння іноземними мовами.

Проблематиці предметно-мовного інтегрованого навчання приділяють значну увагу у своїх роботах сучасні науковці в царині педагогічних наук, а саме: С. Бобиль, Ю. Руднік, Ю. Соболев, та ін. Серед зарубіжних дослідників предметно-мовного інтегрованого навчання варто виокремити таких науковців, як М. Аллен, А. Бонне, Д. Греддол, Л. Коллінз, Д. Марш, І. Тінг та ін [5].

У світовій практиці навчання іноземних мов великого розповсюдження набуває методика CLIL. Термін CLIL був розроблений Девідом Маршем у 1994 році.

Працюючи над згуртованим концептуальним інструментом у CLIL, британський професор Д. Койл розробив 4Cs Framework. Відповідно до навчальної програми 3C, успішний урок CLIL повинен поєднувати в собі наступні елементи: зміст, спілкування, пізнання, культура [3].

Також ми узагальнили три моделі класів CLIL, які розробив Д. Койл: модель С1 – багатомовна освіта, де у навчанні використовується більше однієї мови; модель С2 – adjunctCLIL або суміжне викладання, в якому вивчення мови здійснюється з викладом змісту навчання з особливою увагою на розвитку знань та вмінь послуговуватись мовою; модель С3 – змістові курси, такі аудиторії пропонують можливості для навчання в команді [4].

Під час аналізу та висвітлення уроку з застосуванням елементів методики CLIL на уроці англійської мови 7 класу ми можемо узагальнити, що для вчителя іноземної мови, з точки зору мовного компонента, застосування CLIL технології не новина. Різниця полягає в тому, що вчитель іноземної мови повинен бути добре обізнаним у сторонньому предметі, або вчитель-предметник повинен володіти іноземною мовою на достатньому рівні, щоб передати зміст свого предмета іноземною мовою. Універсальність педагога – це основа CLIL технології [2].

Завдяки підходу CLIL вивчення мови стає більш цілеспрямованим, оскільки мова використовується для конкретних комунікативних завдань. Більше того, в процесі CLIL задіяно багато аспектів: мовний аспект, культурний аспект, соціальний аспект, об'єктивний аспект. Це забезпечує прогрес у мові та змістовному рівні, творчість та незалежність у використанні мови, розвиток навичок мислення вищого гатунку (наприклад, вміння робити спостереження, аналізувати, узагальнювати).

У процесі реалізації предметно-мовного інтегрованого підходу до викладання учень або студент свідомо та підсвідомо сприймає й одночасно обробляє (усвідомлює) значний обсяг мовного матеріалу, що власне і відтворює повноцінне занурення в природне мовне середовище. Варто також зазначити той факт, що робота за різноманітними тематичним напрямками дозволяє вивчити специфічні терміни, певні мовні та мовленнєві конструкції, що сприяє збільшенню обсягу словникового запасу учня за рахунок предметної термінології і готує його до подальшого навчання і застосування отриманих знань і умінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва: Просвещение, 1991. 222 с.
2. Юрасова Е. С., Горбачева Е. А. CLIL технология на уроках английского языка. URL:<http://cyberleninka.ru/article/n/clil-tehnologiyana-urokah-angliyskogo-yazyka> (дата обращения: 19.11.2017).
3. Coyle D. Theory and Planning for Effective Classrooms. London: Centre for Information on Language Teaching & Research, 1999.
4. Coyle D., Hood P., Marsh D. Content and Language Integrated Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
5. Larsson J. Problem-Based Learning: A possible Approach to Language Education, 2001.

БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Поняття «батьківське виховання» розглядається як похідне від базового поняття «виховання», як видове поняття. У широкому розумінні у поняття «виховання» входять такі категорії, як освіта, навчання, види виховання (розумове, моральне, естетичне, релігійне). Для розвитку дитини, як правило, вирішальним фактором є сім'я, а не школа, проте для створення відповідного поля для перенесення отриманих знань і навичок у майбутнє визначальне значення має саме школа.

Виховання – одне з найважливіших понять педагогіки і психології, і дискурс щодо нього може вестися тільки по відношенню до людини. Виховання формує у людини пізнавальні сили, ціннісні відносини [1, с.290].

Виховання – це не одноразовий акт, воно розтягнуто в часі і триває протягом усього життя. Протяжність виховного процесу у часі перебуває у безпосередньому зв'язку з мінливістю часових фаз [2, с.179].

Процес виховання має дві основні сторони, оскільки обов'язково передбачає взаємонаправлену активність вихователя і вихованця. Ця активність, за своїм змістом, неоднакова, втім, в педагогічних та психологічних науках донині однакових немає термінів щодо її позначення.

Традиційно головним інститутом виховання є сім'я. Те, що дитина у ранні роки набуває у сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя. У батьківському вихованні можливі і помилки, і сумніви, і тимчасові невдачі, поразки. Виховання в родині – це теж життя. Відносини з дитиною, так само як і з кожною людиною, глибоко індивідуальні і неповторні [3, с.147].

З появою дитини у сім'ї починається загальний шлях розвитку, навчання і самовдосконалення. Саме з цього моменту починається період спроб і помилок, знахідок і рішень у вихованні дитини. Просвіта батьків має бути пріоритетом педагогічної діяльності. Без знання основ педагогіки можна не тільки порушити психологічний баланс дитини як особистості, але і дати неправильне сприйняття світу як такого. Батьківське виховання відбувається за принципом природного оточення, що визначає порядок домашнього виховання, його зміст [4, с.125].

Сім'я має бути підготовлена до питань початкового розвитку дитини у цілому. Основи, закладені у перші п'ять років життя людини, найбільш важливі у побудові особистості дитини, засвоєнні принципів і виборі життєвих пріоритетів. Тому важливо шукати шляхи підвищення педагогічної культури батьків, зміцнювати взаємодію сім'ї з іншими соціальними інститутами.

Сім'я являє собою унікальну, диференційовану соціальну групу, що виконує найважливішу роль у справі виховання і розвитку дитини. У ній представлені такі підсистеми, що відрізняються один від одного за віком,

статтю, професією, що створює найкращі умови для успішного виконання функцій сім'ї як інституту виховання [5, с.98]. Хоча вплив спадковості та соціального середовища на процес розвитку особистості досить великий, проте вирішальне значення має виховання, що є педагогічно цілеспрямованим, організованим процесом досягнення попередньо визначених цілей і завдань [5, с.36].

Велике значення для досягнення високих результатів у виховній діяльності сім'ї мають батьківська культура, що впливає на усі сфери життєдіяльності; майновий стан сім'ї і характер зайнятості її членів, що являє собою вирішальний соціально-економічний фактор виховання; рівень соціально-економічного розвитку країни; політичне становище; демографічні фактори; тип сім'ї (повна, неповна, неповноцінна, формальна сім'я) [6]. Сім'я – це первинний колектив. Її члени наділені однаковим ступенем відповідальністю перед сім'єю [6, с.164].

Отже, батьківське виховання – це виховання дітей, що здійснюється батьками або особами, що їх замінюють (родичами, опікунами). Під впливом батьківського виховання формуються основи соціальності людини, становлення її як особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кротенко В. І., Заставна І. С. Вплив стилю сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 290-293.
2. Рогаль Н. І. Порівняльний аналіз материнського і батьківського ставлення до підлітка. *Наука і освіта*. 2014. № 12. С. 179.
3. Найдьонова Г., Марченко А. Взаємозв'язок стилю сімейного виховання з акцентуаціями характеру у підлітків та їх корекція. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2016. № 1. С. 147-149.
4. Тарасюк Л. М. Стили батьківського виховання як чинник формування міжособистісної взаємодії дітей в дошкільному віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка*. Острог. 2014. Вип. 26. С. 125.
5. Шиделко А. В. Етика і психологія сімейного життя: навчально-методичний посібник. Львів, 2009. 132 с.
6. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї. Кременчук. 2015. 136 с.
7. Кошлань І. Г., Першина Л. О. Психологічні чинники комунікативної толерантності у юнацькому віці. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 164.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВІЙСЬКОВОГО ПСИХОЛОГА

На сьогодні психологічна допомога займає дуже важливе місце, коли Україна опинилась у стані воєнних дій. Особливо це стосується військових психологів, їх професійної діяльності. Військовий психолог працює за п'ятьма напрямками та надає рекомендації командирам. Перший етап – під час призиву відбувається професійно-психологічний відбір. На другому етапі визначаються лідери професійно-психологічної підготовки, та командир визначає, хто зможе зайняти сержантські посади. Для солдат, яким складно адаптуватися до воєнної служби, проводяться додаткові консультації. Третій етап найбільш тривалий – це психологічний супровід службово-бойових завдань. Психолог вивчає психологічну готовність до виконання завдань військовослужбовців, спостерігає за поведінкою ситуації побутового життя, проводить анкетування особового складу, проводить бесіди з ними. Четвертий етап – це вивчення соціально-психологічного клімату. П'ятий етап – психологічна реабілітація. Цей етап дуже важлив, оскільки військовослужбовці мають право на психологічну реабілітацію, відновлення.

Професійно важливі психологічні якості особистості військового психолога виступають в ролі своєрідного психологічного ресурсу, потенційно готового до включення в різні види професійної діяльності. До них належать інтелектуальні (особливості мислення та інших пізнавальних процесів), емоційно-вольові, моральні, а також соціальні та організаторські якості особистості військового психолога, що визначальним чином впливають на характер і ефективність його професійної діяльності. Питання відповідності особистісних якостей вимогам спеціальності особливо важливий для так званих «соціальних» професій. Так, Є.А. Клімов відносив діяльність психолога до професій типу «людина-людина» і відзначав, що характерними для цих професій є надзвичайна складність, нестандартність, плинність предметів розгляду або впливу [3]. Часто сам предмет праці з'являється в результаті напруженого творчого пошуку. Найголовніше, що характеризує особливості і якості фахівця, – це спрямованість до проявів почуттів, розуму і характеру іншої людини, спостережливість до проявів її душевної діяльності, вміння подумки уявити її внутрішній світ, здатність співпереживати, доброзичливість, терпіння і поблажливість до різних нестандартних проявів поведінки, образу думок, витримка і вміння контролювати свій стан. У цьому плані відзначається роль власного досвіду людини. Особливе місце займають комунікативні якості: товариськість, вміння слухати співрозмовника, вміння правильно (зрозуміло, ясно, зв'язно) викладати свої думки, чіткість, роздільність усного мовлення, здатність передбачати реакції співрозмовника на власні висловлювання.

Основні цілі професійної діяльності психолога військової частини – психологічне вивчення і опис об'єкта дослідження, а також психологічний супровід. Предметом вивчення та управління (тобто предметом професійної діяльності психолога) є психічна реальність військовослужбовців. В. М. Муженко перераховує наступні заходи психологічного супроводу під час виконання завдань за призначенням [1, 3-4]:

- проведення заходів щодо адаптації до конкретних умов та особливостей службово-бойової діяльності особового складу підрозділу;
- діагностика наявності, виду й рівня психічного розладу у військовослужбовців;
- відновлення порушених (втрачених) психічних функцій військово-службовців до рівня, що дозволяє їм виконувати бойові завдання;
- корекція самосвідомості, самооцінки, самопочуття й бойової мотивації військовослужбовців, які одержали психічні розлади, фізичні каліцтва;
- формування бойового налаштування на підготовчих стадіях до виконання бойових завдань;
- надання психологічної допомоги військовослужбовцям (організація роботи груп психологічної підтримки та тренінгових груп);
- ведення щоденника психологічного спостереження;
- профілактика розвитку бойових психічних травм (заходи скринінгу і моніторингу психологічного та соматичного стану військовослужбовців, забезпечення доступу як до безпосередньої психологічної допомоги (індивідуальне або групове консультування), так і дистанційної (телефонне консультування); особи, у яких виявляються гострі реакції на стрес, мають терміново отримувати невідкладну психологічну допомогу з метою профілактики хронізації стресового розладу).

Рекомендації, які можна надати психологів військовослужбовцям для здійснення контролю над стресовими переживаннями:

- 1) використовувати протистресове дихання. Воно сприяє кращому функціонуванню всіх внутрішніх органів за рахунок збагачення крові киснем, кращому функціонуванню нервової системи;
- 2) хвилина релаксації за Е. Джекобсоном (прогресивне розслаблення м'язів);
- 3) бесіди з людиною, яка знаходиться поруч;
- 4) виконання будь-якої діяльності, справи. Діяльність і, особливо, фізична праця стресовій ситуації допомагає знизити внутрішнє напруження і відволіктись від негативного досвіду.

Військові психологи мислять нестандартно. Це постійна робота з бійцями кожного дня, навіть у мирний час. У гвардії існує така діяльність, як декомпресія – форма реабілітації для учасників операції Об'єднаних Сил, відбір яких здійснюють психологи. Таким чином намагаються запобігти розвитку у військовослужбовців психологічних травм. Військовий психолог має гуманітарну освіту в галузі психології, тому він не займається діагностикою психічних захворювань, не має права лікувати і призначати лікарські препарати. Його сфера діяльності не має відношення до хвороб. Разом із тим, психолог має вміти розмежовувати психопатологічні симптоми від умовно

нормальної своєрідної поведінки і переживань людини, яка переживає психологічні труднощі.

Завдання військового психолога – це попередити патологічні зміни у психіці військовослужбовців і допомогти командирам зрозуміти, що відбувається з бійцями у бойових та екстремальних умовах. Труднощі у роботі психолога полягають у тому, що потрібно бути одночасно і психологом, і військовослужбовцем. Психолог може допомагати формулювати переживання, вербалізувати їх, при необхідності блокувати переживання стресу.

Отже, військовому психологу необхідно бути відповідальним по відношенню до своєї роботи, тому що він має контролювати багато речей. У полі його зору багато, на перший погляд, дрібниць. На плечах психолога лежить велика відповідальність не тільки за психічний та емоційний стан військовослужбовців, але ще й за їх життя. Високий темп роботи, користування психологічним інструментарієм в умовах дефіциту часу, висока концентрація уваги – ключові компетентності військового психолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Муженко В. М. Тимчасова інструкція щодо організації психологічного супроводження та психологічного відновлення військовослужбовців. Київ, 2015. 16 с.
2. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
3. І.В. Сиром'ятніков. Організація психологічної роботи у військовій частині в мирний час, 2011. URL: <http://medbib.in.ua/organizatsiya-psihologicheskoy-raboty.html> (електронні джерела).

Николай Несторук
Научный руководитель –учитель зарубежной литературы,
учитель-методист Лавренко Е. А.
г. Бахмут

ПРЕЗЕНТАЦИЯ ИНСТРУМЕНТАРИЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРОКРАСТИНАЦИИ СОИСКАТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ

Склонность к постоянному откладыванию важных и неприятных дел на потом, негативные последствия которой выражаются в снижении успеваемости и продуктивности личности, в реалиях сегодняшнего дня стала актуальной проблемой соискателей образования.

Прокрастинация (промедление) имеет междисциплинарное значение и является предметом исследований многих ученых, таких как Фьоре Н., Менегетти А., Милграм Н., Палладино Л., Рубин Т., Соболева С., Мотрук Т., Варваричева Я., Фролова А., Карамушка Л., Луговая В. и других.

Вместе с тем, теоретический анализ научных трудов свидетельствует о том, что на современном этапе развития науки не разработано научно обоснованного инструментария ослабления и преодоления феномена прокрастинации, что повысит академическую успеваемость и качество знаний соискателей образования, а отсюда –и уровень компетентности выпускников учреждений образования.

Целью работы является презентация инструментария (условий, методов, форм, средств) ослабления и преодоления феномена прокрастинации как технологии повышения качества подготовки и уровня профессиональной компетентности кадрового и научного потенциала производств.

«Прокрастинация – форма поведения, которая формируется, как защитная реакция организма для борьбы с тревогой, которая возникает в начале работы над задачей в попытках завершить начатое дело» [2, с. 11]. В основе прокрастинации лежат не лень, а сложные, глубокие переживания личности, связанные с возникающими стрессовыми ситуациями (реальными или внутренними) и тревогами, которые сопровождают нас постоянно, что могут привести к невротическому расстройству, депрессии и психосоматических заболеваний, природу которых раскрывает Манегетти А. [1].

Существуют различные классификации прокрастинации, но наиболее часто встречается в литературе классификация Милграма Н., который выделил её 5 видов: ежедневная (бытовая), т. е. откладывание домашних дел, которые должны выполняться регулярно; прокрастинация в принятии решений (в том числе незначительных); невротическая, т. е. откладывание жизненно важных решений, таких как выбор профессии или создание семьи; компульсивная, при которой у человека сочетаются два вида прокрастинации – поведенческая и в принятии решений; академическая, т. е. откладывание выполнения учебных заданий, подготовки к экзаменам и тому подобное [4].

Проработаны причины ее возникновения, выделив тревожность, стресс, страхи неудачи, успеха, потери контроля над ситуацией, чрезмерного обособления.

Выявлены факторы, влияющие на появление данного феномена, среди которых: отсрочка вознаграждений; недостаточная мотивация; необходимость взаимодействия с людьми, которые вызывают отрицательные эмоции; перфекционизм; условия учебного процесса, которые провоцируют прокрастинацию, а именно: скучные, рутинные, неприятные задания, длительный срок их выполнения, навязывание задач извне, и единственным путём снижения уровня данного феномена является формирование внутренней мотивации при наличии благоприятных условий.

Для преодоления прокрастинации предлагаются следующие решения. Привлечение соискателей образования к учебной деятельности должно происходить на базе ряда условий, среди которых я считаю первоочередными надлежащее материально-техническое и методическое обеспечение дисциплин; поэтапность в планировании образовательной деятельности; создание единой учебно-методической среды; наличие учебных дисциплин; обеспечение благоприятного мотивационного сопровождения,

целью которого есть превращение внешних стимулов во внутренние, использование фасилитации [3], которая предполагает не просто помощь соискателю образования достичь его целей, но и создание необходимого эмоционального фона деятельности, чего нам, соискателям образования, иногда, так не хватает.

При данных условиях достигается оптимально-эффективная образовательная среда современных учебных заведений, а отсюда-повышается уровень компетентности соискателей образования и качество их подготовки к профессиональной деятельности, что позволяет выпускникам учреждений образования быть востребованными на современном рынке труда, удовлетворяя разнообразные запросы работодателей.

Представленный инструментарий ослабления и преодоления феномена прокрастинации способен оптимизировать учебно-воспитательный процесс снизив промедления, активизировав учебно-познавательную деятельность соискателей образования, чем повысить академическую успеваемость и качество знаний, а отсюда и уровень профессиональной компетентности кадрового и научного потенциала производств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Менегетти А. Психосоматика: учебн. пособ. 3-е изд. Москва : БФ Онтопсихология, 2009. 352 с.
2. Фьоре Н. Легкий способ перестать откладывать дела на потом. Москва : Манн,Иванов и Фербер, 2013. 276 с.
3. DignenВ. Facilitation : Bringingoutthebest. *BusinessSpotlight*. 2008. № 1. P. 50-56.
4. Milgram N. A. Procrastination : A malady of modern time. *Boletin de Psicologia*. Vol.35: 83, 1992. p. 102.

Катерина Орлова
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

ТИПИ ПРОБЛЕМНИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Активізації розумової і мовленнєво-розумової діяльності школярів на уроках іноземної мови сприяє створення різнопланової навчальної діяльності, яка може включити:пошуково-ігрові завдання (побудовані на основі відомих в психології завдань на кмітливість);комунікативно-пошукові завдання;комунікативно-орієнтовані (включаючи рольові) ігри;пізнавально-пошукові культурознавчі (включаючи країнознавчі та лінгвокраїнознавчі) завдання;лінгвістично-пошукові завдання. Яскраво виражена функціональна спрямованість цих завдань на розвиток розумових (включаючи творчі)

здібностей школярів створює своєрідний мікроклімат для розвитку інтелекту учнів в умовах іншомовного спілкування.

Пошуково-ігрові завдання. Цільовим призначенням таких розвиваючих вправ є вдосконалення певних якостей сприйняття, мислення, уяви і пам'яті учнів при відпрацюванні у них мовних навичок і умінь.

Наведемо приклад такої вправи:

Lisez le texte et répondez aux questions.

Paul est un garçon français. Il vit dans un village. Paul a trois chiens. Ce sont ses animaux de compagnie. Un chien est blanc, un chien est noir et un chien est brun. Le nom du chien blanc est Rover. Le nom du chien noir est Lex. Et le nom du chien brun est Ben. Paul aime beaucoup ses animaux de compagnie.

- *Paul est-il un garçon français?*
- *Où vit-il?*
- *Est-ce qu'il aime les animaux?*
- *Quel est le nom du chien blanc? Etc.*

У контексті навчально-мовленнєвої діяльності цільовим призначенням завдання є розвиток на початковому етапі умінь самостійно читати іноземною мовою і відповідати на питання відповідно до тексту. Введення пошуково-ігрових завдань у контекст уроків іноземних мов дозволяє, по-перше, розвивати у школярів певні якості сприйняття, мислення, уяви, уваги і пам'яті; по-друге, відпрацьовувати виконання таких розумових операцій, як: порівняння, класифікація, систематизація, абстрагування тощо; по-третє, автоматизувати іншомовні мовленнєві навички та вдосконалювати комунікативно-мовленнєві вміння.

Комунікативно-пошукові завдання. Цільовим призначенням даних вправ є формування в учнів як знань про комунікативне значення і призначення досліджуваних мовних одиниць, так і умінь оформлювати іншомовне спілкування згідно з його передбачуваним комунікативним змістом, а також умінь адекватно його інтерпретувати в процесі усного або письмового сприйняття.

Наприклад:

- *En utilisant le schéma de communication de la conversation, parlez avec votre partenaire des plans futurs pour le week-end*

Останнім часом все більшої популярності починають набувати **комунікативно-орієнтовані ігри** іноземною мовою (зокрема, тематичні та межтематичні настільні ігри), цільовим призначенням яких є розвиток в учнів навичок діалогічного і монологічного мовлення, а також збагачення їхніх знань про різні аспекти культури поведінки людини в ситуаціях побутового спілкування.

Пізнавально-пошукові культурознавчі завдання. Даний тип відноситься до числа найбільш важких з перерахованих раніше проблемних завдань іноземної мови. Їх цільовим призначенням є підвищення рівня соціокультурної освіченості школярів, розвиток соціокультурних, комунікативно-пізнавальних і комунікативно-мовленнєвих умінь, паралельне вивчення мов і культур в контексті діалогу культур і цивілізацій. Безсумнівною

перевагою цих завдань є те, що при їх виконанні відбувається схрещування комунікативної практики з пізнавальною та ціннісно-орієнтаційною діяльністю, що створює передумови для позитивної соціалізації особистості учня на уроках іноземної мови.

Є. І. Пассов зазначає, що виконання пізнавально-пошукових культурознавчих завдань на уроках іноземної мови в старших класах створює сприятливі умови для збагачення школярів соціокультурними знаннями про паралельно вивчені країни і народи, а також про стиль життя останніх [2].

Наприклад, робота з текстом:

- *Lisez l'article sur les coutumes et traditions et essayez de deviner:*
- *Quelles coutumes ont été décrites ici?*
- *Quel pays a de telles traditions?*

Лінгвістично-пошукові завдання

За допомогою пошукових лінгвістичних завдань можна ввести учнів старших класів на факультативних заняттях у світ філологічних досліджень, познайомити з деякими методами і прийомами вивчення явищ в даній області знання, розвивати у них мовну спостережливість, філологічні здібності і мовну уяву.

У сучасній французькій мові модно скорочувати все, що піддається скороченню. Є. В. Ковалевська каже, що французька мова, і без того відрізняється лаконічністю, досить впевнено і без жалю розправляє з довгими і не дуже довгими словами [1]. Ось ряд таких слів і словосполучень: doc, prof, fac, bas, expro, psycho, biblio, philo, homo.

Варіант завдання: наведіть приклади їх повного написання.

Однак в навчальному процесі домінуюче становище повинні займати ті іншомовні завдання, які спрямовані на відпрацювання мовних навичок і вдосконалення комунікативно-мовних і соціокультурних умінь, тобто пошуково-ігрові завдання і комунікативно-орієнтовані ігри, пізнавально-пошукові культурознавчі завдання.

Г. М. Салтиковська каже, що передумовою динамічного розвитку інтелектуальних здібностей школярів на уроках іноземної мови є орієнтація вчителя не тільки на рівень актуального розвитку учнів, а й на зону їх найближчого розвитку, виходячи з пізнавальних, комунікативно-пізнавальних, а також комунікативно-мовних потреб і можливостей [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалевская Е. В. Проблемность в преподавании иностранных языков: учеб. пособие. Москва, 1999. 118 с.
2. Пассов Е. И. Упражнения как средства обучения: учеб. пособие. Воронеж, 2002. 40 с.
3. Салтыковская Г. Н. Проблемность как основная составляющая обучения в сотрудничестве: учебник. Пятигорск: Школьная книга. 2005. 267 с.

ЗМІНА ПІДХОДІВ НАВЧАННЯ Й РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Людина завжди прагне до пізнання. Школа знайомить індивідуума зі світом знань. Завдання вищої освіти – в ході послідовного, системного та цілеспрямованого процесу навчання не тільки дати достатній обсяг знань для подальшої професійної діяльності, а й допомогти індивідууму стати особистістю, самовизначитися в сучасному світі, допомогти сформувати особистісну систему цінностей. Вік у студентів найбільше підходить для цих цілей. Тінейджери вже мають достатній запас знань, що дозволяє їм відчувати себе вище дитячого віку, і в той же час ще немає стійких умовностей, які гальмують емоційні пориви.

Але можна помітити, що багато уваги в освіті приділяється фізичній культурі. Можливо, це пережиток радянського минулого, коли імперії потрібні були солдати. Останнім часом більшість дослідників прийшли до висновку, що когнітивна революція дозволила Homo sapiens виграти конкурентну боротьбу з неандертальцями [4]. Саме загальна міфологія дозволила розвинути у Людини розумної здатність до гнучкої співпраці в колективах [3]. І в цьому виявився ключ до успіху. У античних греків було два типи героя: Ахілес – сильний (тобто дуже сильний), і Одісей – креативний (досить сильний, але він має живий, виверткий розум, іншими словами хитрий) [1]. Яким би сильний не був перший, але в підсумку він загинув. Одісей же, незважаючи на труднощі, зміг подолати всі випробування. Саме тому стародавні римляни перемогли більш фізично розвинених і перевершують їх в мистецтві рукопашного бою, але менш організованих галлів.

Ми часто чуємо: «Зараз не до культури», – і тут необхідно розуміти, що таке твердження робить нас на крок ближче до Планети мавп. Бо культуру можна розглядати як комплекс тренувань для мозку. Культурна людина має більш живий і чіпкий розум, здатний до прийняття нестандартних, і як результат більш конкурентоспроможних, рішень. І якщо раніше першочерговим завданням було вижити, то тепер – залишитися Людиною.

Але зараз все частіше ми приходимо до розуміння того, що єдиний наш ворог – це ми самі. І найголовніший «Дракон» сидить всередині нас. Тому мета і завдання особистості починати кожен день з боротьби з внутрішнім драконом. Уже з першого курсу студентам необхідно давати можливість освоювати актуальні дослідні інструменти, методи і техніки роботи з фактами культури, а також мати можливість включення в практичну реалізацію різноманітних культурних проєктів та подій. Мистецтвознавець Олександр Ляпін якось сказав: «Навчіться відрізняти Ван-Гога від Гогена, і жити стане краще» [5]. Потрібно розвивати абстрактне мислення, при якому людина має можливість виходити за рамки звичної системи координат.

Основна проблематика питання розвитку людини нового покоління в тому, що без глибокого розуміння цінності культури є ризик розвитку егоїзму, лицемірства, і як результат авторитарності індивідуума. При уявній його простоті з'являється помилкове відчуття розуміння завдання, і як наслідок недостатньо серйозне ставлення до нього. Спроба пошуку більш «значущих причин» легко веде в демагогію і як результат – рух по замкнутому колу, що, по суті, означає тільки одне – безвихідь.

Принципово важливим аспектом освітньої програми є практична діяльність студентів. Необхідно безпосередню участь в студентських культурних проєктах (клуби, де цікавляться кіно, театр, відвідування музеїв і виставок, заняття музикою і фотографією, подорожі, соціальний проєкт по роботі з вихованцями дитячих будинків, клуб зустрічей з діячами культури і обговорення актуальних культурних подій).

«Сенс людського існування, можливо, полягає саме у створенні творів мистецтва, в художньому акті, безцільному і безкорисливому. Можливо, в ньому якраз проявляється те, що ми створені за подобою Бога», – пише А.Тарковський в «Мартиролог» [2].

Світ не перестав би існувати, втративши Гете і Ньютона, але без них він був би іншим світом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь атичности / под ред. Е. В. Гущина, И. В. Колосова. М.: Прогресс, 1993. 704 с.
2. Тарковський А. Мартиролог. М.: Межд. Институт им.Тарковского, 2008. 624 с.
3. Веркор.Люди или животные? М.: Мир, 1993.
4. Ювал Ной Харарі. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 544 с.
5. Александр Ляпин о фотожурналистике. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=03Fyx3IvA-w>.

Анна Переверзева
Науковий керівник – доцент Несторук Н. А.
м. Бахмут

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ: ПРОДУКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНЯ

Актуальність цієї проблеми є дуже висока в нашій країні. Використовувати інтерактивні методи навчання в сучасному навчальному процесі є важливою ланкою в подоланні багатьох проблем в навчанні таких, як: погане засвоєння навчальних матеріалів учнями, відсутність спраги до пізнання і навчання, недостатня вмотивованість, невпевненість в собі, невміння

висловлювати свої думки. Тому запровадження інтерактивного навчання є ефективним способом до вирішення таких недоліків.

Спроби класифікацій інтерактивних методів мають багато варіацій: Вавилова Л. Н., Добриніна Т. Н., Голант Е. Я. та інші.

Метою роботи є аналіз ефективних методів інтерактивного навчання для розвитку творчого потенціалу учня.

Метод навчання це спосіб, за допомогою якого вчитель передає, а учень засвоює знання, уміння, навички [5, с. 169]. В сучасній українській мові термін «методика» являє собою сукупність методів навчання, а також науку про методи навчання [1, с. 95]. Таким чином сукупність методів викладання того чи іншого предмета має назву методика викладання. Всіма дослідниками доведено, що без відповідних методів діяльності неможливо реалізувати ціль і завдання та досягнути відповідних результатів. У педагогічній літературі ведуться дискусії через те, що існує велика кількість різноманітних методів навчання. Зимня І. визначає зміст поняття «підхід до навчання», тобто метод навчання з кількох позицій: світоглядна категорія; глобальна і системна організація й самоорганізація освітнього процесу; підхід, який містить форми, методи, прийоми [2]. Знати та розуміти характеристику методів навчання необхідно будь-якому педагогу. Вчителю стають зрозумілими загальні особливості методів навчання, також класифікація дає йому змогу обрати найбільш відповідні для ефективного досягнення кінцевого результату в навчальному процесі.

Інтерактивні методи – це форма такого навчання, у процесі якого учні та вчитель мають можливість вести діалог між собою. За Паніною Т. С. та Вавиловою Л. Н. є розподіл інтерактивних методів навчання на три категорії: дискусійні (діалоги, бесіди), ігрові (дидактичні творчі ігри, ігри по ролях), тренінгові (комунікативні тренінги) [3]. Інтерактивне навчання має багато переваг, наприклад: спостерігається високий рівень засвоєння пройденого матеріалу; учень стає більш мотивованим; вчитель має можливість набагато легше контролювати рівень засвоєння знань учнів; учні проявляють ініціативність, самостійність, своє творче мислення та відбувається розвиток самооцінювання.

Українські школи намагаються побудувати більш комфортне освітнє середовище з сумлінним виконанням вчителів своїх обов'язків та домогтися максимально високих показників в освіті учнів. У багатьох країнах світу розробляються програми пошуку творчих резервів людини, шукають шляхи розвитку творчих здібностей та можливості їх реалізації. Дослідники вважають, що першим етапом до розвитку творчих здібностей – є скасування поділу предметів на головні та другорядні; другим етапом – є гармонійне урівноваження теоретичного блоку знань та практичної діяльності учнів.

Проведений теоретичний аналіз щодо розвитку творчої особистості в системі безперервної освіти дозволяє виявити найбільш цінні для особистості і суспільства якості та розвинути їх до рівня реалізації в професійній підготовці, що дозволяє забезпечити успішну адаптацію до сучасної, динамічної, соціальної та економічної ситуації [4, с. 93]. Творчі здібності є унікальною

складовою людини. Основними компонентами творчих здібностей є швидкість і гнучкість думки, оригінальність, сміливість, точність та допитливість.

Несподіване відкриття – дослідники стверджують, що народне мистецтво відіграє важливу роль в системі засобів розвитку творчих здібностей учнів [6].

Встановлено, що позитивно відзначаються відкриті запитання, які мають декілька варіантів відповідей. Примітним показником в розвитку творчості – є творча атмосфера.

Опрацювавши поняття «методи навчання» та прослідкувавши різноманітні шляхи розвитку творчого потенціалу учня, ми можемо зробити висновок, що вивчення класифікації методів навчання дає великий привілей вчителям. Володіючи потрібною інформацією ми можемо розвинути творчий потенціал учнів. Адже творчо розвинута особистість займає провідне місце в усіх сферах життєдіяльності. Ефективним буде вважатися комбінування всіх методів навчання для всебічно розвинутої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавська Н. С. Особливості методики навчання спеціальних дисциплін. 2012, №2. С. 94-95.
2. Зимня І. А. Педагогічна психологія. URL: <http://sdo.mgaps.ru/books/KP1/M4/file/2.pdf> (дата звернення 22.04.2020).
3. Класифікація інтерактивних методів навчання. URL : https://knowledge.allbest.ru/pedagogics/3c0a65625a2bc68b5d43b89521216d27_0.html#text (дата звернення: 21.04.2020).
4. Листопад О. А. Безперервність творчого розвитку особистості в освіті. URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2393/3/Bezperernist%20tvorchogo%20rozvytku%20osobystosti%20v%20osviti.pdf> (дата звернення: 22.04.2020).
5. Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Кондор, 2009. 670 с.
6. Розвиток творчого потенціалу особистості засобами мистецтва як умова професійної спрямованості. URL: http://www.confcontact.com/20102911/5_mursam.htm (дата звернення: 23.04.2020).

Дар'я Платоненко
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

РІВЕНЬ МОРАЛЬНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ СУЧАСНИХ ШКІЛ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПИТУВАННЯ ШКІЛ М. БАХМУТ)

Проблеми освіти завжди входили і входять в число найбільш актуальних

загальнолюдських проблем, обговорюваних і розв'язуваних на міжнародному рівні. Сьогодні ми обговорюємо проблему реалізації одного з найбільш гуманних і невід'ємних прав людини – права доступу до отримання освіти.

Сучасне суспільство не можна вважати повноцінним, якщо по відношенню до будь-якої групи людей існує дискримінація. Інклюзивна освіта – це результат розвитку ідей гуманізму, що ґрунтуються на виняткову цінність людської особистості, її унікальність, праві на гідне життя, якими б не були її фізичний або розумовий стан, право на володіння всіма цінностями сучасної цивілізації. Проте в сьогоденних умовах держава не здатна забезпечити рівноправну участь і рівні можливості в здобутті якісної освіти для соціально незахищеного населення і людей з обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ).

Моральна готовність до інклюзивної освіти передбачає сукупність якостей, властивостей і відносин особистості, що сприяють розвитку інклюзії. На цьому етапі дослідження в структурі психологічної готовності виділяємо мотиваційно-ціннісний, емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти готовності.

На фінансування інклюзивної освіти вплинула політика розуміння включення. У якості відправної точки важливо розрізнити поняття інтеграції (фізична присутність дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітніх класах і школах) і включення (процес обліку і задоволення різноманітних потреб усіх учнів за рахунок збільшення участі в процесі навчання, культури та співтовариств і зменшення виключення з освітньої системи). Ці відмінності призводять до неузгодженості підходів до державної підтримки інклюзивної освіти. Мета нашого дослідження – з'ясувати рівень матеріальної та моральної готовності сучасних шкіл до інклюзивної освіти.

Нами було проведено дослідження моральної готовності сучасної шкільної спільноти до реалізації принципів інклюзивної освіти. Дослідження було проведено на базі загальноосвітньої школи № 24 з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів в місті Бахмуті шляхом опитування вчителів та батьків віком 30-55 років. Група респондентів налічує 50 осіб.

З метою отримання повнішого аналізу вивчення проблем реалізації інклюзивної освіти в освітньому закладі були опитані вчителі і батьки та проаналізовані відповіді в кожній віковій групі.

Всього було опитано 50 респондентів. Було поставлено по 5 запитань.

Перше запитання – «Чи маєте Ви дефіцит знань в галузі корекційної педагогіки?» Група вчителів, 25 респондентів. На це запитання відповіли так: 50% респондентів задавали додаткові питання і не мали чіткої відповіді, 20% респондентів – не мають дефіциту знань з корекційної педагогіки, тому що вони працюють з дітьми з інвалідністю, 30% респондентів – мають гострий дефіцит в знаннях і не готові застосовувати елементи корекційної педагогіки у своїй повсякденній практиці. Група батьків, 25 респондентів відповіли так: 100% респондентів не знають, що таке корекційна педагогіка.

Відповідаючи на запитання «Наскільки Вам відомі особливості розвитку дітей з різними видами порушень?», вчителі та батьки не змогли дати чіткої відповіді.

На запитання «Наскільки сучасні школи готові до прийняття інклюзивної освіти?» група вчителів відповіла так: 100% зазначили, що в школах немає спеціального технічного оснащення (ліфтів, пандусів) для дітей на інвалідному візку, а загалом, школи повністю готові до прийняття дітей з ОМЗ. Група батьків – 100% зазначили те, що сучасні школи не мають потрібного оснащення для дітей з ОМЗ.

На запитання «Чи потрібна дітям з ОМЗ при навчанні в звичайній середній школі допомога шкільного психолога?» група вчителів відповіла так: 30% респондентів відповіли, що всі діти повинні отримувати допомогу психолога, 5% респондентів – дітям з ОМЗ не потрібна допомога психолога, тому що вони мають звикати до сучасного оточення, 20% респондентів – шкільний психолог не зможе допомогти учням з ОМЗ, 45% респондентів – учні потребують допомоги не тільки шкільного психолога, а й батьків. Група батьків: 50% респондентів – учням з ОМЗ потрібна допомога шкільного психолога, 25% респондентів – дітей з інвалідністю потрібно водити до спеціального психолога, тому що шкільний психолог навряд чи зможе знайти до них підхід, 30% респондентів – учні потребують допомоги шкільного психолога.

На запитання «Повинні вчителі поблажливо ставитись до дітей з інвалідністю?» респонденти віком від 14-17 років відповіли так: 95% - вчителі повинні однаково ставитись до всіх учнів, лише 5% - дітям з інвалідністю складніше опановувати освітню програму, тому вчителі повинні поблажливо до них ставитись. Респонденти віком 36-44 роки відповіли так: 50% - вчителі можуть ставитись поблажливо до дітей з інвалідністю, 40% - вчителі не повинні виділяти з класу дітей з інвалідністю своїм поблажливим ставленням, 10% - відповіли, що не знають.

На запитання «Якщо б Ви могли допомогти фінансово сучасній школі для кращих умов навчання дітей з ОМЗ, Ви б це зробили?» група батьків відповіла так: 40% - фінансово допомагали школам, 50% - ні, для фінансування сучасних шкіл необхідно залучати іноземних інвесторів, 10% - не змогли дати чітку відповідь. Група вчителів відповіла так: 30% - допомогли, 40% - утримались, 30% - відкрили власний фонд, і самі вирішували, в які заклади необхідне фінансування (типові заклади загальної середньої освіти чи спеціальні заклади освіти).

На запитання «Чи мають школи іноземних інвесторів?» група батьків 100% відповіла, що не володіє цією інформацією. Група вчителів відповіла так: 50% - не володіють такою інформацією, 40% - школи просять фінансову допомогу у міської влади для поліпшення якості освіти дітей з інвалідністю, і 10% - сучасні школи мають іноземних інвесторів.

Підбиваючи підсумки проведеної роботи, зазначимо, що сучасні школи повинні вдосконалюватися для того, щоб діти, прикуті до інвалідного візка, могли вільно пересуватися в межах школи, також надавати допомогу педагога чи психолога для вирішення конфліктів. Велику роль у формуванні моральних якостей звичайних дітей та дітей з ОМЗ відіграють батьки. Також зазначимо, що провідним чинником розвитку інклюзивної освіти має бути підготовка вчителів для роботи з такими дітьми. Обізнаність у технологіях інклюзивної

освіти допомагає вчителю побудувати довірливі взаємовідносини з дітьми з особливостями розвитку, зберігати самоконтроль та вміння вирішувати конфлікти, що дуже часто виникають. Нами було виявлено середню готовність суспільства до включення дітей з ОМЗ в систему освіти, недостатній рівень обізнаності про індивідуальні особливості дітей з інвалідністю, суспільство не розуміє для чого існує інклюзивна освіта, оптимальними для навчання дітей з ОМЗ батьки та учні вважають умови спеціальних освітніх закладів.

Нажаль, такі показники засвідчують неготовність батьків та учнів до спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах типового закладу загальної середньої освіти. Ми з'ясували, що держава не виділяє необхідного фінансування для сучасних шкіл, де 30% учнів становлять діти з ОМЗ. Для покращення технічних умов закладу освіти для навчання таких дітей необхідно залучати іноземних інвесторів, відкривати спеціальні фонди, звертатися за допомогою до батьків учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алехина С. В. Инклюзивное образование: история и современность учебно-методическое пособие. Москва: Педагогический университет «Первое сентября», 2013. 33 с.
2. Инклюзивное образование: эффективные методики и их практическое применение: сборник статей по материалам II международного семинара по педагогике. Санкт-Петербург, 26 ноября 2016 года. Санкт-Петербург: Фонд научных исследований в области гуманитарных наук «ЗНАНИЕ – СИЛА», 2016. 118 с.

Тетяна Попова
Науковий керівник – викладач Ковальська Н. В.
м. Бахмут

«ТРАЄКТОРІЯ РУХУ» ЛЮДИНИ ЗА КЕРМОМ

Здоров'я сучасної людини залежить від багатьох чинників системи «людина – навколишнє середовище». В теперішній час дуже впливовим чинником можна розглядати автомобіль, який має певні «плюси» та «мінуси». У 1886 році стався переламний момент в історії автомобілебудування. Німецький інженер Карл Бенц отримав патент на створення саморушного екіпажу з бензиновим двигуном. Цей рік і вважається роком створення першого автомобіля у світі.

Машина багато в чому спрощує життя, без особистого транспорту людина не встигає за ритмом, який диктує сьогодення. Приватні автомобілі зробили революцію в пересуванні. Безсумнівно, це більш помітно в незалежності від розкладу громадського транспорту: залізничного, водного, авіаційного. Будь-яка проблема вирішується скоріше, якщо під рукою є

автомобіль. Дійсно, спочатку автомобіль був створений виключно для пересування, але ХХІ сторіччя внесло свої корективи і автомобіль став розглядатися як показник статусу в суспільстві. Це торкнулося й молодіжного середовища: чим крутіше у хлопця чи дівчини автомобіль – тим вище авторитет в соціумі. Але все не так добре, як може здаватися на перший погляд.

Перша проблема, яку створюють автомобілі – це забруднення навколишнього середовища. І ця проблема торкається кожного: і власника автомобіля, і пішохода. Для нормальної роботи всіх органів і систем людини потрібне чисте повітря. Кожна клітина потребує кисню для того, щоб виконати призначену їй функцію. Робота автомобіля теж заснована на споживанні чистого повітря. Цей штучний «організм» стає суперником людини у боротьбі за чисте повітря, а якщо згадати про викиди у повітря – ворогом. Автопарк зростає і світова статистика споживання автомобілів свідчить про те, що до 2035 року кількість машин досягне 2 мільярдів одиниць. Неможливо побачити газові складові викидів, багатьом з цих речовин властиво накопичуватися в організмі людини, а деякі з них не виводяться зовсім. Це призводить до того, що багато захворювань стають спадковими. У більшості випадків результат можна побачити через кілька років і він може бути невтішним.

Ще однією проблемою можна вважати проблему шуму, яку створюють сучасні автомобілі. У великих містах частка автомобільних шумів становить приблизно 60-80 % всіх шумів. Найбільш гучними є машини з дизельними двигунами. Тому правильним рішенням вважається не дозволяти великим машинам їхати через місто, а рухатися об'їзними шляхами до кінцевого пункту маршруту пересування. Але й ті автомобілі, що не перевозять великих вантажів, вносять свій негативний вплив на людину. І дивно, як доросла людина, яка вмикає на повну потужність радіо в своєму автомобілі, не замислюється про шкоду, заподіяну самій собі. Звук є фізичним шкідливим чинником і серйозно впливає на нервову систему людини через слуховий аналізатор. Професійні водії можуть перебувати у постійному напруженні весь робочий день. Погана якість доріг, затори, викликані великою кількістю автотранспортних засобів, недисциплінованість деяких водіїв, несприятливі погодні умови – все це впливає на фізичний і психічний стан людини за кермом, викликаючи хронічний стрес. «Хронічний стрес – наявність постійного значного фізичного і морального навантаження на людину, в результаті якого її нервово-психологічний чи фізіологічний стан є надзвичайно напруженим» [1, с. 218]. Сучасна людина постійно знаходиться у стані стресу. Це означає, що «траєкторія руху» людини за кермом позначена в сторону хвороби, а не в сторону здоров'я.

Давно вже відомо, що майже все, що людина зробила задля свого комфорту, грає з нею злий жарт. Зручні у користуванні поліетиленовий пакет та пластикова форма? Тож маємо забруднення планети та жахливі «сміттєві» острови в океані. Величезні багатотонні кити гинуть, проковтнувши пластик. Людина сама риє собі яму. І автомобіль – дуже зручне для цього знаряддя. Зниження рухової активності – одна з найгостріших проблем наших днів. «Рухова активність – це видова потреба в русі, яка проявляється у виконанні

визначеної кількості рухових актів. Зниження рухової активності веде до функціональних і морфологічних змін в організмі, що впливає на скорочення тривалості життя» [2, с. 30].

Автоматизація і механізація праці, комфорт побуту, зростання матеріального добробуту привели до того, що велика частина населення країн з високим рівнем культури, науки і техніки не отримують необхідний обсяг рухової активності. В даний час витрати фізичної праці в порівнянні з тими, що були сто років тому, знизилися з 94 % до 1 %. Недолік м'язової активності (моторики) людини в умовах сучасної цивілізації отримав назву гіподинамії. Негативними наслідками недостатньої рухової активності зазвичай є нестача фізичної напруги і ослаблення м'язової діяльності, що призводить до збільшення захворюваності і зниження адаптаційних можливостей організму. Той факт, що рухова активність є неодмінною складовою здорового способу життя і основним засобом зміцнення здоров'я, вказує на гострі проблеми її дефіциту в соціумі. Поява автомобіля сприяла зниженню показників рухової активності. Таким чином, людина вважає за краще відпочинок з поїздкою на далеку відстань, ніж пішу прогулянку на свіжому повітрі або похід з усією сім'єю.

В кожній людині на генетичному рівні закладено процеси кінезофілії. Кінезофілія – це вроджена потреба людини до рухової активності, це потужне джерело енергії, спадково закладене у мозку і виявляється як у сфері вищої нервової діяльності (поведінці, психіці), так і нижчої нервової діяльності (міжсистемне узгодження органів). Людина, яка стає власником автомобіля, докладає багато зусиль аби було все ідеально. Майбутні періодичні витрати на машину у когось викликають проблеми, що відбиваються на нервовій системі та поведінці власника.

Соціально-економічні умови життя сучасної людини невідомо змінилися, але сама біологічна природа її за цей час майже не змінилася, і немає підстав говорити про збідніння її мозкових ресурсів. Людина, як і раніше, призначена і для розумової, і для фізичної праці. М'язова діяльність залишається її найважливішою потребою і її відсутність негативно позначається на всьому організмі людини. Людина за кермом майже кожного дня витрачає необхідний для здоров'я час на стояння у заторах великих міст, безсумнівно розуміючи, що на велосипеді чи пішки було б швидше. Це свідчить за нашу залежність від транспорту.

Для покращення стану здоров'я, запобігання професійних захворювань та їхніх наслідків, забезпечення високої працездатності та довголіття, людина повинна планувати свій день таким чином, щоб залишався час на оптимальні фізичні навантаження. Найкраще впливають на організм циклічні види рухів – хода, біг, плавання, лижний спорт, їзда на велосипеді, веслування, катання на ковзанах. Для людей будь-якого віку, а особливо для молоді, що вважає автомобіль найціннішим атрибутом життя, фізична культура та спорт зможуть виправити хибну «траєкторію руху» та повернути автомобіліста в бік здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маруненко І. М., Тимчик О. В. Медико-соціальні основи здоров'я: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. К. : Київськ. ун-тет ім. Бориса Грінченка, 2013. 317 с.
2. Горобей М. П. Загальна теорія здоров'я : навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.010203 «Здоров'я людини» та спеціальностей 227 «Фізична реабілітація», 227 «Фізична терапія, ерготерапія» / М. П. Горобей, О. В. Осадчий. Чернігів : ЧНТУ, 2017. 210 с.

Юлія Рудік

Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.

м. Бахмут

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СПІВПРАЦІ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Педагогічна єдність учителя та батьків – могутня виховна сила. Основою взаємодії школи та сім'ї є спільна мета: забезпечити формування відносин на принципах співробітництва і партнерства між усіма учасниками педагогічного процесу, які створюють сприятливі умови для соціального становлення, виховання і навчання дітей. Зробити батьків активними учасниками педагогічного процесу – одне з найголовніших завдань школи. Важливо і те, що виховання учнів у школі та виховання в сім'ї – це єдиний нерозривний процес.

Актуальність такої тематики полягає в її спрямованості на всебічне вивчення питань взаємодії сім'ї та школи у вихованні учнів. Наразі актуальною проблемою є взаємодія школи і сім'ї у виховному процесі, оскільки сім'я і школа – два основних і рівноправних суб'єкта соціалізації особистості в період дитинства. Форми взаємодії вчителів і батьків розкриті в працях А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, а на сучасному етапі досліджуються В. А. Караковським.

Психологічні аспекти форм взаємодії сімейного і шкільного соціумів знайшли своє відображення в роботах як вітчизняних (С. Г. Вершловський, Л. С. Виготський, Л. А. Петровська), так і зарубіжних (А. Маслоу) психологів. Специфіці взаємодії школи і сім'ї присвячені фундаментальні праці В. Г. Бочарової та Б. З. Вульфова.

Сучасні родини розвиваються в умовах складної економічної і соціальної обстановки в країні. Загострюються сімейні проблеми. Сьогоднішня сім'я докорінно змінилася. Все важче педагогу знаходити спільну мову з батьками учнів. Саме родина є найважливішим середовищем формування особистісних якостей дитини і найголовнішим інститутом виховання. Тому не випадково в останні роки особливу важливість і значимість набуває робота закладу загальної середньої освіти з сім'єю. Родина зобов'язана закласти основи фізичного, інтелектуального та морального розвитку особистості дитини. «Без

сім'ї, ми – я маю на увазі, школу – були б безсилі» [5, с. 156].

Зробити батьків активними учасниками педагогічного процесу – одне з найголовніших завдань школи. Взаємодія освітнього закладу з батьками та батьківською громадськістю в даний час актуальна тим, що школа може надати реальну допомогу батькам у вихованні дитини.

Організація взаємодії школи та сім'ї здійснюється за такими напрямками:

- формування активної педагогічної позиції батьків;
- підвищення рівня педагогічної обізнаності батьків у період усього навчання дітей у школі;
- взаємодія соціальної служби з сім'ями;
- залучення батьків в органи шкільного самоврядування;

Основне завдання педагога в організації взаємодії з батьками – активізувати педагогічну, виховну діяльність родини, надати їй цілеспрямований, суспільно значимий характер. Співпраця педагога з батьками є запорукою успішної виховної діяльності з учнями, так як сім'я має значний вплив на розвиток особистості дитини.

Взаємодія школи і сім'ї зумовлена наступними обставинами:

- єдиним об'єктом і водночас суб'єктом виховання;
- загальними цілями і завданнями виховання дітей;
- необхідністю узгодженості дій освітян і батьків;
- можливістю об'єднання шкільних та сімейних зусиль у вирішенні проблем дитини;

Співпраця педагогів і родини спрямована на вирішення наступних загальних завдань виховання дітей:

- забезпечення якісної освіти;
- формування моральності і культури поведінки в учнів;
- розвиток професійних інтересів і підготовка дітей до свідомого вибору професії;
- формування потреби в здоровому способі життя.

Вирішальну роль у житті кожної людини відіграє родина. Як пише видатний педагог В. О. Сухомлинський: «У сім'ї закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи» [5, с. 305]. Взаємодія педагога і сім'ї – цілеспрямований процес, результатом якого є створення сприятливого середовища для розвитку дитини. Важливо відзначити, що взаємини між школою і родиною повинні ґрунтуватися на принципах взаємозв'язку і взаємодоповнення у виховній діяльності. І тільки спільними зусиллями, доповнюючи та підтримуючи один одного, сім'я та школа можуть досягти бажаних результатів. І в батьків, і в педагогів одна мета – благо дітей, їх повноцінний і гармонійний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко М. Погляди В. О. Сухомлинського на процес шкільного навчання. *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 16-18.

2. Бех І. Д. Проблема методів виховання у сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 136-140.
3. Караковский В. А. Стать человеком. Общечеловеческие ценности – основа целостного учебно-воспитательного процесса: монография. Москва: Творческая педагогика, 1993. 80 с.
4. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: навч. посіб. Київ: ДАКККіМ, 2009. 147 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Вибр. тв.: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 670 с.
6. Фатєєва К. В. Роль сімейного виховання у формуванні особистості. *ХДУ: збірник наукових праць*. 2009. № 52. С. 209-213.

Аліна Сидорова
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕКОМПРЕСІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

На сході нашої країни вже шостий рік відбуваються бойові дії. Люди, які проживають у зоні бойових дій, знаходяться у скрутному становищі. Найскладніше у таких умовах, звичайно, постраждалим та військовим. Такі категорії населення потребують невідкладної психологічної допомоги.

Важлива роль при психологічній роботі з військовослужбовцями, які перебували в екстремальних (бойових) умовах службово-бойової діяльності, належить такій формі первинної психологічної реабілітації, як декомпресія військово службовим. Декомпресія складається з комплексу заходів фізичного й психологічного відновлення організму військовослужбовця та проводиться з метою поступової його реадаптації до звичайних умов життєдіяльності, запобігання розвитку в них психологічних травм [1]. Військовий під час бойових дій стикається з великою кількістю негативних та травмуючих для психіки емоцій. Наприклад, втрата товариша під час обстрілу, нездатність допомогти людині при відкритих ранах, і подібних ситуацій існує багато.

Стресові ситуації у різних індивідів протікають по-різному. Річард Лазаурус [2], розвиваючи вчення про стрес, запропонував концепцію, відповідно до якої провідна роль у розвитку стресу відводиться пізнавальним процесам як елементам психічного відображення явищ дійсності, за результатами якого формується суб'єктивна оцінка дійсності. Він розмежовує фізіологічний (пов'язаний з реальним подразником) та психологічний (емоційний) стрес, при якому індивід на основі власних знань, досвіду оцінює майбутню ситуацію як загрозу (так звана когнітивна теорія психологічного стресу). Фізіологічний стрес трактується як стан, що має фізіологічне вираження як у індивіда, так і у тварини та характеризується порушенням гомеостазу, викликається безпосереднім впливом негативного стимулу (стрес-

фактору) на організм. Відновлення гомеостазу відбувається завдяки вісцеральним та нейрогуморальним механізмам, які, у свою чергу, зумовлюють характер реакцій при фізіологічному стресі. Психологічний стрес – стан високого психологічного напруження, що може чинити сильний негативний вплив на стан, поведінку, діяльність людини. Виникаючи під впливом різних стрес-факторів (інформаційні перевантаження, ситуації образи, невизначеність і т. п.), психологічний стрес, на думку Р. Лазауруса, поєднує такі моменти, як суб'єктивне значення ситуації, інтелектуальні процеси, індивідуальні особливості, що обумовлює характер зворотної реакції. Звичайно при психологічному стресі дуже важко й іноді неможливо передбачити реакцію, хоча при фізичному стресі вони стереотипні.

Для проведення психологічної реабілітаційної програми, психолог має враховувати усю інформацію про підрозділ:

- кількість втрат;
- характер поранення;
- кількість загиблих;
- перебування у полоні і т. п.

При проходженні декомпресії, у першу чергу, відбувається огляд фізичного стану військового. Реабілітація має відбуватись окремо від відпустки військовослужбовця. Її тривалість близько 3-7 днів. При цьому можуть бути протипоказання. Наприклад, військовослужбовець, у якого є явні психічні розлади або гострі захворювання. Такій людині психологічна декомпресія не зарадить, а можливо, спровокує негативну емоційну реакцію.

Задля покращення психічного стану, зниження тривожності існують психологічні захисні механізми. Це спеціальна система психологічної регуляції і стабілізації, спрямована на зведення до мінімуму або усунення стану тривоги. Такі механізми захищають свідомість (Его) від негативних травмуючих переживань, усувають психологічний дискомфорт. До механізмів психологічного захисту належать:

- придушення;
- свідоме і навмисне уникнення неприємних думок і спогадів;
- витіснення;
- забування, яке викликане безсвідомим блокуванням лякаючих та загрожуючих (травмуючих) думок або подій, що викликають напруження;
- заперечення – це спроба не приймати за реальність події, небажані для Его, здатність не помічати у своїх спогадах неприємні пережиті події, замінюючи їх вимислом;
- уникнення – уникнення ситуацій, що викликають страх і тривогу;
- ізоляція як відокремлення психотравмуючої ситуації від пов'язаних з нею переживань. Створюється відчуття, що все, що сталося, відбувалося ніби з іншою людиною;
- фантазування – коли з реальною ситуацією справитися складно, людина може обирати ухід в уявний світ;
- раціоналізація – знаходження прийнятних раціональних причин і пояснень для неприйнятних думок і дій;

- сублімація – трансформування агресивної енергії у різні види діяльності, які є прийнятними для людини і суспільства. Різновидами сублімації є спорт, інтелектуальна праця, творчість;

- проекція – проявляється у вигляді звинувачення іншої людини у своїх власних слабкостях внаслідок відчуття провини, що переживає людина. Замість визнання власних недоліків, людина переносить ці негативні якості на іншу людину;

- інтроекція – вбудовування в себе цінностей і норм іншої людини, приймаючи їх за свої власні;

- перенос – механізм, пов'язаний з виміщенням, перенесенням накопичених емоцій, справжнє джерело яких неможна усунути, на заміщуючий предмет або людину, яка ні в чому не винна;

- компенсація недоліків в одній галузі діяльності успіхами в іншій, проявляється у прагненнях людини, яка не має достатніх здатностей в одній галузі, звертатися до таких сфер діяльності, де вона може досягнути успіху;

- ідентифікація – захист Его від напруження, фрустрації шляхом ототожнення себе з могутньою, авторитетною субстанцією. Захист від комплексу меншовартості через ідентифікацію себе з авторитетною організацією або особистістю;

- регресія – виникає у ситуаціях ускладненої адаптації, стресу і проявляється у вигляді повернення до способів вирішення проблеми, які використовувалися у минулому, до більш ранніх форм поведінки і мислення;

- реактивні утворення – поведінка або відчуття, що протиставляються бажанням, явна чи неусвідомлена інверсія бажань;

- заміщення – захист від стану страху чи напруження через вихід енергії на досяжний або безпечний об'єкт [2].

За допомогою таких захисних механізмів військовослужбовець може перевести свою агресію, погані переживання, жажливі спогади на щось приємне або нейтральне за емоційним фоном. Наприклад, свою агресивну поведінку через пережитий стрес військовий може спрямувати у фізичні навантаження: відвідування спортивного залу, відвідування спортивної секції.

Отже, найголовнішою метою декомпресії є зарадити різкому переходу життя військовослужбовця зі служби на війні та поверненням до звичайного ритму життя. Саме цей період є найгострішим у його житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : методичний посібник. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 75 с.
2. Приходько І. І., Колесніченко О. С., Тімченко О. В. Психологія екстремальної діяльності / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2016. С. 378-381.

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Актуальність теми. Колектив кафедри «Вищої математики і фізики» Державного вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет» здійснює фундаментальне навчання студентів молодших курсів, тому ми приділяємо багато уваги цілеспрямованому розвитку пізнавальної активності й самостійності студентів. Проблема, як правило, вирішується на трьох рівнях: загально дидактичному [1, с. 201–215], методичному та організаційному. Першочергові зусилля спрямовані на створення продуманої системи узгоджених дій «викладач-студент», які відбуваються на лекційних, практичних, лабораторних заняттях, а також організації самостійної роботи студентів у позаурочний час. Чітко визначені з математичної точки зору завдання всіх учасників цієї роботи. Ці завдання поглиблено аналізуються та детально обговорюються на методичній комісії кафедри разом із студентами.

Основний матеріал. Оскільки загальна успішність з математики та фізики на молодших курсах в значній мірі залежить від початкових вихідних шкільних курсів і вона не висока, проводився певний аналіз сформованої ситуації. Головна причина, на наш погляд, – це слабка математична та фізична підготовка випускників середніх шкіл, а також складність переходу відшкільної методики навчання до вузівської, нерівномірність завантаженості домашніми завданнями з різних дисциплін. Тому було прийнято рішення кілька занять на підготовчих курсах для абітурієнтів та першому курсі навчання студентів відводити певні години на «Елементи вищої математики (абофізики)». До речі, з цією пропозицією до співробітників кафедри часто звертаються працівники деканатів.

Велику роль в успішному вирішенні питань, про які йде мова, відіграє, на наш погляд, наявність хороших методичних посібників. Тому в поточному навчальному році в черговий раз закладена в плані роботи кожного викладача кафедри підготовка та видання (в електронному та друкованому видах) необхідних методичних посібників, рекомендацій, лабораторних практикумів тощо. Особливе значення має методичний аспект діяльності кожного викладача, тобто прагнення кожного викладача використовувати у своїй роботі зі студентами молодших курсів по можливості всі педагогічно ефективні методи викладання стосовно до конкретних дисциплін.

Вивчення бюджету часу першокурсників показало, що найбільша загрузка домашніми завданнями припадає на студентів технічних спеціальностей. Часу для їх виконання не вистачає за рахунок нерівномірності обсягу завдань з окремих предметів і невміння студентів працювати самостійно. Тому, першочергове наше завдання – навчити «вчитися»!

Деканатом і кафедрою кожен студент забезпечується з усіх дисциплін

обсягом роботи на весь семестр: кількістю лекційних, практичних і лабораторних годин (кредитів), контрольні точки, наявність індивідуальних завдань, контрольні строки та формизвітності (тобто повний навчальний графік) тощо. При цьому треба пам'ятати, що навчальний процес обов'язково повинен бути динамічним, тобто при необхідності його завжди можна скорегувати в рамках певного обсягу аудиторних годин. Основним методичним засобом такого коригування ми вважаємо систематичне та планомірне підвищення заходів навчальної самостійності студентів, тобто поступове ускладнення характеру занять і надання студентам все більшої самостійності в організації своєї роботи. Це не тільки сприяє глибокому і міцному засвоєнню знань, умінь і навичок, а й формує пізнавальні інтереси.

Поліпшення постановки самостійної роботи студентів здійснюється в тісному зв'язку з методикою і ходом вивчення кожної дисципліни. Значних успіхів, як показує досвід роботи, можна досягти, якщо від семестру до семестру, від курсу до курсу цілеспрямовано ускладнювати види навчальної праці у відповідності зі змінними завданнями, умовами навчання студентів та набуті ними навички пізнавальної діяльності. Оскільки на молодших курсах найбільш актуально, наприклад, виховання у студентів відповідального ставлення до занять і формування прийомів навчання, головна увага викладачів приділяється розробці методичних порад першокурсникам, які стосуються питань наукової організації навчальної праці (використовується діяльнісний [2, с. 18–20] та контекстний [3, с. 88–119] підходи у дидактиці навчання). Ретельно продумується співвідношення різних форм занять – лекцій, практичних і лабораторних робіт. При цьому враховуються також вимоги адаптації до навчання у вищому навчальному технічному закладі, а також специфіка кожного предмета. Тому прийоми активізації навчальної діяльності також повинні бути пристосовані до визначеної форми занять: на лекціях – одні, на практичних та лабораторних – інші [4, с.27–30].

Висновки. Питання розвитку пізнавальної активності студентів молодших курсів знаходяться в центрі уваги не тільки викладачів, але й самих студентів, бо від успішного вирішення саме цих питань багато в чому залежить ефективність навчально-виховного процесу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оконь В. Введение в общую дидактику /пер. с польского. М., 1990.382 с.
2. Леонтьев А.А. Что такое деятельностный подход в образовании? //Начальная школа: плюс-минус. 2001. № 1. С. 3–6.
3. Дем'яненко Н. М. Контекстно-професійна підготовка майбутнього викладача вищого навчального закладу / за заг. ред. Г. В. Онкович. К., 2014. 326 с.
4. Садова Т. А. Активізація пізнавальної діяльності студентів як умова підвищення якості навчального процесу // Наука і освіта. 2008. № 1–2. С. 27–30.

ПРОБЛЕМА ФЕНОМЕНУ «ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП»

Проблему гендерних стереотипів вивчали такі зарубіжні вчені, як Д. Амодіо, М. Бірнат, К. Джеклін, Н. Еллемерс, Дж. МакКі, Е. Маккобі, М. Маніс, М. Мід, А. Шерріфс. У радянські часи вітчизняні вчені могли ознайомитись з висновками зарубіжних дослідників лише через оглядові статті, що публікувались в центральних виданнях. Однією з перших публікацій на цю тему стала стаття В. А. Ядова в журналі «Філософські науки», що вийшла у 1960 році. Пізніше проблематика стереотипів з точки зору західної науки була опублікована у роботах В. С. Агеєва, Т. О. Репіної, П. М. Шихирєва та інших.

Метою статті є аналіз сутності феномену «гендерний стереотип», вивчення його особливостей, шляхів впливу на суспільство та механізмів подолання.

Соціокультурні стереотипи сьогодні перебувають в центрі уваги вчених різних спеціальностей: соціологів, психологів, політологів і т.д. В останні роки ця тематика розробляється не тільки західноєвропейськими, американськими, але і вітчизняними вченими.

Гендерні стереотипи є поширеною думкою або упередженням про властивості та характеристики, якими володіють або повинні володіти жінки і чоловіки, а також, які ролі вони виконують або повинні виконувати. Гендерні стереотипи пагубні, коли обмежують здатність чоловіків і жінок розвивати свої особистісні здібності, прагнути до професійного зростання і робити життєвий вибір і будувати плани. Пагубні стереотипи можуть бути як ворожими / негативними (наприклад, про те, що блондинки нерозумні або що всі чоловіки зраджують), так і, на перший погляд, невинними (наприклад, що жінки покликані займатися вихованням дітей і бути берегинями домашнього вогнища або чоловіки є годувальниками і головами сімей).

Дослідники К. Уест і Д. Зіммерман, провівши аналіз змісту гендерних стереотипів, об'єднали їх в три групи:

1. Перша група стосується закріплення сімейних і професійних ролей відповідно до статі.

2. Друга група пов'язана з відмінностями у змісті праці. Чоловікові пропонується виконання інструментальної ролі, згідно з якою сферою його діяльності є творча, керівна праця. Для жінок – виконавчий і обслуговуючий характер праці – експресивна сфера діяльності, де жінці відводиться допоміжна роль дружини, матері, домогосподарки.

3. Третя група – це стереотипи маскулінності-фемінінності. Чоловікам і жінкам приписуються певні психологічні якості і властивості особистості. Маскулінність ототожнюється з активно-творчим, культурним початком, а фемінінність – з пасивно-репродуктивним, природним. Такі стереотипні уявлення полярно протиставляють чоловіків і жінок: чоловіки домінують,

незалежні, компетентні, самовпевнені, агресивні і схильні міркувати логічно; жінки покірні, залежні, емоційні, конформні і ніжні [2].

Слід констатувати, що гендерні стереотипи є невід'ємною частиною нашого життя, що має стати предметом рефлексії. В різних культурах гендерні стереотипи мають як свої особливості, так і універсальні характеристики, обумовлені процесом історичного розвитку суспільства. Тому немає готових шаблонів для вирішення питань, пов'язаних з подоланням гендерних стереотипів і гендерної нерівності.

Змінити стереотипи можна, наприклад, через систему освіти. Будучи одним з найпотужніших механізмів соціалізації, отримана освіта багато в чому визначає ставлення до життя і уявлення про нього, а також цінності, яких особистість дотримується. Сьогодні зміст шкільної освіти – від початкового до завершальних її етапів – реконструює маскуліноцентристську картину світу і, отже, закріплює традиційні гендерні стереотипи.

Необхідна зміна навчальних програм і системи освіти в цілому таким чином, щоб, по-перше, дівчатка, навчаючись, ясно бачили представленість в культурі жіночої соціальної групи з її специфічними інтересами; по-друге, не відчували себе людьми «другого сорту», чії права обмежені і до кого в реальному житті застосовуються «подвійні стандарти». Якщо ця мета буде досягнута – тобто, якщо суспільство перейде від гендеронейтральної, тобто, маскулінної, освіти до гендероорієнтованої, тобто за принципом рівної представленості, – відбудеться крок на шляху забезпечення механізму дії Конвенції ООН про права дитини. Цього можна домогтися таким способом:

- через виявлення і виключення з освітніх програм сексистських уявлень, пов'язаних з дискримінацією за ознакою статі;
- перегляд ухваленої в шкільній освіті концепції історичного розвитку як низки військових конфліктів і політичних переворотів (маскулінної) і заміна її на концепцію історії як розвитку людського життя і людського потенціалу (концепція гендерної рівності);
- перегляд програми з літератури (національної та світової) з метою включення в неї творів, що написані авторами-жінками, і представляють собою жіночий погляд на суспільство;
- введення в навчальні програми гендероорієнтованих розділів, перш за все з предметів «Історія», «Людина і суспільство», «Світова художня культура» [1].

Викладання гендероорієнтованих курсів виконує не тільки функцію деконструкції – руйнування гендерних стереотипів, розкриття сексистських уявлень, а й конструктивну функцію – представляє нові моделі і зразки поведінки. Стереотипи можна змінити власною активною життєвою позицією і відстоюванням власних прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидорская И.В. Гендерные стереотипы и способы их преодоления. *На пути к демократии и гендерному равенству: сборник статей*. Минск, 2009. С. 352-359.
2. Козлов В.В., Шухова Н.А. Гендерная психология. Санкт-Петербург: Речь, 2010. 270 с.

Вікторія Усик
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні заклади загальної середньої освіти переживають етап докорінного перетворення, пов'язаного з глобальними соціально-економічними змінами. Вагомою частиною цього процесу є демократизація системи освіти, важливу роль в якій відіграє впровадження шкільного самоврядування. Однак, сучасним педагогам нелегко відмовитися від роками усталених методик виховання і знайти оптимальну модель самоврядування, яка відповідала б вимогам часу.

Науковим пошуком в області розвитку учнівського самоврядування займалися багато педагогів, серед яких Я. А. Коменський і І. Г. Песталоцці, що визначали його виховні функції [1]; П. П. Блонський, К. М. Вентцель, П. Ф. Каптерев, що досліджували умови його успішної реалізації [3]; А. С. Макаренко, який виявив і розкрив основні елементи системи управління життєдіяльністю шкільного активу [2].

Однак сутність і загальні форми реалізації цієї ідеї досі до кінця не визначені через те, що вони логічно підлаштовуються під внутрішні і зовнішні умови конкретної системи освіти. Тож, метою нашої роботи було дослідити та визначити особливості впровадження учнівського самоврядування в сучасній українській школі.

В ході роботи ми дослідили систему самоврядування Новолуганської ЗОШ І-ІІІ ступенів. Зокрема, нами було розглянуто процес її створення, що складався з декількох етапів; нормативно-правова основа, якій підпорядкована робота органів учнівського самоврядування; цілепокладання та методичний супровід; організаційна модель, а також зовнішні умови, які впливають на ефективність впровадження самоврядування.

Варто зазначити, що розглянутий заклад освіти має недостатньо сприятливі умови для повноцінного функціонування і розвитку, в тому числі й аспекту учнівського самоврядування. Школа знаходиться в сільській місцевості, де розташована лінія зіткнення збройних сил військового конфлікту. У зв'язку з цим, протягом 6 років можливості для здійснення

повноцінної навчально-виховної діяльності обмежені, кількість учнів скоротилася втричі. Не дивлячись на це, органи шкільного самоврядування продовжують свою роботу за підтримки педагогічного колективу школи, а також групи активу батьків.

З метою визначення рівня розвитку учнівського самоврядування було проведено анкетування. В опитуванні з відкритими питаннями взяли участь 60 учнів 5-11 класів. Зведені результати дослідження наступні:

- Слово «самоврядування» діти розуміють різним чином: виконання обов'язків в школі і класі, контроль над самим собою та самодисципліною, пошук себе.

- На друге запитання щодо того, чому вчить їх діяльність в класі та школі, більшість відповідей іти сформулювали так: вона вчить мене бути відповідальним, дружити, працювати в команді, прислухатися до думки інших.

- На запитання щодо самостійності організацій справ, більшість дітей відповіли, що без класного керівника їм важко, він може допомогти в різних справах, спостерігати, контролювати і керувати роботою.

- На запитання щодо повноважень активу діти відповіли, що він може вирішувати проблеми дисципліни, організовувати захід. Відповідей про адміністративні ініціативи майже не було, що каже про слабку інформованість учнів про роботу самоврядування.

- Учні 5-6 класів назвали конкретні доручення, які вони хотіли б виконувати; учням старших класів було важко відповісти, вони не знають чого конкретно вони хочуть.

- Чітко сформульованих побажань і пропозицій в учнів з організації життєдіяльності школи немає.

Проведена діагностика показала, що учнівське самоврядування на даний час не працює на належному рівні, дієвість активу низька, вмотивованість та ініціатива з боку учнів відсутня (особливо серед старшокласників). Також педагоги займають лідерські позиції навіть у справах, які знаходяться в компетенції учнівського самоврядування.

Ці явища можна пояснити з одного боку наявністю локальних проблем, серед яких різке скорочення числа кількості школярів, несприятливі зовнішні фактори, які впливають на роботу школи. З іншого боку, існують проблеми державного рівня, такі як: недосконалість деяких законодавчих актів, які регламентують систему освіти за окремими позиціями, зокрема питання доступності та рівності в освіті, управлінні та фінансуванні (так, школа, розташована в сільській місцевості на лінії воєнного розмежування терпить брак матеріально-технічної підтримки, що в сучасних умовах прямо впливає на результати навчально-виховного процесу); невідповідність рівня професійної підготовки педагогічних кадрів реаліям сьогодення (багато педагогів під час навчально-виховного процесу продовжують використовувати надбані в радянський період навички тоталітарного керування діяльністю дитячого колективу).

Завданням наступного дослідження може бути пошук моделі шкільного самоврядування, яка буде формуватися зі зважанням визначених нами помилок

та буде враховувати напрямки сучасної державної політики України, таких як: підтримка демократії, створення нового громадянського суспільства, створення якісної національної культури та нового розуміння явища глобалізації освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бордовская Н. В. Педагогика. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 299 с.
2. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности. Москва, 1972. 336 с.
3. Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. В. В. Давыдов. М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. Т. 2. 673 с.

Аліна Чернишова
Науковий керівник – доцент Гришук О. В.
м. Бахмут

МЕТОД БЕСІДИ В РОБОТІ КРИЗИСНОГО ПСИХОЛОГА

В Україні декілька десятиліть існує кризове консультування, кризова допомога різним верствам населення, які відчувають складні переживання. Крім природних вікових криз існують травматичні кризи, що утворилися в результаті психологічної травми. У разі, якщо у переживаннях критичної ситуації особистість ніяк не знаходить методів пристосування і не примиряється з новими обставинами життя, її психологічний стан може змінюватися: вона занурюється у руйнуючі переживання [1]. Саме кризовий психолог може якісно проконсультувати клієнта у подібних ситуаціях. Він може допомогти клієнту полегшити вираженість емоційного фону, досягти розуміння клієнтом його почуттів і проблем, а також мотивувати поведінку, орієнтовану на долання перешкод.

Кризисне консультування спрямоване на полегшення вираження афекту (сильної негативної емоції), на налагодження спілкування, досягнення розуміння клієнтом його проблем і почуттів, демонстрацію турботи і емпатії, підвищення самооцінки, підтримки поведінки, орієнтованої на долання проблем [2]. Воно починається з надання клієнту екстреної психологічної допомоги, що спрямована на роботу з його станом, а не змістом його проблеми. Характерні риси кризисного консультування дещо вирізняються від звичайного консультування – емпатичний контакт, невідкладність, високий рівень активності консультанта, обмеження цілей нормалізацією стану, підтримка, фокусованість на основній проблемі. Після нормалізації емоційного стану і досягнення прийняттого рівня адаптації клієнт стає більш здатним до раціонального вирішення проблеми або психологічного прийняття нової життєвої ситуації. У подальшому психологічна допомога може здійснюватися як проблемно-орієнтоване консультування. Спочатку обговорюється проблема, виявляються перешкоди і обговорюються можливі способи дії клієнта.

Існують декілька правил для ведення бесіди кризисним психологом з

клієнтом:

- питання «Хто, що?» найчастіше орієнтоване на факти, тобто питання такого типу збільшують вірогідність фактологічних відповідей;
- питання «Як?» орієнтоване на особистість, її поведінку, внутрішній світ;
- питання «Чому?» провокує захисні реакції клієнтів, тому їх слід уникати у консультуванні. Поставивши запитання такого типу, найчастіше можна почути відповіді, що спираються на раціоналізацію, інтелектуалізацію, оскільки не завжди можливо пояснити дійсні причини своєї поведінки;
- треба уникати постановки одночасно декількох питань. Наприклад, «Як Ви розумієте свою проблему? Чи не думали Ви про свої проблеми коли-небудь раніше?». Клієнту може бути не зрозуміло, на яке з питань відповідати, тому що відповіді на кожен частину подвійного питання можуть бути різними;
- не можна питанням випереджати відповідь клієнта. Наприклад, питання «Чи все добре ладиться?» найчастіше спонукає клієнта дати стверджувальну відповідь. У цьому випадку краще задати відкрите питання: «Як ідуть справи вдома?» У таких ситуаціях клієнти нерідко користуються можливістю дати невизначену відповідь, наприклад: «Непогано». Консультанту потрібно уточнити відповідь іншим питанням такого типу: «Що для Вас означає непогано?». Це дуже важливо, так як часто в одні і ті ж поняття ми вкладаємо різний зміст [3, с. 91].

Для здійснення консультування кризисний психолог має спиратися на знання закономірностей протікання криз, викликаних різними подіями. Найбільш часто кризисне консультування здійснюється у зв'язку з наступними проблемами клієнтів:

- посттравматичний стресовий розлад, пов'язаний з переживанням катастрофічних подій, потрясінням, викликаним участю у військових діях;
- пережите фізичне або сексуальне насильство;
- переживання гострого горя, викликаного втратою;
- сімейні та любовні проблеми, викликані неприпустимою з точки зору клієнта поведінкою партнера або дитини;
- різке погіршення майнового і соціального статусу [2].

Кризисне консультування проводиться як у вигляді особистих зустрічей з клієнтами, так і дистанційно. Дистанційне кризисне консультування здійснюється мережею телефонів екстреної психологічної допомоги, «телефонами довіри». Можливо, після такої розмови клієнт захоче прийти на прийом до психолога особисто.

Оскільки кризисне консультування спрямоване на роботу зі станом клієнта, психолог-консультант має володіти вміннями працювати з різними руйнуючими емоційними переживаннями. До них належать: гнів, почуття провини, страх і тривога, депресія, переживання горя. Особлива увага повинна приділятися ризику розвитку суїцидної поведінки. Нерідко клієнт опиняється на консультації лише після здійснення ним невдалої суїцидальної спроби.

Особливо важливо, щоб дорослий умів допомогти дитині у кризовій ситуації і підтримати її. Переживання дитини не можна ігнорувати, не можна

недооцінювати її здатність зрозуміти те, що відбувається, а також глибину її емоцій. Дитині у складній ситуації потрібні додаткові знаки любові і підтримки. Ігнорування проблеми може породити глибокі страхи, які згодом можуть призвести до глобальних психічних проблем.

Консультування по телефону є дуже важливим, адже клієнт отримує екстрену допомогу саме зараз, у цей момент. Телефонна бесіда є доступною, анонімною, конфіденційною, безвідмовною та своєчасною. Телефонна розмова є формою соціальної роботи. По неї звертаються інваліди, діти, одинаки [4, с. 29], адже для них телефонне консультування – єдиний спосіб допомоги у кризі. У проблемній ситуації людина втрачає точку опори. Одне із завдань кризисного психолога – допомогти клієнту зрозуміти його значущість для оточення.

Враховуючи специфіку телефонної бесіди, можна виділити наступні етапи допомоги клієнту:

1. Встановлення контакту. На цьому етапі важливим є поділ почуттів клієнта, прояви співучасті. Консультант обов'язково має підтримати клієнта, адже саме на цьому етапі найбільшу увагу треба приділяти роботі з почуттями.

2. Дослідження проблеми. На цьому етапі психолог має визначити провокуючі події, виявити деталі, подробиці ситуації.

3. Альтернативи та рішення. На цьому етапі слід врахувати особливості особистості клієнта, його стани, навички долаття складних ситуацій і допомогти йому оцінити альтернативи, визначити план можливих дій. Також необхідно пояснити відповідальність особистості за власні дії [4, с. 66].

Очне кризисне консультування схоже на телефонне, однак у цьому випадку консультування не здійснюється екстрено: спершу потрібно записатися на прийом до психолога. Під час консультування здійснюється встановлення контакту, дослідження самої проблеми і, власне, прийняття рішень щодо вирішення проблеми самим клієнтом. Криза може бути затяжною, тому консультант має залишити можливість для повторного звернення. Клієнт має підійти до вирішення проблеми своїми власними силами і відчутти себе над ситуацією, будучи готовим продовжувати своє власне життя. Проходження даної стадії – обов'язкова умова ефективності консультативного процесу.

Порівнюючи ці два види кризисного консультування, можна виділити плюси та мінуси кожного. Очне консультування більш ефективне, ніж телефонне, тому що, коли клієнт говорить по телефону, психолог не може бачити його емоції, рухи, поведінку, що є дуже важливим при консультуванні. Найкраще це зробити за допомогою особистих зустрічей.

Отже, основна мета кризисного консультування – підтримати клієнта у кризисному стані, зняти емоційну напругу, а також створити умови, в яких особистість усвідомлює нові можливості долаття життєвих труднощів і відчуває, що кризис перетворився на цілком керовану ситуацію. Таким чином, робота кризисного психолога за допомогою бесіди є однією з найефективніших форм допомоги особистості, яка опинилась у кризовій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.А., Новосельский И.Г. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. Москва: Генезис, 2006. 256 с.
2. Васильев Н. Н. Тренинг профессиональных коммуникаций в психологической практике. Санкт-Петербург: Речь, 2005. 283 с.
3. Кочюнас Р. Основы психологічного консультування. Москва: Академічний проект, 1999. 240 с.
4. Моховиков А.Н. Телефонное консультирование. Москва: Смысл, 2001. 262 с.

Валерія Чуприна
Науковий керівник – доцент Грицук О. В.
м. Бахмут

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ДО СЛУЖБИ

Останнім часом в Україні відбуваються воєнні дії. Чоловіки і жінки різного віку йдуть захищати країну. Не всі з них психологічно готові до складних, екстремальних ситуацій. Тривалий час військовослужбовці перебувають під колосальним психологічним навантаженням, тому на сьогодні актуальною стає проблема вдосконалення психологічної підготовки військовослужбовців. Дуже важливо «озброїти» військового базовими знаннями щодо надання психологічної підтримки, бо неможливо у кожному пункті бойових дій призначити фахівця – психолога.

Англійський військовий психолог Норман Коупленд у своїй роботі «Психологія і солдат» визначає найважливіші фактори психологічної стійкості військовослужбовців:

- 1) індивідуум має вірити у себе;
- 2) армія має вірити у свої сили;
- 3) армія має вірити в свого командира;
- 4) армія має вірити в свою країну;
- 5) армія має вірити у справу своєї країни [1].

Українці зможуть перемогти лише тоді, коли будуть враховувати усі фактори, що впливають на психологічну готовність особового складу до виконання бойових завдань, а також здійснювати уміле керівництво військовими колективами [2. с. 3].

Загальне поняття психологічної готовності конкретизується через готовність до праці, яка в психології розглядається як інтегративна якість, як стала характеристика особистості, як цілісне виявлення особистості, складовими якої є знання предмета, проєктивні, конструктивні вміння, загальні та спеціальні здібності, як інтегративне поняття, що характеризується складною динамічною структурою взаємопов'язаних особистісних компонентів, здатністю до самооцінки, як умова успішного виконання діяльності, як вибірنا

активність, що націлює особистість на майбутню діяльність, як регулятор діяльності [1, с. 171].

Способи психологічної підготовки залежать від складності здійснюваної роботи. Вони полягають в основних методах: вербальних та практичних. Вербальні методи складаються з методів переконання, навіювання та психологічного консультування військовослужбовців. Практичні методи – моделювання психологічних факторів бою, психологічні вправи і тренування, методи аварійних ситуацій, стресових впливів, вольової регуляції. Формами психологічної підготовки особового складу до бойових дій є: психологічна просвіта – систематичне та організоване розповсюдження серед військовослужбовців психологічної інформації з метою формування у них розуміння закономірностей функціонування людської психіки і поведінки людей в екстремальних умовах бойової обстановки, знання шляхів і способів управління можливостями власної психіки та надання психологічної допомоги іншим військовослужбовцям [3, с. 118].

Психологічна готовність залежить від самого військовослужбовця та його ставлення до ситуації, а вже потім від допомоги психолога. Вона визначається через самоусвідомлення себе як професіонала діяльності, якою він захоплений, а саме, до діяльності в екстремальних ситуаціях. Це стан мобілізації усіх психофізіологічних систем особистості, що забезпечують ефективне виконання визначених дій.

Певний стан психологічної готовності до дій визначається сполученням факторів, що характеризують різні рівні готовності: фізичну підготовленість, необхідну нейродинамічну забезпеченість дій, психологічні умови. Наукова розробленість питання психологічної готовності у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі дає підстави стверджувати, що ця проблема має свою передісторію розвитку. Об'єктом дослідження вона стала з середини ХХ століття у зв'язку з підвищенням вимог до психологічних характеристик здійснюваної людиною діяльності, пошуком умов оптимізації та підвищення її успішності. Незважаючи на значущість проблеми, можна відзначити її методологічну нерозробленість. Існує безліч термінів для позначення різних аспектів «психологічної готовності», вживання яких не збігається у різних авторів: психологічна стійкість, емоційна стійкість, емоційно-моторна стійкість, психічна готовність, установка, оперативна стійкість, толерантність до стресу, стійкість до стресу, схильність до ризику, готовність до ризику, надійність у спорті, надійність оператора тощо. Для розуміння сутності психологічної готовності до діяльності важливе значення має дослідження установки, а також домінанти як її нейродинамічної її основи. У випадках, коли існують потреба і ситуація її задоволення, виникає специфічний стан, що можна охарактеризувати як схильність, спрямованість, готовність здійснити акт, що може задовольнити цю потребу. Ш. А. Надірашвілі визначив основні фактори, що збуджують установку (фактор потреби, а саме потреба в предметах і явищах, бажання та цілі, до яких поривається людина; психологічний автопортрет, тобто думка людини про саму себе, що дає їй стимул до одних дій і утримує від інших) [1, с. 167-168].

Можна навести декілька рекомендацій щодо попередження впливу психогенних факторів уситуації бойових дій:

1. Психологу разом з командуванням необхідно створити систему психолого-педагогічного навчання командирів усіх ступенів і всього особового складу методам розпізнавання психічних порушень. У ході занять необхідно тренуватись із використанням спрощених методик оцінки психічного стресу, щоб кожен військовослужбовець зміг подолати стрес за допомогою неважких прийомів.

2. На заняттях з бойової підготовки психологу необхідно надавати рекомендації командирам з проведення занять, наближуючи їх до бойових обставин.

3. Важлива роль у підвищенні стійкості до стресу відводиться фізичній підготовці.

4. Має бути пропагування серед особового складу здорового способу життя і збалансованого харчування.

5. Застосовування різних методів попередження психотравм: релаксація, медитація, обговорення тощо. Завдання морально-психологічної підготовки ефективно вирішуються тоді, коли особовий склад у ході бойового навчання мусить долати труднощі, подібні до труднощів сучасного бою. В іншому випадку буде натаскування, малокорисна зовнішня активність без внутрішньої роботи над собою[2, с. 14].

Таким чином, психологічну підготовку треба проводити з кожним військовослужбовцем, щоб уникнути або пом'якшити психологічні травми під час служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько І. І., Колесніченко О. С., Тімченко О. В. Психологія екстремальної діяльності /за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2016. С. 378-381.
2. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції (порадник для офіцерів та сержантів). Адміністративне управління ГШ ЗСУ. Штаб АТО. 2014. 22 с.
3. Зюбін О.С. Досконалення системи психологічної підготовки військовослужбовців до ведення бойових дій. *Сучасна війна: гуманітарний аспект. Матеріали науково-практична конференція ХНУ ПС ім. І. Кожедуба, 30 червня 2017 р.* 2017.С. 117-121.

МЕТОД АНКЕТУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СТАВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ДО РЕЛІГІЇ

Релігія завжди цікавила людину, починаючи з давніх часів і закінчуючи повсякденністю. Наша країна у 90-х роках 20 століття відчула на собі різку зміну політичного курсу, і він назавжди залишив відбиток на українському соціумі та його відношенню до атеїзму і віри. Проблема релігійності серед молоді знайшла відображення у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених: Г. Валеева, К. Зарембо, А. Мягкова, Ф. Шлейермахера, Є. Ноеля та ін. У нашому дослідженні ми проаналізувати ставлення сучасної молоді до релігії, використовуючи метод анкетування.

Будь-яка дослідницька діяльність неможлива без використання певних методів, оскільки вони є тими прийомами і правилами, за якими й здійснюється ця діяльність. Методи дослідження складаються з теоретичних та емпіричних (практичних). Теоретичні методи включають вимоги до обґрунтування знання, основи процедури логіки, правила виведення висновків. Емпіричні методи безпосередньо націлені на вивчення конкретних проблем, подій і фактів. Найбільш поширеними емпіричними методами є спостереження, вивчення документальних джерел, експеримент та опитування [2]. Для нашого дослідження ми обрали метод анкетування, оскільки він характеризується відносною оперативністю, незначними витратами фінансів і часу та не дуже складною організацією.

Також треба розуміти важливість підготовчого етапу складання анкети, і ми маємо ознайомитись з правилами складання анкети. Ідеально підготовлена анкета повинна справляти на респондента враження не стомлюючого діалогу з тактовним співрозмовником на цікаву для респондента тему. Вирішальну роль при створенні певної анкети грає структура і її оформлення. Будь-яка анкета включає в себе три структурні частини: введення, реквізитна та основна частина [3]. В анкеті краще опускати чи замінити терміни на більш зрозумілі слова. Не треба забувати і про час проходження анкетування, слід розпланувати питання таким чином, щоб респондент витратив не більше ніж пів години на заповнення анкети. Завданням нашого дослідження було створення анкети з метою виявлення ставлення сучасної молоді до релігії.

Існує багато пояснень, що таке «релігія». Учені в основному зауважують, що це форма суспільної свідомості, що дає критерій добра і зла, формує цілісний погляд на світ, ґрунтуючись на конкретних твердженнях про Бога і його взаємозв'язок з людиною та природою. Релігія є не тільки першим підґрунтям суспільства – вона визначає характер цього суспільства, його обличчя та спрямованість, культурні та моральні цінності [1].

Сучасна молодь поводить себе морально правильно і благочестиво лише у критичні для себе часи, у момент, коли трапляється щось прекрасне в їхньому

житті. Вона не має чітких уявлень про основні положення тих конфесій, до яких себе зараховує. Зміст релігійної свідомості молоді не має чіткої структури. Релігійність можна охарактеризувати наявністю інтересу і прагненням до релігії, переважно православної конфесії, однак досить низьким рівнем активності й участі в релігійній діяльності.

Проаналізувавши велику кількість існуючих анкет щодо виявлення ставлення сучасної молоді до релігії, ми розробили власну анкету і запропонували заповнити її 34 респондентам. Анкета була спрямована на визначення ставлення сучасної молоді до релігії, на виявлення релігійних протиріч у поглядах молоді. Підбиваючи підсумки отриманих результатів анкетування, ми дійшли висновку, що більша половина молодих людей вірять у Бога, вважають, що Він існує і що є вищою силою, вірять у існування Рая і Пекла, надприродних дій і у можливість переродження душ, існування чогось кращого після смерті. Попри це, велика кількість респондентів визначила, що вона не молиться зовсім або молиться зрідка, відвідує церкви в основному у свята. Ще одним протиріччям поглядів молоді є їхнє ставлення до культових традицій. Згоду на хрещення своєї дитини у майбутньому дала більша половина з опитуваних. Як і вінчання, хрещення є красивою традицією, яку підтримує молодь, якби маючи захист для свого життя та родини.

Підбиваючи підсумки, ми можемо сказати, що проблема релігійності і духовності є дуже важливою проблемою нашого сторіччя, особливо, коли люди все частіше ставлять матеріальне вище духовного. Сучасна молодь у своїй більшості не визначилася, що для неї є релігія, і яке місце в житті вона має. До факторів, що свідчать про малий інтерес молоді до релігії, можна віднести розбіжності у поглядах лідерів церков, оскільки вони мають погляд на проблему, що не збігається з позицією віруючих. Молодь потребує більшої відкритості, гнучкості церкви, її толерантності по відношенню до себе. Так само, не треба забувати про те, що у жорстокому ритмі сучасного життя деякі юнаки та дівчата навіть не думають про те, яка релігія їм ближче, і взагалі, чи варто їм обирати для себе якусь віру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валеев Г. Х. *Методология и методы психолого-педагогических исследований*. Москва : Стерлитамак, 2002, 134 с.
2. Мягков А. Ю. *Опросные методы сбора данных: предпочтения респондентов. Методика и техника социологических исследований*. Москва, 2000. №8. С. 98-109.
3. А. П. Шакула. *Соціологічні дослідження в бібліотеці : методичні рекомендації*. Маріуполь : МДУ 2016. 40 с.

ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА САМООЦІНКУ УЧНЯ

Освітнє середовище є невід'ємною частиною культури. Тому часто його розглядають як певну підсистему соціокультурного середовища. У тісній взаємодії з соціокультурним середовищем знаходиться і людина. Результатами цієї взаємодії є навчання, виховання, розвиток особистості, вдосконалення психологічних, розумових, інтелектуальних якостей індивіда і разом з тим зростання його самооцінки. У свою чергу, розвиток особистості визначає вплив людини на це саме середовище.

У різний час освітнє середовище і його вплив на самооцінку особистості вивчало багато вчених. Серед них на особливу увагу заслуговують роботи В. Г. Афанасьєва, Т. Парсонса, В. П. Казначєєва, М. М. Моїсєєва, Е. Юдіна, Ю. А. Урманцева, З. В. Равкіна, В. А. Левіна.

Метою нашого дослідження є визначення впливу освітнього середовища на самооцінку учня.

Освітнє середовище є сукупністю соціальних, культурних, а також специфічних психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких з індивідом відбувається становлення особистості, формування її світосприйняття.

У широкому сенсі слова до освітнього середовища можна віднести три взаємопов'язані рівні: глобальний, регіональний та локальний. Глобальний рівень включає світові тенденції розвитку культури, економіки, політики, освіти, інформаційних мереж. До регіонального рівня належать освітня політика держави, культура, система освіти, соціальні цінності, звичаї, традиції, засоби масової інформації. Елементами локального рівня є освітня установа, найближче оточення дитини: сім'я, однолітки тощо. Локальний рівень має найбільш вагомий вплив на становлення світогляду і самооцінки школяра. Важливим є те, що вплив даних видів середовищ на дитину може відрізнятися залежно від віку [1].

Особливістю освітнього середовища є взаємодія учня і навчального закладу, який виступає частиною освітньої системи, а отже частиною соціокультурного середовища. Тобто, під час навчання у школі дитина безпосередньо взаємодіє з суб'єктом культури.

Школа як суб'єкт культури надає для дитини можливості розвитку у багатовимірному діалогічному середовищі. З позицій такого діалогічного підходу завданням учителя є посередництво між учнем і середовищем з метою максимального розкриття як можливостей середовища, так і здібностей дитини. У свою чергу, характер взаємодії учня і освітнього середовища залежить від культурно-історичного розвитку, типу культури країни і регіону, рівня розвитку педагогічної культури, цілей освіти тощо.

Не так важливим є вибір методів взаємодії з учнем, як атмосфера самого

освітнього середовища. Тому головним завданням школи є підтримка і розвиток такого освітнього середовища, яке б формувало позитивні якості особистості і сприяло успішному навчанню та самореалізації учня.

Важливим етапом для формування самооцінки є підлітковий вік. У цей період відбуваються якісні зміни психіки дитини, що відображається на усіх сторонах її розвитку. І. С. Кон звертає увагу на те, що у підлітковий період самооцінка набуває для дитини більш вагомого значення, аніж у інші періоди дитинства [3]. Самооцінка підлітка піднімається на якісно новий рівень, доповнюється новим змістом, набуває нових функцій.

Характер самооцінки підлітків впливає на формування тих чи інших якостей особистості. Адекватний рівень самооцінки сприяє формуванню впевненості в собі, рішучості, активної громадської позиції, а також пізнавальної активності. Діти з адекватною самооцінкою більш успішні, мають стабільні результати навчальної діяльності, високий суспільний та особистий статус. Завищена і занижена самооцінка негативно позначається на соціальних відносинах дитини, її успішності у навчанні, психологічному стані.

Нами було проведене дослідження впливу освітнього середовища на самооцінку старших підлітків. У дослідженні взяло участь 16 дітей. Дослідження проводилися за методикою «Я-ідеальне. Я-реальне» (за С. А. Будасі), за діагностикою самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А. М. Прихожан і за методикою В. В. Новікова «Хто я є в цьому світі» [2].

За результатами методики «Я-ідеальне. Я-реальне» (за С. А. Будасі) 56,3% учнів мають занижену самооцінку, 37,5% - адекватну самооцінку і 6,2% - завищену.

Методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А. М. Прихожан виявила 12,5% учнів з завищеною самооцінкою, 62,5% - з заниженою самооцінкою і 25% - з адекватною самооцінкою.

За методикою В. В. Новікова «Хто я є в цьому світі» виявлено 50% дітей з заниженою самооцінкою, 25% з тенденцією до заниження, 25% - з адекватним рівнем самооцінки.

Порівнюючи результати проведених досліджень, ми побачили, що значна частина учнів (56,3-75%) має занижену самооцінку або тенденцію до заниження. 6,2-12,5% учнів мають завищену самооцінку. Адекватну самооцінку мають за різними методиками 25-37,5%.

Отже, більшість учнів (до 75% за різними даними) потребують корекційної роботи щодо розвитку самооцінки. Тому їм було запропоновано психолого-корекційну програму, яка включає в себе 10 занять, розрахованих на 10 тижнів. Заняття проводяться у формі тренінгів, у вільній атмосфері. Такі заняття і форма їх організації сприяють підвищенню уявлень підлітків про їх значимість, розвиток міжособистісних відносин, впевненість у своїх силах, здатність успішно реалізувати себе у навчанні, а далі і у житті.

Отже, самооцінка є головною складовою життя дітей підліткового віку. Самооцінка важлива для оцінки людиною своїх можливостей, здібностей, прогнозування своєї діяльності. Проблеми з самооцінкою у дітей призводять до проблем у всіх сферах життя – у навчанні, спілкуванні з батьками, однолітками,

учителями.

У зв'язку з тим, що близько 75% досліджених нами учнів мають проблеми з самооцінкою (завищений чи занижений її рівень), проведення психолого-корекційної роботи щодо нормалізації самооцінки є надважливим завданням школи. Психолого-корекційна робота щодо нормалізації самооцінки у дітей має на меті становлення і розвиток особистості учнів; підвищення їх уявлень про самого себе; розвиток емпатії, співпереживання до інших; формування навичок адекватного реагування на мінливі умови середовища.

Школа як суб'єкт освітнього середовища має важливий вплив на самооцінку учнів. У свою чергу, від самооцінки дитини залежить її пізнавальна активність і відповідно рівень набутих знань. Розвиваючи адекватну самооцінку в учнів, педагог виховує свідому, цілеспрямовану, рішучу, впевнену у собі особистість. Це і є ключовим завданням сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальченко А. Г. Влияние самооценки на эффективность учебного процесса. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*, 2010. Т. 12. № 5(2). С. 345-348.
2. Карелин А. А. Большая энциклопедия психологических тестов. Москва: Эксмо, 2007. 408 с.
3. Кон И. С. Ребенок и общество. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2003. 336 с.

Наталія Шепотько
Науковий керівник – доцент Кокоріна Л. В.
м. Бахмут

ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Останнім часом з'явилося багато факторів, які почали надмірно впливати на людину та на її діяльність, в тому числі і виникнення наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. технологічних способів комунікації у робочій і взагалі майже в усіх сферах життєдіяльності та глобальні, майже не апокаліптичні, соціальні та економічні зміни в навколишньому середовищі та суспільстві. Але це лише частина впливових факторів, проте вони є основними. Саме вони стимулюють людину до повного розкриття потенціалу та творчих задатків, таланту чи обдарованості. Але й існує протилежна сторона, яка призводить до виникнення прокрастинації у навчальному та робочому середовищі людини. Тому що існують надмірні потоки інформації й нестача часу, щоб присвятити його реальному відпочинку. Також проблема полягає в тому, що людині дається великий обсяг роботи, який повинен бути виконаний за короткий проміжок часу, що переходить у постійні стреси та навіть веде до емоційного вигорання.

Багато сил та досліджень покладено на вивчення діяльності людини в усіх її аспектах. Часто з цим пліч-о-пліч йде протилежна сторона, а саме – бездіяльність, або іншими словами пасивність. Їхнім проявом є лінь, або відкладання справ «на потім», що називається прокрастинація. Це явище все частіше стає предметом досліджень багатьох науковців у сферах психології, педагогіки, філософії та соціології. Визначенням прокрастинації є схильність до відкладання важливих і неприємних справ «на потім». Коли людина хоче щось зробити, щоб розпочати нове життя, частіше такий день так і не настає. На думку багатьох дослідників, прокрастинація стає гострою проблемою покоління ХХІ ст. Психологи і науковці, які зробили найбільший внесок у вивчення та дослідження прокрастинації: вітчизняні – Я. Варваричева, Є. Базика, Д. Бикова, М. Дворник, К. Фоменко, та зарубіжні – Н. Мілграм, Б. Адамс, С. Кові, Л. Макдональд, П. Стіл, Д. Ягер. Саме завдяки їм було досліджено явище прокрастинація та знайдені методи її подолання.

Прокрастинація стає проблемою, коли перетворюється на звичайний «робочий» стан, у якому людина проводить значну кількість свого часу. Багато людей, які потрапляють під її вплив, відкладають всі важливі завдання «на потім», результатом чого стає закінчення відведеного часу. Однак термін прокрастинація досліджується не так давно у вітчизняній науці, тому що саме є причиною виникнення прокрастинації у студентів, до сих пір залишається питанням, на яке точної відповіді немає. Мета дослідження складається з визначення ключових елементів явища прокрастинації у здобувачів вищої освіти, для того, щоб виявити причини та розробити низку рекомендацій щодо її подолання.

Прокрастинація є однією з найнебезпечніших та найголовніших перепон до повноцінного життя, здійснення своїх бажань та розвитку себе як успішної особистості. Вперше історичний аналіз явища прокрастинації був проведений у 1992 році в роботі Н. Мілграма [5], але обробка та розгортання дискусій почалися тільки напочатку перших десятиріч ХХІ ст., хоча описи про прокрастинацію можна зустріти і раніше, наприклад в Оксфордському словнику 1548 року. Тільки у 1997 році термін прокрастинація був уведений у науку П. Рінгенбахом у надрукованій книжці «Прокрастинація в житті людини» [1, с. 121–132]. Тому можемо дійти висновку, що прокрастинація існувала, існує, і за умов того, що тільки нещодавно почалися пошуки її причин та шляхів подолання, вона ще буде існувати. Поки що вітчизняні та зарубіжні науковці визначили теорії та методи для її послаблення.

Прокрастинація дуже близько пов'язана з часом, тому існує багато прийомів тайм-менеджменту, які ефективно впливають на подолання даного явища [4, с.74-87; 2, с. 59-65]. Для того, щоб подолати тимчасову прокрастинацію треба скористатися наступними порадами:

- концентруватися на досягнутих успіхах, а не на тому, що ще треба зробити;
- налагодити режим сну та відпочинку;
- здійснювати щотижневе планування свого навчання протягом усього семестру, проводити аналіз виконаних та невиконаних завдань;

- визначити пріоритети та зробити акцент на найважливіших предметах;
- зосередитися спочатку на одній справі, яка є невідкладною, а потім вирішувати останні по черзі.

Коли людина вирішує позбутися прокрастинації, то вона має скористатися схемою управління часом, яка включає в себе:

- поставити мету (висока мотивація усунення слабких сторін, установка термінів і найближчих кроків, виділення переваг економлять час);
- планування (економія часу на оптимальному розподілі тимчасових витрат по етапах роботи і на скороченні термінів виконання задач);
- прийняття рішення та встановлення пріоритетів (економія часу завдяки ефективній організації роботи, вирішенню першочергових проблем і впорядкуванню вправ за термінами та ступенями важливості);
- реалізація та організація (за допомогою концентрації на значущих завданнях, використанні особистих піків ефективності роботи можна також керувати часом);
- аналіз і контроль за виконання результатів (перевірка результатів, які досягаються, і дають позитивні відчуття «виконаного обов'язку»);
- робота з інформацією та комунікація (за рахунок раціонального та швидкого читання, вміння виділити головне в інформаційному потоці, блокування перешкод відволікаючих висновків та побудування важливих зв'язків та переговорів теж можна економити час).

Б. Ананьев вважав, що студентські роки є сенситивним періодом для розвитку основних чинників соціогенного потенціалу людини. Вища освіта є тим наступним кроком, під час якого психіка людини та її особистість мінються. Коли здобувачі вищої освіти мають сприятливі умови для навчання і особистого розвитку, тоді у них формуються всі рівні психіки, а це, перш за все, формує склад мислення та спрямованість, цілісне формування яких потім допомагає досягати успіхів у професійній діяльності.

Тільки нещодавно вчені виділили окремий напрямок у дослідженні прокрастинації, який присвячений відкладанню учбових завдань, – академічна прокрастинація. Вважається, що саме навчальний процес характеризується умовами виникнення прокрастинації, що призводять до негативних наслідків. Тому академічна прокрастинація вважається найбільш поширеною серед здобувачів і носить також назву «синдром студента». За отриманими даними від психолога В. Ковиліна, учні середніх та вищих навчальних закладів визнають у себе наявність прокрастинації та потребують допомоги професіоналів [3, с. 22-44].

Здобуття вищої освіти є дуже важливим періодом у житті багатьох молодих людей, бо це найголовніший етап становлення та укорінення їх як особистостей. А неправильний перерозподіл свого часу, невиконання та накопичування маленьких справ, з якими можна швидко впоратися, ведуть до негативного результату зниження успішності, а за тим і продуктивності, які є ознаками прокрастинації. Проблема прокрастинації є найпоширенішою в навчальному середовищі. Для того, щоб подолати її, було розроблено чимало методик. Важливим фактом залишається те, що треба також розвивати

мотивацію, силу волі, вміння самоорганізовуватися, концентруватися на важливих речах та справах тощо. Треба пам'ятати, що ви зможете подолати всі проблеми, тільки визнаючи їх та розуміючи з чого все почалося, і яка причина підвела до такого фіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варваричева Я. І. Феномен прокрастинації: проблеми і перспективи дослідження. *Питання психології*, 2010. № 3. С. 121-131.
2. Лугова В. М. Прокрастинація: основні причини, наслідки та шляхи подолання. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 4 (36). Ч. 2. С. 59-65.
3. Ковылин В. С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации. *Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие*. 2013. № 2. С. 22-44.
4. Само-менеджмент: Учебное пособие / под ред. В. Н. Парахиной, В. И. Перова. Москва: Издательство Московского университета, 2012. 368 с.
5. Milgram N. Procrastination: A Malady of Modern Time. *Boletín de Psicología*, 1992. No 35. P. 102-103.

Олександр Шередекін
Науковий керівник – викладач Степанова С. С.
м. Бахмут

ОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РУХОВОЇ ПАМ'ЯТІ

Пам'ять як складова пізнавальної діяльності індивіда відіграє важливу роль у його розвитку. Без нормального функціонування процесу пам'яті, гармонійне та здорове життя людини мабуть неможливе. Пам'ять необхідна кожній людині, тому що дозволяє їй накопичувати, зберігати і згодом використовувати особистий життєвий досвід.

У зв'язку з цим нас зацікавили експериментальні дослідження та вивчення процесу пам'яті, а особливо одного з видів пам'яті – рухової, яка виявляється в запам'ятовуванні та відтворенні людиною своїх рухів.

Першим, хто почав вивчати та досліджувати феномен пам'яті в психології, був німецький психолог-експериментатор Г.Еббінгауз [7]. Саме Еббінгауз з метою вивчення процесу запам'ятовування вийшов за межі фізіологічного експерименту Вундтовського типу.

У своєму класичному дослідженні «Про пам'ять» (1885) він сформулював закони пам'яті на основі власного психологічного експерименту. Важливим результатом дослідження пам'яті стали введені Еббінгаузом поняття –«крива забування» та «ефекту краю», які пояснювали механізм забування.

На мій погляд, початок вивчення «рухової пам'яті» як одного з її видів можна віднести до 1896 року, коли французький філософ-ідеаліст Анрі Бергсон запропонував свою класифікацію видів пам'яті, використовуючи феноменологічний метод. Він розділив пам'ять тіла (або «пам'ять-звичка») і пам'ять духу (або «пам'ять спонтанна»), визначаючи рухову пам'ять або пам'ять тіла як процес, спрямований на вироблення рухових навичок (в тому числі і мовних), що досягається повторенням[2].

Крім того, Бергсон виділяє два варіанти засвоєння минулого: «1) у формі рухових механізмів, 2) у вигляді незалежних спогадів». В одному випадку йде «повторення» досвіду минулого, в іншому – «уява» оного.

Розмежовуються поняття «пам'ять» і «спогад». Пам'ять, радше процес психофізичний, в той час, як спогад – чисто психологічний. Філософ роз'яснює цей феномен тим, що «тіло, розташоване між предметами, які на нього діють і на які воно впливає, – це тільки провідник, який повинен вбирати в себе рух і передавати їх, коли він їх не затримує, моторним механізмом діюча пам'ять накопичує образи, розташовані в часі, у міру того, як вони виникають, і як ніби наше тіло з усім, що його оточує, – це лише певний образ серед цих образів, останній за часом, який ми можемо отримати в будь-який з моментів»[2].

Пам'ять накопичує вплив минулого в моторній формі, а не який-небудь інший. У той час, як інша пам'ять «реєструє у вигляді образів-спогадів всі події нашого щоденного життя в міру того, як вони розгортаються, вона не пропускає жодної подробиці і залишає кожним фактом, кожному жесту його місце і його час»[2]. Пам'ять використовує ці спогади для того, щоб виокремити (витягти на поверхню реального буття) з контексту минулого той чи інший момент або образ. Цей процес не тільки інтелектуальний за своєю природою, але і творчий по своїй суті.

Дослідження рухової пам'яті вперше були проведені у Франції – психологом, психіатром та неврологом П'єром Жане. У своїй роботі «Еволюція пам'яті та поняття часу» (1928) вчений визначив, що «пам'ять слід вважати найважливішим явищем нашої психічної організації, і нікчемні навіть її зміни мають величезний вплив на всю нашу психіку» [6]. Завдяки подальшим проведеним дослідженням П'єром Жане, стало цілком зрозуміло, що процес пам'яті – це мнемічна діяльність, котра свідомо регулюється суб'єктом, який виконує цю діяльність. Пам'ять представляється нам своєрідним дійством, винайденим людьми в ході їх історичного розвитку, а головне – дією, абсолютно відмінною від звичайної, автоматичного повторення, яке становить основу звичок і навичок [1].

Погляди та дослідження Жане процесу пам'яті мали дуже великий вплив на розвиток французької психології, а також вони сприяли формуванню культурно-історичної теорії відчизняного психолога Л. С. Виготського.

За Виготським, будь-яка психічна функція проходить свій зовнішній етап розвитку через взаємодію з оточенням, а потім постає у внутрішньому психологічному плані. Рушійною силою розвитку людини Л. С. Виготський вважав соціальні фактори та культуру. Сутність «культурної пам'яті», за Виготським, в активному запам'ятовуванні, за допомогою знаків, першу роль

яких виконує предметний «стимул - об'єкт», а потім словесний стимул [3].

На концепції культурно-історичного розвитку вищих форм пам'яті базуються нейропсихологічні дослідження О. Р. Лурії і його учнів, які вивчали порушення мнемічної діяльності при локальних ураженнях головного мозку. Був сформульований новий методологічний підхід: пам'ять стала предметом дослідження, де діяльність – детермінанта її розвитку і функціонування [5].

У подальших дослідженнях (П. І. Зінченко, А. А. Смирнов та ін.) на основі нового методологічного підходу було здійснено структурно-функціональний аналіз процесів, що лежать в основі різних видів запам'ятовування. Так, П. І. Зінченко вважав, що довільне запам'ятовування як спеціальна мнемічна діяльність залежить від особливостей компонентів цієї дії: предмета, мети, мотиву, засоби запам'ятовування. Характер запам'ятовування (довільне – мимовільне) визначається змінами всієї структури дії запам'ятовування [4].

Підбиваючи висновки, представляється можливим, по-перше, зрозуміти, що дослідження, проведені зарубіжними психологами, посприяли формуванню теорій та поглядів вітчизняних вчених на проблему вивчення психічних процесів людини, і зокрема рухової пам'яті.

По-друге, вивченню так званої рухової пам'яті, яку називають іноді моторною, в психології приділяється значно менше уваги, ніж іншим видам пам'яті. Відбувається це тому, що автори по-різному дивляться на сутність рухової пам'яті.

І нарешті, зробивши аналіз літератури і підводячи підсумок вищевикладеного, можна стверджувати, що пам'ять посідає особливе місце серед психічних функцій, оскільки жодна інша пізнавальна функція не може бути реалізована без участі пам'яті. Однак і сама пам'ять настільки нерозривно пов'язана з іншими психічними процесами, що не представляється можливим її виділення в чистому вигляді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л. И. Психологическая концепция Пьера Жане. *Вопросы психологии*. 1969. № 5.
2. Бергсон А. Опыт о непосредственных данных сознания. *Собрание сочинений*. Т.1.: Материя и память, 1896. С.159-317.
3. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. М.: Изд-во АПН, 1960. 500 с.
4. Зинченко, П. И. Непроизвольное запоминание. М. : Изд-во АПН, 1961. 562 с.
5. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 384 с.
6. Жане Пьер. Соч.«Эволюция памяти и понятие времени», 1928.
7. Эббингауз Г. О памяти. 1885.

ДЕПРЕСИВНИЙ СТАН ЖІНКИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СІМ'Ю

У психології традиційно значна частина досліджень присвячена вивченню сім'ї і внутрішньо-шлюбних відносин. На благополуччя сімейних відносин впливає багато чинників, але психічний стан подружжя – насамперед проявляється в рівні добробуту сімейного спілкування. У такій же мірі – рівень благополуччя сімейних взаємин впливає на психічний стан особистостей чоловіка та жінки [1].

Сім'я є основною одиницею суспільства, яка забезпечує сприятливі умови для розвитку потомства. Однак, як і в будь-яких стосунках, ситуація в сім'ї може бути заплутаною, травматичною. Причин такого стану може бути безліч, починаючи від зовнішніх факторів, особистих особливостей індивідів, проявів напруги між людьми. Такий негативний емоційний стан, як депресія, може бути наслідком стресу, пов'язаного з сімейними проблемами, але також може бути причиною їх виникнення [4].

Люди, які страждають від сімейних проблем, ризикують розвинути депресію. Сімейні труднощі є причиною збільшення фрустрації, виникнення складних емоцій та поглиблення криз. Люди, які не справляються з проблемами, можуть страждати від психічних розладів. Залишаючись у такій ситуації, людина втрачає контроль, що може призвести до посилення стресу та депресії. Проблеми та складні стосунки у шлюбі призводять до того, що сім'я не виконує своєї основної функції, а саме – забезпечити її членів почуттям безпеки. Почуття небезпеки та невпевненості впливають на самооцінку подружжя. Погіршення настрою та зростаючі проблеми можуть викликати депресію [2].

За даними Всесвітньої статистики жінки страждають від депресії в 3 рази частіше, ніж чоловіки. Однак серед чоловіків і жінок у віці до 28 років поширеність депресивних розладів однакова. У заміжніх жінок число подібних порушень помітно збільшується. Також менше страждають на депресію жінки, які працюють на виробництві, ніж жінки домогосподарки [1].

Депресія – це серйозна хвороба, яка проявляється в порушенні психічних і фізичних функцій людини. Характерними ознаками депресії є втрата або зниження вольових якостей, втрата апетиту і сну, зниження ваги тіла; втрата інтересу до життя, пригнічений настрій, погіршення пам'яті та уваги, повільність і пасивність. Депресія може зменшити або навіть позбавити людину індивідуальності. Вона заважає нормальному сімейному життю та роботі, збільшує ризик фізичного нездужання і іноді призводить до самогубства [4].

Схильність жінок дітородного віку до депресії багато в чому пов'язана зі зміною гормонального рівня. Залежно від фізіологічних особливостей жіночого організму склад і кількість гормонів в її організмі часто змінюється, що впливає на обмінні процеси мозку та психічний стан жінки.

Причиною депресії у жінок є також особливість її характеру. Жінки більш емоційно сприймають проблеми в сім'ях і реагують на них більш болісно. Особливо домогосподарки, які присвячують себе лише дому, позбавлені психологічної підтримки, вони не мають джерела підвищення самооцінки, яку дає професійна діяльність. Крім того, у багатьох сучасних жінок є проблеми з вираженням гніву. Намагаючись завжди бути доброю дружиною чи матір'ю, жінка, коли зриває свій гнів на близьких людей, починає плакати, дорікати, ображатися і відчувати провину щодо себе. Таким чином, жінки пригнічують почуття гніву, а постійне придушення цієї вирішальної емоції призводить до депресивних розладів [4].

Метою нашого дослідження було визначити, чи існує взаємний зв'язок між депресивним станом жінки та наявністю сімейних проблем.

Піддослідними були чотири сімейні пари, з них - з двох пар під час першої бесіди жінки скаржилися на напружені взаємовідносини та пригнічений настрій. Всім учасникам дослідження були пропоновані методики: «Шкала депресії» (Адаптована Т. І. Балашовою) та проєктивний тест «Неіснуюча тварина» (За І. М. Сеченовим).

За отриманими даними були визначені депресивні розлади у двох жінок. Особливо вираженими були комунікативні розлади, залежність від чоловіка, сексуальні проблеми та зниження інтересу до сексуальних відносин, провина, обурення та зниження прихильності. Крім того, в них було виявлено підвищену дратівливість і гнів, які були пов'язані з окремим фактором, відповідним ступеню близькості у відносинах: гнів проявлявся більшою мірою щодо близьких, ніж незнайомих людей. Такі відмінності у взаємовідносинах з оточуючими притаманні саме депресивному стану.

Малюнки «Неіснуюча тварина» демонстрували, що саме ці жінки показували наявність захисту від оточуючих та внутрішню агресивність, що є проявом побоювання, підозрілості та недовіри. Малюнки їхніх чоловіків виявили схильність до вербальної агресії. Тобто в парах, де діагностувались депресивні стани у жінок, стосунки між подружжям були напружені, насичені взаємною незадоволеністю, претензіями, агресивним ставленням один до одного.

Малюнки двох інших пар були насичені позитивними деталями, що свідчать про взаємне поважне ставлення подружжя, гармонійні стосунки, впевненість у собі, допитливість, бажання брати участь у якомога більшому числі справ оточуючих, захопленість своєю діяльністю.

Депресивних станів серед чоловіків не було виявлено.

Отже, з вище викладеного можна зробити висновок, що гіпотеза дослідження підтверджується: проблеми в подружніх відносинах пов'язані з проявами депресії у жінок. Це може бути серйозним випробуванням на міцність подружніх стосунків.

Психологічний клімат сім'ї не є чимось незмінним, даним раз і назавжди. Його створюють кожний член сім'ї, і від спільних зусиль залежить, яким він буде, сприятливим чи несприятливим. Вихідною основою сприятливого клімату сім'ї є подружні стосунки. Сучасний шлюб ґрунтується на сумісності

сучасних людей як особистостей. Спільне життя вимагає від подружжя готовності до компромісу, вміння рахуватися з потребами партнера, поступатися один одному, розвивати в собі такі якості, як: взаємна повага, довіра, взаєморозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї . К. : МАУП, 2001. 197 с.
2. Обозов М.М. Сімейно-шлюбні та родинні стосунки. Київ: Вища школа, 1990. 225 с.
3. Пасніченко А. Е. Диференціальна психологія у тестах: Практикум. Чернівці : Рута, 2005. 84 с.
4. Яценко Т.С. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2015. 280 с.

Анастасія Штацька
Науковий керівник – доцент Грицук О.В.
м. Бахмут

ПРОЯВ ЕМОЦІЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Юнацький вік – це час переходу від дитинства до зрілості, протягом якого юнаки відчувають значні зміни майже у кожній сфері свого життя. Зміни стосуються як біологічних функцій, когнітивних можливостей, соціального середовища, так і відносин із сім'єю і однолітками. Статева зрілість пов'язана зі значними гормональними змінами, що призводять до фізичного дозрівання і впливу на різні види поведінки, у тому числі, на ті, що пов'язані з агресією та сексуальністю [3, с.51-80].

Зміни в розвитку, що відчувають юнаки, поширюються на їх соціальне життя. Рання юність, зазвичай, збігається з переходом у нове соціальне середовище з високими очікуваннями і меншою індивідуальною впевненістю. Більш того, ранній юнацький вік – це період підвищеної незалежності, протягом якого починається менше спілкування зі своїми батьками і більше з однолітками. Серед цих та інших змін підлітки відчувають збільшення негативних життєвих подій та сімейних конфліктів [3, с.33].

Будь-яка подія у житті юнака забарвлена тими чи іншими емоціями. Рання юність – це час підвищеного ризику для розладів психічного здоров'я, включаючи часту зміну настрою. Сильний емоційний стан може вказувати на психічний розлад, що потребує особливої уваги, у той час, як у іншій ситуації він може представляти нормальний розвиток юнака [5, с.37-45].

Емоції – багатогранні явища, що включають зміни у досвіді, поведінці та фізіології. Поняття «емоція» включає у себе почуття задоволення. Негативні і позитивні емоції – це незалежні конструкції, що можуть поділятися на більш складні емоційні прояви, у тому числі, смуток, гнів, спокій і радість. Ці складні

емоції можуть варіюватися у багатьох аспектах, включаючи емоційні порушення, а також регуляційний і ситуаційний контекст [1].

Збільшення частоти та інтенсивності позитивних емоцій, низька частота коливань та інтенсивність негативних емоцій, нестабільність емоційної сфери, негативні емоції пов'язані з депресією, занепокоєнням [4. с. 160-232].

Емоції не можуть виникнути самі собою, без причини. Джерело емоцій – об'єктивна дійсність у її співвіднесенні з потребами юнака. Те, що пов'язано з прямим або непрямим задоволенням потреб, як найпростіших, органічних, так і потреб, обумовлених суспільним буттям, викликає у нього позитивні емоції (задоволення, радість, любов). Те, що перешкоджає задоволенню цих потреб, викликає негативні емоції (незадоволення, горе, печаль, ненависть) [5, с.101-103].

Юнак має більш високий рівень позитивних емоцій, ніж негативних протягом дня. Більшість досліджень доводить, що позитивна емоційна інтенсивність має тенденцію зниження у ранньому юнацькому віці [2, с.71-131].

Емоційна сфера юнацького віку включає у себе здатність диференціювати людські емоції, тривогу, страхи, емоційні бар'єри у спілкуванні і загальну психофізіологічну напруженість, що забезпечує виборче сприйняття реальності і різноспрямованість міжособистісної взаємодії: юнаки можуть розрізняти широкий спектр емоцій. Спостерігаючи за лицьовими жестами, вони можуть розрізняти радість, гнів, спокій, здивування, вину, презирство і смуток, страх, в основному пов'язаний із загрозою фізичної розправи.

Занепокоєння не завжди повністю визнається. Емоційні бар'єри спілкування є результатом небажання емоційно бути пов'язаними з іншими людьми. Усі компоненти емоційної сфери пов'язані один з одним і утворюють загальну систему емоційних ресурсів. Через те, що юнаки можуть розрізняти широкий спектр людських емоцій і при цьому контролювати свої емоції під час спілкування, зона агресії стає меншою, і юнаки стають більш чутливими до спілкування [2].

Отже, юнацький вік є важливим життєвим періодом, коли створюються психологічні і фізіологічні ресурси, необхідні у подальшому для вирішення проблем дорослого життя. Слід зазначити, що емоційна сфера є актуальною, хоча і недостатньо вивченим об'єктом психологічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусова Р.В. Соотношение показателей эмоциональности и коммуникативной креативности. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців «Психологія сучасності: наука і практика»*. Одеса, 2004. С. 4-7.
2. Вилюнас В. К. Перспективы развития психологи эмоций. Тенденции развития психологической науки. Москва: Политиздат, 1988. 387 с.
3. Клочко В. Е. Возрастная психология. Киев: Ника-Центр, 2003. 264 с.
4. Крутецкий В. А. Психология. Москва: Просвещение, 1980. 352 с.
5. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Москва: ТЦ «Сфера», 2001. 464с

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС

Волонтерська діяльність в Україні в зоні проведення ООС характеризується значним фізичним, психологічним та емоційним навантаженням, що пов'язано з людськими стражданнями та втратами, суттєвою зміною ритму життя, а іноді й ризиком для життя. Така діяльність несе потенційні ризики розвитку синдрому емоційного вигорання. У волонтерів підвищується прояв дезадаптації стосовно їхньої діяльності, що негативно впливає на фізичне, психологічне та соціальне функціонування організму.

Серед медико-психологічних наслідків негативних умов волонтерської діяльності високий ризик має «професійне вигорання» волонтерів. Багато волонтерів описують власний стан як надмірну втому, виснаження, проблеми зі здоров'ям. Напруження виявляється у переживанні психотравмуючих обставин, невдоволенні собою, відчутті «загнаності у клітку», тривозі та депресії. Вони розуміють, що людям необхідна їхня допомога, але працювати довго в таких умовах часто не вистачає сил [3].

Тема статті є актуальною, оскільки, якщо врахувати кількість залучених до волонтерства громадян України, можна побачити, що проблема емоційного вигорання волонтерів, негативного емоційного стану, депресії та їх дезадаптації є однією з найскладніших.

Існують різні чинники, що зумовлюють виникнення психологічних проблем волонтерів в зоні проведення ООС. Умовно їх можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх чинників належать: обстріли та загибель військових і мирного населення, агресивні дії військових на окупованих територіях. Серед внутрішніх виділяють соціальні та психологічні чинники. До соціальних чинників можна віднести певні поступки влади. У якості внутрішніх психологічних чинників зазначають наявність у певної частини волонтерів нерозв'язаних внутрішніх конфліктів та деформації особистості. Серед них провідними є: неприйняття в собі внутрішніх змін, «себе іншого», конфлікт внутрішньоособистісний. Слід зазначити, якщо не позбутися психологічних проблем, що виникають у волонтерів, вони можуть спричинити проблеми взаємодії з близькими, а в деяких випадках психоемоційні та психосоматичні стани можуть провокувати суїцидальні наміри та поведінку [5].

Серед методів роботи з волонтерами провідними є: теоретичний аналіз, узагальнення, систематизація та концептуалізація. Також використовуються емпіричні методики визначення посттравматичних стресових станів і рівня адаптивності [3, с 60]. Для того, щоб визначити ступінь прояву дезадаптації волонтерів, використовують опитувальник «Оцінка професійної дезадаптації (ПД)» О. М. Родіної в адаптації М. А. Дмитрієвої. Для найбільш комплексної діагностики використовують шкалу депресії А. Бека. Для діагностики рівня

стресу проводять методику Д. Фонтана «Шкала професійного стресу», за допомогою якої можна визначити сумарний показник стресу та проаналізувати ступінь небажаного стресу. На основі результатів проведених досліджень розробляють спеціальну психокорекційну програму, мета якої є не тільки усунення проявів порушень психоемоційного, когнітивного й психосоціального функціонування, а й розвиток здатності керувати власним емоційним станом, а також формування навичок відновлення особистих ресурсів для подальшої волонтерської діяльності. Психокорекційну програму слід проводити у декілька етапів: на першому етапі велику увагу приділяють створенню атмосфери та формуванню мотивації у волонтерів на участь в дослідженні, здійснюють спеціальні зустрічі, де обговорюють всі ризики і переваги волонтерської роботи. Другий етап – це власне психокорекція, що триває 4-6 місяців, де за допомогою певних психокорекційних впливів працюють з волонтерами. Основні психокорекційні технології, які використовуються: групова, когнітивно-поведінкова, когнітивно-орієнтовна корекція з елементами психологічної просвіти, аутогенні тренування, тренінги опанування стресу й формування комунікаційних навичок, сімейної та арт-терапії [1, с. 4]. Для психопрофілактики емоційного вигорання необхідно забезпечити відчуття безпеки і затишку, візуальний та акустичний комфорт, проводити супервізію та психотренінги. Для профілактики напруження та резистенції додатково використовують аутотренінги та психотерапію. Для психопрофілактики виснаження використовують психотерапію: клієнт-центровану, арт-терапію, духовно-орієнтовну, екзистенційну, тілесну, тощо [5, с. 127-130].

Таким чином, враховуючи кількість залучених до волонтерства людей, визначено, що психологічні проблеми, а особливо проблема емоційної нестійкості та стресу є однією з найважливіших. Тому основне завдання учених полягає у тому, щоб на основі результатів певних методик розробити якомога більше надійних психодіагностичних технік і методик психологічної корекції та психопрофілактичної підтримки волонтерів, які працюють в зоні проведення ООС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глаголич С. Ю. Клініко-соціальні особливості дезадаптивних станів у волонтерів, діяльність яких пов'язана із забезпеченням військових у зоні АТО. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. 2016. Т. 3. № 2. С. 69-76.
2. Лазоренко Б. П. Чинники дестабілізації посттравматичних станів та адаптивності ветеранів і волонтерів АТО/ООС в умовах гібридних війни і миру. *Збірник наукових статей ПЗВО «Київський міжнародний університет» й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія: «Психологічні науки: проблеми і здобутки»*. Випуск (1-2) 13-14. Київ: КиМУ, 2019. С. 234-255.
3. Лещенко М. О. Волонтерська діяльність під час військових подій в Україні і світі: магістерська дис.: 054 Соціологія. Київ, 2018. 101 с.

4. Маркова М. В. Особливості емоційного вигорання та його роль в структурі дезадаптації волонтерів, діяльність яких пов'язана з забезпеченням військових в зоні АТО / М. В. Маркова, С. Ю. Глаголіч. *Психологічний часопис*. 2018. Т. 14. № 4. С. 50–66.
5. Царенко Л., Вебер Т., Войтович М., Гриценко Л., Кочубей В., Гридковець Л. *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи*. Київ, Україна, 2018. 240 с.

***Віртуальна екскурсія
шкільним музеєм
“ Край в якому я живу ”***

Кредо нашої екскурсійної лоцїї: “Від роду – до народу, від народу – до нації”

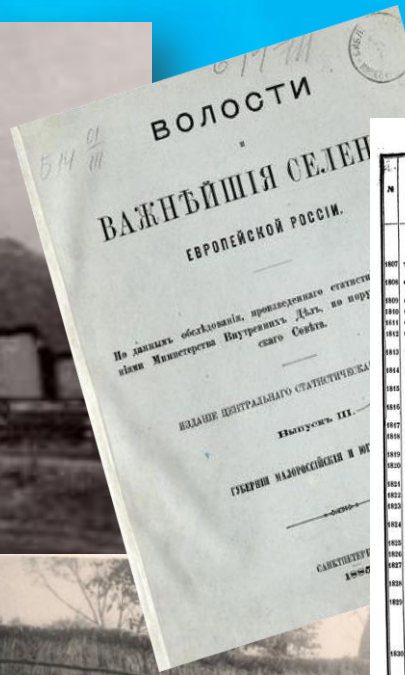

Українська світлиця-2001р.
Козацькому роду нема переводу
Той рушник, що на долю нам мати дала
Не хлібом єдиним
Національний одяг
Знаряддя та процеси праці
Старовинні меблі
Піч та посуд
Виставки робіт місцевих майстринь

Кімната бойової слави - 2005р.
Чорне крило війни над селищем
Крок у безсмертя
Поступ переможців
Цей подвиг пам'ятають покоління
Стала пам'ять людська обеліском
Слава безсмертю хоробрих,
які кличуть на подвиг живих

Музей історії школи - 2015р.
Історія освіти в селищі
Наша гордість
Сузір'я талантів
Нашого цвіту по всьому світу
Куточок старої школи
Зорепадом летять роки
Хай еднаються навіки
долі твоїх учнів, школо, і
твоїх учителів

Слобожанщино! Мій рідний краю! Тебе люблю всім серцем і вивчаю

ХАРКОВСКА ГІМ. — VII. ГІДЪ ПЕРШІЙ. — СТЪРЪ I. 95

№	НАЗВАНІ НАСЕЛЕНІЙ МІСТ.	РАСТОЯНІЕ ВЪ МІСТАХЪ.	ЧИСЛО ДУШЪ.		ПРИМЪЧАНІЯ.
			Объ.	муж.	
	Въ краю степу зодь дорозь.				
1807	Катлава (Мамма, сел. м.)	при р. Сиверск. Днѣп.	32	55	87
1808	Славгородъ, сел. м.	при р. Сиверск. Днѣп.	33	51	84
1809	Ворона, сел. м.	при мѣстѣ.	27	33	60
1810	Воронько, сел. м.	при мѣстѣ.	46	56	102
1811	Кривой, сел. м.	при мѣстѣ.	38	50	88
1812	Павлоградъ, сел. м.	при мѣстѣ.	38	50	88
1813	Павлоградъ, сел. м.	при р. Півурт.	37	50	87
1814	Варшава, сел. м.	при р. Півурт.	27	33	60
1815	Варшава, сел. м.	при р. Півурт.	27	33	60
1816	Варшава, сел. м.	при мѣстѣ.	30	35	65
1817	Мислѣва, сел. м.	при мѣстѣ.	60	38	98
1818	Мислѣва, сел. м.	при мѣстѣ.	50	29	79
1819	Архангельскъ, сел. м.	при мѣстѣ.	44	32	76
1820	Рѣвучинъ (Рѣвучинъ, с. м.)	при р. Півурт.	36	51	87
1821	Варшава, сел. м.	при р. Півурт.	33	56	90
1822	Варшава, сел. м.	при мѣстѣ.	24	30	54
1823	Варшава, сел. м.	при р. Півурт.	26	34	60
1824	Варшава, сел. м.	при р. Півурт.	27	35	62
1825	Варшава, сел. м.	при мѣстѣ.	43	34	77
1826	Варшава, сел. м.	при мѣстѣ.	41	22	63
1827	Варшава, сел. м.	при м. Височинъ.	38	26	64
1828	Варшава, сел. м.	при м. Височинъ.	38	27	65
1829	Варшава, сел. м.	при мѣстѣ.	47	35	82
1830	Варшава, сел. м.	при р. Сиверск. Днѣп.	31	10	41
1831	Варшава, сел. м.	при р. Сиверск. Днѣп.	30	8	38

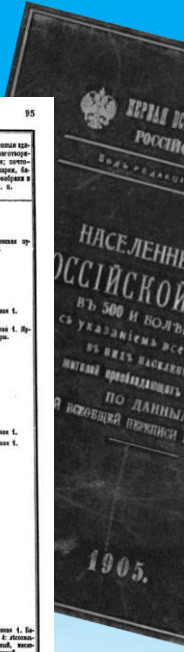

Фото Сліпцова І.П., 1951 р

Лиманська хата

Фото
Цвєткова Г.Г., 1968 р.

Свято “Хата, моя біла хата”

Українська світлиця – душі криниця

Знімальний майданчик: українська світлиця, узбережжя Сіверського Донця, Святогір'я

Фото Богданової О.І., 2013 р

<https://www.youtube.com/watch?v=7kXifNJ28Lk>

Шануємо народні звичаї, обряди та свята

День Покрови та захисника Вітчизни

Нам берегти тебе, Соборна Україно,
і разом нам історію творить!

https://www.youtube.com/watch?time_continue=902&v=xJ0RxJOJydQ

Експерсії кімнатою бойової слави

Добра справа

У переднь Рїдва колектив школи передав воїнам ЗСУ часточку родинного тепла

Особливо свід підрозділу бригади "Холдінг 99" висловлює щирі подяку учням і вчителям Дубишевської ЗОШ за привітання та увагу до вбєжовослужбовцїв в підрозділу.
Слова України!
полковник *[Signature]* С. П. Пляхотник

Історія школи

1867

1890

1930

2002

2017

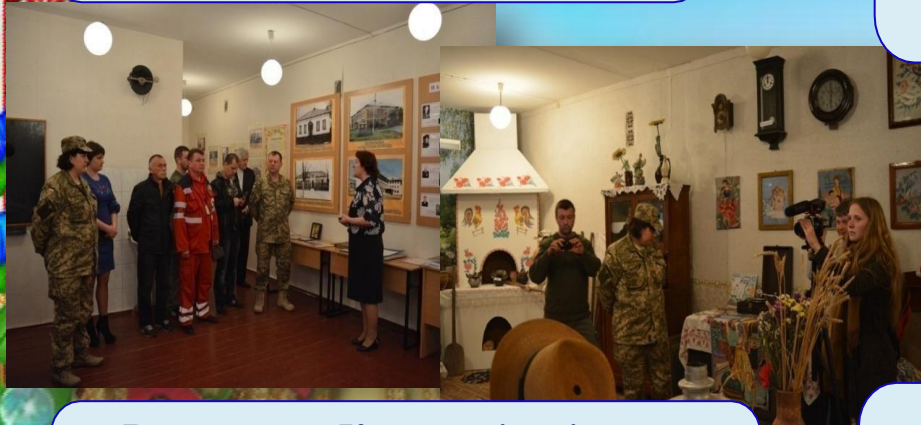
Гості музею

**Гості з Канади Амоні Жермен
Луї Куетей та Шевелі Оля А,
2012 рік**

**Тадеуш Намедінські, член
Євросоюзу, голова правління
торгово-промислової палати
Польщі, 2016 рік**

**Волонтери з Києва з цікавістю
оглядають кожний експонат,
2016 рік**

**Місце зустрічі – музей історії
школи: колишні випускники
Івков Микола (Польща) та
Рахарісон Роман (Франція), 2018**

**ДЯКУЄМО
ЗА УВАГУ**

